

**T.C.**  
**PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**MALİYE ANABİLİM DALI**

**VERGİLEME VE YOKSULLUK İLİŞKİSİ: TÜRKİYE’NİN**  
**DÜZEY-1 BÖLGELERİ BAZINDA AMPİRİK ANALİZİ**

**Hazırlayan**  
**Nedim MERCAN**

**Danışman**  
**Prof. Dr. Özay ÖZPENÇE**

**Temmuz 2023**  
**DENİZLİ**

**VERGİLEME VE YOKSULLUK İLİŞKİSİ: TÜRKİYE'NİN  
DÜZEY-1 BÖLGELERİ BAZINDA AMPİRİK ANALİZİ**

**Pamukkale Üniversitesi  
Sosyal Bilimler Enstitüsü  
Doktora Tezi  
Maliye Anabilim Dalı**

---

**Nedim MERCAN**

**Danışman: Prof. Dr. Özay ÖZPENÇE**

**Temmuz 2023**

**DENİZLİ**

## **BİLİMSEL ETİK SAYFASI**

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguları, verilerinde ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Nedim MERCAN

## **YÖK 100/2000 DOKTORA PROJESİ NOTU**

Bu tez çalışması, YÖK 100/2000 Doktora Projesi “Yoksulluk Çalışmaları” tematik alanı kapsamında doktora ders ve tez aşamaları boyunca YÖK tarafından finanse edilmiştir.

## ÖNSÖZ

Tez konusunun belirlenmesinde ve tezin hazırlanma sürecinde bilgilerini, tecrübelerini ve değerli zamanlarını esirgemeyen kıymetli danışmanım Prof. Dr. Özey ÖZPENÇE'ye,

Değerli görüş ve önerileriyle tezin gelişimine katkı sunan tez izleme komitesinde ve tez savunmasında bulunan Dr. Öğr. Üyesi Umut TEPEKULE, Dr. Öğr. Üyesi Muhammed SAMANCI, Prof. Dr. İbrahim ORGAN ve Doç. Dr. Ufuk GENÇEL'e,

Tezin uygulama bölümünde yapmış oldukları katkılardan dolayı Prof. Dr. Şaban NAZLIOĞLU, Doç. Dr. Ersin YAVUZ, Arş. Gör. Emre KILIÇ ve Arş. Gör. Dr. Eren ERGEN'e

Doktora eğitim sürecinde akademik anlamda bilgi ve tecrübelerini aktaran Maliye Bölümü ve Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü öğretim üyelerine,

Öğrenim hayatım boyunca üzerimde emeği olan ve gelişimime katkı sağlayan tüm hocalarıma ve arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

YÖK Doktora Projesi kapsamında 4 sene birlikte aynı odayı paylaştığımız, değerli düşünce, öneri ve desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen ve yanımda olan Nurgül EVCİM ve Kerem BERKMAN'a tüm katkılarından dolayı teşekkür ediyorum.

Yeni bir bilgiyi öğrenmenin yarattığı heyecanı birlikte paylaştığımız, beraber emek ve mücadele verdiğimiz, bir süre aynı evi paylaşmaktan mutluluk duyduğum ve yaptığımız akademik sohbetlerle tezime katkıda bulunan, desteklerini hep hissettiğim değerli arkadaşım Erdal KAYA'ya şükranlarımı sunuyorum.

Eğitim-öğretim hayatımın ilk gününden bugüne kadar, kendileri okuyamadığı, ancak eğitimin öneminin farkında olarak tüm kardeşlerim gibi beni de okutmak için ellerinden geleni yapan ve haklarımı hiçbir zaman ödeyemeyeceğim Annem Rasime MERCAN ve Babam Memet Refik MERCAN'a emekleri ve fedakarlıkları için müteşekkirim. Ayrıca bana her zaman inanan ve desteklerini esirgemeyen, her zaman iyiki varsınız dediğim tüm kardeşlerime sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Teşekkürlerin en özeli ise sevgili eşim Melike MERCAN'a. Doktora tez aşamasında benimle evlenip, doktoranın belki de en yoğun ve stresli döneminde, bu yoğun temponun içine girme cesaretinde bulunduğu ve sabırla yanımda durduğu için kendisine müteşekkirim. Aynı zamanda hayatımın her anında bana inandığı ve desteklediği için teşekkür ediyorum.

Doktora eğitim sürecinde 100/2000 Doktora Projesi kapsamında finansal destek sağlayan YÖK'e teşekkürlerimi sunarım.

**ÖZET**  
**VERGİLEME VE YOKSULLUK İLİŞKİSİ: TÜRKİYE’NİN DÜZEY-1**  
**BÖLGELERİ BAZINDA AMPİRİK ANALİZİ**

Mercan, Nedim  
Doktora Tezi  
Maliye ABD  
Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Özay ÖZPENÇE

Temmuz 2023, XI + 182 Sayfa

**Yoksulluk tarihsel süreçte var olan ve çözülmesi gereken önemli bir sorundur. Bu sorunla mücadelede hükümetlere önemli görevler düşmektedir. Hükümetlerin yoksulluğa yönelik politikalarında belirleyici rol oynayabilecek mali araçların başında vergiler gelmektedir. Vergilerin yoksulluk üzerindeki etkisinin yönü, ülkede uygulanan vergi politikalarına bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir. Bu kapsamda çalışmanın amacı, Türkiye'nin düzey-1 bölgeleri bazında vergi yükü ve yoksulluk ilişkisini panel veri analizi yöntemi ile iki model (Model 1: 2006-2020/ Model 2: 2010-2020) üzerinden incelemektir. Çalışmada, tanısal testler sonucunda yöntem olarak Beck-Katz (1995) tahmincisi uygulanmaktadır. Analizde yer alan vergi yükü kavramı en temel tanımıyla vergi gelirlerinin GSYH içerisindeki payını ifade etmektedir. Yoksulluk kavramı ise göreceli yoksulluk tanımından yola çıkarak, bir ülkenin ortalama gelirin %60'ının altında gelir elde eden kesimi ifade etmektedir. Analiz sonucunda elde edilen bulgular, vergi yükünde meydana gelen bir artışın yoksulluğu azalttığını ortaya koymaktadır. Bulgularda, katsayı sınırlı düzeyde olsa da vergi yükü ile yoksulluk arasındaki negatif ilişkiye dair kanıtlar sunulmaktadır. Bu sonuçlar Türkiye'de uygulanan vergi politikalarının yoksul kesimi olumlu yönde daha fazla etkileyecek şekilde revize edilmesi gerektiğini göstermektedir.**

**Anahtar Kelimeler:** Vergi Yükü, Yoksulluk, Panel Veri Analizi

**ABSTRACT**  
**THE RELATIONSHIP BETWEEN TAXATION AND POVERTY: AN  
AMPIRICAL ANALYSIS BASED ON LEVEL-1 REGIONS OF TÜRKİYE**

Mercan, Nedim  
Doctoral Thesis  
Department of Public Finance  
Adviser of Thesis: Prof. Dr. Özyay ÖZPENÇE

July 2023, XI + 182 Pages

**Poverty is an important problem that has existed throughout history and needs to be solved. Governments have an important role to play in tackling this problem. Taxes are one of the most important fiscal instruments that can play a decisive role in governments' policies towards poverty. The direction of the impact of taxes on poverty may vary depending on the tax policies implemented in the country. In this context, the aim of this study is to examine the relationship between tax burden and poverty on the basis of level-1 regions of Turkey through two models (Model 1: 2006-2020/ Model 2: 2010-2020) with the panel data analysis method. In this study, Beck-Katz (1995) estimator is applied as a method as a result of diagnostic tests. In its most basic definition, the tax burden concept in the analysis refers to the share of tax revenues in GDP. The concept of poverty, based on the definition of relative poverty, refers to those earning less than 60% of a country's average income. The findings of the analysis reveal that an increase in the tax burden reduces poverty. The findings provide evidence of a negative relationship between tax burden and poverty, although the coefficient is limited. These results suggest that the tax policies implemented in Turkey should be revised in a way to affect the poor more positively.**

**Keywords:** Tax Burden, Poverty, Panel Data Analysis

## İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	i
YÖK 100/2000 DOKTORA PROJESİ NOTU.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar DİZİNİ.....	ix
GRAFİKLER DİZİNİ.....	x
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xi
GİRİŞ.....	1

## BİRİNCİ BÖLÜM

### YOKSULLUK:

#### TEORİK ÇERÇEVE VE TARİHSEL ARKA PLAN

1.Yoksulluğun Kavramsal Çerçevesi ve Tarihsel Gelişimi.....	5
1.1.Yoksulluk Türleri.....	7
1.1.1.Mutlak ve Görelî Yoksulluk.....	8
1.1.2.İnsani Yoksulluk.....	12
1.1.3.Kır ve Kent Yoksulluğu.....	14
1.1.4.Yoksulluk Kültürü.....	15
1.1.5.Nöbetleşe Yoksulluk.....	16
1.1.6.Objektif ve Subjektif Yoksulluk.....	17
1.1.7.Alt sınıf/Sınıf altı Kavramı.....	18
1.1.8.Yeni Yoksulluk.....	19
1.2.İktisadi Ekoller Ekseninde Yoksulluk.....	20
1.2.1.Merkantilist Dönemdeki Gelişmeler.....	20
1.2.2.Klasik Ekolün Yaklaşımı.....	21
1.2.3.Marksist Ekolün Yaklaşımı.....	26
1.2.4.Keynesyen Ekolün Yaklaşımı.....	27
1.2.5.Neoliberal Ekolün Yaklaşımı.....	29
1.3.Yoksulluk Hesaplama/Ölçme Yöntemleri.....	31
1.3.1.Yoksulluk Sınırının Belirlenmesi.....	32
1.3.1.1.Gıda-Enerji Alımı Yöntemi.....	32
1.3.1.2.Temel Gereksinimler Yöntemi.....	33



1.3.1.3.Gıda/Gelir Oranı Yöntemi.....	33
1.3.1.4.Ortalama Gelirin Yarıısı (Medyan Gelir) Yöntemi.....	34
1.3.1.5.Leyden Yoksulluk Sınırı Yöntemi.....	34
1.3.2.Yoksulluk Ölçüm Yöntemleri.....	35
1.3.2.1.Kafa Sayım Oranı.....	35
1.3.2.2.Yoksulluk Açığı Endeksi.....	36
1.3.2.3.Sen Endeksi.....	37
1.3.2.4.Foster-Greer-Thorbecke Endeksi.....	38
1.4.Tarihsel Geri Dönüş.....	39
1.4.1.Kapitalizm Öncesi Yoksulluk Serüveni.....	39
1.4.2.Kapitalizmin Başlangıcından Günümüze Yoksulluğun Gelişimi.....	42
1.4.2.1.Erken Kapitalist Dönem Yoksulluk Serüveni.....	43
1.4.2.2.İngiliz Yoksul Yasaları Dönemi ve Sonrası Yoksulluk Serüveni	45
1.4.3.Refah Devleti Döneminde Yoksulluğun Gelişimi.....	50
1.4.4.1980’den Günümüze Yoksulluğun Dönüşümü: Yeni Yoksulluk.....	53

## İKİNCİ BÖLÜM

### VERGİLEME VE YOKSULLUK İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ

2.Verginin Teorik Temelleri.....	58
2.1.Verginin Kavramsal Çerçevesi.....	58
2.2.Vergilerin Doğuşu ve Tarihsel Gelişimi.....	60
2.3.İktisadi Ekollerin Vergileme Politikaların Bakışı.....	63
2.3.1.Merkantilist İktisadın Vergileme Politikaları.....	63
2.3.2.Klasik İktisadın Vergileme Politikaları.....	64
2.3.3.Marksist İktisadın Vergileme Politikaları.....	66
2.3.4.Neoklasik İktisadın Vergileme Politikaları.....	67
2.3.5.Keynesyen İktisadın Vergileme Politikaları.....	69
2.3.6.Arz Yanlı İktisadın Vergileme Politikaları.....	70
2.4.Vergileme İlkeleri.....	71
2.4.1.Adam Smith’in Vergileme İlkeleri.....	72
2.4.2.Adolf Wagner’in Vergileme İlkeleri.....	74
2.4.3.Gerloff ve Neumark’ın Vergileme İlkeleri.....	76
2.5.Vergilerin Amaçları.....	78
2.5.1.Vergilerin Mali (Fiskal) Amacı.....	78
2.5.2.Vergilerin Mali Olmayan (Ekstrafiskal) Amaçları.....	79

2.5.2.1.Vergilerin Ekonomik Amaçları.....	80
2.5.2.2.Vergilerin Sosyal Amaçları.....	81
2.6.Vergileme ve Yoksulluk İlişkisinin İncelenmesi.....	85
2.6.1. Dolaylı Olarak Vergileme ve Yoksulluk İlişkisinin İncelenmesi....	85
2.6.2.Direkt Olarak Vergileme ve Yoksulluk İlişkisinin İncelenmesi.....	89
2.6.2.1.Dolaysız Vergiler ile Yoksulluk İlişkisinin İncelenmesi.....	90
2.6.2.2.Dolaylı Vergiler ile Yoksulluk İlişkisinin İncelenmesi.....	97
2.7.Vergi Yükü ve Yoksulluk İlişkisi.....	100
2.7.1.Vergi Yükünün Kavramsal Çerçevesi.....	101
2.7.2.Vergi Yükü ve Yoksulluk İlişkisi.....	105

### ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

#### TÜRKİYE’DE DÜZEY 1 BÖLGELERİ BAZINDA VERGİLEME VE YOKSULLUK İLİŞKİSİNİN ANALİZİ

3.1.Türkiye’de Düzey 1 Bölgeleri Bazında Vergileme ve Yoksulluğun Gelişimi	110
3.2.Vergileme ve Yoksulluk İlişkisine Dair Teorik ve Ampirik Literatür.....	119
3.3.Türkiye’de Vergileme ve Yoksulluk İlişkisinin Ampirik Analizi.....	127
3.3.1.Veri Seti ve Değişkenler.....	128
3.3.2.Metodoloji ve Yöntem.....	129
3.3.2.1.Klasik Model Testi.....	130
3.3.2.2.Hausman (1978) Testi.....	131
3.3.2.3.Değişen Varyans Testi.....	131
3.3.2.4.Otokorelasyon Testi.....	132
3.3.2.5.Birimler Arası Korelasyon Testi.....	133
3.4.Panel Regresyon Tahmincisi (Beck-Katz Tahmincisi).....	133
3.5.Uygulama ve Bulgular.....	135
SONUÇ.....	140
KAYNAKÇA.....	148
ÖZGEÇMİŞ.....	182

## TABLOLAR DİZİNİ

<b>Tablo 1.</b> Türkiye'de Yoksulluk Oranları (Medyan Gelire Göre Hesaplanmıştır...	12
<b>Tablo 2.</b> Çeşitli Vergilerin Vergi Geliri içerisindeki Payı (%).....	104
<b>Tablo 3.</b> Türkiye İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) Düzey-1 Bölgeleri.....	111
<b>Tablo 4.</b> Türkiye'de Vergi Gelirleri ve Toplam Vergi Yükü.....	113
<b>Tablo 5.</b> Türkiye'de Düzey 1 Bölgelerinde Vergi Yükü Oranları .....	114
<b>Tablo 6.</b> Türkiye'de Düzey 1 Bölgelerinde Yoksulluk Oranları .....	118
<b>Tablo 7.</b> Vergileme ve Yoksulluk İlişkisine Dair Literatür.....	121
<b>Tablo 8:</b> Ampirik Analizde Yer Alan Değişkenler.....	128
<b>Tablo 9.</b> Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler (Model 1).....	129
<b>Tablo 10.</b> Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler (Model 2).....	129
<b>Tablo 11.</b> Modellere İlişkin Tanımsal Testler.....	136
<b>Tablo 12.</b> Beck-Katz Panel Regresyon (PCSE) (Prais-Winsten Regresyon Modeli) Analizi Sonuçları.....	137

**GRAFİKLER DİZİNİ**

<b>Grafik 1.</b> Türkiye'de Düzey-1 Bölgelerinde Vergi Yüğü Oranları.....	115
<b>Grafik 2.</b> Türkiye'de Düzey-1 Bölgelerinde Yoksulluk Oranları.....	119

## KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ARDL	: Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Sınır Testi (Autoregressive Distributed Lag Bound Test)
BLS	: Amerika Çalışma İstatistikleri Ofisi (The Bureau of Labor Statistics)
DB	: Dünya Bankası
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
EUROFOUND	: Avrupa Yaşam ve Çalışma Koşulları İyileştirme Vakfı (European Foundation for The Improvement of Living and Working Conditions)
EUROSTAT	: Avrupa İstatistik Ofisi (European Community Statistical Office)
FGT	: Foster-Greer-Thorbecke Endeksi
GİB	: Gelir İdaresi Başkanlığı
GMM	: Genelleştirilmiş Momentler Metodu (Generalized Method of Moments)
GSYH	: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
GYKA	: Gelir Yaşam Koşulları Araştırması
HBA	: Hanehalkı Bütçe Anketi
HMB	: Hazine ve Maliye Bakanlığı
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization)
IMF	: Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
INSEE	: Fransız Ulusal İstatistik ve Ekonomi Enstitüsü
İB	: İçişleri Bakanlığı
İBBS	: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması
KDV	: Katma Değer Vergisi
KSO	: Kafa Sayım Oranı
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development)
ÖTV	: Özel Tüketim Vergisi
PCSE	: Panel Düzeltilmiş Standart Hatalar
PG	: Yoksulluk Açığı Endeksi (Poverty Gap)
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme)

## GİRİŞ

Maliye politikasının çeşitli amaçları ve araçları bulunmaktadır. Vergiler maliye politikasının önemli araçlarının başında gelmektedir. Konjonktüre göre farklı politikalarla belirlenen hedeflere ulaşmak amaçlanmaktadır. Yoksullukla mücadele, hükümetlerin önem verdiği maliye politikası amacıdır. Kamu kesimi maliye politikasının vergi aracını kullanarak yoksullukla mücadele başta olmak üzere çeşitli amaçlarını gerçekleştirmek için yöntemler geliştirmektedir. Yoksulluk kapsamlı bir sorun olduğu için birçok makroekonomik göstergedeki değişim yoksulluğu olumlu veya olumsuz etkileyebilmektedir. Uygulanacak vergileme politikaları ile de yoksulluk için olumlu veya olumsuz sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Türkiye için değerlendirildiğinde bütçe gelirlerinin ortalama %70-75'i vergilerden oluştuğu bilinmektedir. Bu çerçevede yoksulluğu azaltmak için vergileme politikalarını kullanmak önemli sonuçlar doğurabilmektedir.

Vergi, kamu giderlerinin karşılanması için ödeme gücü çerçevesinde herkesten alınan maddi bir kaynak olarak tanımlanmaktadır. Aynı zamanda vergiler zorunlu ve kamunun kesin bir geliridir. Tarihsel süreçte çok çeşitli vergiler alınmıştır. Ancak en temelde vergilerin gelir, servet ve tüketim üzerinden alındığı bilinmektedir. Vergi yükü ise bireylerin ödediği toplam verginin toplam gelire oranı şeklinde tanımlanabilmektedir. Vergi yükünün kimler üzerinde daha ağır hissedildiği vergi türlerine göre değişebilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde genel itibariyle dolaylı vergi yükünün ağır olduğu ifade edilebilmektedir. Dolaylı vergilerin tersten artan oranlılığı bilindiğinden düşük gelirli kesimin üzerinde ekstra yük olabilmektedir. Bu açıdan vergi türlerinin dağılımı vergi yükü açısından önem arz etmektedir.

Vergilerin çeşitli fonksiyonları olduğu ifade edilebilmektedir. Bu fonksiyonların başında kamu giderlerini karşılamak gelmektedir. Vergilerin mali fonksiyonu olarak ifade edilen bu fonksiyon geleneksel fonksiyon olarak da açıklanmaktadır. Ancak bu çalışmanın ilgi alanına giren, vergilerin başka fonksiyonları da bulunmaktadır. Bunlar vergilerin sosyal amacı/fonksiyonları olarak ifade edilmektedir. Vergilerin sosyal amacı, toplumdaki gelir ve servet dağılımının daha eşit bir zeminde gerçekleşmesini sağlamaktır. Bu doğrultuda gelir ve servet dağılımını daha adil bir şekilde gerçekleştirmek ve nihayetinde yoksulluğu azaltmak adına vergilerin önemli bir yere sahip olduğu söylenebilmektedir. Dolayısıyla vergileme politikaları ile yoksulluk arasında önemli bir ilişki bulunmaktadır.

Yoksulluk yeni bir sorun değildir. Yerleşik hayata geçtikten sonra, günümüze<sup>1</sup> kadar çeşitli evrimler geçirerek süregelmiştir. İlk zamanlarda temel tüketim maddelerine ulaşamayanları ifade eden yoksulluk kavramı; kentlerin oluşmasıyla daha geniş bir perspektiften tanımlanmış ve tartışılmıştır. Kentlerde oluşan kalabalıklar yeni yoksul kitleler oluşturmuştur. Bu süreçten sonra artık yoksulluk sadece temel tüketim ihtiyaçlarını karşılayamamak değil daha geniş bir çerçeveden farklı kavramlarla da ifade edilmiştir. İşsizlik, konuta ulaşamama, eğitim sisteminin dışında kalmak, sağlıktan yararlanamamak, güvenlik kaygıları ve sosyal dışlanma gibi birçok kavramı da zamanla içine alan yoksulluk günümüzde daha karmaşık ve geniş bir sorun niteliğindedir.

Yoksullukla ilgili özellikle hükümetler tarafından politikalar geliştirilmektedir. Ancak gelinen noktada yoksulluğun yeterince azalmadığı görülmektedir. Geliştirilen politikaların gerekli etkiyi göstermemesinin nedenlerinin başında tam bir yoksulluk tanımının yapılamaması olabilmektedir. Yoksullukla ilgili birçok tanımlama yapılmasına rağmen tam olarak yoksul kesimi kapsayacak bir tanımlamanın olmaması zamanla yeni kavramların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu kapsamda yoksullukla ilgili sürekli yeni kavramların geliştirilmesi, yoksulluğu kavramların içerisine sıkıştırılmaktadır. Öte yandan sürekli kavramlar üzerinden değerlendirme yapmak yoksulluğa çözüm olamamakta aksine yoksulluğu kavramsal yeniden üretmektedir. Yoksulluğa sürekli kavramsal yaklaşmak çözüm üretmemekte ve yoksulluğu azaltamamaktadır. Bu durumda öncelikle net bir yoksulluk tanımının ortaya konması daha sonra yoksullukla ilgili somut politikaların gerçekleştirilmesi önemlidir.

Vergileme ve yoksulluk ilişkisine bakıldığında, vergilerin yoksulluğu azaltması konusunda vergi türlerinin dağılımı önemlidir. Gelişmekte olan ülkelerde genel itibariyle dolaysız vergiler üzerine geliştirilen politikalar yoksulluğu azaltma konusunda daha etkili olabileceği ifade edilirken; gelişmekte olan ülkelerde dolaylı vergilerin yoksulluk üzerinde daha etkili olduğu söylenebilmektedir. Dolaysız vergiler eşit dağılım açısından daha adil olduğu bilinmektedir. Ancak Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde vergi gelirleri içerisinde dolaylı vergilerin payının yüksek olması, yoksullukla ilgili geliştirilecek politikalarda dolaylı vergilerin daha etkili olacağı ifade edilebilmektedir. Dolayısıyla yoksullukla ilgili vergileme politikaları ülkelerin gelişmişlik durumu ile de alakalı olmaktadır. Vergi yükünün yoksulluk üzerindeki etkisi ise yine vergi türlerinin

---

<sup>1</sup> Günümüz; tezin savunulduğu 2023 yılına kadarki süreci ifade etmektedir. Tezin genelinde bu kural geçerli olmaktadır.

hangisinin daha ağırlıkta olduğu önem arz etmektedir. Hangi tür vergi yükü yüksekse o vergi türüne yönelik geliştirilecek politikaların yoksulluk üzerinde daha etkili sonuçlar doğurabilmektedir.

Bu kapsamda çalışmada, Türkiye'nin düzey-1 bölgeleri için vergi yükü ve yoksulluk ilişkisinin analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Çalışma ile gerek incelenen alt bölgeler gerekse yapılan ampirik analiz çerçevesinde, vergi yükü ve yoksulluk ile ilgili sınırlı çalışmaların bulunduğu literatüre katkı sağlanması hedeflenmektedir. Bu alanda yapılan çalışmalar genel itibariyle vergi gelirleri ve yoksulluk ilişkisini incelediği görülmektedir. Dolayısıyla vergi yükü ve yoksulluk ilişkisini inceleyen çalışmaların sınırlı olduğu ifade edilebilmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde yoksulluğa dair kavramsal açıklamalarda yapılmaktadır. Yoksulluğun kavramsal açıklamasından sonra çeşitli yoksulluk tanımları ele alınmaktadır. Yoksulluğun çok çeşitli tanımları olduğu bilinmektedir. Ardından yoksulluğu ölçme ve hesaplama yöntemleri açıklanmaktadır. Yoksullarla ilgili iktisadi ekollerin görüşleri ve düşünceleri önem arz etmektedir. Bu doğrultuda iktisadi ekollerin yoksulluğa bakış açısı birinci bölümde anlatılmaktadır. Birinci bölümün sonunda ise tarihsel olarak yoksulluğun gelişimi ve dönüşümü üzerinde durulmaktadır. Feodal dönemden başlayıp kapitalizmin ilk evreleri, kapitalizmin gelişme evreleri ve kapitalizmin gelişme evrelerinden günümüze kadar geçen sürede yoksulluğun nasıl ifade edildiği, yoksullara karşı tutumun nasıl olduğu ve yoksulluğun nasıl dönüştüğü ortaya konmaktadır. Yoksulluğun tarihsel gelişiminin sonlarında refah devleti döneminde yoksulluk anlatılmış daha sonra özellikle 1990'ların sonlarında ifade edilmeye başlanan yeni yoksulluk üzerinde durulmaktadır. Yeni yoksulluk yoksulluğun yeni bir dönüşümü olarak ifade edilmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ilk olarak verginin tanımlaması ve ardından da tarihsel olarak verginin gelişimi ele alınmaktadır. Sonrasında iktisadi ekollerin vergiye bakışı değerlendirilmektedir. Dönemsel olarak verginin toplanması ve vergiye olan bakış açısının değiştiği bilinmektedir. Bunların ortaya konması tarihsel akışı tamamlamak adına önem arz etmektedir. Öte yandan vergileme ilkeleri detaylandırılmakta ve verginin fonksiyonları anlatılmaktadır. Verginin sadece mali fonksiyonu olmadığı bilinmektedir. Bu açıdan verginin mali olmayan, ekonomik ve sosyal fonksiyonları değerlendirilmektedir. Ardından vergi türlerinin yoksulluk ile ilişkisi açıklanmaktadır. Burada vergiler dolaysız ve dolaylı vergiler olarak kategorize edilmekte ve buna göre



aradaki ilişki ifade edilmektedir. İkinci bölümün sonlarında ise vergi yükü kavramı ve vergi yükü ile yoksulluk ilişkisi incelenmektedir.

Üçüncü ve son bölümde ise önce Türkiye'de vergi yükü ve yoksulluğun gelişimi anlatılmaktadır. Ardından literatür taraması yapılmaktadır. Üçüncü bölümün sonlarında ise çalışmanın ampirik analiz kısmına geçilmiştir. Ampirik analiz kısmında önce yöntem detaylandırılmakta ve çalışmaya ait tanısal testler incelenmektedir. Tanısal testlerin sonuçları baz alınarak uygun bir tahminci seçilmekte ve buna göre panel regresyon analizi yapılmaktadır. Ampirik analiz için seçilen dönemler iki farklı model çerçevesinde değerlendirilmektedir. Birinci model 2006-2020 yıllarını kapsarken; ikinci model ise 2010-2020 yıllarını kapsamaktadır. Analiz yapıldığı dönemde ve tezin savunma kararı verildiği dönemde, daha yeni verilerin olmaması analiz döneminin bu şekilde olmasına karar kılınmıştır. Analiz sonucunda Türkiye'de düzey-1 bölgeleri bazında vergi yükü ve yoksulluk ilişkisine dair somut tespitler yapılması amaçlanmaktadır.

## BİRİNCİ BÖLÜM

### YOKSULLUK:

#### TEORİK ÇERÇEVE VE TARİHSEL ARKA PLANI

Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak yoksulluğun kavramsal çerçevesi açıklanmaktadır. Burada yoksulluk tanımlarına değinilmektedir. Sonrasında iktisadi ekollerin yoksulluk ile ilgili görüşleri açıklanmaktadır. Ardından yoksulluğun tarihsel gelişimi kapitalizm öncesi ve sonrası süreç şeklinde iki farklı dönem olarak incelenmektedir. Yoksulluk literatüründe en sık yer alan tarihsel gelişimler ele alınmıştır. Tarihsel olarak özellikle feodal dönemde günümüze kadar yoksulluğun serüveni incelenmeye çalışılmıştır.

#### 1. Yoksulluğun Kavramsal Çerçevesi ve Tarihsel Gelişimi

İnsanlık tarihiyle birlikte ortaya çıkan ve zamanında sıradan bir olgu iken zamanla güçlü bir sorun olmaya başlayan yoksulluk kavramı çeşitli tanımlamalar ile ifade edilmektedir. Çalışmanın yapısı gereği yoksulluğa atfedilen bu tanımlamaların üzerinde kısaca durulacaktır. Bununla birlikte yoksulluğu salt kavramsal açıdan incelemek kavramın içeriği açısından yetersiz kalabilecektir. Çünkü yoksulluk, belirli dar kalıplara indirgenerek tanımlara sığdırılamayacak kadar önemli bir kavramdır. Aynı zamanda yoksulluk kavramı, çözümü açısından içerisinde birçok sorun barındırmaktadır. Bu sorunlar kapitalizm öncesinde de var olmuştur. Ancak yoksulluk sorununun, kapitalizmle birlikte ağır boyutlara ulaştığı ifade edilebilir. Yoksulluk sorunu günümüzde ise sonu nereye gideceği belirsiz bir şekilde şiddetlenerek devam etmektedir. Çalışmanın bu bölümünde yoksullukla ilgili kavramlar ele alınmakta, sonrasında yoksulluk sınırı ve ölçüm yöntemleri araştırılmakta ve en nihayetinde ise yoksulluğun tarihsel gelişimi ele alınmaktadır.

Yoksulluk az gelişmişliğin bir sorunu mudur? Yoksulluk sadece kapitalist sistemde mi vardır? Küreselleşme ile birlikte mi ortaya çıktı? Neden yoksul veya yoksulluk var? Bu ve benzeri soruların tümü, akademisyen olsun veya olmasın bu alanda çalışma yapan herkesin cevabını aradığı temel ve ortak sorulardır. Bakıldığında yapılan çalışmalar, bu sorulara cevap aramak ve bulmak için çeşitli argümanlar ortaya koymaktadırlar. Günümüzün en büyük sorunlarından biri olan ve içinde pek çok soru/sorun barındıran yoksulluk, kendi içinde çeşitli tanımlamalar ile aydınlatılmaya

çalışılmaktadır. Yapılan tanımlamalar yoksulluğa ulaşmayı, çözüm üretmeyi ve yoksulluk ile ilgili politik zemini hazırlamayı amaçlamaktadır.

Yoksulluk sorununun doğru olarak belirlenmesinin, yoksulluğa karşı yapılan mücadelenin etkinliği açısından rolü büyüktür. Yoksulluğun boyutu ve yoksulluğun mevcut durumunun ne olduğu ve zaman içinde nasıl bir değişkenlik gösterdiği/göstereceği önemlidir. Benzer şekilde yoksulluğun geçirdiği değişimin doğru bir şekilde değerlendirilmesi, yoksulluğa karşı doğru politikalar üretmenin zeminini oluşturmanın önemli bir önkoşulu olmaktadır. Yoksulluğun tanımlanması ve ardından ölçülmesi konusunda dikkat edilmesi ve cevaplanması gereken önemli sorular bulunmaktadır. Yoksulluk, salt ekonomik kıstaslar üzerinden mi yoksa daha geniş bir perspektiften mi değerlendirilmelidir? Sosyal hatta siyasal boyutu da var mıdır? Yakın bir geçmişe kadar yoksulluğun salt ekonomik kıstaslar dikkate alınarak açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir (Şenses, 2017: 61 – 63). Ancak yoksulluğu sadece ekonomik kıstasları dikkate alarak tanımlamak sorunun derinine inmek için yeterli olmamaktadır. Keza yoksulluğu salt ekonomik olarak yorumlamanın yanı sıra, tanımlamak için bile ortak bir dil oluşturulmuş değildir.

Yoksulluğun politik, iktisadi, sosyolojik, psikolojik, antropolojik ve hatta kentsel vb. açılardan açıklanabilmesi, salt bir tanımlama yapmayı zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte çeşitli kriterler etrafında şekillenen bir tanım yapmak mümkündür. Yoksulluğun tanımlanma şekli yoksullukla ilgili üretilen politikaları da belirlemektedir. Bu doğrultuda, yapılan tanımlama politik veya akademik olabileceğinden tek bir tanımdan söz etmek mümkün değildir. Genel itibariyle yoksulluk gelir veya gelir düzeyi ile ilişkilendirilmektedir. Ancak daha önce ifade edildiği gibi yoksulluğu sadece gelir üzerinden açıklamak yetersiz kalmaktadır. Yoksulluğu aynı zamanda, düzenli, sağlıklı ve yeterli beslenememek, meydana gelebilecek risklere karşı yeterli düzeyde korunamamak, kendini yeterince güvende hissedememek, sosyal çevreye katılamamak vs. kıstaslar çerçevesinde değerlendirmek gerekmektedir (Lister, 2004: 12, Halleröd ve Larsson, 2008: 15, Nazlıer Keser, 2019: 743).

Yoksulluk özellikle kapitalist düzen ile birlikte dünyanın büyük bir çoğunluğunu derinden etkilemektedir. Yoksulluğu, en temel tanımı itibariyle gelirdeki yetersizlikten kaynaklandığını ifade etmek yerinde bir tespit olmaktadır. Ancak bu tespit yetersiz kalmaktadır. Gelir eksikliğinden kaynaklı olmakla birlikte eğitim, sağlık, beslenme, barınma, ulaşım vb. birçok mal, hizmet ve kaynağa ulaşamamak ve bu nedenle insan

onuruna yaraşır bir şekilde yaşamını idame etmek için gerekli koşullardan mahrum olma durumu yoksulluğun geniş tanımı olarak ifade edilebilmektedir. Yapılan tanımdan da anlaşılacağı üzere yoksulluğu ‘salt gelir’ eksikliği zeminine indirgemek yoksulluğu anlamak açısından eksik bir değerlendirme olmaktadır. Nitekim, “yoksulluk çok daha karmaşık bir konudur ve eksik istihdam, işsizlik, kayıt dışılık ve erişilebilirlik boyutları vardır” (Weiss, 2007: 64, Kalfa Topateş, 2014: 8). Yukarıda tanımlanmaya çalışılan yoksulluk kavramını sistematik olarak tanımlayan ve açıklayan ilk kişi ise Seebom Rowntree olduğu bilinmektedir (Mingione, 1996: 7).

Yukarıda yapılan yoksulluk tanımı günümüzde genelde yapılan yoksulluk tanımı olmaktadır. Ancak bu tanımı insanlık tarihinin her evresinde kullanmak ve yoksulluğa atfetmek yanıltıcı sonuçlar doğurabilmektedir. Yoksulluğun geçirdiği evreler tarihsel olarak sonraki başlıklarda incelenmektedir ancak yoksulluğu tanımlarken her dönemin kendine özgü şartlarına göre tanımlamak daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Sonuç olarak her dönemin var olan toplumlarında ekonomik, sosyal ve siyasal yapı birbirinden farklılaştığından yoksulluk da ona göre farklılaşmaktadır (Laçiner, 2016: 313 – 324). Yoksulluğun tarihsel perspektiften ele alınacağı sonraki başlıklar incelendiğinde yoksulluğun dönemsel farklılıkları daha iyi anlaşılacaktır.

Literatüre bakıldığında yoksulluk, yukarıda da ifade edildiği gibi çeşitli kavramsallaştırmalar/tanımlamalar üzerinden incelenmektedir. Bunun en temel nedeni yoksulluğun içerisinde barındırdığı karmaşık yapısıdır. Bu açıdan bakıldığında yoksulluk ile ilgili en temelde, mutlak yoksulluk ve göre yoksulluk tanımlamaları görülmektedir. Bu tanımlamalar aynı zamanda yoksulluğu açıklamada en çok kullanılan kavramlardır. Bunların dışında insani yoksulluk, kentsel ve kırsal yoksulluk, nöbetleşe yoksulluk, objektif ve subjektif yoksulluk tanımlamaları vardır. Aynı zamanda yoksullukla ilgili olan yoksulluk kültürü ve sınıfsal (underclass) yoksulluğu kavramına da yer verilmektedir. Özellikle son zamanlarda daha çok karşılaşılan yeni yoksulluk/çalışan yoksulluğu kavramları da yoksulluğun diğer önemli tanımlamalarıdır. Bunlar başlıklar halinde temel anlamları ile aşağıda ifade edilmektedir.

### **1.1. Yoksulluk Türleri**

Yoksulluk kavramıyla ilgili geçmişten günümüze birçok tanımlama yapılmıştır. Bunlar yoksulluk tanımları olarak değerlendirilebilmektedir. Yoksulluğun her bir türü yoksulluğun farklı bir açıklamasını yapmayı amaçlamaktadır. Yoksulluğun salt gelir eksikliği olduğunu ifade eden yoksulluk türü olduğu gibi yoksulluğun sosyal dışlanma

olduğunu ifade eden tür de bulunmaktadır. Bu açıdan yoksulluk türleri yoksulluğu farklı perspektiflerden açıklaması açısından önem arz etmektedir.

### 1.1.1.Mutlak ve Göreli Yoksulluk

Rowntree (1908: 86 – 89), yoksulluğu iki şekilde tanımlamaktadır. Bunlardan ilki ailenin toplam gelirinin, temel ihtiyaçları karşılamada yetersiz olduğunu ifade ettiği tanımdır. Bu tanıma *birincil yoksulluk* ismini vermektedir. İkicisi ise elde edilen gelirin temel gereksinimleri karşılamada yeterli seviyede olduğu fakat diğer gereksinimleri karşılamada yeterli olmadığı tanımlamasıdır. Bu tanıma ise *ikincil yoksulluk* olarak belirtmektedir. Rowntree burada birincil yoksulluk kavramı ile *mutlak yoksulluğu*, ikincil yoksulluk kavramı ile de *görelî yoksulluğu* ifade etmektedir. Bu kavramlar sırasıyla aşağıda açıklanmaktadır.

Mutlak yoksulluk, hanenin veya bireyin hayatını idame edebilmesi için en temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek asgari gelir düzeyine sahip olamaması durumu olarak tanımlanmaktadır (Mingione, 1996: 7, Bradshaw, 2007: 9, Gürses, 2007: 62, Öztürk ve Çetin, 2009: 2665). Bu temel ihtiyaçlar, barınma, yiyecek, giyecek, temiz içme suyu, eğitim, sağlık ve konut gibi en temel insan gereksinimleri olarak sayılabilir (Anand, 1983: 113, McLanahan ve Kelly, 1999: 128, Lister, 2004: 20 – 21). Bahsedilen temel ihtiyaçlar günlük bir dolar gibi parasal bir değere bağlanmaktadır. Belirlenen parasal değer ise yaşamını idame edebilmesi için zorunlu olan ihtiyaçlar sepetinin parasal karşılığı olarak ölçülmektedir. Buna mutlak yoksulluk sınırı denilmektedir ve bir dolar olarak belirlenmektedir. Burada anlaşılmaktadır ki, günlük bir doların altında gelir elde edenler temel ihtiyaçlarını karşılayamayacak olanlardır. Bu durum, bir dolar elde edemeyenlerin fiziksel veya biyolojik olarak hayatta kalmalarının güç olduğunu ifade etmektedir (Strobel, 1996: 176, Gün, 2017: 36 – 37). Ancak Townsend'in ifade ettiği gibi, bireyler sadece temel ihtiyaçları tüketen birer organizmaya indirgenemez. Çünkü insan aynı zamanda sosyal bir varlıktır (aktaran Strobel, 1996: 176).

Mutlak yoksulluk sınırının tayin edilmesinde üç temel yaklaşım bulunmaktadır. İlk yaklaşım, asgari gıda harcaması olarak anılan ve gündelik temel beslenme ihtiyaçlarından oluşan sepetinin toplam maliyetinin hesaplanması yöntemidir. İkinci yaklaşım, temel gereksinimler yaklaşımı adı altında yer alan ve gıda dışında yapılan harcamalarında sepete dahil edilip hesaplandığı yöntemdir. Üçüncü yaklaşım ise gıda oranı yaklaşımı ismini taşıyan ve elde edilen toplam gelirin büyük bir kısmını gıda

harcamalarında kullanan birey veya hanelerin yoksul grubunda yer aldıkları yaklaşımdır (Kabaş, 2009: 51, Kalfa Topateş, 2014: 12).

1990 yılında Dünya Bankasının (DB) belirlediği kişi başı günde 1 dolar, evrensel bir sınır olarak kabul edilmemektedir. Yani her ülke veya bölge için aynı sınır geçerli değildir. Yukarıda bahse konu olan kişi başı günde 1 dolar, az gelişmiş ülkeler için geçerli bir sınırdır. Bu sınır, Latin Amerika ve Karayipler de günlük 2 dolar, Türkiye'nin de içinde yer aldığı Doğu Avrupa ülkelerinde günlük 4 dolar ve gelişmiş ülkeler için ise kişi başı günlük 14,4 dolar olarak belirlenmektedir. Günlük 1 dolarlık sınırın yanı sıra aynı yıl Birleşmiş Milletler Kalkınma Programının (UNDP) yürüttüğü bir çalışmada mutlak yoksulluk sınırı günlük kalori cinsinden de hesaplanmıştır. Bu hesaplanma yine tüm ülkeler veya bölgeler için aynı değildir. Bakıldığında bir kişinin günlük alacağı kalori miktarı, gelişmiş ülkelerde 3390, gelişmekte olan ülkelerde 2480 ve gelişmemiş ülkelerde ise 2070 olarak belirlenmiştir (Cerev ve Yenihan, 2018: 5).

DB'nin yoksulluğa olan ilgisinin özellikle 1990'larda arttığı görülmektedir. Bu süreçte DB, yoksulluğu azaltmaya yönelik çeşitli çalışmalar yayınlamakta ve stratejilerden bahsetmektedir. Ancak DB'nin yoksulluğu azaltmaya yönelik belirlediği hedefler, zamanla piyasa tabanlı yeni reformlar ile gerçekleştirilebileceği fikriyatını doğurmaktadır. Aynı zamanda DB'nin yoksulluk sınırı adı altında belirttiği özellikle gelişmemiş ülkelerdeki günde 1 dolar, mevcut yoksulluğun durumunda ve istatistiki olarak dünyada var olan yoksulların sayısında da bir manipülasyona yol açmaktadır. Çünkü yoksulluk sadece parasal olarak ölçülebilecek bir durum olmadığından, parasal bir değer ekseninde ölçmek yetersiz olabilmektedir. Burada bireylere biçilen günde 1 dolar değer, aynı zamanda yoksulluğu dar bir kalıba sığdırmakta ve realiteden uzak sonuçlara neden olmaktadır. Günde 1 dolar olarak belirlenen yoksulluk sınırı, yoksul kesimi ekonomik sistem içerisine hapsetmekte ve toplumsal olarak ise değersizleştirilmektedir. Mutlak yoksulluk sınırı aynı zamanda temel ihtiyaçlar dışında insan onuruna yaraşır bir yaşam için ihtiyaç duyduğu veya duyabileceği diğer gereksinimleri göz ardı etmektedir (Özdek, 2002: 3 – 6, Gün, 2017: 37). Mutlak yoksulluk tanımlamasından sonra yoksullukla ilgili en çok karşımıza çıkan diğer kavram ise görelî yoksulluk kavramıdır.

Yoksullukla ilgili bir diğer kavram görelî yoksulluk olarak ifade edilmektedir. Görelî yoksulluk kavramı, mutlak yoksulluk kavramından daha geniş bir kavram olarak karşımıza çıkmakta ve yoksulluk hakkında daha fazla bilgi vermektedir (Yüksel, 2014: 349). Görelî yoksulluk, gelir dağılımı açısından değerlendirildiğinde toplumun en alt

tabakasında yaşayan belli bir grubun deneyimlediği toplumsal eşitsizlik durumu olarak ifade edilmektedir (Moser, 1980: 365). Mutlak yoksulluk kavramının yoksulluğu açıklamada ve hesaplamada yetersiz kalmasından dolayı görelî yoksulluk kavramının ortaya çıktığını söylemek yanlış olmayacaktır. Görelî yoksulluk, kişinin veya hane halkının yaşam standardını, daha yüksek gelire sahip başka bir grubun yaşam standardı ile karşılaştırılması sonucunda ortaya çıkan bir olgu olarak ifade edilmektedir (Streeten, 1990: 5).

Görelî yoksulluk, kişinin toplumsal düzlemde sadece gelir ile ilişkili rollere sahip olmadığını, bununla birlikte toplum içerisinde kendisini yeniden üretebilmesi açısından gerekli tüketim ve yaşam standardının da olduğunu kabul eden bir varlık olduğunu ifade etmektedir. Burada bireyi toplumsal bir varlık olarak ele almaktadır (Öztürk ve Çetin, 2009: 2666). Bir başka ifade ile bireyin toplumdaki duruşu olarak da ifade edilebilmektedir (McLanahan ve Kelly, 1999: 129). Görelî yoksulluğun net bir tanımını yapmak gerekirse, genel itibarıyla temel ihtiyaçlarını karşılamalarına rağmen bireysel kaynakların veya diğer bazı kaynakların yetersizliği yüzünden toplumun genel refah düzeyinin altında kalan kesimi açıklamaktadır. Aynı zamanda kaynak yetersizliğinden dolayı toplum ile sosyal açıdan bütünleşemeyen kesimi de içine almaktadır. Keza kaynak yetersizliği, topluma katılmanın önündeki en büyük engellerden biridir. Bu durum içerisinde yer alan bireyler görelî olarak yoksul olarak kabul edilmektedir (Karakaş, 2010: 7 – 8, Şenses, 2017: 91; Gün, 2017: 38 – 39). Kısaca görelî yoksullukta bireyin yaşadığı toplumda, kabul edilebilir yaşam düzeyinin altında yaşamak zorunda olan kesim yoksul sayılmaktadır (Gündoğan, 2008: 43, Karadeniz ve Durusoy Öztepe, 2013: 80).

Görelî yoksulluk, sosyal boyutu ağır basan bir yoksulluk türüdür. Burada bireyler salt biyolojik yaşamını idame eden değil, aynı zamanda sosyal yönü de olan bir varlık olarak ele almaktadır. Görelî yoksullukta bireyleri toplumdaki diğer kesimler ile kıyaslama vardır. Mutlak yoksulluğun eksikliklerini tamamlayan ve daha geniş bir perspektiften incelemeye yarayan bir kavramdır. Yine yoksulluk hesaplamalarında her ikisinin de kullanılması avantajlar sağlamaktadır. Nitekim yoksulluğun sayısal veri sağlama kısmında mutlak yoksulluğa başvurulması gerektiği de bilinmektedir (Altay, 2005: 159, Kalfa Topateş, 2015: 26). Aşağıda Tablo 1’de Türkiye’nin yoksulluk oranları yer almaktadır.

Görelî yoksulluk sınırı, mutlak yoksullukta olduğu gibi 1 dolar, 2 dolar olarak belirlenmemektedir. Görelî yoksulluk ülkedeki ortanca gelirin belirli bir yüzdesi alınarak

hesaplanmaktadır. Bu yüzdellik hesaplama ülkeden ülkeye veya bölgeden bölgeye değişmektedir. Bu oranlar genellikle %40, %50 veya %60 olarak uygulanmaktadır (Ravallion, 1994: 37 – 38, Alemdar vd., 2012: 325, Yar, 2015: 19). Hem görelî yoksulluğun hem de mutlak yoksulluğun avantajları vardır. Örneğin; görelî yoksulluk, yoksulluğu daha geniş perspektiften incelerken, mutlak yoksulluk ise sayısal anlamda yoksulluk verisine ulaşma açısından kullanışlıdır. Ancak her iki yoksulluk türünün de yoksulluğu ölçmede yetersiz kaldığı gerekçesi ile eleştirildiği görülmektedir. Eleştirileri şu şekilde sıralamak mümkündür: birincisi, görelî yoksulluk ve mutlak yoksulluk kavramları ile sadece “ölçülebilir olanın ölçülmesinin” olanaklı olmasıdır. İkincisi, yoksulların içinde yer alan ve en yoksul olan kesim hakkında yeterince bilgi vermemesidir. Üçüncüsü, yoksulluk sınırının yoksulları kategorize ederken sadece bu sınırın altında kalan aileler veya bireyler ve bu sınırın üstünde kalan aileler veya bireyler olarak basit bir sınıflandırmaya tabi tutmasıdır. Bu yoksulluk sınırının önemli bir eksikliğidir. Birçok hanenin gelişen konjonktürden ve servetlerinde meydana gelen dalgalanmalardan dolayı sürekli yoksulluk sınırı etrafında belirlenen yoksulluğa girer ve çıkar. Bu dalgalanmayı yakalayan daha dinamik bir analizin geliştirilmesi gereklidir (United Nations, 2009: 63 – 64, Kalfa Topateş, 2014: 13 – 14).

Türkiye açısından yoksulluk verileri üzerinden bir değerlendirme yapılabilmektedir. Ampirik literatürde genelde görelî yoksulluk oranlarının kullanıldığı görülmektedir. Bu kapsamda Türkiye'deki görelî yoksulluk, medyan gelirin %40'ı dikkate alındığında 2010 yılında yoksulluk oranı %10,3 olarak gerçekleşmiştir. Medyan gelirin %70'i dikkate alındığında ise yoksulluk oranı %30,6 olarak hesaplanmıştır. Benzer şekilde 2020 yılında medyan gelirin %40'ına göre yoksulluk oranı %8,9 iken; medyan gelirin %70'ine göre yoksulluk oranı %29 olarak gerçekleşmiştir. Gerek ulusal gerekse uluslararası çalışmalar da genel olarak medyan gelirin %60'ına göre yoksulluk hesaplanmaktadır. Bakıldığına 2010 yılında medyan gelirin %60'ına göre yoksulluk oranı %23,8 iken; 2020 yılında %21,9 olarak gerçekleşmiştir. Bu çalışmada da medyan gelirin %60'ı dikkate alınarak yoksulluk hesaplaması yapılmıştır. Yoksulluk hesaplaması TÜİK'ten alınan Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması verileriyle hesaplanmıştır. Türkiye ile ilgili yoksulluk verileri aşağıda Tablo 1'de yer almaktadır.



**Tablo 1:** Türkiye'de Yoksulluk Oranları (Medyan Gelire Göre Hesaplanmıştır)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
<b>%40</b>	10.3	10.1	10.0	9.1	8.7	8.7	8.4	7.4	7.9	8.3	8.9
<b>%50</b>	16.9	16.1	16.3	15.0	15.0	14.7	14.3	13.5	13.9	14.4	15.0
<b>%60</b>	23.8	22.9	22.7	22.4	21.8	21.9	21.2	20.1	21.2	21.3	21.9
<b>%70</b>	30.6	30.0	30.2	29.5	29.4	29.5	28.7	28.1	28.5	28.5	29.0

**Kaynak:** TÜİK, (Gelir Yaşam Koşulları Araştırması, GYKA)

Tablo 1'e göre Türkiye'de 2010 yılında yoksulluk oranı; medyan gelirin %40'ına göre %10, medyan gelirin %50'sine göre %16,9, medyan gelirin %60'ına göre %23,8 ve medyan gelirin %70'ine göre %30,6 olarak gerçekleşmiştir. Bu süreçten sonra Türkiye'de yoksulluk oranları inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Sonrasında 2020 yılında yoksulluk oranları; %40'ına göre %9, medyan gelirin %50'sine göre %15, medyan gelirin %60'ına göre %21,9 ve medyan gelirin %70'ine göre %29 olarak hesaplanmıştır. Uluslararası literatürde genel olarak medyan gelirin %60'ı baz alınarak yoksulluk hesaplamaları yapılmaktadır. Aynı zamanda ampirik analizlerde yine medyan gelirin %60'ına göre hesaplanan yoksulluk oranları kullanılmaktadır. Bu çerçevede baz alınan yoksulluk oranı medyan gelirin %60'ına göre hesaplanan yoksulluk oranı olmaktadır.

Yoksulluğun evrensel tanımları olarak kabul edilen mutlak ve görelî yoksulluk kavramları temelde yoksulluğun maddî bir kaynaktan yoksun olma durumunu ifade etmekte ve buna göre bir açıklama/tanımlama yapmaktadır. Bununla birlikte yoksulluk maddî gelir eksikliği dışında başka durumlar çerçevesinde de tanımlanmaktadır. Bu tanımlamalar sonraki başlıklarda değerlendirilmektedir. Ancak mevcut literatüre katkı sunmak amacıyla yapılacak ampirik çalışmalar yine bu tanımlamalar ve hesaplamalar çerçevesinde ele alınmak durumunda olmaktadır. Ülkelerin istatistik hesaplamaları bunlara göre belirlenmektedir. Bu çalışmada da yapılan ampirik analiz görelî yoksulluğun hesaplama ve tanımlamaları çerçevesinde ele alınmaktadır.

### 1.1.2. İnsani Yoksulluk

Yoksulluğun önemli kavramsal tanımlarından biri de insani yoksulluktur. İnsani yoksulluk, UNDP tarafından yoksulluğu, DB'nin yaptığından farklı olarak daha geniş bir perspektiften ele almaktadır. UNDP, insani gelişme raporu isimli bir rapor hazırlamıştır. Bu rapor 1990 yılından bu yana her sene düzenli olarak yayınlamaktadır. Yoksulluğa parasal bir atıf yapmaktan ziyade, insanın toplumsal varoluş gerekçelerine atıfta bulunarak yeni bir değerlendirmeye tabi tutmaktadır (Fukuda-Parr, 2003: 303 – 304, Uçar, 2011: 12 – 13, Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011: 63 – 64). Yayımlanan raporda insani

gelişmelerin ve olanakların artması için çeşitli adımların atılması gerektiği ifade edilmektedir. Bunlar; daha sağlıklı ve uzun bir hayat, bilgi edinebilme hakkına sahip olmak ve gerekli kaynaklara ulaşabilmek, kaliteli ve tatminkâr bir yaşam sürdürmek, siyasi özgürlük, herkese eşit ve garanti insan hakları, öz saygılığın edinilmesi ve korunması olarak açıklanmıştır. Gelirin insan hayatı için önemli bir faktör olmasına rağmen insani gelişmişlik göstergesi için tek başına yeterli olmadığı belirtilmektedir. Bu kapsamda yoksulluk ise bu sayılanlardan yoksun olma durumu olarak ifade edilmektedir (Demir, 2006: 2 – 4, Yıldırım alp ve Özdemir, 2013: 55, Aksan, 2015: 104).

İnsani yoksulluk “yapabilirlik” temelli de ele alınabilmektedir. Sen’e (1997) göre, yoksulluk yapabilirlikten yoksun olma halidir. Yoksulluğa karşı beşerî sermayenin artırılması ve insanın kendini gerçekleştirebilecek yeteneklere ulaşabilmesinin önemli olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca beşerî sermayenin artırılması ile bireylerin kendi refahını sağlayacağı belirtilmektedir. Yoksulluğu bu şekilde salt gelir yetersizliğinin çok üstünde bir kavram olarak açıklamakta ve “yapabilme eksikliği/yetersizliği” olarak tanımlamaktadır (Sen, 1997: 1959 – 1960, Bebbington, 1999: 2022 – 2023).

Sen genel olarak yoksulluğun gelir eksenli hesaplanmasından ziyade bireyin içinde bulunduğu sosyal, siyasi, kültürel, toplumsal ve coğrafi vb. şartlar içerisinde yapabilirlikleri üzerinden hesaplanmasının daha doğru sonuçlar vereceğini ifade etmektedir. Sadece gelire dayalı yoksulluk hesaplamalarının yetersiz olduğunu belirtmektedir (Sam, 2008: 64 – 65, Buz ve Aygüler, 2017: 178, Öz ve Çolakoğlu, 2017: 2043 – 2045). İnsani yoksulluğu belirlemek için UNDP tarafından geliştirilen İnsani Gelişme Endeksi’nde yeterli düzeyde beslenme ve sağlık, sağlıklı üreme, okuma yazma bilme oranları, yaşam süresi gibi göstergeler ile insani yoksulluk oranı hesaplamasına yer vermektedir (Bunivic, 1997: 39 – 40).

Bu anlatılanlar çerçevesinde insani yoksulluk; mevcut ekonomik koşullar içerisinde günlük gıda ihtiyacını karşılayacak bir gelirden yoksun, sağlık ve eğitim hizmetlerine ulaşmak konusunda zorluklar yaşamak, bilgi ve teknolojiye ulaşma pratiklerinden geri kalmak, sosyal dışlanmaya maruz kalmak, siyasi ifade gücüne sahip olamamak, iş arama ve iş gücüne girme yeteneklerini geliştirememek, ekonomik krizler karşısında korunmasız, öz saygı ve öz becerilerini koruyamamak ve yeteneklerini geliştirmek için gerekli koşulları sağlayamamak olarak tanımlanabilmektedir.

### 1.1.3. Kır ve Kent Yoksulluğu

Yoksulluk yazınında karşılaşılan bir diğer kavramsallaştırma türü kır ve kent yoksulluğudur. Kapitalizmin asıl olarak kentlerde değil de kırdaki ortaya çıktığını ifade eden Wood, kapitalizmin ortaya çıkışını; trampa ve ticaretin basit bir şekli olarak yaygınlaşmasını değil de en temel insani ilişkilerin bir değişime uğramasına bağlamaktadır. Bu doğrultuda insan ile doğa arasındaki çok eskilere dayanan ilişki biçimlerini değiştiren bir kopuş/bir uzaklaşma durumu olduğunu ifade etmektedir. Bu kopuş daha sonra “çitleme hareketi” olarak adlandırılmıştır. Geçimlerini toprak ile sağlayan köylüler bu süreçte topraklarından ve haklarından koparılmıştır. Bu şekilde köylülerin hem yeniden üretim araçlarına hem de toprağa doğrudan ulaşmaları engellenmiştir. Bu nedenle pek çok insan mülksüzleştirilmiştir. Kır yoksulluğu bu anlamda topraklarından koparılan köylünün geçim araçlarının ellerinden alınması sonucu yoksullaşması durumu olarak tanımlanabilmektedir (Wood, 1999: 106; Gün, 2017: 55 – 56).

Yukarıda ifade edilenler aynı zamanda Marx’ın “ilk günah” olarak ifade ettiği ilkel sermaye birikimi sürecidir. Marx (2011), “ilkel birikim denilen şey, bu nedenle üreticiyi üretim araçlarından ayıran tarihsel süreçten başka bir şey değildir”. Bu doğrultuda Marx, kapitalist sistemin yolunu açan bu sürecin, üretim araçlarına sahip olan ve aynı zamanda köylü olan emekçinin üretim araçlarından koparılması süreci olduğunu ifade etmektedir. Bir zamanlar elindeki üretim araçları ile üretimi gerçekleştirenlerin, daha sonra üretim araçlarından koparılması ile ücretli emekçi konumuna düştüğü belirtilmektedir (Marx, 2011: 677 – 679). Bu kopuş kırsal yoksulluk sürecinin başlangıcı olmuştur. Sonuçta tüm üretim araçlarından koparılan köylü daha kalabalık olan kentlere akın etme durumunda kalmıştır. Toprağından koparılıp kentlere akın edenler kendi yoksulluğunu kentlere transfer etmiştir.

Kentlerde meydana gelen yoksulluğa bakıldığında, kentlerde yaşayan nüfusun çeşitli nedenlerle asgari geçim standardının üstünde bir hayat sürmek için yeterli kaynaklara ulaşamaması durumu olarak açıklanabilmektedir. Kentsel yoksulluk aynı zamanda kişinin veya hane halkının konuta ulaşamaması yani barınma sorunu yaşaması olarak da düşünülebilmektedir (Kalaycıoğlu ve Rittersberger-Tılıç, 2002: 201). Kentler, kapitalizmin mülküz konuma düşürdüğü kitleleri kendine çeken ve buralara akın eden kitleler arasında toplumsal eşitsizliğin en yoğun yaşandığı ve zamanla derinleştiği/yoğunlaştığı mekanlar haline gelmiştir. Kentler aynı zamanda bu eşitsizliği

yeniden üreten mekanlar olmuştur. Genel itibariyle kentler ve kentleşme toplumsal sürecin özel bir şekli olarak görülebilmektedir (Harvey, 2013: 181, Gün, 2017: 56). Yoksullaşan köylülerin, çareyi kentlere gelmekte buldukları söylenebilmektedir. Sanayinin kentlerde gelişmeye başlaması ve emek gücüne ihtiyaç duyulması, kentlere olan akını cazip hale getirmiştir. Kentlere gelen köylüler alt tabakada yer alan saflara katılmış ve özellikle işsizler tabakasını oluşturmuştur. Bu şekilde yoksullar ile varlıklar arasındaki makas sürekli açılmıştır (Zubritski vd., 1979: 109 – 110, Kentleşme Şûrası, 2009: 14 – 15, Ünaldı, 2013: 15 – 16). Özellikle kıyın çözülmesi, yoksulluğun başlamasına sebep olduğu ifade edilebilmektedir. Devamında da yoksulluk kentlerde şiddetlenmektedir.

#### **1.1.4. Yoksulluk Kültürü**

Yoksulluk yazınının diğer kavramlarından biri de yoksulluk kültürü kavramıdır. Yoksulluk kültürü ilk defa ABD’li Antropolog Oscar Lewis tarafından ortaya atılmıştır. Lewis, kavramı ilk kullandığında “yoksulluk alt kültürü” şeklinde kullanmıştır. Daha sonra literatüre yoksulluk kültürü olarak geçmesini de yine kendisi sağlamıştır. Yoksulluk kültürü kavramını ilk defa 1958 yılında bir kongrede kullanan Lewis, Porto Rikolu ve Meksikalı aileler ile yaptığı alan araştırmasında bulduğu sonuçlara dayandırmıştır. Lewis yaptığı çalışmada, kentlerde yaşayan ailelerin kendi yaşam tarzlarını kültürel bağlamda nesilden nesile aktardıklarını görmüştür (Moser, 1980: 365, Boxil, 1994: 249 -250, Harvey ve Reed, 1996: 467, Özdoğan, 2009: 11 – 12, Aksan, 2012: 14).

Lewis, yoksullar arasında oluşan kültürü sınıfsal bir temele oturarak, kapitalist düzene ve içinde buldukları konumlarına bir tepki olduğunu ifade etmektedir. Yoksulluk kültürünün bir kere ortaya çıkması ile devamının geleceğini ifade ederken şunları söylemektedir; “gecekondu çocukları altı- yedi yaşlarına geldiklerinde genellikle alt kültürlerinin temel tutum ve değerlerini özümserler”. Ayrıca hayatlarının bu evresinden sonra gelişecek ve değişecek koşullara veya hayatlarını değiştirebilecek fırsatlardan tam olarak yararlanamadıklarını da ifade etmiştir (Lewis, 1966: 21, Freire, 2018: 48).

Yoksulluk kültürü Lewis tarafından aslında bir kabullenmişlik olarak da tanımlanmaktadır. Yoksulluk kültürünün en önemli özelliğinin “tevekkül” olduğunu söyleyen Lewis, yoksulluk kültürünü özetleyen çeşitli özellikleri de şöyle sıralamaktadır; kadercilik, tepkisizlik ya da pasif tepki, içinde bulunan durumu kabullenmişlik ve tüm

bunlara karşı gösterilen muazzam sabır (Gün, 2017: 41). Ayrıca yoksulluk kültürünün yok edilmesinin yoksulluğu yok etmekten daha zor olduğunu ifade eden Lewis, her yoksul olanın yoksulluk kültürünü taşıdığı anlamına gelmediğini belirtmektedir. Yoksulluk kültürüne sahip insanların kendilerini içinde yaşadığı ülkeye ait hissedememe, çaresizlik, marjinallik vb. duygular taşıdığını ifade etmektedir. Lewis, yoksulluk kültürü taşıyan insanların tarih bilinçlerinin zayıf olduğunu, sadece kendi sıkıntılarını, kendi içinde buldukları koşulları, yaşadıkları mekanları ve kendi yaşam tarzlarını bilen marjinal insanlar olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca sınıf bilincinin ve sendikal örgütlenmenin de farkında olmadıklarını söylemektedir (Türkdoğan, 1974: 63 – 64, Miller, 1976: 3 – 4, Lewis, 1963: 7, WEB\_1)

Lewis yaptığı çalışmada yoksulluk kültürünü taşıyan yoksul kesimin birçok özelliğini açıklamakta ve bu özelliklere şunları da eklemektedir; “evlilik dışı birlikte yaşama ve çocuk sahibi olma, genç yaşta annelik, çok çocukluluk ve bunun bir sonucu olarak çocuk yetiştirmede özensizlik, iş ahlakının olmaması, hayata dair umutsuzluk, yoksulluktan çıkmaya yönelik gayret eksikliği, azimsizlik, tembellik, disiplinsizlik, her türlü zevke düşkünlük, alkol bağımlılığı...” (Yılmaz, 2008: 128).

Şu anki sistemde yoksula karşı olan mevcut düşünce biçimi derinleştikçe yoksulların bu durumdan kurtulmaları oldukça zorlaşmaktadır. Ayrıca kendi içinde buldukları durumu benimsemek zorunda kalmış olmaları da kentleşmelerini yani kent hayatına uyum sağlamalarını da zorlaştırmaktadır. Ancak tüm bunlara rağmen yoksulluk kültürünün varlığı ve varlığının devam ettirilmesi kendi suçları değildir. Mevcut yoksulluktan kurtulamamalarının en önemli nedenlerinin başında ekonomi-politik meseleler gelmektedir. Keza yoksul olmayı kendileri seçmedikleri gibi devam ettirmeyi de kendileri seçmemektedir.

### **1.1.5.Nöbetleşe Yoksulluk**

Yoksulluk kültürü ve kent yoksulluğu arasında konumlandırılabilir, Işık ve Pınarcıoğlu (2001) tarafından ilk olarak kavramsallaştırılan son dönemlerin dinamik yoksulluk türlerinden biri de Nöbetleşe Yoksulluktur. Kavram kent yoksulları arasındaki dinamik bir hiyerarşik yapıdan bahsetmektedir. Mevcut durumda kentte yoksul olan kesimin, çeşitli yaşam stratejilerini geliştirerek kendi yoksulluklarını sonradan göç edip kente yeni gelen göçmenlere aktarmalarını ifade etmektedir (Taşkan, 2007: 70 – 71). Türkiye’deki kent yoksulları üzerine yapılan alan araştırmasında izah edilen kavram şu şekilde açıklanmaktadır; “*en yalın tanımı ile nöbetleşe yoksulluk, kente göç dalgalarına*

*katılan grupların kendi aralarında kurdukları bir ortaklıktır. Nöbetleşe yoksulluk, esas olarak kente önceden gelmiş göçmen grupları ile kentte imtiyazlı konumda bulunan bazı grupların, kente daha sonradan gelen kesimler ile diğer imtiyazsız gruplar üzerinden zenginleşmeleri, bir anlamda yoksulluklarını bu gruplara devredebilmeleri sonucunu doğuran bir ilişkiler ağıdır”.* Bu şekilde tanımlanan nöbetleşe yoksulluğun aslında toplumun kendi aralarında inşa ettikleri enformel bir ilişki ağı ile birbirleri üzerinden refah artışı sağlama ilişkisidir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2018: 155).

Günümüzde düzensiz göçlerle birlikte nöbetleşe yoksulluk kavramı daha da netlik kazanmaktadır. Göç ile birlikte kent merkezlerine gelen mültecilerin kent çeperlerinde, gecekondu bölgelerinde yaşamaya başlamaları buna verilebilecek önemli bir örnek olmaktadır. Gecekondu sahiplerinin, kendi gecekondualarını göçmenlere kiralayıp daha yaşanabilir evlerde yaşamaya başlamaları kendi yoksulluklarını devrettikleri söylenebilmektedir. Ulusal veya uluslararası göçler olduğu sürece nöbetleşe yoksulluk kavramının dinamiğini koruyacağı ifade edilebilmektedir.

#### **1.1.6. Objektif ve Subjektif Yoksulluk**

Yoksulluk ile ilgili diğer iki kavram ise objektif ve sübjektif yoksulluktur. Yoksulluk ile ilgili objektif yaklaşım, yoksulluğu meydana getiren olguların ne olduğu ve kişilerin bu olgulardan nasıl kurtulacağı, kurtulmak için nelerin gerekli olduğu konusunda normatif kriterler ortaya koyan görüştür. Bu kriterler önceden uzmanlar tarafından belirlenmektedir. Bu minvalde bireyin geçimini sağlaması için gereken asgari ihtiyaç düzeyleri normatif bir değerlendirme ile tayin edilmektedir. Bireylerin veya hanelerin yoksulluktan kurtulması için gereken kriterleri ifade eden objektif yaklaşım, yeterli kalori miktarı, tüketim harcamaları gibi somut kriterler etrafında yoksulluğu tanımlamaktadır. Somut ve ölçülebilir değerleri hesaplarken bir yoksulluk çizgisi belirlemektedir. Bu yoksulluk çizgisinin altında kalanlar yoksul sayılmaktadır (Aktan ve Vural, 2002, Kızılgöl, 2009: 7).

Subjektif yoksulluk tanımlamasında ise kişilerin kendi beyanları esas alınmaktadır. Hanelere anket yapılarak belirlenen bu yoksulluk türünde, hanelere sorulan sorulara karşılık alınan cevaplar üzerinden asgari bir gelir düzeyi belirlenmektedir. Bu asgari gelir hanenin asgari ihtiyaçlarını karşılayacak bir gelir olmaktadır. Bu durumda aynı refah düzeyine sahip olmalarına rağmen kimi haneler kendini yoksul olarak göremezken, kimi haneler ise kendini yoksul olarak görebilmektedir. Bu açıdan subjektif yoksulluk yaklaşımı ile yoksulluğu doğru olarak ölçmek mümkün olmamaktadır. Bu

nedenle yoksulluk hesaplamaları yapılırken daha az başvurulan bir yöntem olarak bilinmektedir (İncedal, 2013: 24). Yoksulluk hesaplamalarında bireylerin kendini yoksul olarak tanımlayıp tanımlamadığı konusu farklılık gösterebilmektedir. Kişilerin yaşam biçimlerine göre farklı cevaplar olabileceği için yapılacak yoksulluk araştırmalarının objektif kriterlere göre belirlenmesi daha doğru sonuçlar doğuracağı açıktır.

### **1.1.7. Altsınıf/Sınıfaltı Kavramı**

Yoksulları/yoksulluğu nitelemek için kullanılan bir diğer kavram ise altsınıf/sınıfaltı veya dipsınıf (Underclass) kavramıdır. Özellikle 1960'lardan sonra literatüre yoğun olarak kullanılan altsınıf kavramı, kentsel gelişmeler, kentlerde artan ekonomik faaliyetler ve ekonomik ilişkiler, kentlerdeki çalışma yaşamı, kentsel ve bölgesel planlama, hukuki zemin, sosyal politika vs. perspektiflerinden ele alınabilmektedir. Bu kavram ifade edildiğinde ise toplumsal tabakalaşmanın olduğu tüm alanlarda veya yerlerde her daim var olagelen yoksul kesimleri damgalamak amacıyla kullanılan bir tanımlama/terim olduğu gerekçesiyle tartışılmıştır (Mincy vd., 1990: 450 – 451, Erkilet, 2011: 137). Özellikle 1960'lardan sonra altsınıfa mensup olanlar, “şiddet, kundakçılık, düşmanlık ve refah bağımlılığı” gibi kavramlar ile ilişkilendirilmiştir (Spicker, 2007: 59).

Bu kavram konumları nedeniyle yoksul olan kesimi göstermektedir. Burada yoksulluk ve sınıf birbiriyle yakından ilişkili olduğundan, kavram direkt olarak sınıfsal bir temele dayandırılmaktadır. Altsınıf kavramı salt ekonomik yoksulluğu değil, aynı zamanda ekonomik üretimin ana akımından keskin bir şekilde dışlanan kesimin yoksulluğunu anlatmaktadır. Altsınıf aynı zamanda ekonomik ve sosyal bir ilişki içerisinde açıklanabilen bir kavramdır (Spicker, 2007: 59 – 60). Kavram ilk defa İsveç’li iktisatçı Gunnar Myrdal (1963) tarafından ortaya atılmıştır. Altsınıf, ABD’nin ekonomik büyüme sağlanmasına rağmen, yapısal işsizliği barındırması ve etniksel/ırksal ayrımcılıktan dolayı dışlanan ve ötekileştirilen bireylerin durumunu ifade etmek için kullanılan bir kavram niteliği taşımaktadır (Yılmaz, 2008: 129). Bu dönemde yapılan altsınıf açıklamaları, çoğunlukla siyahî, sapkın ve orta sınıf davranışlarını sergilemeyen sınıftaki yoksulları hedef almıştır. Sosyal bilimcilerin çoğu altsınıfa mensup olanları, serseri, fakir, aptal, haylaz, beceriksiz, saygınlığı hak etmeyen kimseler olarak belirtmiş ve açıklamıştır. Altsınıf kavramı bu şekilde Amerika’da ortaya çıkmış ve daha sonra Avrupa’da da benzer bir tanımlaması yapılmıştır (Carson, 1986: 347 – 348, Ricketts ve

Sawhill, 1988: 317, Gans, 1993: 328 – 329, Bauman, 1999: 101, Giddens, 2012: 361 – 362).

Bu kapsamda altsınıf kavramı; farklı etnik kökenlere sahip, suçlu, sosyal dışlanmaya maruz kalan, toplumun genel ahlak çizgisinden çıkan, toplumda suç sayılabilecek eylemlerde bulunan, refah bağımlısı, işsiz vb. durumda olanları tanımlamak için kullanılmıştır. Bu kavram sınıfsal olarak yoksulluğu tanımlamaktadır. Altsınıf kavramı yoksulluğa farklı bir bakış açısı getirmiş ve özellikle sosyal dışlanmanın da yoksulluk kavramına dahil edilmesine katkı sağlamıştır.

### **1.1.8.Yeni Yoksulluk**

Yoksulluk kavramının, 1990'lı yıllarda yeni bir dönüşüme uğradığı ve yeni bir tanımlaması yapıldığı görülmektedir. Kent yoksulluğuna yakın bir tanımlamaya sahip olan yeni yoksulluk, yoksulluğu bireyin sadece maddi bir kaynaktan yoksun olması üzerinden açıklamamaktadır. Bunun yanında yeterince tüketememenin de yoksulluğun önemli bir nedeni olduğu ifade edilmektedir. Bu bağlamda yeni yoksulluk, kentlerin hızlı değişen koşullarına karşı savunma pratiklerini geliştiremeyen, yeterince tüketemeyen, herhangi bir sınıfa dahil olamayan ve tüm bunlarla beraber geçimini sağlamak için yeterli bir gelir elde edemeyenler olarak tanımlanmaktadır (Karakaş, 2006: 6, Savcı Köroğlu, 2022: 107 – 108).

İşgücü piyasasında yer almasına rağmen elde edilen gelirin mevcut ekonomik konjonktürde geçinmek için yeterli olmaması yeni yoksulluğun bir başka tanımı olmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ve işgücü piyasası yeterince gelişmeyen ülkelerde hayatını idame etmek için yeterli gelir elde edilmemesi yeni yoksulluğun önemli nedenleri arasında yer almaktadır. Esnek ve güvencesiz işler, uzun süreli çalışma koşulları, düşük ücretler diğer nedenler olarak sayılabilmektedir. İşgücü piyasasındaki bu sorunların devam etmesi veya artması yeni yoksul kesimin artmasına neden olmaktadır (Tunç, 2014: 235). Yeni yoksulluk kavramı, tarihsel olarak ele alındığında özellikle 1990'lı yıllarda yaygınlaştığı görülmektedir. Bu açıdan yeni yoksulluk tanımı burada kısaca anlatılmıştır. Yoksulluğun tarihsel süreci anlatılırken özellikle 1980 sonrası dönem ele alındığında yeni yoksulluk kavramı bir süreç olarak daha detaylı anlatılmaktadır.

Yoksullukla ilgili türetilen ve burada değinilmeyen başka kavramlar/tanımlar da bulunmaktadır. Ancak çalışmanın asıl amacı yoksulluğu sadece kavramsal olarak açıklamak olmadığından burada literatürde sıklıkla görülen yoksulluk



kavramları/tanımları yer almaktadır. Yoksullukla ilgili kavramsal çerçeve ele alındıktan sonra çalışmanın bu aşamasından sonra iktisadi ekoller ekseninde yoksulluk incelenmektedir. Daha sonra yoksulluk ölçüm yöntemleri açıklanmakta ve en sonunda ise yoksulluğun tarihsel gelişimi incelenmektedir. Tarihsel olarak yoksulluk ele alındığı bölümde önce yoksulluğun kapitalizm öncesi durumu ele alınmakta ardından kapitalizm sonrası yoksulluğun evrimi değerlendirilmektedir.

Yoksulluğu maddi yetersizlik temelinde tanımlayan görüşler olduğu gibi maddi yetersizlik dışında daha geniş perspektiften ele alan görüşler de bulunmaktadır. Günümüzde ise yoksulluk geçmişte türetilen kavramlardan daha farklı ve geniş bir açıdan tanımlanabilmektedir. Bu bağlamda dar anlamda yoksulluk, insanların fizyolojik temel ihtiyaçlarını karşılayacak maddi bir gelir elde edememesidir. Geniş anlamda yoksulluk ise bireylerin yaşamsal ihtiyaçlarının yanında, sosyo-kültürel, teknolojik, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik haklarına erişememesi aynı zamanda sosyal dışlanmaya maruz kalması ile de ilişkili olabilmektedir. Buradan hareketle yoksulluğu, her türlü fiziksel, sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal gereksinimlerden mahrum kalma durumu olarak tanımlamak mümkündür.

## **1.2. İktisadi Ekoller Ekseninde Yoksulluk**

İktisadi ekoller ekseninde yoksulluk anlatılırken, iktisadi ekollerin yoksulluğa bakış açısı ve yoksulluk üzerine söylenenler ele alınmaktadır. İktisadi ekollerini tarihsel bir perspektiften ele almak bu çalışmanın amacı olmadığından tarihsel anlamda iktisadi ekoller detaylı incelenmeyecektir. Yoksulluğun tarihsel gelişimi de sonraki başlıklarda feodal dönemden günümüze sistematik bir şekilde ele alındığından bu başlıkta iktisadi ekoller dönem dönem incelenmeyecektir. Bu başlıkta genel olarak iktisadi ekollerin yoksulluğa bakış açısı incelenmektedir. Bu gerekçe ile özellikle literatürde sıklıkla karşılaşılan Merkantilist Düşüncenin, Klasik Ekolün, Marksist Ekolün, Keynes Ekolünün ve Neo-Liberal Ekolün yoksulluk ile ilgili görüşleri incelenmektedir.

### **1.2.1. Merkantilist Dönemdeki Gelişmeler**

Orta çağın sonlarında feodal dönemin yerini ticari kapitalizme bırakması ile yeni bir döneme girilmiştir. Kapital birikimin ve piyasa ekonomisinin zeminlerinin oluştuğu bu dönem Merkantilist dönem olarak anılmaktadır. Ticaretin gelişmesi ve genişlemesi ile yeni iş alanları ortaya çıkmış, denizcilik ve deniz aşırı ülkelerle ticaretler yapılmaya başlanmıştır. Bu dönemde kapital birikimi elinde bulunduran tüccarlara devlet eliyle

imtiyazlar verilmiş ve tekeller oluşturulmuştur. Ülkeler arasındaki ticari faaliyetlerin artışı tüccarlar arasında kar/çıkarcı çatışmasına neden olmuş ve tüccarların merkezi bir otoritenin koruma gücüne ihtiyaç duymuştur. Bu amaçla, devlet kendi eliyle yarattığı tekelleri sermaye gruplarına dış ticarete destek ve koruma sağlamıştır (Kazgan, 2000: 43 – 44, Hobsbawm, 2003: 209).

Merkantilist dönemde nüfus artışı özendirilmiştir. Nüfus artışının istenmesinin birinci nedeni askeri güç olması, ikincisi ise düşük ücretli işgücü olarak görülmesidir. Bu dönemde makineleşmenin düşük olması nedeniyle üretim emek yoğun bir şekilde yapılmaktadır. İhracat fazlası yaratmak için ise üretimin artırılması gerektiği fikri yaygınlık kazanmıştır. Bu doğrultuda düşünüldüğünde halkın refahı veya işçinin alacağı ücretten ziyade sermaye grubunun düşünüldüğü açıktır. Üretimin olabildiğince düşük maliyetle yapılması ülkeler arası rekabette önemli görülmüştür (Kazgan, 2000: 45 – 46).

Yoksullar veya yoksulluk açısından bakıldığında, bu dönemde yukarıda da ifade edildiği gibi fazla nüfus, daha sonra Marx'ın ifade edeceği *yedek iş gücü ordusu* olarak görülmüştür. Ücretler oldukça düşük seviyede belirlenmiştir. Servetin geneli devlet tarafından belirli bir grubun elinde bulundurulmuştur. Halk yoksul konumda ve yoksulluk döngüsel olarak devam etmektedir. Düşük ücretli çalışanlara verilecek ücret ise zorunlu tüketimlerini karşılayacak yani ancak hayatta kalabilecek seviyede belirlenmiştir. Yoksul yardımı olarak ifade edilen yardımlar, yine bu dönemde bir yoksulun ancak hayatta kalabileceği şekilde verilmiştir. Belirlenen ücretin altında ücret alanlara ise belirlenen ücrete tamamlamak için devlet tarafından yoksullara sosyal yardımlar verilmiştir. Ancak ifade edildiği gibi elde edilen gelir toplamda yoksulun ancak en temel tüketim harcamalarını karşılayabileceği seviyededir (Kovancı, 2003: 20 – 22, Tomanbay, 2019: 38 – 39, Akbulut ve Yüce, 2021: 30 – 31). Merkantilizmdeki uygulamalar yoksul kesimin refahını artırmadığı, gündelik olarak yaşamlarını devam ettirdiği ifade edilebilmektedir. Düşük ücret, sosyal desteklerin yoksulun ancak geçinebileceği seviyelerde tutulması bunu pekiştirdiği söylenebilmektedir.

### **1.2.2. Klasik Ekolün Yaklaşımı**

Klasik ekole geçmeden önce Klasik ekolden hemen önce var olan ve etkisi kısa süren Fizyokratlar hakkında kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır. Fizyokratlar, Merkantilizm akımını sanayiye önem vermesi ve toprağa yani tarıma yeterince önem vermemesi nedeniyle eleştirmiştir. Fizyokratlar özellikle Fransa'da ortaya çıkmış ve tarım sektörüne önem verilmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Toplum; toprak mülkiyetini

elinde bulunduranlar, toprağı kiralayan ve işleyenler ve son olarak zanaatkarlar şeklinde üç sınıfa ayırmıştır. Burada gerçek üretken sınıfın toprağı işleyenler olduğu ve diğer sınıfların kısır sınıflar olduğu belirtilmektedir. Üretken olan sektörün tarım olduğu ve tarımda bir rant oluştuğı ifade etmektedir. Rantın ise genelde toprak sahiplerine aktığını ifade eden Fizyokratlar verginin de sadece tarım sektöründen ve aynı zamanda toprak sahibinden alınması gerektiğinden bahsetmektedir. Fizyokratlar aynı zamanda *laissez-faire* yasasının temelini atan iktisat okulu sayılmaktadır. Tabii bir düzenden yana olmaktadır. Yoksulluk açısından bakıldığında, tarım sektörünün değer kaybetmesi, elinde toprak olan ve kendi geçimini sağlayan küçük üretici köylünün topraktan kopmasına neden olmuştur. Topraktan kopuş köylünün yoksullaşmasının en büyük nedeni haline gelmiştir. Sanayileşmenin hızlanması tarımdan kopuşu hızlandırmış ve aynı zamanda buna bağılı olarak yoksulluğı artırmıştır (Eren, 2015: 13 – 18, Ağdemir, 2019: 170 – 184).

Klasik ekolün öncülerinden A. Smith'in, iktisadi düşünce tarihine yön verdiği kabul edilen “Ulusların Zenginliğı” kitabında yoksulluk konusuna çok az değindiğı görülmektedir. O dönemin ücret hadlerinden, emek arzından ve iş bölümünden fazlaca bahsedilmiş olmasına rağmen spesifik olarak yoksulluk konusu kısır kalmıştır. Smith'in ekonomi politikası temelde; serbest ticaretin var olması talebin artmasına etki edeceği, toplumda iş bölümü üretim maliyetlerini düşüreceğı ve bu şekilde işleyen bir sistem refahın artışına sebep olacağı şeklinde olmaktadır. Refah artışı hem üretim kanalına hem de toplumun en alt seviyesinde yer alan yoksul insanların bulunduğu kanala akmış olacaktır. Smith yoksulluk sorununun ekonomik gelişme ile çözüleceğine inanmaktadır. Bu gelişme belirli bir zamandaki gelişmeden ziyade sürekli olarak gelişme/büyümedir. Aynı zamanda ücretlerin yüksek olmasından yana olan Smith, yüksek ücretin yüksek geliri doğuracağını ve kişi başına geliri artıracacağını, kişi başına gelirin artmasının ise bir ulusun zenginliğı olduğunu ifade etmiştir (Smith, 1976: 12 – 24, Kovancı, 2003: 60 – 62, Boz, 2012: 90).

A. Smith toplumda açlık ve sefalet oranının yüksek olması o toplumun mutlu ve gelişimden uzak olması anlamına geldiğini vurgulamaktadır. Smith o dönemde yoksullara yönelik var olan yoksul yasaları<sup>2</sup> ile ilgili düşüncelerini ifade ederken diğer Klasik ekol mensuplarından farklı düşünmüştür. Smith'in yoksul yardımlarının, yoksulları bağımlı hale getireceğı ve yardımların aynı zamanda nüfus artışına neden olacağı fikirlerini benimsemediğı görülmektedir. Yoksul yasaları ve yoksul

<sup>2</sup> Yoksul yasaları, daha sonraki *Tarihsel Geri Dönüş* bölümünde detaylıca anlatılmaktadır.

yardımlarından yola çıkarak yoksul kesimin refahında meydana gelecek bir artışın onları aylıklık ve tembelliğe sevk etmeyeceği, tam tersi yüksek refahın ulusun zenginliği olduğuna değinmiştir. Aynı zamanda yüksek ücret, halkın çalışma isteğini artıracaklarını da savunmuştur. Smith'in Yoksul yasaları tartışmalarında asıl olarak yerleşim yasalarına karşı olduğu görülmektedir. Yerleşim yasalarının emeğin dolaşımını etkilediğini düşünen Smith, üretimin bu dönemde büyük ölçüde emek gücüne bağlı olduğunu ve yerleşim yasalarının üretilecek olan mal miktarını da etkileyeceğini ifade etmektedir (Rothschild, 1995: 712 – 717, Bentham, 2000: 14 – 18, Kovancı, 2003: 267 – 268).

Klasik iktisatçılardan yoksulluk ile ilgili tartışmalar yapan bir diğer isim olan T. R. Malthus, yoksulluk ve yoksul yasaları ile ilgili eleştirilerini nüfus üzerinden açıklamıştır. Nüfusun denetlenmediği durumda geometrik oranda artacağını, beslenme kaynakları ise yalnızca aritmetik oranda artacağını belirtmiştir. Nüfusun artma hızına, gıda üretimlerinin yetişemeyeceğini ifade eden Malthus, zamanla daha az gıdanın daha fazla nüfusa bölünme durumunda kalacağını belirtmiştir. Bu durumda yoksul kesimin gıdaya ulaşması için daha fazla ödeme yapacağı ve bu ödemeyi sağlaması içinde daha fazla çalışmak zorunda kalacağına değinmiştir. Artan nüfus nedeniyle iş gücü sayıca artacak ve piyasadaki iş oranının üzerine çıkmış olacaktır. Öte yandan bunun farkında olan sermayedarlar/üretim araçlarının sahibi olanlar daha düşük ücretle işçi çalıştırma güdüsünde olacağını söylemiştir. İşçi ücretlerinin düşmesi işçilerin gıdaya ulaşabilmesi için daha fazla çalışmasına neden olacağını ifade etmiştir. İş gücünün ucuzlaması kapitalistlerin servetlerini artıracak gibi toplumun daha alt tabakasında yer alan yoksulların ise yoksulluğu daha yoğun yaşamasına neden olacağına değinmiştir (Malthus, 2017: 33 – 40).

Malthus nüfus teorisinde aslında Smith'in yoksullara yönelik olumlu havasından uzak olduğu görülmektedir. Malthus'a göre işçinin belirleyici özelliği onun yoksul olmasıdır. Yoksulluk olmasaydı işçi/emekçi çalışmayacağı ve mücadele etmeyeceği düşünülmüştür. İşçiyi çalışmaya, mücadeleye, direnmeye ve ayakta tutmaya iten etkenin yoksulluk olduğunu ifade etmiştir (Himmelfarb, 1985: 131).

Malthus yoksullara yönelik yardımların ve yasaların tümünden ortadan kaldırılması gerektiğini ifade etmektedir. Yoksul yardımı alan herkesin aslında yardımı hak etmediğini belirtmiştir. Çünkü yoksulluğa kendilerinin neden olduğunu düşünmüştür. Daha genel bir ifade ile yoksulların veya yoksulluğun varlığından ne sermayedar ne de onları düşük bir ücret karşılığında çalıştıran fabrika sahibi işverenler sorumludur.

Ülkedeki yoksullar nüfusun büyük bir oranına tekabül ediyorsa ve ücretler düşükse bunun tek sorumlusu yoksullar olduğu düşüncesinde bulunmuştur. Plansız hareket etmeleri ve düşüncesizlikleri onların kontrolsüz çoğalmasına sebep olurken, bu durum hem kendi geleceklerini hem de çocuklarının geleceğini felakete sürüklemektedir. Bu söylemlerinin yanında Malthus çok zor durumda kalındığında yoksullara yardım edilmesi gerektiğini de belirtmiştir. Finansmanın vergilerle sağlandığı ve yardımın katı kurallar çerçevesinde verildiği çalışma evlerinin kurulmasını önermiştir. Bu şekilde hak eden ve hak etmeyen yoksul ayrımının yapılabileceğini belirtmektedir (Dowd, 2008: 58 – 61, Kovancı, 2003: 70 – 71).

Fayda peşinde koşmanın insan doğasının bir gereği olduğunu ve insanın faydalı olanı belirleme kabiliyetine sahip olduğunu ifade eden ve yoksulluk konusunda önemli görüşlere sahip klasik iktisada mensup kabul edilen bir başka düşünür Bentham olmaktadır. Bentham bu dönemde yoksullar arasında hayatını yardımlarla idame eden yoksullar ve çok düşük ücretlerle de olsa çalışan yoksullar arasında kesin bir ayrım yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Bu çerçevede yoksul yardımlarının sadece çalışma evleri ile sınırlı tutulması gerektiğini belirtmiştir. Düşkün/çalışma evlerinde kalmaya razı olanların gerçek manada dışarıda tutunacak başka dalı olmaması gerektiğini açıklamıştır. Fabrikadaki çok uzun saatler çalışma sistemi ve alınan çok düşük ücretlerin bile çalışma evlerinin koşullarından iyi olması gerektiğini düşünen Bentham, aynı zamanda yoksulların da bu yolla ıslah edilebileceğini düşünmektedir. Ancak bu sistem fabrika sahiplerini cesaretlendirerek çalışan işçileri hem daha zor koşullarda çalıştırmasına hem de ücret konusunda eli sıkı davranmasına neden olmuştur. Hatta ücretler ertesi günün şafağına yetecek seviyede olması yeterli görülmüştür (Güriz, 1963: 37, Bauman, 1999: 24 – 28, Bentham, 2000: 14 – 18, Cengiz, 2019: 143).

Bentham, yoksulluk sorununu ekonomik bir sorundan ziyade idari bir sorun olarak ele almıştır. Özellikle mahkumlara yönelik ‘Panopticon’<sup>3</sup> olarak adlandırılan bir mimarinin denetim konusunda etkili olabileceğini iddia etmektedir. Mahkumlara yönelik olarak geliştirilen bu sistemin hayata geçirilmesi uygun görülmemiştir. Ancak daha sonra

---

<sup>3</sup> Panopticon, merkezinde gözetleme kulesi olan ve çevresinde de hücre odalarının olduğu daire biçimindeki yapıdır. Gözetleme kulesinde gözlemcilerin mahkumları gördüğü fakat mahkumların gözetleme kulesinde birilerinin olup olmadığını göremediği bir sistemdir. Tamamen denetim altına almak maksadı ile geliştirilen bu sistemde mahkumlar her an gözetim altındadır. Burada aslında kesintisiz bir denetim/gözetim eylemi olmasa bile mahkumların sürekli denetim altında olduklarını hissettiği bir iktidar sistemidir. Yani kulenin boş olup olmadığını bilemedikleri için aslında mahkumların kendi kendilerini denetim altına aldıkları bir sistem olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Foucault, 1992: 251 – 257, Bentham, 1995: 33 – 34).

Bentham bu sistemin yoksulların yönetiminde uygulanabileceğini ifade etmiştir. Aslında tam olarak mahkumlara yönelik yapılan mimarinin aynısı değil ancak yoksullara yönelik olarak uyarlanabilecek ortak yapılar olabileceğini belirtmiştir. Gözetleme kulesinden denetim altına alınacak kişiler bu sefer mahkumlar değil yoksullar olmaktadır. Ancak bu sistem yoksullar açısından hayata geçirilmemiştir. Daha sonra yoksullar açısından ‘çalışma evlerinin’ kurulması gerektiği fikri Bentham’ın bir diğer düşüncesi olmuştur. Buna göre çalışma evleri özel bir şirket mantığı ile hareket etmeli ve yoksullara yardım konusunda gerekli tedbirleri alarak, sorumlu olacak kurumsal yönetim olmalıdır. Çalışma evlerinde kalanların sayısının zamanla artacağı düşüncesiyle, bu işin özel bir kuruluş eliyle (Ulusal Hayır Şirketi) yürütülmesi gerektiği ifade edilmiştir (Himmelfarb, 1970: 83, Kovancı, 2003: 79 – 80).

Klasik ekolde yoksulluk konusuna farklı bir açıdan değinen J.S. Mill, bölüşümün adaletli yapılmamasının yoksulluğu tetiklediğini belirtmektedir. Mill, gelir dağılımındaki dengesizliklerin giderilmesi gerektiğini düşünerek bu dengesizliklerin daha adil bir gelir dağılımı ile ortadan kalkacağına altını çizmektedir. Aynı zamanda Mill, toplumda var olan bu eşitsiz yapının kurumsal nedenleri olduğu düşünmekte ve veraset kurumuna eleştiriler yağdırmaktadır. Toprak mülkiyetinin toplumdaki dengesizliğe yol açtığına inanan Mill, topraktan elde edilen rantın ‘hak edilmeyen kazanç’ olduğunu iddia etmekte ve bunun yoksulluğun önemli bir nedeni olduğunu düşünmektedir. Rantın dengelenmesi veya engellenmesi için ‘arazi vergisinin’ uygulanması gerektiğini ifade etmektedir. Mill özellikle rant konusunda Ricardo ile benzer düşünce yapılarına sahip olduğu görülmekte ve yoksulluk sorunu ile ilgili arazi rantı üzerinden fikirlerini beyan etmektedir (Spiegel, 1991: 383 – 386, Gündüz, 2006: 36).

Klasik ekolün yoksulluk rasyonalitesi temelde bu şekildedir. Daha çok yoksulluk sorununa bireysel zeminde bakıldığı açıktır. Speenhamland sistemine karşı çıkan Klasik iktisatçılar, bireysel zeminde ele aldıkları yoksulluk sorununu piyasanın insafına terk etmiştir. Aynı zamanda müdahaleciliğe karşı olan Klasik iktisatçılar, piyasanın kendisini dengeye getirdiği gibi piyasada oluşabilecek yoksulluk gibi sorunlarında görünmeyen bir el tarafından düzeltileceğine inanmaktadır. Çalışma evlerinde bulunma ve çalışma evlerinden kurtulmanın yoksulların kendi kaderlerine bırakıldığı bu dönemde, yoksullara yönelik düşüncelerin yeterince iç açıcı olmadığı söylenebilmektedir.

### 1.2.3. Marksist Ekolün Yaklaşımı

Marksist ekol, temelde tarımın çözülmesi ve köylünün üretim araçlarından koparılması ile başlayan süreçte, daha kalabalık olan ve iş vadeden kentlere akınların başlamasının işsizlik ve yoksulluk yarattığını ifade etmektedir. Üretim araçlarından koparılan köylülerin kentlerde işçileşmeye başlamasıyla modern işçiler, -proletarya-, ortaya çıkmıştır. Üretim sürecinin kapitalist konseptte dönüşmesi ve tarımda da üreticinin azalması ve giderek kaybolması, emeği bir işsizlik ve yoksulluk aracına dönüştürmüştür. Kent merkezlerinde iş gücüne dahil olmaya çalışan işsiz yığın kitle, emeğinin karşılığını hiçbir zaman alamamıştır. Bunun en büyük nedeni işgücüne dahil olmayı bekleyenlerin sayısının çok fazla olması yani yedek işgücü ordusunun yığınla olmasıdır. Emeğinin karşılığını alamamasına rağmen işçilerin ürettiği artı değer üzerinden ise kapital sınıf kâr sağlamaktadır. Bir başka ifade ile bu süreçte emek sömürüsü ortaya çıkmıştır (Kazgan, 2000: 310, Marx, 2016: 165 – 167, Marx ve Engels, 2018: 85 – 94).

Marx, artı değer teorisinde, serbest rekabetçi kapitalist düzende sömürünün nasıl işlediğini anlatmaktadır. Buna göre kapitalist düzen tüm üretim araçlarından köylüyü ve zanaatkarı koparmaktadır. Bu şekilde emeğinden başka satacak bir şeyi kalmayacak vaziyete getirmekte ve bunun sonucu ise sömürünün başlangıcı olmaktadır. Sömürü emekçinin ürettiği değer ile aldığı ücretin birbirini tamamlamadığı noktada başlamıştır. Emekçinin ürettiği fazla değer ise yukarıda ifade edildiği gibi kapitalistin kârı olarak kalmaktadır. Makinelerin gelişmesi ve üretimdeki artan rolü, daha az işçi ile aynı işin yapıldığı görülünce işten çıkarmalar başlamış ve işsizlik de aynı zamanda artmıştır. Dışarıdaki yedek işgücü ordusu da işçilerin ücretlerinin düşük tutulmasına neden olmuştur. İşçilerin ücret artışı talepleri de bu durumda baskı altına alınmış olmaktadır (Kazgan, 2000: 310, Fülberth, 2014: 166). Bu şekilde kentlerde artan işgücü işsizler yığını oluşturmakta ve yoksullaşmaya neden olabilmektedir. Bunun yanında, yedek işgücü ordusu beraberinde çalışanların da aynı zamanda ücretlerin düşük olmasına neden olabilmekte ve işgücü piyasasında olanlarında yoksul duruma düşmesine sebep olabilmektedir

Sanayi ve ticaretin gelişmesi aynı zamanda servetin az sayıda kişilerin ellerinde yoğunlaşması ve bunun sonucunda da geride yoksullaşan çok sayıda yurttaşın ortaya çıkmasına neden olmuştur (Engels, 1990: 123, 172, Hobsbawm, 2003: 84 – 85). Marx, aslında 17. ve 18. yüzyıllarda buhar makineleri üreten kişilerin, servetin az sayıda kişi arasında paylaştırılıp, yoksulluğun ise geri kalan halk arasında yoğunlaşacağından haberi

olmadığını ifade etmiştir. Ancak kapitalin kâr hırsı ve üretim araçları üzerindeki mülkiyet hakkı narsistliği, zamanla verimlilik adı altında makinelerin üretimdeki ağırlığını artırmış ve büyük bir halk kitlesinin işsiz kalmasına, işgücüne dahil olanların ise; insan onuruna yaraşır bir yaşam sürdürmesinin ötesinde sadece hayatta kalabilmesine yetecek bir ücret almasına neden olmuştur. Tüm bunların sonucunda yığınla yoksul kitlenin ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur (Engels, 1979: 230, Hobsbawm, 2003: 85)

Marx ve Engels yoksul yasalarına özellikle de Yeni Yoksul Yasalarına eleştirel yaklaşmıştır. Engels, yoksul yasalarının liberal görüşten çıktığını ve burjuva sınıfıyla birlikte yoksulları devletten uzaklaştırmanın bir eseri olduğunu ifade etmiştir (Engels, 1997: 378). Aynı zamanda *Laissez Faire* eksenindeki düşünürlerin yoksulların yoksul olma suçunun kendilerinde olduğu, yoksulları suçlayıcı söylemleri kabul edilemez olduğunu ve yoksulluğun nedeninin mevcut sistem içerisinde aranması gerektiğini vurgulamıştır. Özellikle Malthus'un nüfus politikasını eleştiren Engels, Malthus'un yoksulluğun nedeninin yine bilinçsizce çoğalan yoksullar olduğu görüşüne sert tepki göstermiştir. Engels, aynı zamanda yoksul/çalışma evlerinin asıl amacının yoksullara yardımdan ziyade yoksulları göz önünden almak ve pasif birer nesne konumuna düşürmek olduğunu ifade etmiştir. Yoksul evlerinde verilen ücretlerin yoksulların temel ihtiyaçlarını bile karşılayamadığını ve çalışma şartlarının ise son derece kötü olduğunu belirtmiştir. Bu evlerde bulunan yoksulların, dışarıda kendi imkanları ile çalışması durumunda daha yüksek bir ücret elde edeceği açıktır. Yoksul evlerinin, artı nüfusa destekten ziyade engellemek olduğunu düşünmektedir (Engels, 1997: 368 – 371, Hobsbawm, 2003: 81 – 82).

Marksist ekol, klasik ekolün yoksullara yönelik düşünce ve politikalarına karşı olduğu görülmektedir. Yoksulluğun varlığının nedeninin yine yoksullar olduğu düşüncesi eleştirilmiş ve yoksulluğun uygulanan politikalardan kaynaklandığı ifade edilmiştir. Yoksulluğa bakış açısı her dönemde farklılık göstermektedir. Dönemin sosyo-ekonomik koşulları çerçevesinde açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Bu anlamda yoksulluk her zaman dinamik bir yapıda olmaktadır. Marksist dönemde de yine yoksulluğa ve yoksulluğun gelişimine farklı bir bakış açısı ile açıklık getirilmiştir.

#### **1.2.4. Keynesyen Ekolün Yaklaşımı**

Birinci Dünya Savaşı ve 1929 Büyük Buhranından sonra tüm dünyada yayılan sürekli işsizlik ve krizin etkisi altında Keynes fikirlerini ortaya atmıştır. İşsizliği en büyük problemlerden biri olarak gören Keynes, bu konu hakkında fikir ve çözüm önerisi beyan



eden dönemin politikacılarını da desteklemiştir. Devletin iktisadi sisteme, işsizliğin sorun olduğu dönemlerde müdahale etmesi gerektiğini ifade etmiş ve ekonomide üretim, işsizlik ve aynı zamanda bölüşümün önemli olduğunu açıklamıştır. Toplumdaki gelir bölüşümünde adaletin sağlanması yani gelir bölüşümünün düşük gelirli lehine düzeltilmesinin önemli olduğundan bahseden Keynes, düşük gelirli bireylerin marjinal tüketim eğiliminin yüksek olması nedeniyle, bu durumun tüketim artışına yol açacağını ve bu da istihdam ve gelirin yükselmesine neden olacağını belirtmektedir (Kazgan, 2000: 218 – 221).

Keynes'e göre, işsizliğin, işsizliğin uzaması durumunda yoksulluğun ve dolayısıyla satın alma gücünün azaldığı veya yetersiz kaldığı hallerde devletin kamu harcamalarını artırma yolu ile mevcut duruma müdahale etmesi gerekmektedir. Devletin, ekonomi politikalarının dinamikleri içerisinde olması ve bu tür konularda müdahaleci konumda yer alması gerektiği Keynesyen iktisadın yapı taşı olmaktadır. Aynı zamanda tasarrufların yatırımlara dönüşmesi ve bu şekilde istihdam yaratması da yoksulluk açısından faydalı olabilmektedir. Bu kapsamda yoksulluğa yol açabilecek ekonomik sorunlar hakkında görüş bildiren bu ekol, özellikle kapitalizmin krizler barındırdığı ve bu krizlerin Klasik iktisadın ifade ettiği gibi ekonominin kendiliğinden dengeye geleceği iddiası Keynes tarafından reddedilmiştir. Görünmez bir elin piyasaları düzeltereği inancı krizler oluştuğu zaman etkinsiz kaldığından, her krizden sonra enflasyon, işsizlik ve yoksulluk gibi ağır sonuçlar doğuran ekonomik sorunlar da kendini göstermektedir (Dillard, 1949: 325 – 326, Kazgan, 2000: 219 – 220, Aktan, 2001: 1300).

Krizler özellikle istihdam daraltıcı sonuçlar doğuracağından devletin özellikle işsizliği azaltıcı ve uzun vadeli politikaların uygulamasında etkin rol alması gerektiği ifade edilmektedir. Bununla beraber sürdürülebilir bir büyümenin de önemli olması arzu edilmektedir. Büyümenin zamanla kamu gelirlerini artırması ve özellikle yeniden dağıtım mekanizması ile gelir dağılımında iyileştirmeler yapması yoksulluk açısından önemli sonuçlar doğurabilmektedir. Ayrıca talep düşüşünü engelleyen ve kriz dönemlerinde işsizlik ve genişleyen yoksulluğu azaltan politikaların da önemli olduğunu ifade etmektedir. Buna benzer olarak tüm bu politikaların devlet destekli yapılması, etkin sonuçlar doğurması açısından gerekli görülmektedir (Alkin, 1969: 132 – 134, Dye, 2017: 84).

Krizden sonra ortaya çıkan Keynesyen ekonomi politikalarının, Refah Devletinin temellerini oluşturduğu söylenebilmektedir. Dönemin ABD başkanı Roosevelt, kriz

yönetiminde New Deal programını hayata geçirmiş ve bu programda Keynesyen politikalarının izlendiği görülmüştür. Bununla birlikte devletin ekonomi politikalarında rol almaya başladığı sürecin başlangıcı olmuştur. Keynesyen ekol temelli Refah Devleti artık siyaset kanalı yoluyla devletin, müdahaleyi ve piyasada oluşabilecek aksaklıkları düzenleyici rol üstlenmeyi kapsayan bir model halini almaya başladığı ifade edilebilmektedir (Kalfa Topateş, 2014: 72). Bu açıdan Refah Devleti temelli politikalar ile yoksulluk sorunu ele alınmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında refah söylemlerinin arttığı görülmektedir.

### **1.2.5. Neoliberal Ekolün Yaklaşımı**

Keynesyen ekolün önerdiği ekonomi politikalarının zayıflamaya başladığı dönemlerde ortaya çıkan bu yaklaşım özellikle 1970'li yıllardan sonra etkin olmaya başlamıştır. Temelinde Klasik iktisadi ekolün izlerinin yer aldığı bu yaklaşım özellikle Keynesyen dönemde önerilen devlet müdahalelerinin ekonomik istikrarsızlıklara yol açtığı ifade edilmiştir. Serbest piyasa çözümlerinin savunulduğu bu süreçte yaşanan ekonomik dönüşüme, yoksulluğu anlatmadan önce kısaca değinmek yoksulluğu anlamak açısından yararlı olabilmektedir. Neoliberal politikaların hüküm sürdüğü yıllarda; eşitsizlik, artan işsizlik, ücretlerin düşürülmesi, tarımdan kopuş, tarım alanlarına yapılan devlet desteklerinin azaltılması ve devletin sosyal alanlara yönelik harcamalarının daralması gibi pek çok alanda olumsuz sonuçlar gerçekleşmiştir. Sermaye lehine gerçekleştirilen bu politikalar, artı değer oranını artırmış ve artan artı değer oranı ise rantı ve kapital sınıfın paylarını artırmıştır (Boratav, 2004: 146, Uçkaç, 2010: 423).

Neoliberal politikalar, sermayenin küresel düzeyde serbest bir şekilde hareket alanı bulduğu bir süreçtir. Sermaye yanlısı politikaların yeniden üretildiği neoliberalizm ile dünya ekonomisinde sınırların kalktığı, para ve üretim sermayesi akımlarının serbest dolaştığı bir düzen kurulmuştur. Sermaye sınıfı çıkarlarını taşıyan bu sistem ilk olarak devlet destekli politikalarla gelişim sağlamıştır (Savran, 2008: 110). Özellikle küresel sermayenin ve uluslararası mega şirketlerin ön plana çıkarılmak istendiği neoliberalizmde, küresel ticaretin ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ve devletin sosyal ve ekonomik hayattaki rolünün azaltılması, özelleştirmelerin serbestleştirilmesi ve hızlandırılması, esneklik ve kuralsızlaştırma gibi politikalar gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Tüm bunlarla birlikte bireysel refah ve ekonomik büyümenin sağlanmasının da bu politikalarla olabileceğinin altı çizilmektedir (Kaya Özçelik, 2013: 419 – 420).

Öte yandan devlete minimalist bir rol biçen Neoliberalizmin önerdiği politikalar arasına şunları da sıralamak mümkündür; vergi oranlarında büyük indirimlerin yapılması, işsizliğin artması pahasına bile olsa enflasyonun denetim altına alınması ve devlet minimal olacağından kamu harcamalarının azaltılmasıdır. Petrol krizinden sonra özellikle 1980'lerle birlikte, o dönemde küreselleşme vurgusu da yapılmıştır. Küreselleşme olgusu ile devletin ekonomik hayattaki ağırlığının ortadan kaldırılması ve neoliberal politikaların uygulanması açısından önemli olduğu söylemleri başlamıştır. Yoksulluk ve gelir dağılımı konularında piyasa temelli çözümler sunulmuş ve piyasanın işleyişini ve etkinliğini bozacağı düşüncesi ile yoksulluğu azaltıcı ekonomi politikalarına sıcak bakılmamıştır (Yıldız, 2014: 14 – 15).

Neoliberal politikaların toplumsal sorunlara karşı duyarsızlaştığı söylemleri artınca ve buna yönelik eleştiriler ortaya çıkınca yoksulluk ile ilgili sorunlarla DB kendisi ilgileneceğini ifade etmeye başlamıştır. Büyüme ve bölüşüm ilişkileri, yoksulluk sorunu göz önüne alınarak geliştirileceği açıklamaları yapılmıştır. DB o dönemde yoksulluk sınırı olarak günde bir dolar tayin etmiş ve yoksulluk ile ilgili çalışmalar bu sınır etrafında şekillenmiştir. Bununla birlikte büyümede ve gelir dağılımında iyileşme olması durumunda yoksulluğun azalmış olduğu, tersi durumda da yoksulluğun artmış olduğu varsayılmıştır. Ancak DB, 'burjuva iktisatçıların' ve sermaye grubunun neoliberal politikalarına getirilen eleştirileri hafifletmek için bir araç olarak kullanıldığı belirtilmektedir. Yoksul oranının bundan sonra konjoktüre uygun bir şekilde arttığının veya azaldığının açıklandığı bir sürece girildiği ifade edilmektedir (Boratav, 2004: 148 – 149).

Toplumdaki eşitsizliklerin yoksulluk açısından bir sorun teşkil etmeyeceğine inanılan neoliberal ekolde, eşitsizliğin aynı zamanda yararlı sonuçlar doğuracağı ifade edilmiştir. Bireylerin kendi çıkarlarını maksimize etmek maksadı ile eşitsizlik, yoksulların daha verimli olmaları ve çalışmalarının teşvik edilmesi açısından önem arz etmektedir. Eşitsizlik ve yoksulluk artışının bir talihsizlik olduğu ifade edilmekte ve bu sorunların sanayinin gelişmesi, ekonomik kalkınma ve modernleşme ile azalacağına inanılmaktadır. Büyümenin pozitif sonuçlar doğurması, refah artışı yaratmakta ve bu refah toplumun en alt kesimlerine doğru akmaktadır. Tabana yayılacak olan bu refah artışının, yoksulluğu ve eşitsizliği azaltacağı anlamına geldiği savunulmuştur. Bu açıdan neoliberal ekolde, eşitsizlik ve yoksulluğun aslında yapısal ve tarihsel bir sorun olarak ele alınmadığını söylemek yanlış olmayacaktır (Bracking, 2004: 887 – 888).

1980'den sonra ekonominin odağının bilhassa büyüme, enflasyon, dış ticaret gibi alanlara yönelmesi ve yoksulluğa gereken ilginin gösterilmemesi ile yoksulluk oranı sürekli artmıştır. Bu süreçte yaşanan tüm gelişmeler ve uygulanan ekonomik politikalar yoksulluğun boyutunu artırmıştır. Bu dönemde esnek ve güvencesiz işlerdeki artışlar, enformel çalışma koşulları, artan işsizlik ve artan nüfusu karşılayamayan istihdam oranları yoksulluğun artmasının başlıca nedenleri olarak sıralanabilmektedir. Ücretlerin de oldukça düşük olması işgücüne dahil olanların da karşılaştığı önemli bir sorun olmuştur. Büyümeyle yüksek derecede önem verilmesine rağmen, büyümenin istihdam yaratma konusunda eksik kaldığı görülmektedir. Başka bir ifade ile istihdam yaratmayan bir büyüme süreci yaşanmıştır. Bu da yoksulluğun nedenlerinden biri olan işgücüne dahil olmayı geciktirmektedir (Kaya Özçelik, 2013: 421 – 422).

İktisadi ekollerin temelde yoksulluğa bakış açısı bu şekilde incelenebilmektedir. Her iktisadi ekolün olaylara, dönemin koşullarına ve dönemin iktisatçılarının bakış açısına göre şekillendiği düşünülürse yoksulluğa olan bakış açıları da bu iktisatçıların gölgesinde çözümlenmeye çalışılmıştır. Tarihsel anlamda yoksullukla ilgili her iktisatçının veya her iktisadi grubun farklı söylemleri olduğu görülmektedir. Ancak yoksulluk açısından önemli sayılacak bir çözümlemenin gerçekleşmediği açıktır. Yoksulluk veya yoksullar sistemin bir parçası olarak görülmüş ve mevcut sistemin devam edebilmesi açısından gerekli görülmüştür. Özellikle sanayileşme ile birlikte ucuz işgücü ordusu olarak görülen yoksullar geçmişten günümüze derinleşen bir sorun haline gelmiştir.

### **1.3. Yoksulluk Hesaplama/Ölçme Yöntemleri**

Yoksulluk çalışmalarında en sık kullanılan yöntemler gelir ya da harcamaya bağlı yöntemler olmaktadır. En temel haliyle gelir ya da harcamalarda yetersiz olmak yoksulluk kabul edilmektedir. Başka bir ifadeyle geliri veya harcaması önceden belirlenmiş bir sınırın altında kalanlar yoksul kabul edilmektedir. Bu açıdan yoksulluğu ölçmek ve doğru tespit etmek çözüm üretmek açısından önem arz etmektedir. Yoksulluğun doğru tespiti için zaman içerisinde farklı yöntemler belirlenmiştir. Bu yöntemler genel itibariyle mutlak ve göreceli yoksulluk tanımı ve istatistikleri etrafında hesaplandığı görülmektedir. Bu yöntemlerin bazıları objektif yoksulluk kriterine uygun iken bazıları ise subjektif yoksulluk kriterine uymaktadır. Bu hesaplama yöntemleri aşağıda açıklanmaktadır.

### 1.3.1.Yoksulluk Sınırının Belirlenmesi

Yoksulluk sınırı, aslında yukarıda açıklanan yoksulluk tanımlamalarının içerisinde ve bahsedilen etmenler çerçevesinde şekillendiği söylenebilmektedir. Özellikle yukarıda açıklanan mutlak yoksulluk, görelî yoksulluk, sübjektif yoksulluk ve insani yoksulluk kavramları aslında aynı zamanda bir yoksulluk sınırınıdır. Çeşitli kriterler belirlenmekte ve o şekilde yoksulluk sınırı hesaplanmaktadır. Yoksulluk sınırı belirlenirken dikkat edilmesi gereken en önemli etkenlerden biri, sınırın yoksulları gerçek anlamda kapsayıp kapsamadığıdır. Günlük belirli bir parasal gelir elde edenler ve etmeyenler gibi salt sayısal veri çerçevesinde yoksulluk sınırını çizmekten ziyade daha kapsamlı çalışmalar ile bu sınır belirlenebilmektedir. Bir sınırın olmasının gereği var mıdır yok mudur sorusu ise ayrı bir tartışma konusu olmaktadır. Burada önemli olan yoksulları dar kategoriler içerisine hapsedmemek ve yoksul sayılarını ve yoksulluğun boyutunu/şiddetini daha gerçekçi tespit edebilmektir.

#### 1.3.1.1.Gıda-Enerji Alımı Yöntemi

Yoksulluk sınırını belirlerken kullanılan popüler ve pratik bir yöntem olmaktadır. Bu yöntemde ilk olarak alınması gereken gıda-enerji gereksinimi belirlenmektedir. Belirlenen gıda-enerji gereksinimini karşılayacak gıda-enerji alımı için gerekli gelir düzeyi ve tüketim harcamaları tespit edilmektedir. Yani bireylerin yoksulluk sınırını belirleyen gelir düzeyi bir günde alınması gereken kalori miktarına bağlı olarak hesaplanmaktadır. Bu yöntem, içerisinde çeşitli sorunlar barındırmaktadır. Çünkü her zaman gıda-enerji ihtiyacını belirlemek kolay olmamaktadır. Bakıldığında gıda-enerji ihtiyacı bireyler arasında farklılık gösterebilmektedir. Hatta bir bireyin bile zaman içerisinde farklı gıda-enerji ihtiyacı olabilmektedir. Öte yandan insan metabolizmasının hızını korumak maksadı ile gerekli olan gıda-enerji ihtiyacını belirlemesi de gerekmektedir. Ancak gıda-enerji alımı yöntemi bireyin yeterli bir şekilde beslenip beslenemediğine bakmamaktadır. Bu yöntemdeki asıl amaç gıda-enerji ihtiyacının karşılandığı yoksulluk sınırının parasal bir değerini bulmaktır (Ravallion, 1998: 10, Dağdemir, 2002).

Gıda-enerji alımı yöntemi, yoksulluk sınırını hesaplarken pratik olmakla beraber yoksulluğu net olarak ölçemediği gerekçesiyle eleştirilmektedir. İçerisinde göz ardı edilmemesi gereken gıda-enerji alımı; bireylere, sektörlere, yaşanan coğrafî duruma ve alışkanlıklara göre önemli farklılıklar barındırmaktadır. Bu nedenle kesin bir yoksulluk sınırının belirlenememektedir. Yöntemin bir diğer eksik yönü de gıda-enerji alımı sadece

tüketim harcamaları ile alakalı bir durum olmamasıdır. Eksiklikler genişletilirse; bireylerin aktivite düzeyleri, tüketilen malların görece fiyatı, gıdalara ulaşım maliyeti gibi önemli etmenlerin de olduğu görülebilmektedir. Düşük gelirli bireylerin tüketim tercihlerinin genelde zorunlu mallar yönünde olması ve yüksek gelirli bireylerin daha çeşitli mallar yönünde tercih yapabilmesi de burada göz önüne alınması gereken önemli etkenlerden biri olmaktadır (Baulch, 1996: 37, Ravallion, 1998: 10 – 14). Bu eksiklikleri bu şekilde çoğaltmak mümkündür. Ancak kısaca ifade etmek gerekirse, gıda-enerji alımı yöntemi pratik bir yöntem olmasına rağmen içerisinde detaylı inceleme yapılmasını gerektiren etkenler olduğundan net bir yoksulluk sınırını vermeyeceği düşünülebilmektedir.

### **1.3.1.2. Temel Gereksinimler Yöntemi**

Bu yöntem ile sadece gıda ihtiyaçlarını değil aynı zamanda gıda dışı olarak ifade edilen barınma, giyim ve sosyal ihtiyaçlar gibi eksiklikleri de temel olarak bir ürün sepeti hazırlanmaktadır. Daha sonra bu ürün sepetinin maliyeti üzerinden hesaplama yaparak yoksulluk sınırı belirlenmektedir. Burada temel ihtiyaçlar açısından “mutlak minimum” belirlenmektedir. Bu ihtiyaçları karşılamak için gerekli asgari bir gelir değerlendirilmekte ve yoksulluk sınırı belirlenmiş olmaktadır. Belirlenen sınırın keyfi olabilme durumu vardır. Çünkü temel ihtiyaçların ne olduğu ve mutlak minimumun ne kadar olması gerektiği konusunda net bir mutabakat sağlamak zor olmaktadır (Hagenaars ve de Vos, 1988: 213, Duran, 2015: 90). Bu yöntemde gıda-enerji alımı yöntemine göre biraz daha geniş bir perspektiften yoksulluk sınırı hesaplanmaktadır. Ancak burada “temel ihtiyaçlar” bireyler arasında farklılık gösterebilmektedir. Aynı zamanda gelir seviyesine göre de temel ihtiyaçlar değişebilmektedir.

### **1.3.1.3. Gıda/Gelir Oranı Yöntemi**

Bu yöntemde yoksulluk sınırı tanımlaması, gelirin artması durumunda gıdaya yapılan harcamaların gelire olan oranının düştüğünü ifade eden Engel Yasasına dayandırmaktadır. Daha sonra bir oran olarak ifade edilen sonuç  $1/3$  olarak belirlenmiştir. Buna göre hane gelirinin  $1/3$ 'ünden daha fazlasını gıda için harcaması durumunda yoksul sayılmaktadır. Bu durumda hanenin gelirinin gıdaya harcadığı oran artması durumunda hanenin yoksulluğunun da arttığı kabul edilebilmektedir (Hagenaars ve Van Praag, 1985: 143, Hagenaars ve de Vos, 1988: 213 – 214). Bakıldığında yoksul kesimin temel gelir kaynakları yetersiz olduğundan haneye giren gelirin büyük çoğunluğu zorunlu tüketim

harcamalarına gitmektedir. Gıda ürünlerinin bu zorunlu tüketim harcamalarının içerisinde en büyük paya sahip olduğu aşıkardır.

#### **1.3.1.4.Ortalama Gelirin Yarısı (Medyan Gelir) Yöntemi**

Bu yöntemde yoksulluk hesaplaması görelî yoksulluk tanımına yakındır. Toplumda değeri olarak yaratılan ortalama gelirin yarısı yoksulluk için bir sınır olarak kabul edilmektedir. Kabul edilen bu sınırın altında kalanlar toplumda yoksul sayılmaktadır. Toplumun genel yaşam koşullarıyla bağlantılı olan bu yöntemde toplumun ortalama gelir düzeyi fazlaca önemlidir. Çünkü toplumdaki ortalama gelir düzeyi yüksek ise yoksulluk sınırı da yüksek olacaktır. Burada önemli olan konulardan biri toplumdaki gelir eşitsizliğidir. Toplumdaki gelir eşitsizliği az ise yani toplumun ortalama geliri genel olarak birbirine yakın ise yoksul sayısı da düşük olacaktır. Gelir eşitsizliği boyutu yüksek ise yoksul oranı da yüksek olacaktır. Daha net bir ifade ile yoksulluk sınırı bu yöntemde göre gelir eşitsizliği ile yakından ilişkili olmaktadır (Hagenaars ve Van Praag, 1985: 144, Erdoğan, 2002). Toplumsal yaşamın her alanında ve döneminde gelir eşitsizlikleri çok yüksek olduğundan bu yöntemde göre yoksulluk oranı da yüksek çıkacağı açıktır. Özellikle gelişmemiş ve gelişme yolunda olan ülkelerde, bu gelir eşitsizliği ve aynı zamanda yoksulluk oranları yüksek olmaktadır.

#### **1.3.1.5.Leyden Yoksulluk Sınırı Yöntemi**

Yoksulluk sınırını tanımlayan bir başka yöntem olan Leyden yoksulluk sınırı, Goedhart, Halberstadt, Kapteyn ve Van Praag tarafından 1977 yılında alternatif bir yoksulluk sınırı tanımı olarak ortaya çıkmıştır. Bu yöntemde, bir anket yolu ile bireylerin refahı ile geliri arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Anket, Gelir Değerlendirme Anketi olarak tanımlanmaktadır (Goedhart vd., 1977: 506 – 508, Hagenaars ve Van Praag, 1985: 144 – 145). Bu yöntem yukarıda açıklanan yoksulluk sınırlarını açıklayan diğer yöntemlere göre daha öznel bir yaklaşımdır. Yukarıda açıklanan yöntemlerde belirli kıstaslar çerçevesinde yoksulluk sınırı hesaplanmakta iken, burada bireyin kendisini yoksul olarak kabul ettiği bir sınır, yine birey tarafından cevap verilerek belirlenmektedir. Bu yöntemde bireylere yöneltilen anket ile bireylerin kendisini ve ailesini göz önüne alarak minimal bir yaşam, orta seviyede bir yaşam ve lüks olarak tasavvur ettikleri bir yaşam sürdürmeleri için ne kadar bir gelir elde etmeleri gerektiği sorusu sorulmaktadır. Soruya verilen cevaplar sonucunda tamamen öznel bir değerlendirme yapılmış olmaktadır (Ökten ve Kale, 2009: 65, Uğur, 2017: 172). Leyden

yoksulluk sınır aynı zamanda Öznel yoksulluk sınırı olarak da ifade edilebilir. Bu yöntemde bireylere sorulan soru(lar) şu şekildedir (Hagenaars ve Van Praag, 1985: 145):

Lütfen her bir durum için kendinize en uygun para miktarını belirtiniz (haftalık/aylık/yıllık).

yaklaşık.....TL olursa çok kötü

yaklaşık.....TL olursa kötü

yaklaşık.....TL olursa yetersiz

yaklaşık.....TL olursa yeterli

yaklaşık.....TL olursa iyi

yaklaşık.....TL olursa çok iyi

Burada bireylerin verdikleri cevaplar üzerinden bir değer oluşturulur ve yoksulluk sınırı bu değer üzerinden belirlenmiş olur. Bu yaklaşımın önemli eksikliği, bireyin rasyonel davranışlar sergileyip sergileyememesi olabilmektedir.

### **1.3.2. Yoksulluk Ölçüm Yöntemleri**

Yoksullukla ilgili ölçütlerden biri yoksulluk sınırı ölçütüdür. Yoksulluk sınırının altında kalanlar yoksul sayılmakta bu sınırın üstünde kalanlar ise yoksulluk grubunda yer almamaktadır. Bu yoksulluk sınırları yukarıda çeşitli başlıklar altında açıklanmıştır. Yoksulluğa olan ilginin artması son zamanlar da yoksulluk ölçümü ile ilgili çeşitli endekslerin/yöntemlerin ortaya çıkmasına da neden olmaktadır. Yoksulluğun ölçülmesi konusunda, sonraki aşama yani yoksulluk sınırı belirlendikten sonraki aşama, uygun bir endeksin belirlenmesidir. Bu başlıkta yine yoksulluk ile ilgili çeşitli endeksler/yöntemler açıklanmaktadır. Bahsedilen bu endeksler temelde Kafa Sayım Oranı, Yoksulluk Açığı Endeksi, Sen Endeksi ve Foster-Greer-Thorbecke Endeksi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu endeksler bu başlık altında ayrı ayrı incelenerek açıklanmaktadır.

#### **1.3.2.1. Kafa Sayım Oranı**

Kafa Sayım Oranı (KSO) endeksi yoksulluk ölçümlerinde en sık başvurulan endekslerin başında gelmektedir. Bu endekste yoksulluğu, yoksulluk çizgisi altında kalan bireylerin toplam nüfusa oranlamasıyla hesaplanmaktadır. Aslında yoksulluk ölçüm endekslerinin artış göstermesi KSO endeksinin yoksulluğu ölçmedeki eksikliğine getirilen eleştiriler neticesinde olduğu ifade edilmektedir. KSO, yoksulların sayısını ve yoksulların yoksulluk derecesini dikkate almadığı gibi yoksulluk çizgisinin hemen altında olan ve çizginin hemen altında olanın daha da altında olan bireyler arasında ayırım



yapmamaktadır. Aynı zamanda KSO, yoksul kesimler arasındaki gelir dağılımı durumunu da dikkate almamaktadır. Amartya Sen bu yöntemle ilgili eleştirilerde bulunmuş ve bu yöntemin eksik yönlerini açıklamıştır. Sen, yoksul bir kimse zamanla daha da yoksullaştığında bu endekste bir artış olmadığını, yani yoksulluk oranının artmadığını, KSO'nun bu duruma duyarsız kaldığını belirtmiştir. Aynı zamanda bir kişinin ölmesi endekste bir düşüş yaratması, yani yoksulluk oranını düşürmesi bu endeksin tartışmalı ve eksik yönleri olduğunu ifade etmiştir. Başka bir durum ise bireylerin geliri ikiye katlanması veya gelirinin yarıya düşmesi yoksulluk oranını etkileyecek gelişmeler olmamasıdır. Yani bu çerçevede bu endeks yeterli duyarlılığı gösterememektedir (Kakwani, 1993: 123, Ravallion, 1996: 1329, Şenses, 2017: 65 – 66).

Bu yöntemin eksikliklerinden biri de yoksul kesimin yoksulluk çizgisi etrafında kümelenmesi sonucu, yoksulluk çizgisindeki ufak değişiklikler dahi yoksul kesimin oranında büyük değişimlere yol açabileceğidir (Şenses, 2017: 66). KSO'ndaki bu eksikliklerden ötürü, tabii olarak yoksulluk oranında net sonuçlar çıkacağından kuşku duyulabilmektedir. Bu açıdan eleştirilen bu endeksten sonra başka çeşitli endeksler çıktığı görülmektedir. KSO endeksinin formülasyonu şu şekilde ifade edilebilir.

$$KSO = YSB/TN \quad (1.1)$$

Burada YSB, yoksulluk sınırı altında yaşayan bireyleri; TN ise toplam nüfusu temsil etmektedir.

### 1.3.2.2.Yoksulluk Açığı Endeksi

Kafa Sayım Oranı, yoksulluğun derinliğini yani bireylerin yoksulluk sınırının ne kadar altında olduğunu ölçmemektedir. Yoksulluk Açığı Endeksi, yoksulluğun derinliği ile ilgili güçlü bir gösterge sunabilmektedir. Aynı zamanda yoksulluk oranı ile yoksulluk çizgisi arasındaki duyarlılığı test etmek maksadı ile geliştirilen bir yoksulluk ölçüm endeksidir. Yoksulluk Açığı Endeksi yoksul kesimin yoksulluk çizgisine olan aşırı duyarlılığını daha aza indirebilmek maksadı ile geliştirilmiştir. Bu endeks, yoksulların gelirinin/tüketimlerinin yoksulluk çizgisine olan uzaklığının ortalamasının, yoksulluk çizgisine oranı olarak belirlenmektedir (Baulch, 1996: 39, Şenses, 2017: 66). Aynı zamanda yoksul bireylerin veya hane halklarının yaşam ölçütleri ile yoksulluk sınırı arasındaki açıkların ortalamasıdır şeklinde de ifade edilebilmektedir. Ancak Kafa Sayım Oranı gibi bu endekste yoksullar arasındaki gelir dağılımını belirlemek açısından yeteri kadar hassas olamamaktadır. Bu nedenle bu endekste yoksulluğun şiddetini aleni ve tam bir şekilde ortaya koyamamaktadır (Ravallion ve Huppi, 1991: 60 – 61).

Yoksul bir bireyin yoksulluğunun derinliği, yoksulluk sınırı (z) ile bireyin geliri (y) arasındaki açığın (z-y) büyüklüğü ile ölçülebilmektedir. Öte yandan, yoksul bireylerin yoksulluk sınırı üzerine çıkabilmeleri için gerekli olan ortalama gelir düzeyini belirleyen ya da yoksulluk sınırına göre yoksul bireyin ortalama gelirindeki azlığı gösteren bir derinlik kriterine ihtiyaç duyulmaktadır. Yoksul nüfusun ortalama gelirine  $Y_p$ , yoksulluk sınırı (z) ise Gelir Açığı Oranı (I) aşağıdaki gibi formüle edilebilir (Aktan ve Vural, 2002).

$$I = (z - Y_p) / z \quad (1.2)$$

Yoksulluk Açığı Endeksi (Poverty Gap) (PG), Gelir Açığı Oranı (I) ile KSO'nun çarpılması sonucu elde edilmektedir. Bu aşağıdaki şekilde formüle edilebilir.

$$PG = I \times KSO \quad (1.3)$$

Bu endeksin, KSO endeksine göre daha fazla bilgi verdiği aşıkardır. Ancak özellikle gelirin yoksullar arasındaki bölüşümüne yeterince duyarlı olmadığı konusunda eleştirilmektedir. Gelir açığı oranı, yoksulların sadece ortalama gelirini etkilemek üzerine politikalar geliştirmektedir. Bu şekilde en altta yer alan ve en yoksul olan kesime yönelik geliştirilmesi gereken politikaları, genel olarak yoksullara yönelik yardım hedefleyen politikalardan (konut yardımları gibi) ayırmamaktadır (Zheng, 1997: 124 – 125). Özellikle gelir dağılımını dikkate almaması yönündeki eleştiriler yoksullukla ilgili yeni endekslerin oluşmasına sebep olmaktadır.

### 1.3.2.3.Sen Endeksi

Önceki endekslerin, yoksulların sayısı ve yoksullar arasındaki gelir dağılımını ölçmede eksik kalması nedeniyle, Sen endeksi gündeme gelmiş ve bu endeks; KSO, Yoksulluk Açığı ve gelir dağılımını (Gini katsayısı) birlikte ele alarak yoksulluğu hesaplamada yeni bir yöntem olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu endekste, gerçeğe daha yakın bir şekilde yoksul bir hanenin veya bireyin gelirinde düşme yaşandığı zaman yoksulluk endeksinin yükselmesi gerektiği ifade edilmektedir. Buna paralel olarak yoksul bir hane halkından veya bireyden daha yoksul olan bir hane halkına veya bireye gelir transferi yaşandığında yine yoksulluk endeksinin artması gerektiği belirtilmektedir. Burada anlatılanlar Sen tarafından *monotonicity axiom* (tekdüzelik aksiyomu) ve *transfer axiom* (aktarma aksiyomu) olarak adlandırılmaktadır. Daha sonra yoksulluk ölçütünün, yoksul olmayanların gelir dağılımından bağımsız bir şekilde ele alınması gerektiğini ifade eden *focus axiom* (odak aksiyomu), yoksulluk hesaplamalarında dikkat edilmesi gereken

hususlar olması gerektiğini de belirtmiştir (Sen, 1976: 219, Huppi ve Ravallion, 1991: 1655 – 1656, Ninan, 1994: 1546, Zheng, 1997: 130 – 134, Şenses, 2017: 66).

Sen endeksinin formüle edilmiş hali aşağıdaki gibidir (Zheng, 1997: 144):

$$S = H [I + (1 - I) G_p (q / q + 1)] \quad (1.4)$$

Burada, S: Sen Endeksini, H: Kafa Sayım Oranını, I: Yoksulluk Açığı Oranını, G<sub>p</sub>: Gini katsayısını ve q: yoksulluk sınırının altındaki kişilerin sayısını ifade etmektedir. Bu şekilde gelir dağılımına gereken önemin verilmesi hususunda hassas olan bu endeks yukarıda açıklanan endekslerin açıklarını kapatmak anlamında önemlidir.

#### 1.3.2.4.Foster-Greer-Thorbecke Endeksi

Bu endeks daha önce anlatılan üç endeksten daha kapsamlı bir şekilde yoksulluğu araştırmaktadır. Yukarıdaki endekslere getirilen eleştirilerin hepsi Foster-Greer-Thorbecke (FGT) endeksinde hesaba katılarak yoksulluğu ve yoksulluk oranını net bir şekilde ortaya koyma gayreti bulunmaktadır. Bu endeksin en önemli katkılarından biri toplam yoksulluğu değişik alt gruplara ayırarak hesaplayabilme özelliğine sahip olmasıdır. Yoksul kesimler farklı bölgesel veya sosyoekonomik gruplar şeklinde kesin çizgilerle birbirlerinde ayrılabilir. Farklı gruplara ayrılan bu kesimler için ayrı ayrı yoksulluk hesaplamaları yapılabilir. Alt gruplara ayrılan yoksul kesimler için endeksler alt grupların nüfus payları ile ağırlıklandırılabilir, aynı zamanda hepsi toplandığında ise toplam yoksulluk oranını verebilir. Bu şekilde salt yoksulların sayısının yanında, yoksulluğun farklı gruplar arasındaki dağılımı da hesaplanabilmiş olmaktadır. Bu da yoksulluğun derinliğini ifade edebilir. Bu endekte, yoksulluğun bir alt grupta düşmesi toplam yoksulluk oranının da düşmesi anlamına gelmektedir (Şenses, 2017: 66 – 67).

Bu endeks, yoksullar arasındaki gelir dağılımına duyarlı olmadığına yönelik eleştirileri dikkate almış ve yoksullar arasındaki gelir dağılımına karşı hassas bir tutum sergilemiştir. Yoksulluğun derinliğini ve şiddetini yoksulluk endeksleri arasında en iyi yansıtan yöntemin bu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

FGT endeksinin formüle edilmiş şekli aşağıdaki gibidir (Şengül, 2001: 90 – 91):

$$P_\alpha = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^q \left( \frac{z - y_i}{z} \right)^\alpha \quad \alpha \geq 0 \quad (1.5)$$

Burada, P<sub>α</sub>: FGT indeksini, q: yoksul nüfus veya hane halkı sayısı, y<sub>i</sub>: yoksulluk sınırı altında gelire (harcamaya) sahip olan i'inci bireyin/hanenin gelirini (harcamalarını),

$n$ : toplam nüfus veya hanelerin sayısını ve  $z$ : yoksulluk sınırını göstermektedir. FGT endeksi  $\alpha = 0$  olduğunda Kafa Sayısı Oranına,  $\alpha = 1$  olduğunda Yoksulluk Açığı oranına ve  $\alpha = 2$  olduğunda da kendisine (FGT) eşit olur. Ayrıca  $\alpha > 0$  olduğunda *monotonicity axiom* (tekdüzelik aksiyomu),  $\alpha > 1$  olduğunda *transfer axiom* (aktarma aksiyomu) ve  $\alpha > 2$  olduğunda ise Aktarıma duyarlı aksiyomunu sağlamaktadır.

#### 1.4. Tarihsel Geri Dönüş

Yoksulluk tarihi neredeyse insanlık tarihi ile aynı olmaktadır. İnsanoğlunun yerleşik hayata geçmesiyle yoksulluğun da ortaya çıktığı ifade edilebilmektedir. Zamanla çeşitli nedenlerle insanların yoksullaştığı düşünülmektedir. Bu çerçevede yoksulluğun tarihsel olarak nasıl geliştiği ve günümüze kadar geldiği aşağıda detaylı açıklanmaktadır. Burada yoksulluğun tarihsel olarak en önemli görülen ve literatürde en sık bahsedilen bir süreç üzerinden anlatılmaktadır. Yoksulluğun her dönemde farklı formlarda olduğu ve günümüze gelene kadar önemli gelişmelerin yaşandığı bilinmektedir. Yoksulluğun daha iyi anlaşılması için kavramlarla beraber yoksulluğun tarih içerisinde nasıl geliştiği ve yoksullarla ilgili nasıl politikalar geliştiğinin bilinmesi önem arz etmektedir. Bu açıdan geçmişten günümüze yoksulluğun tarihsel sürecinden yoksullukla ilgili en önemli kısımlar anlatılmaktadır.

##### 1.4.1. Kapitalizm Öncesi Yoksulluk Serüveni

Kapitalizm öncesi yoksulluğa bakılacak asıl dönem, feodal dönemdir. Bu başlık altında kapitalizmden önce var olan feodal dönemde yoksulluğun ne olduğu, nasıl geliştiği anlatılmaktadır. Ayrıca yoksullara karşı takınılan tutumun ve yoksullara/yoksulluğa bakış açısının ne olduğu da açıklanmaya çalışılmaktadır. Yoksulluk hep böyle miydi yoksa daha önceden var olan yoksulluk daha farklı mı açıklanmaktaydı? Bu soruları cevaplamak bu başlığın temel amacıdır.

İlk tarım toplumlarının oluşmaya başladığı dönemlerde, yeni toprakların işgal edilmesi ile o topraklarda yaşayan halkın bir kısmının köle olarak çeşitli işlerde kullanılması da başlamıştır. Yunan uygarlığı döneminde de kentler zenginleşmeye başlamış ve çeşitli alanlarda köle emeğinin daha fazla kullanıldığı görülmüştür. Özellikle madencilik ve ev hizmetleri bunlara örnektir. Küçük tarım üreticisi, zamanla bu zengin tüccarlar ile rekabet edemez hale gelmiştir. Ancak üretimini devam ettirebilmesi adına zengin tüccarlardan borç almak durumunda kalmıştır. Daha sonra borçlarını ödeyemeyen köylü topraklarını kaybetmek durumunda kalmıştır. Yine dönemin zanaatkarları da

zengin tüccarların kullandığı köle emeğiyle demir işleme ve çömlekçilik işletmeleri ile başa çıkamayıp rekabet edemez duruma düşmüştür. Dönemin zanaatkarları ile küçük üreticileri yoksul duruma düşmüş ve buldukları yerlerde barınamaz ve geçinemez hale gelmiştir. Bu nedenle hem zanaatkarlar hem de köylüler buldukları yerlerden yeni umutlarla göç etmeye başlamıştır. Neredeyse tek geçim araçları olan toprak, artık zengin soyluların özel mülkiyeti haline gelmiştir (Köymen, 2017: 22 – 23, 26 – 27).

Köylü ve zanaatkarların yoksullaşmasının en önemli nedenleri kendi emeklerinden ve topraklarından koparılmış olmasıdır. Ancak dönemin zanaatçılarının yoksullaşmasının önemli bir başka nedeni de sürekli artan vergi yükü olmuştur. Zanaatkarlar düzenli vergi veren tek kesim olmasından dolayı, devletin vergi arttırması en çok onları etkilemiştir. Zamanla zanaatkarların yoksullaştığı ve vergilerini ödemekte zorluk çektiği görülmüş, devlet tarafından zanaatçı loncaları güçlendirilmeye çalışılmıştır. Ancak vergilerin sürekli ağırlaşması zanaatkarları giderek yoksul duruma düşürmüştür (Zubritski vd., 1979: 134). Vergilemenin etkin kullanılmaması ve belirli bir grup üzerine yığılması o grubun özellikle harcanabilir kaynaklarını tüketmektedir. Aynı zamanda etkin kullanılmayan bir vergi politikası düşük gelirli grupları olumsuz etkileyebilmektedir

Topraktan kopuşun hızlanması ve kentlere akınların artması ile toprağı işleyen kimselerin azalması sonucu, köylünün yerinden ayrılmaması için çeşitli zorunluluklar getirilmiştir. Roma imparatorluğu döneminde köylülerin toprağını terk etmesi durumunda zincirleneceğini ve cezalandırılacağını bildiren İmparator Valentianus'un eyaletlere gönderdiği buyruk buna örnektir. Zamanla kendi özel mülkiyetinde olan toprağı kaybeden ve yoksullaşan köylüye/serf'e, zenginleşen ve elinde büyük toprakları olan varsıllar topraklarını işlenmesi amacıyla vermeye başlamıştır. Ancak işlenmesi için toprağın mülkiyeti değil sadece kullanım hakkı verilmiştir. Bunun karşılığında üretici köylü toprak sahibine, ürünün bir kısmını vereceği yönünde anlaşmalar yapılmıştır (Zubritski vd., 1979: 150 – 151, Semenov, 1985: 171, Şenel, 1995: 209 – 210, Marx ve Engels, 2009: 67 – 96).

Feodal dönemde yoksulluk, İsa'nın yoksulluğu öven hikayeleri ve Hristiyan inancındaki yoksullara yardımı bir görev olarak gösteren anlayış nedeniyle, kapitalist sistemle farklılık göstermektedir. Yoksullara ve yardıma muhtaç olanlara yardım edilmesinin ve sadaka verilmesinin kutsal olduğuna inanılan bu dönemde zenginliklerini bir kenara bırakarak yoksul olmayı tercih edenler takdir görmüştür. Ancak o dönemde

yoksul olanlar kervanına sadece zenginliklerinden gönüllü olarak vazgeçenler değil, aynı zamanda doğal afetler gibi zorunluluk hallerinden dolayı yoksul olanlarda dahil olmuştur. Kilisenin bu dönemdeki bakış açısı, yapılan hayırların/yardımların cennetin kapısını açan bir anahtar olduğu üzerine şekillenmiştir (Beier, 1983: 3, Kovancı, 2003: 13 – 16, Kalfa Topateş, 2015: 29, Tocqueville, 2016: 34, Köymen, 2017: 35 – 37).

Bahsedilen dönemde yoksullara karşı aşağılayıcı tutum ve davranışlardan uzak ve ötekileştirme gibi durumlardan yoksun bir yaklaşım olduğu ifade edilmiştir. Yoksulların yoksul olmalarından yine yoksullar sorumlu tutulmamakla birlikte; yoksulları damgalayacak eylemlerden de uzak durulmuştur. Hatta yoksulluğun yüceltildiği bu dönemde, yoksulların varsıllardan üstün bir konumda olduğu da söylenmiştir. Hıristiyanlığın etkisinden dolayı “tanrının çocukları” olarak ifade edilen yoksulların acı çekmesi, genel itibarıyla insanlığın günahlarının bedelinin ödendiği düşünülmüştür. Varsılların hayır işleme yollarından en önemlisi yoksula yardım olduğuna inanılan bu dönemde, yoksullar tehlikeli insanlar olarak görülmemekte, toplumun pasif üyeleri olarak anılmıştır. Bu açıdan bakıldığında Orta Çağda yoksulluğu ortadan kaldırma pratiklerinin olmadığı, tam tersi yoksullara yardım eden varsılların dinsel açıdan arındıkları inancı nedeniyle yoksulların varlığı istenen bir durum olmaktadır. Burada yoksulluğun giderilmesi yerine yoksulların veya yoksulluğun denetlenmesi çabası olduğu söylenebilmektedir. Bu dönemlerden başlayarak 20. yüzyıla kadar devam edecek olan süreçte, yoksullara yönelik çıkarılan yasalarda ortaya konulan yardımlar; yoksulluğu kontrol altında tutmak, yoksullukla baş etmek ve varsılların sevap işlemesi için bir araç olarak kullanmak olduğu görülmüştür (Munsterberg, 1904: 336, Geremek, 1997: 23, Bauman, 1999: 127, Cohen, 2005: 348, Kalfa Topateş, 2014: 21 – 22).

Modern zaman öncesi dünya nüfusunun çoğu açısından yoksulluk, açlık olarak değerlendirilmiştir. Öte yandan o dönemde açlık kronik bir hal almış ve aynı zamanda yeterli beslenememek yaygın yoksulluk hali olarak görülmüştür. O dönemde yoksulluk özellikle bazı kitleleri daha fazla etkilemiştir. Yaşlılar, hastalar, çocuklar ve yetimler en riskli grupta yer almıştır. Özellikle ailede eve ekmek getiren kişinin hayatını kaybetmesi o ailenin yoksullukla karşı karşıya kalması anlamına gelmiştir. Kriz dönemleri, savaş halleri veya genel doğal felaketler o dönemin yoksulluk nedenleri olarak sayılmaktadır. Tarıma dayalı bir ekonominin varlığı nedeniyle köylünün tarlasındaki ürünleri mahfeden veya ürünlerin ekilmesini engelleyen herhangi bir olay, yeterince birikimi olmayanların yoksulluklarını artırmıştır (Beaudoin, 2017: 33 – 47).

Kentlere akınların artması ile kent nüfusunun sayıca çoğalmasıyla yoksulları kontrol altında tutma fikirleri ortaya çıkmış ve yoksul yardımları için kilise, devlet ve özel bağış etkinlikleri artmaya başlamıştır. Yeni kent merkezlerinde oluşan yeni burjuvazinin kendini tehlikede hissetmesi ve kendini güvence altına almak istemesi sonucu kentlerde kimsesizler yurtları inşa edilmeye başlanmıştır. Yoksulların tehdit oluşturacağı korkusu burjuvanın, yoksulları pasivize etme amacıyla yoksullara yapılan yardımları artırmak için hayırsever faaliyetlere daha fazla finansman sağladığı görülmüştür. Sonrasında Orta Çağ Avrupa'sında yoksulluğun artması ve beraberinde yoksul yardımlarının artmasıyla dilenciler çoğalmış ve yardımları dilenciler toplamaya başlamıştır. Yoksulların ve yine yoksulluğun bir diğer tezahürü olan dilencilerin çoğalması da yoksulları kontrol altında alma düşüncesini perçinlemiştir (Weber, 1999: 152, Kalfa Topateş, 2014: 22 – 23, Şahin Taşğın, 2017: 130 – 131).

Orta Çağ Avrupa'sının tarım toplumunda, sadaka ile geçimini sağlayabilen bir kesimin varlığı toplumsal yapı içerisinde bir rahatsızlık uyandırmamıştır. Dilencilik ve sadaka, toplumun önemli değerleri olarak görülmüştür. Ancak erken modern çağda yoksullara atfedilen anlamda bir değişikliğin meydana geldiği görülmüştür. Yoksullar zenginlerin ruhsal tatmin aracı olmaktan çıkmış ve iş gücü olarak görülmeye başlanmıştır. 16. yüzyıla denk gelen bu dönem asıl yoksulluğun bir sorun olarak görülmeye başladığı ve ona göre önlemler zincirinin halkalarının oluşturulacağı dönemin başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Yoksulların çalıştırılması ve yoksullar üzerinde kar elde edilmesi bu döneme denk gelmiştir. İmalathanelerde zorla çalıştırmak veya ağır cezalar vermek yine genel olarak yoksulları kontrol altında tutmanın diğer bir yaklaşımı olarak bu dönemde görülmüştür (Tekeli, 2000: 139 – 140, Şahin Taşğın, 2017: 132, Buğra, 2018: 25 – 26). Yoksulların işgücü olarak görülmeye başlanması ve ticaretin gelişmesi gibi olaylardan dolayı feodalizm döneminin sona erdiği ve kapitalist sürecin başladığı kabul edilmektedir. Bu süreçte yoksulluk ve yoksullarla ilgili paradigma değişimi de yoksulluğu kapitalist sürece evirmektedir. Kapitalist süreçte yoksulluğun durumu bundan sonraki başlıkta incelenmektedir.

#### **1.4.2. Kapitalizmin Başlangıcından Günümüze Yoksulluğun Gelişimi**

Yoksulluğun gelişimi kapitalizme kadarki süreç ve kapitalizmden sonra olarak ayırmak doğru anlamlandırmak açısından önemlidir. Sanayi devrimiyle birlikte yoksullara bakış açısının da değiştiği ifade edilebilmektedir. Yoksulluk tarımdan kopuşla artmaya başlamış ve sanayi devrimi ile devam etmiştir. Kapitalizmin hızlanmasının

sanayi devrimine bağlandığı süreçte yoksulların içinde bulunduğu durum ve yoksulluğun şiddetlenmesi önem arz etmektedir. Bu başlığın amacı kapitalist süreçte yoksulluğun durumu ve yoksullara bakış açısını ortaya koymaktır. Günümüzde halen geçerli olan kapitalist sistemde yoksulluğun geçirdiği evrimin incelenmesi amaçlanmaktadır.

#### **1.4.2.1. Erken Kapitalist Dönem Yoksulluk Serüveni**

Çalışmanın bu bölümünün temel amacı, yoksulluğu tarihsel olarak ele alırken o dönemlerde yoksulluk konusunda yaşanmış en önemli gelişmeleri özetlemektir. Bu bağlamda bu bölüm incelenirken genel olarak tarihsel sürece dikkat edilmesi ve bir coğrafya özelinden değerlendirilmediğinin bilinmesi, tezi daha iyi anlamak açısından etkili olacaktır. Bu başlık altında öncelikle kapitalizme geçiş aşamasında yaşananlar anlatılacak ardından kapitalizme geçiş süreci tamamlandığında kapitalizmle birlikte yoksulluğun durumu incelenmeye devam edilecektir.

Feodalizmin çözülme yıllarında, özellikle 15. yüzyılın ikinci yarısından sonra 16. yüzyılın başlarından itibaren feodal yapının ekonomi pratiklerinde çeşitli dönüşümlerin meydana geldiği görülmektedir. Ev sanayisi olarak ifade edilen ve özellikle topraksız kalan köylüleri kapsayan yeni bir iş kolu ortaya çıkmıştır. Bu iş kolu koyun yünü ile dokuma alanında yapılan işlerdir. Ev sanayisi olarak ifade edilen işlerin üretim mekanları evler ve atölyeler olmuştur. Yünlü dokuma sanayisinin gelişmesi, tarım alanlarında da çeşitli dönüşümler meydana getirmiştir. Çitleme hareketi<sup>4</sup> bunun en önemli örneği olmuştur. Çitleme hareketi ile köylü kesimi iyice mülksüzleşmiştir. Ekilip biçilen toprakların çitlenerek koyunlara otlak yapılması nedeniyle de köylülerin çoğu işini ve toprağını kaybetmiştir. Mülksüzleşen köylülerin çitleme hareketi nedeni ile daha sonraki çalışma hayatlarında kötü koşullar yaşadıkları görülmüştür. Yoksul halk yığınları çoğu zaman neredeyse on sekiz saate varan süreler ile çalışmak zorunda kalmıştır. Çitleme hareketi “zenginlerin yoksullara karşı gerçekleştirdikleri bir devrim” olarak ifade edilmektedir. Dönemin soyluları, şiddet ve baskı kullanarak yoksulları pasivize etme

<sup>4</sup> Çitleme hareketi; “İngiltere’de 15.yüzyıldan başlayarak köylüler, topraklarından atılarak işledikleri topraklar ve ortak alanlar (mera, orman) çitlenerek özel mülk haline getirilmiştir. Çitleme hareketi diye bilinen bu süreç, 18.yüzyıla kadar fiilen gelişirken 18.yüzyılda parlamento yasaları ile ortak toprakların çitlenmesiyle köylü mülkiyeti neredeyse tamamen ortadan kaldırılmıştır. Yine bu süreçte toprak üzerinde köylüye koruma sağlayan ve feodalizmin mirası olan geleneksel haklar tümüyle ortadan kaldırılmıştır. (...) Bu gelişmeler sonucunda İngiltere’de tarımsal kapitalizmin klasik modeli hayata geçirilmiştir” (Kaymak, 2010: 89). Çitleme hareketinin artmasının en önemli nedeni, yünlü dokumanın gelişmesidir. Önceleri soyluların baskısı ile olan çitleme hareketinin daha sonradan yasalarla desteklendiği görülmektedir.



pratikleri uygulanmış ve yoksulların ortak arazide var olan payları ellerinden alınmıştır (Marx, 2011: 706 – 713, Kalfa Topateş, 2014: 26 – 27, Polanyi, 2017: 74 – 75).

Ticaretin gelişmeye başladığı bu dönemlerde, üretim çemberinin içine alınmamış ve gün geçtikçe sayıca artan yoksul bir kitlenin varlığı dikkatleri çekmiştir. Feodal dönemde yoksullar, dilenciler, evsizler hep var olmuş ve bu doğal bir durum olarak kabul edilmiştir. Ancak özellikle 16. yüzyıla doğru toplumda, toplumun dışına itilmiş kitlesel bir yoksulluk baş göstermiştir. Bunlar kentlerde tutunamayan, toprağından koparılan ve köylerinden sürülen bir zamanlar üretici konumunda olan köylüler olmuştur. Elinde daimî bir işi olmayan ve o güne kadar işleyen “hayırseverlik” sisteminin o günden sonra kucaklamadığı yoksul insanlar olarak ifade edilebilmektedir (Fülberth, 2014: 134 – 135). 16. yüzyıl, yoksullara karşı yaşanan bu gelişmelerin yaşandığı dönemlerin başlangıcı sayılabilmektedir. Buğra'nın (2018) ifade ettiği gibi, “Bugün sosyal bir sorun olarak tartıştığımız biçimi ile yoksulluk, 16. yüzyılda Avrupa’da kapitalizmin ortaya çıkışı ile bağlantılıdır” (Buğra, 2018: 25). Kapitalist dönemin başlangıcı olarak kabul edilen 16. yüzyılda kentlerin kalabalıklaşmasıyla yoksulluğunda bu şekilde arttığı değerlendirilmesi yapılabilmektedir.

Çitleme hareketi köylüleri yoksullaştırmıştır. Çitleme hareketi geçimini sağlamak amacıyla yoksulları, çeşitli eylemlerde bulunmak durumunda bırakmıştır. Yoksullar, dilencilik, yollarda hırsızlık ve yağmalama eylemlerinde bulunmuştur. Ayrıca yoksul duruma düşenler örgütlü bir şekilde hareket etme ve çitleri yıkma eylemlerinde bulunmuş aynı zamanda çeşitli ayaklanmalar da gerçekleştirmeye başlamışlardır. Çitleme hareketinin yankı uyandırdığı bu dönemlerde yoksullara karşı yasalar çıkarılmış ve yoksulların pasif birer nesne konumuna düşürülmesi amaçlanmıştır (Polanyi, 2017: 75, Huberman, 2019: 124 – 125). Feodal dönemde yoksullarla ilgili olan iyimser/olumlu havanın bu yasalarla yoksulları pasifleştirme düşüncesiyle ortadan kalktığı söylenebilir.

Ekonomik hayatta yaşanan dönüşüm beraberinde hem sosyal hayatta yeni dönüşümler ve farklılıklar hem de yoksullara karşı yeni yaklaşımlar ortaya çıkarmıştır. Bu süreçten sonra yoksulların ötekileştirildiği hatta aşağılandığı bir döneme girilmiştir. Bununla beraber bu dönem işin/çalışmanın yüceltiildiği bir dönem olmuştur. Çalışmayanlar; gözetlenemeyen, izlenemeyen, denetim altında tutulamayan ve tehlikeli insanlar olarak görülmüştür. Yoksulların çalışması, içinde buldukları durumdan kurtulmaları açısından bir şans ve araç olarak düşünülmüştür. Yoksulluğun en şiddetlisini

yaşayanların yani sefalet içinde yaşayanların, çalışmayan veya çalışmak istemeyen yoksullar olarak damgalandığı bir dönem ortaya çıkmıştır. Özellikle yoksulların yoksulluk içinde yaşamalarının nedeninin kendi becerisizlikleri olduğu inancı yayılmıştır. Çalışmanın yüceltildiği bu süreçte yoksullar, tembel ve yoksul olmalarının kendi suçları oldukları düşünülmüştür. Çalışanların ise çalışkan, ahlaklı ve dürüst oldukları ifade edilmiştir. Öte yandan toplumun “kirli işlerini” yapmak için bir araç olarak görülen yoksullar, tehlikeli, düşük ücretli ve geçici işleri yapmak için de kullanılabileceği düşünülmüştür (Gans, 1971: 21, Erskine ve McIntosh, 1999: 39, Bauman, 1999: 32, Baker, 2009: 217, Kalfa Topateş, 2014: 28 – 29).

İnsanı işgücü olarak gören bu düzende, oluşmaya başlayan kapitalist düzeni korumak ve devam ettirmek maksadı ile yoksulların çalışması, dilencilerin ve serserilerin kontrol altında tutulması düşünülmüştür. 16. yüzyılın ana temalardan birinin, kent merkezlerini yoksullardan korumak veya yoksulları kontrol altına alma olduğu söylenebilmektedir. Yüzyıllardır Avrupa’da benimsenen sadaka vermenin iyi bir Hristiyan’ın asli görevi olduğu fikri, artık yoksulların hem kamu hem de kutsal düzeni bozan bir tehlike olduğu yönünde değişmiştir. 16. yüzyıl Workhouse olarak bilinen ve çalışabilecek durumda olan, gücü kuvveti yerinde yoksulların buralarda barındırılıp çalıştırıldığı kurumların ortaya çıktığı bir dönem olmuştur. Bu kurumların öncelikli amacı yoksulları çalıştırıp üretim yapmak ve üretimi artırmak değil, yoksulları denetim altında tutmak ve disipline etmek olduğu söylenebilmektedir (Buğra, 2018: 26 – 40).

Özetlemek gerekirse, erken kapitalist dönemde yoksullara bakış açısının değiştiği görülmektedir. Feodal dönemdeki yoksulları olumlayan düşüncelerin yerini yoksullara karşı olumsuz görüşlere bıraktığı dönemler başlamıştır. Yoksullar, yoksulluklarından artık sadaka ile değil çalışarak kurtulabileceği fikirleri yaygınlaşmış ve çalışma bu açıdan yüce bir görev olarak görülmüştür. Bunların yanın o dönemin önemli olaylarından birinin de yoksulların yoksul olmasının nedeninin yine kendileri olduğu fikri ortaya çıkmıştır. Yoksulları suçlayıcı bu tutum yoksullara karşı olumsuz bakış açısının da yaygınlaşmasına sebep olmuştur.

#### **1.4.2.2.İngiliz Yoksul Yasaları Dönemi ve Sonrası Yoksulluk Serüveni**

16. ve 17. yüzyıllarda -merkantilist dönem- İngiliz asiller, çalışmadan yaşamalarını idame edecek kadar gelire sahip olmayan herkesi yoksul olarak adlandırmıştır. Yoksullara karşı hayırsever davranmak bu dönemde devam etse de giderek azaldığı görülmüştür. I. Elizabeth dönemine gelindiğinde artık yoksullara yardım

konusu salt hayır ve ahlaki yükümlülükten çıkmış, kurumsal bir düzenlemeye kavuşmuştur. Aynı zamanda I. Elizabeth döneminde yoksullara yönelik yasalar da çıkmaya başlamıştır. Yoksullukla ilgili birçok yasanın çıktığı I. Elizabeth döneminde, toplumdaki yoksul kesimleri çeşitli sınıflara ayırarak daha kolay yönetmek ve aynı zamanda çözüm üretmek amacını taşımaktadır. Bu haliyle I. Elizabeth döneminde çıkan yasalar eskiden çıkmış yasalardan farklılık göstermiştir (Polanyi, 2017: 137 – 139, Güngör ve Özügürlü, 1997).

I. Elizabeth döneminde çıkarılan Yoksul Yasaları, İngiliz Yoksul Yasaları olarak da anılmaktadır. Ancak literatürde genel olarak Eski Yoksul Yasaları olarak yer aldığından bu çalışmada da bu isimle anılmaktadır. I. Elizabeth döneminde çıkarılan yoksul yasaları, yoksullar kategorisine kimlerin dahil edileceği konusunda iki farklı kategori oluşmuştur. Birincisi, “çalışamaz durumda olan yoksullar”, ikincisi ise “fiziksel olarak çalışabilir konumda olan yoksullardır” olmuştur. Bu ayrımın önemi, yoksullara karşı tutum ve davranış pratiklerinin belirlenmesinde etkili olmaktadır. Yoksul yardımlarını almayı hak edenler ilk kategoride yer alanlar iken; ikinci kategoride yer alanlar ise suçlu ve kusurlu kabul edilmiş ve damgalanmıştır. Aynı zamanda ikinci kategoride yer alan yoksullar mevcut sosyal düzen için potansiyel bir tehlike olarak görülmüş ve zamanla kamuya ve kamu kaynaklarına bir yük olarak görülmeye başlanmıştır (Beier, 1983: 4 – 5, Quigley, 1996: 92 – 98, Kovancı, 2003: 19 – 21).

Yoksullara yardım mevzusu uzun yıllar dini temellere dayandığı anlayışı ile kilise tarafından örgütlenmiştir (Van Leeuwen, 1994: 597). Bununla birlikte zamanla yoksullara yardım konusunda oluşan karmaşıklıklardan dolayı yasal bir zeminin oluşumu fikrinin arttığı görülmüştür. Eski yoksul yasaları, yoksullara yönelik yardım faaliyetlerini yerel bazda yürütmüştür. “*Parish*” adı verilen ve her kilisenin kendine ait bir yetki alanı belirlendiği anlamına gelen bir sistem yer almaktadır. Bu sistemle birlikte yoksulluk sorunu ve yoksullara yardım mevzusu artık *parish* yetkililerinin sorumluluğuna alınmıştır. 1536 tarihli yasa ile oluşturulan bu sistemde, *parish*’ler yoksul vergileri toplamaya başlamış, bu vergiyi ödemeyenler için 1552’de çıkarılan yasa ile yoksullara yapılan yardımlara katılma zorunluluğu getirmiştir. 16. yüzyılın sonlarından itibaren artık yoksullara yapılan yardım konuları ve yoksulluk sorunu salt kilisenin elinden alınmış ve devletin yetki alanına girmiştir. Bu şekilde yoksul yardımlarının daha kurumsal olma

yolunda ilerlediği söylenebilmektedir. Aynı zamanda bu, Yoksulluğun Sekülerleşmesi<sup>5</sup> anlamına da gelmektedir (Beier, 1983: 23 – 24, Fraser, 1984: 32, Güngör ve Özüğurlu, 1997, Kovancı, 2003: 22 – 23).

*Parish*'lerde yoksullara yönelik yardımlar, farklı düzey ve kalitede yürütülmüştür. Birçok *parish*'te yoksul evinin olmamasının yanı sıra yoksullara sağlanacak iş olanakları da yeterli düzeyde bulunmamıştır. Bu durumda görevini iyi yapan, yoksullara yeterli derecede yardım sağlayan ve iş olanakları yeterli olan *parish*'ler yoksulların gitmek istediği bölgeler olmuş ve bu *parish*'lere göç etmenin yolları aranmıştır. Yoksulların *parish*'lerin avantajlarından yararlanmak için oluşturabilecekleri bir göç dalgasını engellemek maksadı ile 1662 yılında İskân/Yerleşim Yasası çıkarılmıştır. Bu yasa ile kendi bölgesinden başka bir bölgeye göç eden yoksulların göç ettikleri yerlere yük olmamaları istenmiştir. Yoksul yardımlar talep edilmesi durumunda yani yük olma ihtimalleri durumunda, en son yerleşik oldukları bölgelere geri gitmeleri için kırk gün süre tanınmıştır. Yasanın, bölgeler arası göçü engelleme konusunda başarı elde ettiği ifade edilmektedir. Ancak bunun ulusal emek piyasasının oluşmasının önünde bir engel olduğu da belirtilmektedir (Melossi ve Pavarini, 1981: 34, Güngör ve Özüğurlu, 1997, Polanyi, 2017: 138 – 139, Buğra, 2018: 41 – 42).

Bu şekilde sürdürülen yoksul yardımlarının zamanla yetersiz kaldığı ve sistemin kendi içerisinde sorunlar barındırdığı anlaşılınca yeni sistemlerin gelişmesi gerektiği tartışılmıştır. 18. yüzyılın sonlarına gelindiğinde mevcut yoksul yasalarının, yoksulluk konusunda gereken ilerlemeyi kaydedemediği anlaşılmıştır. Eski yoksul yasaları, uygulamada yaşanan farklılıklar ve sistemin ulusal düzeyde bir sistem olamayışı bu fikriyatı güçlendirmiştir. Yoksullarda hem sayıca bir artış gözlemlenmiş hem de giderek yoksullaşma durumlarının arttığı görülmüştür. Yoksullara destek vermek amacıyla 1795 yılında bir araya gelen Berkshire yargıçları (asliye hukuk mahkemeleri yargıçları) yoksul yardımlarına geçici bir çözüm olarak Speenhamland adını verdikleri yeni bir sistem kabul etmişlerdir. Bu sistem yoksul duruma düşenleri, yoksul yardımları ile destekleyen bir sistem olarak ifade edilebilmektedir (Kunze, 1971: 10, Hobsbawm, 1998: 59, Kovancı, 2003: 30 – 31, Polanyi, 2017: 136 – 140).

---

<sup>5</sup> Yoksulluğun sekülerleşmesi, Himmelfarb (1984) tarafından ortaya atılan bir kavramdır. Yoksulluğun kilisenin baskısından kurtulup toplumsal yasalara konu olması bu kavrama karşılık gelmektedir. Yoksulluğu Dünyevileştirme anlamına gelen kavram, kilisenin hâkim olduğu feodal dönemde yoksullara yönelik yapılan hayır işleri, “cennetin kapısının anahtarı niteliğindedir” mantığının artık geride kaldığı anlamını taşımaktadır (Kovancı, 2003: 23).

Speenhamland sistemi son dönemlerde yoksulların yaşadığı olumsuz durumları çözüme kavuşturmak adına Eski Yoksul Yasaları üzerine geliştirilen geçici bir sistem olmuştur. Bu sistem, kazançların ekmek fiyatı ve ailenin büyüklüğüne göre belirlendiği ve belli bir standardın altına düşen her yoksul ailenin sübvansiyon alacağı üzerine kurulmuştur (Himmelfarb, 1985: 65). Speenhamland sistemiyle birlikte artık yoksul yardımları, sadece geçimini sağlayamayacak olan yaşlılara, çocuklara ve sakatlara değil aynı zamanda çalıştığı halde geçimini sağlamakta zorlanan “çalışan yoksullara” da verileceği karara bağlanmıştır.<sup>6</sup> Aslında Speenhamland sistemi resmi olmayan bir sistemdir. Berkshire yargıçlarının kendi aralarında vermiş oldukları gayri resmi bir karar olmuştur (Jones, 1994: 6, Güngör ve Özüğurlu, 1997, Hobsbawm, 2003: 96, Kovancı, 2003: 31, Polanyi, 2017: 126).

Çalışan yoksulların geçimini sağlayabilmesi ve daha fazla sefalete düşmemesi amacıyla, kazanılan ücretin belirlenen asgari geçim standardının altında kalması durumunda aradaki fark kamu kaynakları aracılığıyla sağlanacağı kararlaştırılmıştır. Buradaki amaçlar, çalışanın yoksulluğunu azaltmak ve aynı zamanda istihdam düzeyini korumak olmuştur. Bu sisteme, ücretlerin arz-talep dengesi ile oluşamayacağını, işverenlerin ücretleri düşük tutup aradaki farkı kamu bütçesine yüklemesi durumunun ortaya çıkacağı eleştirileri yapılmıştır. Buna rağmen yine de emeğin metalaşmaya başladığı 16. yüzyıldan beri emek piyasasında çalışan yoksulların daha fazla sefalete düşmesini bir ölçüde engellemeyi başardığını ifade edilmiştir (Buğra, 2018: 44 – 45). Bu sistem, oturmakta olduğu yerde açlık sınırının altında olanlara, açlık sınırının biraz üzerinde yaşama ümidi vermiştir. Yüksek refah içinde yaşama gibi bir durumdan bahsedilememiştir (Himmelfarb, 1985: 154 – 155, Hobsbawm, 2003: 96 – 97).

1830'lara gelindiğinde Speenhamland sisteminin bozulmaya başlaması ve yoksulların aldıkları ücretlerin sürekli düşmeye başlaması, bu sistemin kaldırılması düşüncesini iyice belirginleştirmiştir. 1834 yılında Speenhamland sisteminin işleyişi durdurulmuş ve Yeni Yoksul Yasasının temelleri atılmaya başlanmıştır. Sistemin, hem yoksullar üzerinde olumsuz etkisi olduğu hem de çalışanlar üzerinde ahlaki açıdan

---

<sup>6</sup> Speenhamland sisteminde yardım şu şekilde verilmektedir: “Belirli nitelikteki bir galonluk (4 litrelik bir ölçüye tekabül eder) bir somun ekmeğin 1 şilin olduğu durumda, her yoksul ve emekçi geçimi için haftada 3 şilin, karısının ve diğer aile bireylerinin geçimi için de 1 şilin 6 peni alacaktır. Bu ya kendisinin veya ailesinin emeğiyle ya da bu amaçla konulan vergi gelirleriyle sağlanmıştır. Galonluk somunun fiyatı 1/6 olursa, haftada 4 şilin artı 1/10, ekmek fiyatlarının 1 şilin üzerine çıktığı durumlarda da 1 penilik her yükseliş için kendisi için 3 peni, diğer aile bireyleri için de 1 peni alacaktır”. Her bölge için aynı rakamlar olmasa da genel olarak bu Speenhamland ölçütü olarak kabul edilmekteydi (Polanyi, 2017: 126).

olumsuz etkide bulunduğu iddiaları ışığında durdurulması istenmiştir. İşverenlerin ücretleri düşük tutması ve çalışanlarında sosyal yardımları ücrete tercih etmesi önemli sorunlar yaratmıştır. Bundan sonra 1834 tarihli parlamento da kabul edilen Yeni Yoksul Yasası sınırları çizilerek uygulanmaya başlanmıştır (Lawes, 2000: 79, Kovancı, 2003: 83, Polanyi, 2017: 125 – 230)

Yeni Yoksul Yasası ile amaçlanan; “emeğin bağımsızlığını artırmayı, yoksul yardımlarına bağımlı olmayı caydırmayı, ekonomik açıdan vergi yükünü azaltmayı, sosyal ve ahlaki açıdan yoksulların düşkünleşmelerini” engellemek olmuştur. Çalışabilir durumda olmasına rağmen çalışmadan yardım alanlar, çalışanların/emekçilerin ahlaki değerlerini bozacağı ve toplumu hem nicel hem de nitel olarak geriye götüreceği ifade edilmiştir. Bu durumda yapılacak en önemli unsurun “gerçek yoksulu” bulmak; başka bir ifade ile “hak eden” yoksulu, düşkünlere arındırmak olduğu düşünülmüştür. Bu süreçten sonra acil durum ve geçici durumlar haricinde çalışabilecek durumda olan emekçi ve ailelerine çalışma evleri dışında yardım verilmemiştir. Aynı zamanda belirlenen asgari ücretin altında kalan ücretleri destekleme politikası olan Speenhamland sistemi de kaldırılmıştır (Kovancı, 2003: 85 – 92).

1834 yılı yasası, para ve gıda yardımlarını kaldırmış, yardım alabilmenin şartını ise yoksul evlerine katılmakla mümkün olabileceğini belirtmiştir. Yoksul evlerindeki şartların çok ağır olduğu ifade edilmiştir. Şartların ağır olmasının nedeni ise gerçekten yoksul ve yardıma muhtaç olanların başvurmasını sağlamak olmuştur. Öyle ki, dışarıda en düşük ücretle çalışan bir emekçiden bile daha az ücret verilmiş ve daha kötü koşullar olduğu belirtilmiştir. Hatta cezaevi koşullarının daha iyi olmasından ötürü yoksulların cezaevine girebilmek için suç işlediği bile görülmüştür. Dış dünyayı yoksullardan arındırmak ve yoksulluğun ‘dış dünyayı kirletmemesi’ düşüncesiyle ziyaretçiler bile sınırlı bir şekilde izin alınarak kabul edilmiştir (Engels, 1997: 371 – 372).

Bu kapsamda Yeni Yoksul Yasası’nın amaçları arasında, gerçek yoksulu bulmak, işsizliği azaltmak ve sınai üretimi teşvik etmek olduğu düşünülmüş olsa da 1834 tarihli Yoksul Yasasının asıl amacının yoksulluğu azaltmak veya yoksulların durumunda iyileştirmeler yapmak olmadığı tartışılmıştır. Yasada, insanları çalışabilir olanlar ve olmayanlar olarak sınıflara ayırma düşüncesi yer almıştır. İşsizliğin yüksek olması ise kişinin isteği dahilinde ve kişisel tembellikten kaynaklı olduğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla bakıldığında, bu dönemde Laissez-Faire ilkesinin ekonomik yaşamda karşılık bulduğu değerlendirilmesi yapılmaktadır (Kalfa Topateş, 2014: 62).

Yeni Yoksul yasasını özetlemek gerekirse ana hatları şu şekilde verilebilmektedir: *merkezileşme*, yoksul yardımlarının yerel bazda maaşlı nezaretçiler tarafından yapılmalıdır; *çalışma evi testi*, Speenhamland ile gelen ve herkese verilen yardımlar kaldırılmalı ve sadece çalışma evlerinde kalanlara yardım verilmelidir; *yeknesaklık*, 1662 tarihli İskan Yasası ve yoksulların *Parish* değiştirmeleri sonucu elde edecekleri avantajlar kaldırılmalıdır; *düşük elverişlilik*, yoksul evlerinde kalanların koşulları dışarıda kendi başına çalışan ve en düşük ücret alan emekçinin koşullarından daha iyi olmamalıdır; ve *sınıflandırma*, çalışma evlerinde karışıklık olmaması ve düzenli bir şekilde işlenmesi için iyi bir gruplandırma yapılmalıdır. Yasa bu ilkelere sıkı sıkı bağımlı kalan insan onuruna yaraşmayan koşulları barındıran bir yasa niteliğinde olmuştur (Güngör ve Özüğurlu, 1997).

Bu şekilde 20. yüzyılın başlarına kadar devam eden yoksul yasaları genel olarak yoksullar üzerinde hegemonya kurma ve yoksulları pasifleştirme üzerine kurulu sistemler zinciri olarak ifade edilebilmektedir. Yoksulların kimi zaman yüceltildiğini kimi zaman ise lanetlendiğini söylenebilmektedir. Aynı zamanda yoksulları toplumdaki uzak tutma ve göz önünde bulundurmama fikirleri de özellikle bu yoksul yasalarının son dönemlerinde odak noktalarından biri olmuştur. Dolayısıyla yoksulluğu azaltmak ve kökten bir çözüm bulmak asıl amaç olmadığı değerlendirilmelidir. Yoksullar üzerindeki politikalar faydacı bir zemin üzerine kurulmuş ve devam etmiştir. Yoksullardan, sistemin içerisinde olabildiğince yararlanmak ve yoksulların varlığının sürdürülmesini sağlamak mevcut sistemin temel düşüncesi olduğu çıkarımı yapılabilmektedir. Yeni Yoksul Yasalarından sonra refah devleti söylemlerinin gelişmesiyle yoksullara karşı bakış açısının nasıl değiştiği sonraki başlıkta incelenmektedir.

### **1.4.3. Refah Devleti Döneminde Yoksulluğun Gelişimi**

Refah devleti konusunda yapılmış birçok tanım olmasına rağmen, bu konuda başvurulan önemli tanımlardan biri Asa Briggs'in tanımıdır. Briggs'e göre refah devleti, piyasa güçlerini ve rollerini, siyasi ve yönetsel olarak etkilemek maksadı ile örgütlü kamu gücünün kasıtlı bir şekilde kullanıldığı devlet modelidir. Devlet bu gücünü üç farklı şekilde kullanarak toplum adına/lehine etkili olabilmektedir. Birincisi, bireylere ve ailelere yaptıkları işlerin ve mülkiyetlerinin piyasada karşılık gelen değerine bakmaksızın asgari bir gelir garantisi sağlamak, ikincisi, bireyleri veya aileleri olumsuz etkileyebilecek hastalık, yaşlılık veya işsizlik gibi durumlarda güvence altına almak, üçüncüsü ise sınıf farkı gözetmeksizin tüm birey ve ailelere iyi bir yaşam standardı sağlamaktır (Briggs,

2006: 16). Bir başka tanımda ise toplum ve devlet arasındaki karşılıklı bir ilişki biçimi olarak ifade edilmektedir. Daha kapsamlı olarak; eğitim, sağlık, konut, sigorta, sosyal hizmetler, gelir garantisi, sosyal yardımlar gibi refah hizmetlerinin sunulmasına öncelik verilen devlet modeli olarak tanımlaması yapılabilmektedir (Bayraktar, 2012: 252, Topak, 2012: 55 – 56, İdikut Özpençe, 2014: 520 – 523).

Yoksullara yapılan yardımların çoğu zaman günlük temel ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyin bile altında kaldığı görülmüştür. Buna paralel olarak Gough çalışmasında, refah devletinin ihtiyaçları temel düzeyde tuttuğu ve sadece zorunlu ihtiyaçlar temelinde bir standart belirlediği görüşüne yer vermiştir (Gough, 1987: 1). Aynı zamanda sanayinin gelişmeye başlaması ile kent merkezlerine göç akınları başlamış ve kentlerde nüfusun yığılmasına neden olmuştur. Çalışan kesimin güvenlik, iş kazaları ve sağlık bakımları ile ilgili konularda geleneksel refah yardımlarının yetersiz kalması yine refah devletinin ortaya çıkmasında ve sistematik politikalar zinciri geliştirmesinde önemli rol oynamıştır (Kurşun ve Rakıcı, 2016: 138).

1880'lerden 1945'e kadar ki süreçte üretim ilişkilerinde radikal değişimler gerçekleşmiş ve toplumun yapısında önemli dönüşümler meydana gelmiştir. Sanayinin gelişme göstermesi ile toplumsal ve bireysel dönüşümlere paralel bir şekilde refah uygulamaları gelişme göstermiş ve çalışanların sosyal sigorta kapsamına alınması bu dönemlere tekabül etmiştir. Daha sonra gelişen işçi sınıfı mücadeleleri ile işçi sandıklarının kurulması da yine bu dönemde olmuştur. İşçi sandıkları her işçiye eşit hak ve yükümlülükler tanımıştır. Kapitalizmin gelişme sürecinde işçi sınıfının kendi aralarında oluşturduğu işçi sandıkları işçilere, hastalanmaları ve çalışma konusunda yetersiz kalmaları durumunda çeşitli yardımlarda bulunmaktadır. Özellikle o dönemde gelişen maden sektöründe çalışan işçilerin iş kazası nedeniyle hayatını kaybetmesi sonucunda mirasçılara maddi gelir desteği sunmuştur. Bu uygulamalar özellikle çalışan yoksullar açısından önemli sayılmış ve çalışan yoksulluğun azalmasına neden olmuştur (Esping-Andersen, 2006: 36, Durdu, 2009: 42, Topak, 2012: 37 – 42, Gümüş, 2018: 37).

Refah devleti uygulamalarının olgunlaştığı bu dönemde yaşanan Birinci Dünya Savaşı ve ardından tüm dünyayı derinden etkileyen Ekonomik Buhran özellikle işsizlik ve yoksulluğu önemli boyutlarda artırmıştır. Artan işsizlik ve yoksulluğa çözüm üretmek için İngiltere'de parlamentonun onayı ile ülkedeki sosyal hizmetlerin verimliliğini araştırmak amacıyla bir komite kurulmuştur. Komitenin başına William Beveridge getirilmiş ve işsizlik, yoksulluk ve sosyal sigorta sistemi ile ilgili detaylı bir rapor



hazırlanması istenmiştir. Raporun hazırlanma sürecinde Keynes'in de katkıları olmuştur. İngiliz hükümetinin arzusu ile araştırılan ve hazırlanan bu rapor 1943 yılında yayınlanmıştır. 20. yüzyılın en önemli sosyal politika belgelerinden biri olarak kabul edilen Beveridge Raporunda, William Beveridge aslında işsizlik ve yoksulluğun ortadan kaldırılabileceğini ifade etmiş ve yoksulluğun olmasının utanç bir durum olduğunu belirtmiştir. Sosyal sigorta ve sosyal güvenlik sistemlerinin gelişmesi gerektiğine de vurgu yapılan raporda, sosyal hizmetlerin ve tam istihdamın sağlanması gerektiği vurgulanmıştır (Friedlander, 1961: 55, Şahin Taşgın, 2017: 40 – 44).

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde otuz yıl boyunca altın çağını yaşayacak olan refah devleti döneminde birçok olumlu makro ekonomik gelişme yaşandığı görülmektedir. Ekonomik politikalar anlamında; ekonomik büyümenin süreklilik kazandığı, refahın dünya ekonomilerinde artış gösterdiği ve gelir dağılımında görece olarak daha eşitlikçi bir ortamın yakalandığı dönem olarak ifade edilmektedir. Bunun yanında işçi sınıfı direnişleri neticesinde işçi sınıfı örgütlerinin tanınmaya başlandığı, sendikal anlamda bilinçlenme ve güçlenmelerin yaşandığı dönem olarak anılmaktadır (Topak, 2012: 54). İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde refah devleti açısından çeyrek yüzyıl süren ve özellikle Batı Avrupa ülkelerinde benzer niteliklere sahip bir tarihsel dönem olmuştur. Fransızların 'otuz muhteşem yıl' (*les trente glorieuses*), Anglo Amerikalıların 'çeyrek yüzyıllık altın çağ' olarak adlandırdığı ve 1945 – 1970 yıllarını kapsayan refah devleti ve uygulamaları, bugüne kadar dünya tarihinde belki de görülmemiş bir ekonomik büyüme ve toplumsal dönüşüm yaşamıştır. Bu gelişme sadece 25 yıl gibi kısa bir sürede gerçekleşmiştir (Hobsbawm, 1996: 299 – 300, Skidelsky, 2009: 24).

Günümüzde birçok devletin sosyal devlet söylemlerine rağmen yoksulluk, tüm dünyada oldukça yüksektir ve yükselmeye de devam etmektedir. Aynı zamanda gelişmiş ve gelişmekte olan neredeyse tüm ekonomiler piyasa temelli politikalar geliştirmekte ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde sosyal hizmetlerin düşük kaldığı görülmektedir. Öte yandan devletlerin kendilerini sosyal devlet olarak tanımlamalarına ve bu tanımlama çatısı altında yoksullukla mücadele ettiklerini beyan etmelerine rağmen yoksulluğun tüm dünyada artmaya devam etmesi aslında yoksulluğa yönelik politikaların yoksulluğu yeniden üreten politikalar olduğu sonucunu doğurmaktadır. Cowen (2002)'in bu konuyu desteklemek için verdiği örnek önem arz etmektedir. Örnekte 1968 yılında Amerikalıların %13'ünün yoksul olduğunu, geçen 12 yıllık süreçten sonra refah harcamaları dört kat

artmasına rağmen, 1980 yılında Amerikalıların yine %13'ünün yoksul olduğunu ifade etmiştir (Cowen, 2002: 41). Dolayısıyla refah harcamalarının yoksulluğu gerektiği gibi azaltmadığı görülmektedir.

1970'li yıllarda ülkelerin ekonomik dengelerinde bozulmalar meydana geldiği görülmektedir. O dönemde yaşanan petrol krizleri bunun en önemli sebepleri arasında yer almaktadır. Büyümenin zayıfladığı, enflasyon ve bütçe açıklarının baş gösterdiği bu dönemde refah devleti politikaları zayıflamış ve Neoliberalizm söylemleri yayılmıştır. Büyüme, işsizlik, yoksulluk, sosyal hizmetler ve sosyal güvenlik gibi sorunlara çözüm üretenin devlet olduğu fikriyatı yerini, bu sorunları yaratanın devlet olduğu görüşü almaya başlamıştır. Daha sonra bu dönemlerde büyüme oranları düşmüş, işsizlik artmış ve ücretler genel olarak düşmeye başlamıştır. Hem işsizliğin artması hem de ücretlerin düşmesi dünya genelinde yoksulluğun artmasına neden olmuştur. 1980'lerde başa gelen hükümetlerin geneli sosyal hizmetleri kısımaya başlamış ve bu doğrultuda sağlık, konut, işsizlik yardımlarını azaltmıştır. Tüm bunların yaşandığı dönem sosyal refah devletinin zayıfladığı ve krize girdiği dönem olarak kabul edilmektedir. Bu süreçten sonra dünya genelinde ekonomik dengeler bozulmuş ve bununla birlikte yoksulluk sürekli artış göstermiştir (Starke, 2006: 105 – 106, Mitrovic, 2008: 182, Skidelsky, 2009: 116 – 125, Topak, 2012: 72, Kurşun ve Rakıcı, 2016: 139).

Refah devleti söylemlerinin azalması refah yardımlarının da azalmasına sebep olmuştur. Refah yardımlarının azalması ise refaha bağımlı olan yoksul kesimin yoksulluğunu derinleştirebilmektedir. Düşük gelirli kesimleri bağımlı hale getirdiği ifade edilse de refah yardımları, yoksul kesimini yoksulluğunu azaltabilmektedir. Bu dönemde dünya genelindeki büyümenin gelir dağılımında iyileştirme yaratarak yoksulluğu azaltma konusunda etkili olduğu da ifade edilebilmektedir. Özellikle 1980'nin sonlarında daha yoğun ifade edilmeye başlanan Yeni Yoksulluk kavramı sonraki başlıkta anlatılmaktadır.

#### **1.4.4.1980'den Günümüze Yoksulluğun Dönüşümü: Yeni Yoksulluk (Çalışan Yoksulluğu)**

İş gücü piyasasında aktif rol almak, her zaman yoksulluktan kurtulmanın bir anahtarı olamamaktadır. Bu konuda ilk ve önemli görüşler ortaya atan Bauman, *Çalışma Tüketicilik ve Yeni Yoksullar* adlı kitabının giriş bölümünün daha ilk cümlelerinde eskiden yoksulluğun işsizlikle özdeşleştirildiğini ancak günümüzde böyle olmadığını ifade etmektedir (Bauman, 1999: 10, Çavuşoğlu, 2012: 23 – 25, İslamoğlu vd., 2017: 464 – 465). Amerika Çalışma İstatistikleri Ofisi (BLS) çalışan yoksulluk (yeni yoksulluk)

profilini; “yıl içinde işgücünde en az 27 hafta geçiren (çalışarak veya iş arayarak), ancak geliri resmi yoksulluk sınırının altında kalan kişiler” şeklinde açıklamaktadır (BLS, 2003: 1). Çalışan yoksulluğu, istihdam edilen bireylerin harcanabilir net gelirleri temel alındığında yoksul olma durumlarını ifade etmektedir. Yani aktif olarak iş gücünde yer alınmasına rağmen, elde edilen gelirin yoksul olmanın önüne geçememesi olarak tanımlanmaktadır (Eurofound, 2013: 23 – 24). Bunların yanında Avrupa İstatistik Ofisi (EUROSTAT), Fransız Ulusal İstatistik ve Ekonomi Enstitüsü (INSEE), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) gibi hem ulusal hem de uluslararası anlamda yoksulluğa yönelik araştırma yapan birçok birim bu tanımlamalara paralel açıklamalar yapmıştır.

Çalışanların yoksullaşması çok eski tarihlerden beri var olmasına rağmen özellikle en belirgin olduğu 1980 sonrası dönemde küreselleşme ile arttığı ifade edilmektedir. Dolayısıyla küreselleşme çalışan yoksulluğunun önemli bir nedeni olarak görülmektedir. Küreselleşme neredeyse tüm dünyada emeğin ve yoksulların aleyhine, sermayenin ve varsılların ise lehine sonuçlar doğurduğu; aynı zamanda gelişmekte olan üçüncü dünya ülkeleri ile gelişmiş kapitalist ülkeler arasındaki farkları da giderek açan bir sistem olarak tasvir edilmiştir (Boratav, 2004: 119). Dünya toplumu veya dünya ekonomisinin bütünleşme süreci olarak ifade edilen küreselleşmeden bahsederken özellikle teknolojideki önemli gelişmeler ve özel sektördeki dönüşümler üzerinde durulmaktadır (Savran, 2008: 109, Bauman, 2012: 70 – 80).

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra kapitalizmin altın çağını yaşadığı kabul edilen dönemde çalışanların yoksulluk ile ilişkisi unutulmuştur. O dönemde refah devletinin çalışanların refahını yükselttiği ve çalışan kesimlerin refahtan pay aldıklarından dolayı yoksul olmadığı kabul edilmiştir. Daha sonra neoliberal politikalarla birlikte neredeyse tüm dünyada yoksulluk tekrar gündeme gelmiştir. Özellikle 1980’li yılların sonlarına doğru işgücüne dahil olmasına rağmen yoksul durumda olanları kapsayan çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Çalışan yoksulluğu olarak ifade edilen bu tanımlamalar yoksulluğun yeni bir durumunu ortaya koymaktadır. Yoksulluğun bir tanımlaması yapılmakta ve temelde işgücünde olmasına rağmen yoksulluk sınırında olanları kapsamaktadır. Bu minvalde çalışan yoksulluğu, en kısa tanımlaması ile aktif olarak işgücü piyasasında yer almasına rağmen harcanabilir geliri açısından yoksul olma durumu olarak tanımlanabilmektedir (Erdoğan ve Kutlu, 2014: 65 – 70, Kaya, 2020: 86 – 87).

Çalışan yoksulluğunu açıklanmasında bazı zorluklar bulunmaktadır. Bunların başında, sorunun boyutu belirlenirken hane halkının mı yoksa bireyin mi ele alınacağı gelmektedir. Literatürde bununla ilgili çeşitli görüşler olmakla beraber, çalışan yoksul grubuna başlıca şu gruplar dahil edilmektedir; yoksul bir ailenin bireyi olan tüm çalışanlar, yoksul bir ailenin bireyi olan ve tam zamanlı olarak çalışanlar, en az bir kişinin işgücüne dahil olduğu yoksul bir ailede yaşayan tüm aile bireyleri, en az bir tam zamanlı çalışanın olduğu yoksul bir ailede hayatını idame eden tüm bireyler. Nitekim literatür incelendiğinde tanımlamaların genel itibariyle hane halkının toplam geliri üzerinden ele alındığı görülmektedir. ILO ve EUROFOUND çalışan yoksulluğunu ele alırken hane halkını ön plana çıkardıkları görülmektedir (Strengmann-Kuhn, 2002: 4 – 5, Özdemir, 2015: 101, Kahraman, 2015: 53 – 54, Cerev ve Yenihan, 2018: 187 – 188).

Çalışan yoksulluğu temelde mikro ve makro yaklaşımlar etrafında açıklanmaya çalışılmaktadır. Mikro yaklaşım çalışan yoksulluğunu, bireylerin ve hane halklarının kişisel özellik ve becerileriyle açıklamaktadır. Mikro yaklaşım temelinde üretilen politikalar, yoksul kesimin net harcanabilir gelirini artırmak, daha iyi işlerde istihdamını sağlamak adına mesleki eğitimler vermek, hanede işgücüne dahil olabilen sayısını artırmak, kadınların işgücünde artmasını sağlayacak düzenlemeler getirmek, çocuk/hasta/yaşlı bakımı ile esnek çalışma biçimlerini kadınlar için geliştirmek ve hane gelirini yoksulluk sınırının üstüne çıkarmak vs. olmaktadır. Makro yaklaşım ise çalışan yoksulluğu temelde ekonomik büyüme politikaları, işgücü piyasasındaki politikalar ve refah politikaları ekseninde açıklamaya çalışmaktadır. Ekonomik büyümenin sağlandığı ve işsizliğin düşük seviyede seyrettiği ekonomilerde çalışan yoksulluğunun düşük olacağı düşünülmektedir. Özellikle ücret eşitsizliklerin ve düşük ücretli işlerin varlığının çalışan yoksulluğun sebebi olduğu kabul edilmektedir. Aynı şekilde refah politikalarının etkin kullanılması ile çalışan yoksulluğunun azaltılabileceği ifade edilmektedir (Allegre, 2008: 6 – 9, Erdoğan ve Kutlu, 2014: 71 – 73, BLS, 2018).

Bauman (1999), yoksulları, post modern toplumda birer tüketici olarak ifade etmekte ve yeni yoksulları ise tüketici toplumunda birer defolu/eksik tüketici olarak tanımlamaktadır. Yani tüketememenin yoksulluğun yeni boyutu olduğunu belirtmektedir (Bauman, 1999: 132). Neoliberal ekonomide kayıt dışı istihdam, sigortasız ve güvencesiz işler ve düşük ücretin hâkim olduğu bir dönemde çalışan yoksullar ortaya çıkmaktadır. Ayrıca birçok ülkede farklı tanımlamalar da yapılmaktadır. ABD’de sınıfsızlık, Fransa’da sosyal dışlanma olarak tanımlanan yeni yoksullar Latin Amerika’da ise marjinalleşme

olarak ifade edilmektedir. Her ülkede farklı tanımlara sahip olmasının en önemli nedeni sosyal ve ekonomik farklılıklar ve yoksulluğun yaşanma biçimi olarak belirtilebilmektedir (Kalfa Topateş, 2015: 45 – 47, İslamoğlu, 2017: 464 – 465).

1990'lardan günümüze işgücü piyasası dahil her alana sirayet eden neoliberal politikalar çalışan yoksul sayısını artırmıştır. Gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde çalışan yoksul sayısının daha fazla olduğu ifade edilmiştir. Bu ülkelerde sanayinin yeterince gelişmemiş olması, işgücü piyasasında esnek çalışma modelleri, güvencesiz çalışma, eksik çalışma, düşük ücret politikaları gibi nedenlerle çalışan yoksulluğu belirgin bir şekilde yüksek olmaktadır. Krizlerle beslendiği ön savı ile kabul edilebilecek kapitalist düzende sermaye sınıfının korunması ve işçi sınıfına her türlü maliyetin yüklenmesi, çalışan yoksulluğunu ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte küreselleşme de piyasa yapısını bozmakta ve çalışan yoksulluğunu etkileyen önemli bir etken olmaktadır. Küreselleşmenin en önemli etkisi, birbirinden etkilenen bir dünya sistemini ortaya çıkarmasıdır. Günümüzde dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen sosyo-ekonomik bir dengesizlik dünyanın geri kalanını etkilemektedir. Herhangi bir yerde meydana gelebilecek bir bozulmadan en çok etkilenen kesimin yoksullar olduğu bilinmektedir. Bu çerçevede çalışan yoksullarında küreselleşmeyle birlikte günümüzde daha görünür hale geldiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır (Ofloğlu ve Balcı, 2016: 66 – 68, Özkan, 2021: 96 – 98).

Çalışan yoksulluğunun önemli nedenlerinden biri de yeni meydana gelen çalışma biçimleri olmaktadır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde vasıfsız işçilerin sayısının yüksek olması, yedek işgücü ordusunun sürekli artış göstermesi ve ücretlerin sürekli düşmesi çalışanların elde ettiği ücretin yoksulluk sınırının çok altında olmasına neden olmaktadır. Özellikle vasıfsız işçilerin yüksek oranda olması niteliksiz ve düşük ücretlerle çalışmayı göze almalarına sebep olmaktadır. Düşük ücretler günümüz ekonomik koşulları göz önüne alındığında neredeyse hiçbir ülkede yoksulluk sınırının üstünde olmadığı için çalışan yoksul kitlenin artışına sebep olmaktadır (Ofloğlu ve Balcı, 2016: 68 – 69).

Yoksulluk, çeşitli tanımlamalar, ölçüm yöntemleri ve tarihsel anlamda açıklanmaya çalışılmıştır. Geçmişten günümüze bakıldığında yoksulluğun kantitatif olarak düşmediği; tam tersine sürekli yükseldiği görülmektedir. Kantitatif olarak yükselmesinin yanında dünyanın değişmesi ve gelişmesi ile çok boyutlu bir hale de gelmiştir. Dolayısıyla yoksulluğun nasıl tanımlandığından ziyade, asıl önemli olan

yoksulluğu azaltmaya yönelik politikaları geliştirmektir. Bu açıdan tanımların veya ölçüm yöntemlerinin sayısını artırmak yerine giderek şiddetlenen yoksulluğu azaltmak için çalışılması önem arz etmektedir. Yoksulluğun mevcut kapitalist düzende geliştirilecek politikalarla tamamen bitirilmesi zor olabilmektedir. Ancak yoksulluğun azaltılmasının zor olmadığı söylenebilmektedir. Üretilcek sosyo-ekonomik politikaların kimin lehine olduğu yani kimi öncelediği önem arz etmektedir.

## İKİNCİ BÖLÜM

### VERGİLEME VE YOKSULLUK İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ

Çalışmanın bu bölümünde, vergilerin teorik temelleri altında vergilerin kavramsal çerçevesi, vergilerin tarihsel gelişimi, iktisadi ekollerin vergilemeye bakış açıları, vergileme ilkeleri ve verginin amaçları açıklanmaktadır. Daha sonra vergileme ve yoksulluk ilişkisi dolaylı ve dolaysız vergiler özelinde ele alınmaktadır. Bölümün sonunda da vergi yükü kavramsal olarak açıklanmakta ve ardından vergi yükü ile yoksulluk ilişkisi incelenmektedir. Bu bölümde özet olarak, vergileme ve vergilemenin yoksulluk ilişkisi aktarılmaya çalışılmaktadır.

#### 2. Vergilerin Teorik Temelleri

Vergiler, tarih boyunca devletler, hükümdarlar, kiliseler veya belirli kişiler tarafından farklı kaynaklardan çeşitli amaçlar için alınmıştır. Toplanan vergiler, dönemin yönetim gücünün sosyolojik ve ideolojik düşüncesi çerçevesinde belirlenmiştir. Tarih boyunca verginin kaynağı, miktarı ve alınma şekli sürekli değişime uğramıştır. Vergiler aynı zamanda kamunun en önemli gelir kaynağı niteliğindedir. Vergi politikaları maliye politikasının önemli araçlarından biri konumunda olmaktadır. Tarihsel olarak bakıldığında vergiler çeşitli amaçlarla alınmıştır. Toplanan bu vergilerin kullanım amacını yine dönemin yönetiminde söz sahibi olan siyasi erk tarafından belirlendiği ifade edilebilmektedir.

#### 2.1. Verginin Kavramsal Çerçevesi

Devletler oluşmaya başladığı dönemlerden itibaren çeşitli görevler üstlenmiştir. Temelde belirli mal ve hizmetlerin üretimi ve sunumu, maliye politikası amaçlarını gerçekleştirme, adalet, güvenlik vb. görevlerinin yanında piyasada aktif rol alarak daha etkin görevler de üstlenebilmektedir. Bu durum devletin yapılanma tarzına bağlı olarak dönem dönem değişebilmektedir. Devletin bu görevlerini yerine getirirken çeşitli finansal kaynaklara ihtiyaç duymaktadır. Bu finansman ihtiyacını karşılamak için borçlanma, para basma gibi çeşitli yöntemler bulunmaktadır. Ancak kamu hizmetlerinin sürekliliğinin sağlanması için sürekli ve kesin bir finansman ihtiyacı gerekmektedir. Bu açıdan vergiler bu finansman ihtiyacının en temel gelirleri niteliğinde olmaktadır (Şener, 2020: 26).

Vergi, bireylerin kamu giderlerine zorunlu olarak katılmasını ifade etmektedir. Anayasanın 73. maddesinde, “*herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür*” ifadesi yer almaktadır. Bir başka ifadeyle vergi,

devletin belirli sorumluluk çerçevesinde yapmak durumunda olduğu görev ve hizmetler için gerekli finansman ihtiyacına vatandaşların hukuki cebir altında katılımı olarak açıklanabilmektedir. Buna göre vergilerin herkesten belli bir zorunluluk karşılığında alındığı değerlendirilmesi yapılabilmektedir. Vergiler yasada belirlenmiş kurallar çerçevesinde ve karşılıksız olarak alınmaktadır (Anayasa md.73, Çataloluk, 2008: 214, Öztürk, 2016: 175).

Verginin temel tanımı bu olsa da yıllar geçtikçe vergiye yüklenen anlamlar değişmiş ve verginin tanımı da değişime uğramıştır. Bu çerçevede çeşitli tanımlar yapılmıştır. Bir tanıma göre, devlet organları tarafından kamusal amaçlarla konulan yükümlülüklerdir. Bir diğer tanıma göre vergi, zorunlu ve belli kurallar çerçevesinde alınan, parasal, karşılığı olmayan, kamu yararı gözetilen ve örgütlü bir topluluğa dahil olanlardan alınan bir değerdir. Bir başka tanımda vergi, kamu hizmetlerinin bedelsiz halka sunulması için devletin kişilerden zorunlu olarak aldığı ödemelerdir. Yapılan bir diğer tanıma göre vergi devletin kamu giderleri için fertlerin gücü üzerinden alınan hissedir. Benzer bir tanıma göre vergi kamu giderlerine, bireylerin ödeme gücü ölçüsünde katılmasıdır. Başka bir tanıma göre vergi, devletin bireylere hızlı bir şekilde karşılık sunmadan devlet gücünü kullanarak iktisadi kaynak elde etmesidir. Bir başka vergi tanımına bakıldığında vergi, özel kesimden kamu kesimine kaynak aktarımı olarak değerlendirilmektedir. Bu aktarım hukuki cebir altında yapılmaktadır (Turhan, 1993: 19; Edizdoğan vd., 2017: 143 – 144; Uluatam, 2003: 259; Nadaroğlu, 2000: 217). Vergilerle ilgili birçok tanım yapılmasına rağmen temel noktalar benzer olmaktadır.

Kamu kesiminin eğitim, sağlık ve yaşam standartlarının iyileştirilmesi gibi birçok konuda kamusal mal ve hizmet sunmak için gerekli finansmanı, gelirin yeniden dağılımı, ekonomik istikrar, ekonomik büyüme ve kalkınmayı destekleyen ana gelir kaynağı vergiler olmaktadır. Hükümetler ekonomik faaliyetlerini sürdürebilmesi için sürekli ve kesin bir gelir ihtiyaç duymaktadır. Vergiler bu açıdan sürekli ve kesin bir gelir niteliğindedir. Vergiler jandarma devlet felsefesi çerçevesinde sadece kamu giderlerinin bir karşılığı olduğu gibi sosyal ve ekonomik hayata müdahale, adil gelir ve servet dağılımına katkıda bulunma ve yoksulluğu azaltma gibi özelliklere sahiptir (Aydınbaş ve Erdinç, 2022: 800 – 801).

Kamunun vergi dışında resim, harç, şerefiye, parafiskal gelir, para ve vergi cezaları, özelleştirme geliri ve borçlanma gibi başka gelirleri de bulunmaktadır. Ancak sürekli artan faaliyetlerini yürütebilmek için ihtiyaç duyduğu finansman kaynağını en



garanti ve sürekli olarak vergilerden sağlayabilmektedir. Bu açıdan kamu geliri deyince ilk akla vergiler gelmektedir. Bununla beraber vergilerden bahsederken, bir verginin tanımında bulunması gereken temel unsurlar bulunmaktadır. Kamunun veya kamunun yetki verdiği kamu tüzel kişilikleri tarafından toplanması, karşılıksız bir şekilde toplanması, cebri olması yani yasalar çerçevesinde ve devletin egemenlik hakkına dayalı olması, özel kişilerden tüzel kişilere mali bir transfer şeklinde olması ve kesin olması şeklinde bu unsurlar özetlenebilmektedir (İçmen, 2018: 6 – 7). Dolayısıyla kamu hizmetlerinin devamlılığı için vergilerin de süreklilik ve kesinlik arz etmesi gerekmektedir. Bunun yanında vergiler zamanla çeşitlilik kazanmıştır. Vergi türleri bir alt başlıkta ele alınmaktadır.

## 2.2. Vergilerin Doğuşu ve Tarihsel Gelişimi

İlk çağlarda Krallar yönetim güçlerini Tanrı'dan aldıklarını halka inandırmış ve siyasi ve mali işlerini dini bir uygulama çerçevesinde yürüttükleri görülmüştür. Bu dönemlerde devlet giderleri genel olarak Kralların veya Firavunların mülkiyetinden karşılanmıştır. İlk çağlarda devletin giderleri temel olarak sarayın giderinden ibaret olmuştur. Bu çağlarda sarayın gelirleri, savaşların olmadığı dönemlerde sarayın giderlerine yettiği ifade edilmiştir. Bununla birlikte savaşların başladığı, piramit ve tapınakların yapımına yoğunluk verildiği dönemlerde gelirlerin giderleri karşılayamadığı belirtilmiştir. Giderlerin karşılanması için vergilere başvurulmuştur. Bu dönemlerde vergiler gönüllülük esasına dayanmıştır. Başka bir ifade ile tarihsel anlamda vergiler gönüllü olarak verilmeye başlanmıştır. Bu açıdan Krallar veya Firavunlar kamu giderlerini başlangıçta gönüllü verilen vergilerle karşılamaktaydılar. Bu bağışların zamanla yetersiz kalması vergileri zorunlu hale gelmiştir (Gencel, 2015: 4 – 5, Yolal, 2017: 12). Bağışların zorunlu olarak devamlı toplanmaya başlanması ile vergi mantığı perspektifinde düşünüldüğünde, ilk vergilerin ortaya çıktığı değerlendirilmesi yapılabilmektedir.

Babil döneminde devletin işleyişini, iktisadi ve mali politikalarını Babil Kralı Hamurabi tarafından belirlenen ve yazılan çeşitli yasalar bulunmaktadır. Bu dönemlerde genel itibarıyla ticaret yaygın olduğundan limanlara ulaşan gemilerden ve karayolu ile ülkeye/şehre giren ürünler üzerinden vergi alınmıştır. Gemilerin yükleri, sayısı ve ağırlıkları dikkate alınarak ona göre vergi tahsil edilmiştir. Vergiler aynı veya gümüş şeklinde tahsil edilmiştir. Roma imparatorluğuna denk gelen dönemlerde ise vergiler genel olarak, savaş ganimetlerinden, mülk gelirlerinden ve sömürgesi olan milletlerden

haraç şeklinde toplanmıştır. Genel olarak ilk çağlarda genel olarak, baş vergisi, toprak vergisi, gümrük vergisi, kapı vergisi, miras vergisi, savaş ganimetleri ve alım satım vergisi gibi çeşitli isimler altında vergiler toplanmıştır. Roma İmparatorluğunun bilgin ve kuvvetli bir finans sistemi ile kurumsal bir vergi sisteminin oluşmuş olması vergisel açıdan önemli bir durum olarak değerlendirilmektedir (Pelin, 1935: 402, Sirkeci ve Abdula, 2015: 1245 – 1246)

Orta çağda vergilerin varlığı ve uygulanması üç evrede incelenebilmektedir. Feodal dönemin yaşandığı birinci evrede, aynı ekonominin varlığından bahsedilmektedir. Bu dönemde genel olarak vergiler aynı yükümlülükler şeklinde verilmiştir. Finans sisteminin gelişmeye başladığı ikinci evrede, devletin giderlerinin karşılanmasının güçleşmesiyle vergiler nakdi ve zorunlu olarak toplanmıştır. Şehirleşmenin yavaş yavaş yoğunlaşmaya başladığı üçüncü evrede ise mali sistemin modernleşmesiyle birlikte vergiler süreklilik kazanmış ve sistematik bir çerçevede toplanmıştır. Orta çağın önemli gelişmelerinden bir tanesi, kralın keyfi kararlarını kısıtlamak, adil ve yasal dayanağı olmayan vergilere karşı önlem almak için 1215 yılında Magna Carta'nın kabulü olmuştur. Vergi ile ilgili “temsilsiz vergi olmaz” ilkesinin ilk kez bu dönemde ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Magna Carta'dan sonra 1628 Haklar Dilekçesi ve 1689 İngiliz Haklar Bildirgesi de vergilendirme yetkisinin parlamentoya verilmesi konusunda gerçekleşen önemli gelişmeler olmuştur. Özellikler Haklar Bildirgesinde parlamentonun onayı olmadan kralın vergi koyması yasaklanmıştır (Akşin, 1992: 119 – 120, Yolal, 2017: 13 – 14).

Orta çağ temelde feodal dönem olması itibariyle Roma İmparatorluğunun son dönemlerinde güçlü hale gelen finans sistemi ve vergi sistemi bozulmuştur. Aristokratlar, sermaye sınıfı ve kilise vergi ödememenin yollarını aramış ve vergi yükü en nihayetinde zamanın işçisi olan köylü çiftçilerin ve zanaatçıların sırtında kalmıştır. Tüm vergi yükünün bu kesimler üzerinde kalması ve etkin bir vergi politikasının kullanılmaması o dönemde yoksulluğun da artmasına neden olmuştur. Kentleşmenin yoğunlaşmaya başlamasıyla vergilerin çeşitlendiği de görülmüştür. Toprak üzerinden alınan vergiler, başta tuz olmak üzere ticari ürünler üzerine konan vergiler, harçlar, para cezaları bu dönemin vergileri arasında yer almaktadır. Orta çağın başlarında genel itibariyle çiftçiler üzerinden alınan bir vergi sistemi olduğu, orta çağın sonlarında ise modernleşen ve kentleşmeyle birlikte kentlerde yaşayanlardan da alınmıştır. Orta çağın sonlarında daha sistematik bir vergiden bahsedilebilmektedir (Pelin, 1935: 402 – 404, Kayan, 2000: 83).

Yeni çağ ve sonrası dönemde vergileme sisteminin sürekli değiştiği ve vergileme ile ilgili çeşitli görüşlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Ekonomik koşulların değişmesi ve gelişmesi, vergi alınan alanların da değişmesi ve gelişmesine neden olmuştur. Vergi gelirlerinin süreklilik arz ettiği ve artış gösterdiği yeni çağ döneminin, kapitalist dönemin başlangıcına denk geldiği ifade edilebilmektedir. Daha kurumsal bir vergileme sisteminin olduğu bu dönemde, vergi gelirlerinin çeşitlendiği de görülmektedir. Devletin güçlü olabilmesi için iyi bir ekonomik sistemin gerekliliğinden bahsedilmiş ve vergilemenin üretimi artırmaya yönelik olması gerektiği ifade edilmiştir. Ticari kapitalizmin geliştiği bu dönemde işçi ve tüketim üzerindeki vergi yükünün daha az olduğu değerlendirilmiştir. Bu vergi politikası ile işçilerin tembelliğinin önlenebileceğine inanılmıştır (Peker, 2015: 7).

Yeni çağ, vergilerin temelde kamu giderlerini karşılamak için toplandığı düşüncesinin yaygınlaşmaya başladığı bir dönem olmuştur. Bu düşünce günümüzde toplanan vergilerin temel tanımının dayandığı yapı taşı niteliğindedir. Kapitalizm gelişmesiyle birlikte vergilemenin de sermaye sınıfının çıkarları doğrultusunda düzenlendiği ifade edilmiştir. Verginin sermaye azaltan ve girişimciliğin cazibesine zarar veren bir araç olduğu düşünülmüştür. Dolayısıyla vergiye müdahalenin başladığı dönem yeni çağda başlamış ve devam etmiştir. Vergilemenin kurumsal bir temeli ve ilkelerinin olması gerektiği belirtilmiş ve toplumsal faydadan herkesin yararlandığı, bu nedenle kamu giderlerine herkesin kendi gelirleri oranında katılması gerektiği belirtilmiştir. Ancak temel mantığın, vergileme politikalarının kamu giderlerini karşılamak ve devletin ekonomik ve sosyal hayata müdahale etmek amacıyla uygulanmaya başlandığı ifade edilebilmektedir. Vergiler artık süreklilik kazanmış ve devletin önemli bir gelir kaynağı olduğu kabul edilmiştir (Yolal, 2017: 14 – 15, Kayan, 2000: 83 – 84).

İlk çağ, orta çağ ve daha sonra yeni çağla birlikte günümüze kadar çeşitli vergiler ve vergileme politikaları olduğu görülmektedir. Zamanın ruhuna uygun olarak vergileme politikalarının geliştiği söylenebilmektedir. Servetten, topraktan, gümrükten, ticaretten, alışverişlerden vs. her dönem farklı vergiler uygulanmıştır. Nitekim vergi yükünün her dönemde işçi sınıfı ve zanaatçı sınıf üzerinde daha yoğun hissedildiği gerçeği yukarıdaki açıklamalar neticesinde ifade edilebilmektedir. Yoksulluk açısından değerlendirildiğinde vergilerin, işçi sınıfı ve düşük gelirli kesimler üzerinde yük oluşturulduğu ifade edilebilmektedir. Bununla birlikte vergilemenin sosyal politika aracı olarak kullanılması yoksulluk açısından olumlu sonuçlar doğurabilmektedir.

### 2.3. İktisadi Ekollerin Vergileme Politikalarına Bakışı

İktisadi ekoller, dönemin demografik, sosyolojik ve ekonomik koşulları çerçevesinde görüşler ortaya koymuşlardır. Dönemin bilim insanları kendi alanında çeşitli söylemler ve teoriler geliştirmiştir. Ekonomik perspektiften bakıldığında da ilk çağlardan günümüze çeşitli görüşler belirtilmiştir. Ekonomik sistemin önemi araçlarından biri olan vergilerle ilgili de dönemin sosyo-ekonomik koşullarına uygun düzenlemelerin var olduğu bilinmektedir. Her dönemin kendine özgü yapısından kaynaklı olarak vergileme politikalarının farklı olduğu ve farklı alanlardan vergilerin toplandığı görülmektedir. Dolayısıyla dönemin yönetiminin veya kamunun giderlerinin karşılanması maksadı ortak amaç olarak ifade edilebilir. Bu kapsamda iktisadi ekollerin vergileme ile ilgili görüşleri bu başlık altında incelenmektedir.

#### 2.3.1. Merkantilist İktisadın Vergileme Politikaları

Ticari kapitalizm dönemi olarak anılan merkantilizm, feodalizmin sonu kapitalizmin başlangıcına denk gelmektedir. 1500'lü yılların devamında var olan merkantilizm, coğrafi keşifler sonucu ortaya çıkan yeni dünyanın aynası niteliğinde olmaktadır. Zenginliğin değerli madenler ve ticaretle olabileceği ifade edilmiştir. Ülkeye değerli maden girişinin sağlanması ve ülkede kalıp ülkenin zenginleşmesinin sağlanması için güçlü devlet elinin kullanılmasının savunulduğu bir dönem olmuştur. Güçlü devlet, vergileri savaş için gerekli bir kaynak olarak görmektedir. Aynı zamanda bir baskı aracı olarak görülen vergilerin, toplumun yararına kullanılacak bir politika ekseninde toplanmasıyla yararlı ve gerekli olduğu değerlendirilmiştir (Akkaş, 2022: 426 – 427).

Merkantilist dönemde devletin güçlü olabilmesinin önemli nedenlerinden birinin ülkeye giren değerli madenlerin ülkenin içerisinde tutulması olmuştur. Dolayısıyla ihracat özendirilmiş ve ithalat ağır gümrük vergileri ile zorlaştırılmıştır. Dış ticaretin, zenginleşmenin önemli bir aracı olduğu düşünülmüş ve bu konuda devletin korumacı bir rol üstlenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Güçlü devletin ancak güçlü bir ordu ile var olabileceği ve güçlü bir ordunun ise güçlü bir hazine ile var olabileceği düşünülmüştür. Vergilerin tasarrufları artıracak şekilde tasarlanması ve hazineyi güçlendirmesi gerektiği ifade edilmiştir. Aynı zamanda devlet, dönemin sermaye sınıfına çeşitli imtiyazlar sağlamıştır. Bu imtiyazların başında vergisel avantajlar gelmektedir. Vergilerin üretimi artıracak alanlara kanalize edilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Aydemir ve Güneş, 2006, 155, Peker, 2015: 7, Öztürk, 2016: 8 – 13).

Merkantilizm döneminde uygulanan vergileme politikaları farklılık göstermektedir. Vergilerin herkesten baş vergisi şeklinde alındığı, tüketim harcamalarından alındığı ve devlet giderlerinin vergilerle karşılanması gerektiği dönemler bulunmaktadır. Ayrıca vergilerin sabit oranlı olması, gelir dağılımını etkilememesi düşüncesi merkantilist dönemin vergileme politikaları arasında yer almıştır. Bunun yanında merkantilist dönemde genel olarak vergiler, daha güçlü ve zengin bir devlet yaratmanın bir aracı olarak görülmektedir. Vergileme politikaları ile ihracat özendirilmiş ve ağır gümrük vergileri ile ithalat önlenmek istenmiştir (Aydemir ve Güneş, 2006: 155, Dündar, 2017: 244, Tokatlıoğlu ve Selen, 2017: 46 – 48, Akkaş, 2022: 426 – 427).

Merkantilist dönemde çeşitli vergi politikaları uygulanmıştır. Bununla birlikte çeşitli dönemlerde gelir dağılımını bozmaması gereken bir vergi politikasının olması gerektiği fikri de yoksulluk açısından önemli olmaktadır. Bu açıdan vergileme politikalarının nasıl kullanıldığı dönemin devlet anlayışı ile ilgili bir durum olmaktadır. Yoksul kesimi koruyan bir vergileme politikası gelir dağılımının düzelmesine ve yoksulluğun azalmasına neden olabilmektedir.

### **2.3.2.Klasik İktisadın Vergileme Politikaları**

Klasik iktisada geçmeden önce klasik iktisadi ekolden hemen önce var olan ve klasiklerin geçiş aşaması olarak görülen fizyokratlara kısaca değinmek yararlı olacaktır. Fizyokratlar Fransa’da tarımın ön planda olduğu dönemde, tarımsal rant üzerinde tek verginin uygulanması gerektiğini ifade etmiştir. Artan kamu harcamalarının karşılanması için çeşitli vergilerin toplanması gerektiği ve bununda fizyokratların inandığı ‘doğal düzen’ anlayışına müdahale olduğu, bu nedenle de vergileri artırmak yerine devlet harcamalarının kısılması gerektiği düşünülmektedir. Üretken sektörün tarım olduğu düşünülmüştür. Tarımda üretilen artı değerın tümünün toprak sahibine rant olarak kaydığı ifade edilmiştir. Aynı zamanda toprak sahipleri üretken olmayan sınıfta yer aldığı belirtilmiştir. Bu açıdan tek bir verginin alınması ve bu verginin ise üretken olmayan, toprak mülkiyetini elinde bulunduranlardan alınması gerektiği ifade edilmiştir. Dolayısıyla hasılayı yaratan sektörün tarım sektörü olduğu ve bu sektörden alınan verginin de dolaysız bir vergi olduğu görüşü tartışılmıştır (Aydemir ve Güneş, 2006: 155, Aksu, 2014: 355 - 356, Dündar, 2017: 244, Gürkan, 2020: 614 - 615).

Klasik ekolde vergileme politikaları daha farklı olmaktadır. Klasiklerin temel mantığının minimal devlet olduğu düşünüldüğünde, vergileme konusunda da bu görüşe

sahip olduğu söylenebilmektedir. Devletin minimal harcama yapması, bütçenin denk olması, harcamaların olabildiğince düşük tutulması gibi görüşler etrafında fikir belirten klasikler vergileme konusunda da düşük vergi alınması gerektiğini beyan etmişlerdir. Bu doğrultuda uygulanacak vergileme politikalarının, devletin sınırlarını genişletmeyecek politikalardan oluşması önem arz etmektedir. Piyasanın kendiliğinden işleyen bir mekanizmaya sahip olduğuna inanılan klasik ekolde vergilemenin bu sistemi bozmayacak nitelikte olması gerektiği ifade edilmiştir (Hiç Birol, 2013: 96 – 99, Erdem vd., 2017: 58 – 59).

Klasik ekole göre, vergileme politikalarının kişi ve firmaların kârlılığını etkilememesi, mevcutta işleyen ekonomik faaliyetleri değiştirmemesi gerekmektedir. Yani vergilerin tarafsız olması gerektiğini vurgulanmıştır. Çünkü piyasada işleyen mekanizmanın dışarıdan müdahalelerle bozulmaması gerektiği ifade edilmiştir. Vergilerin bir iktisat politikası aracı olarak kullanılmaması, özellikle yatırımları ve tasarrufları en az şekilde etkileyecek bir vergileme politikası uygulanmasından yana olmuşlardır. Böyle bir verginin baş vergisi olduğu ve bu dönemde baş vergisinin uygulama alanı bulduğu görülmektedir. Baş vergisi ile herkesten aynı miktarda vergi alınmaktadır. Bunların yanında bu ekolün en önemli iki öncüsü A. Smith ve D. Ricardo farklı alanlardan da vergi alınabileceğini ifade etmiştir. Smith nihai harcamalardan bir tüketim vergisinin alınabileceğini belirtmiştir. Ricardo ise toprak rantı üzerinden alınacak bir verginin daha uygun olabileceğini açıklamıştır (Oktayer, 2010: 33, Edizdoğan vd., 2017: 49 – 50, Ricardo, 2018: 145).

Tüketim vergileri, genel itibariyle dolaylı vergiler, kamu giderlerinin karşılanması için toplanan vergiler olması gerektiği düşünülmüştür. Dolaysız vergiler, ekonomik ve sosyal hayata direkt bir müdahale olarak değerlendirilmiştir. Dolaysız vergiler satın alma gücü, yatırımları ve tasarruf eğilimlerini olumsuz etkileyebileceği ifade edilmiştir. Dolaylı vergilerden karşılanmasının nedeni ise bu vergilerin harcamaları kısıtıcı vergiler niteliğinde olmasıdır. Dolaylı vergilerden kaynaklı olarak tüketimlerin düşeceğine ve tüketimdeki azalmanın da tasarrufa yöneleceğine inanılmaktadır. Tasarruf yapılması klasik iktisatta bir erdem olarak görülmektedir (Ulusoy, 2013: 53 – 54).

Klasik ekolün öncülerinden Smith'e göre, devletin başlıca üç temel görevi bulunmaktadır. Bu görevler, savunma, adalet ve temel kamu hizmetidir. Devlet bu hizmetleri minimum harcama ile maksimum verim elde ederek yapması gerekmektedir. Alınacak vergilerin ise topluma yararlı kamu kurumları ve kamu hizmetleri için

harcanabileceği ifade edilmiştir. Smith bu dönemde vergilerle ilgili çeşitli ilkelerden bahsetmiş ve bu ilkelerin vergileme politikaları için son derece önemli olduğunu ifade etmiştir. Eşitlik ilkesi, belirlilik ilkesi, ödeme kolaylığı ilkesi ve tahsilatın ekonomik olması ilkesi Smith'in belirttiği ilkeler arasında yer almaktadır. Ricardo vergilemenin çok karmaşık bir konu olduğundan bahsetmiştir. Ricardo'ya göre rant üzerine konulan bir verginin yansıtılamayacağı, dolayısıyla tüm verginin toprak sahibine kalacağı belirtilmiştir. Bu şekilde oluşacak bir vergi yükü tarım üretimini de azaltacağını ifade etmiştir. Bunun dışındaki vergi yüklerinin üretici veya tüketici arasında yansıtılabileceğini açıklamıştır (Akkaş, 2022: 429 – 430).

Klasik ekol temel olarak tarafsız maliye anlayışını savunmaktadır. Vergiler asıl olarak kamu giderlerini karşılamak için alınmaktadır. Bu doğrultuda devletin faaliyetleri düşük olduğu için alınacak vergilerinde harcamalara oranla alınması gerekmektedir. Bu açıdan vergilerinde düşük tutulması savunulmuştur. Devletin kamu harcamalarında cömert davranması benzer oranda vergileri de artıracığı belirtilmiştir (Öztürk, 2016: 48 – 59). Yoksulluk açısından değerlendirildiğinde özellikle Smith'in bu konudaki fikirleri önem arz etmektedir. Klasik ekol içerisinde yoksullara olumlu yaklaşan ve adaletli bir bölüşümden bahseden kişi Smith olmaktadır. Buna göre toplanan vergilerin adil bir bölüşüm aracı olarak kullanılması yoksulluk açısından pozitif sonuçlar doğuracaktır. Devletin topladığı vergileri hangi alanda kullanacağı bu şekilde önem arz etmektedir.

### **2.3.3.Marksist İktisadın Vergileme Politikaları**

Marksist iktisadın kurucuları ve en önemli temsilcileri Marx ve Engels vergileme politikalarını gelir dağılımı politikalarına benzetmiştir. Dünyada önemli bir gelir eşitsizliği vardır ve bu giderek artmaktadır. Sermaye giderek bir azınlığın elinde toplanmaktadır. Buna benzer olarak vergilerin de eşitsiz dağıldığından bahsedilmiştir. Marx ve Engels vergileme konusunda, uygulanan politikaların düşük gelirli kesimin yoksulluğunu perçinlediğini ifade etmiştir. Bu kapsamda uygulanacak herhangi bir verginin düşük gelirli kesimlerin omuzunda bir yük oluşturmaması gerekmektedir. Marksist iktisadi ekol herkesin sermayesine göre vergi verdiği artan oranlı bir verginin olması gerektiğini savunmaktadır. Bunun aksi durumu, gelir dağılımı adaletsizliğini artırmış ve yoksulluğu giderek derinleştirmiş olacaktır. Kapitalist sistem içerisinde gelir eşitsizliğinin var olacağı ve bu durumu tersine çevirmek için vergilendirme politikasının etkin kullanılmasının önemli olduğu düşünülmektedir (Marx ve Engels, 2018: 40, Ireland, 2019: 189 – 192).

Vergilerin genel olarak, burjuva sınıfına egemenliği kendi ellerinde tutma olanağı veren bir araç olduğu belirtilmektedir. Marx, *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri:1848-1850* isimli kitabında vergilerden özetle, devletin temel giderlerinin vergilerle karşılandığı, alınan vergilerin burjuva sınıfına yük olmak yerine işçi sınıfına yük olduğu, genelde vergilerin proleter köylü kesim üzerine yıkıldığından bahsetmiştir. Buna, bütçe açıklarının burjuva sınıfına verilen imtiyazlardan oluştuğu ve bu açıkların kapatılması için köylü kesimden vergilerin alındığını örnek vermiştir. Vergilerin yoksul kesim yerine burjuva sınıfına aktarıldığı için bu vergilerin, yoksulluğu, işçi sınıfının çalışma koşullarını ve proleter kesimi olumlu anlamda etkilemediğini ifade etmiştir. Vergilerin kullanım amacının, devletlerin halkına yaklaşımı ile alakalı olduğu savunulmuştur. Vergilerin en temelde sınıf kavgalarının bir sonucu olduğu belirtilmiştir (Marx, 2016: 12 – 80, Ağdemir, 2019: 114 – 123).

Marksist yaklaşımda tarihsel olarak vergiler, devletin varlığının asıl kaynağı olarak görülmektedir. Marx'a göre vergiler, devleti var eden temel kaynak niteliğinde değerlendirilmiştir. Vergiler aynı zamanda sömürü aracı ve sermaye birikim yolu olmaktadır. 1848'de Fransa'da ortaya çıkan halk ayaklanmaları ve devrimlerinin asıl nedeninin özellikle köylü kesim üzerindeki aşırı vergi yükü olduğu ifade edilmiştir (Durmuş, 2013: 15 – 17). Marksist iktisat, vergileri kullanım amacına göre eleştirmektedir. Toplanan vergilerin hangi zümreye aktarıldığı, vergileme politikalarının hedefinde kimler olduğu önem arz etmektedir. Vergileme politikaları iktidarın bir tercihi olduğu düşünülmektedir

#### **2.3.4. Neoklasik İktisadın Vergileme Politikaları**

Neoklasik iktisatçılar vergileme politikaları konusunda farklı görüşlerle katkılarda bulunmuştur. Neoklasik iktisat, vergilerin toplumsal refah kaybına neden olduğunu belirtmektedir. Aşırı vergi yükünün toplumsal refahı azaltacağını ve toplumu yoksulluğa sürükleyeceğini ifade etmiştir. Aynı zamanda neoklasik iktisatçılar vergilemede fayda ilkesinin öneminden bahsetmiştir. Adil ve rasyonel bir vergilendirme için vergilendirmede fayda ilkesinin önemli olduğu vurgulanmaktadır. Bireylerin kamu harcamalarından elde ettiği marjinal faydadan daha fazla vergilendirilmemesi gerektiği ifade edilmiştir. Bireylerin ödediği marjinal vergi kamu harcamaların marjinal faydasından fazla olmaması gerektiği vurgulanmıştır. Neoklasik iktisatçıların, özellikle Ramsey'in, tüketim vergileriyle ilgili katkıları da önem arz etmektedir. Buna göre, optimal vergilendirme için talep esnekliği düşük mallar üzerinden yüksek vergilerin



alınması gerektiği ifade edilmektedir (Stiglitz ve Rosengard, 2015: 621 – 625, Akkaş, 2022: 430 – 431).

Ramsey'in ifade ettiği talep esnekliği düşük mallar üzerine vergi konulması aslında varsılların daha fazla tükettiği malların vergilendirilmesi anlamını taşımaktadır. Bu durumda varsıl kesimden daha fazla vergi alınmaktadır. Dolayısıyla yoksul kesim, asıl olarak en temel gıda ihtiyaçlarını karşıladığında ve bu mallara yönelik vergiler düşük tutulduğunda, yoksulluk açısından olumlu sonuçlar doğurabilmektedir. Yüksek gelirli kesimlerden vergi alınması ve bunun doğru vergileme politikaları ile yoksul kesime aktarılması yine pozitif sonuçlar doğuracaktır.

Neoliberal iktisat, sosyal ve ekonomik sistemin getirdiği istemsiz yoksulluğu, bireylerin kişisel tembellik, aptallık ve bilinçsizliği yüzünden oluşan yoksulluktan ayırmaktadır. İşgücünde yer alan bir kişinin yoksul olması istemsiz bir yoksulluk olmakta ve bu kişilerin yoksul olmasının nedeni ise ücretler üzerinden alınan vergiler olduğu ifade edilmektedir. İşçi sınıfının yoksulluğunun giderilmesi için ücretler üzerindeki vergilerin kaldırılması veya minimum tutulması gerektiği belirtilmiştir. İşgücü piyasasından zorunlu ayrılma sonucu yoksullaşan kimseleri devletin desteklemesi gerektiği de savunulmuştur. Yoksulluğun, ahlaki çöküntüye, eğitimsizliğe, niteliksiz işgücüne ve gelir eşitsizliğine neden olduğuna inanılmaktadır. Bu olumsuz durumların yaşanmaması için her türlü politikanın geliştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir (Akbulut ve Yüce, 2021: 36 – 38). Devletin vergileme politikalarını etkin kullanması ile özellikle işgücü piyasasında yer alan yoksulluğu azaltabilmektedir. Ücret üzerindeki vergilerin kaldırılması buna örnek olarak verilebilmektedir.

Neoklasik iktisatçılar aynı zamanda sosyal ekonomiden bahsetmiştir. Sosyal ekonomi bölüşüm, mülkiyet ve vergileme politikaları teorilerinden oluşmaktadır. Adil bir sistem için bu politikaların etkin kullanılması gerektiği ifade edilmektedir. Neoklasik iktisat içerisinde vergileme konusunda K. Wicksell artan oranlı vergiyi savunmaktadır. K. Wicksell gelirin yeniden dağılımı konusunda da vergilerin önemli rol oynadığını ifade etmiştir (Eren, 2020: 56 – 59). Neoklasik iktisat içerisinde çok farklı görüşte iktisatçı yer almaktadır. Bu açıdan farklı görüşler ortaya çıkabilmektedir. Temelde piyasanın düzgün işlediği ve dengede olduğu savunulmaktadır. Devletin müdahalesi ancak özel sektörün kar edemeyeceği alanlarla sınırlı olması ve devletin de denk bütçeye sahip olması gerektiğini ifade etmektedirler (Erkan, 2016: 30). Bununla birlikte piyasadan yana olan bu iktisat ekolu, aynı zamanda gelir adaleti ve yoksulluk için politikaların geliştirilmesi

gerektiğinden bahsetmektedir. Gelirin yeniden bölüşümü ve yoksulluğun azaltılması için vergileme politikalarının da etkin kullanılması gerektiği savunulmaktadır.

### **2.3.5. Keynesyen İktisadın Vergileme Politikaları**

Keynesyen görüş, klasiklerden farklı olarak nötr verginin doğru bir politika olmadığını savunmaktadır. Ekonominin içinde bulunduğu duruma binaen devlet bütçesinin açık vermesi olasıdır. Buna bağlı olarak artan oranlı veya azalan oranlı vergileme politikalarının uygulanabileceği ifade edilmiştir. Devletin ekonomide aktif rol almasını savunan Keynesyen ekol, para politikasının terk edilip maliye politikasının kullanılmasını önermektedir. Dolayısıyla konjoktüre bağlı olarak devletin vergiler ve harcamalar ile ekonomiye aktif müdahale etmesi gerektiği düşünülmektedir. Aynı zamanda vergilerin ekonomide spekülasyonların olduğu dönemde de aktif kullanılması gerektiği belirtilmiştir (İdikut Özpençe ve Özpençe, 2013: 199, Ulusoy, 2013: 55 – 60, Aksu, 2014: 363).

Keynesyenler, toplam talebin doğru yönetilmesi ile ekonomik istikrarın sağlanacağını savunmuşlardır. Bu durumda, devlet ekonomiye müdahale ederek harcama ve vergileme politikalarını doğru bir şekilde kullanarak bunu başarabilmektedir. Klasiklerin savunduğu denk bütçe anlayışını terk edilerek telafi edici bütçe anlayışı benimsenmiştir. Bütçe bu vasıtayla, artık ekonomik ve sosyal hayata müdahale aracı olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla vergiler sadece kamu harcamalarının finansmanı değil aynı zamanda ekonomik konjoktüre göre efektif talep seviyesini ayarlamak ve gelir dağılımını düzenlemek adına önemli bir maliye politikası aracı haline gelmiştir (Altay ve Özpençe, 2007: 173 – 174, Daldal, 2009: 50 – 53, Öztürk, 2016: 65 – 69). Vergilerin gelir dağılımını düzenlemek için kullanılması sosyal refah devleti eksenin de gelişmiş bir durumdur. Vergileme politikasının, gelir dağılımını yoksul kesimin lehine olacak şekilde düzenlenmesi önemli gelişmelere neden olabilmektedir.

Keynesyen ekol, kriz dönemlerinde maliye ve para politikalarının yanında gelirler politikasının da kullanılabilceğini ifade etmiştir. Vergi indirimleri vasıtasıyla harcanabilir gelirin arttırılması önemli olmaktadır. Bununla birlikte yatırım ve tüketim harcamalarının artırılması hedeflenmektedir. Ancak harcanabilir gelirin artması tüketim açısından kullanılmama riskine karşı dolaylı vergilerin azaltılması gerektiği ifade edilmiştir (Erdoğan, 2009: 17). Dolayısıyla Keynesyen iktisat ekolünde, vergilerin aktif müdahale aracı olarak kullanılması gerektiği düşünülmektedir. Bu kapsamda

düşünüldüğünde özellikle düşük gelirli kesimleri pozitif etkileyecek vergi politikaları hayati önem taşımaktadır.

Keynesyenler serbest piyasa sisteminin toplumun önemli bir kesiminde eşitsizliklere ve adaletsizliklere neden olabileceğini belirtmiştir. Bu olumsuzlukları devlet, maliye politikası araçlarını kullanarak giderebilmekte veya azaltabilmektedir. Devletin maliye politikası araçlarını etkin kullanarak gelir dağılımı, yoksulluk, işsizlik, sigorta, eğitim, konut ve sağlık gibi alanlarda etkin hizmetler vermesi gerekmektedir (Öztürk, 2016: 70 – 71). Refah devleti büyük ölçüde Keynesyen iktisat ekolünden doğduğu söylenebilmektedir. Devletin ekonomik ve özellikle sosyal alanda aktif rol alması toplumun büyük bir kesimi için önem arz etmektedir. Vergileme politikalarından elde edilen gelirlerin efektif kullanılması ile toplumda artan gelir dağılımı adaletsizlikleri düzeltebilmekte ve yoksulluk önemli ölçüde azaltılabilmektedir.

### **2.3.6.Arz Yanlı İktisadın Vergileme Politikaları**

1970’li yılların önemli sorunlarından biri kamu harcamalarındaki aşırı yükseliş olmuştur. Kamu harcamalarının aşırı yükselişi beraberinde vergi yükünün artmasına sebep olmuştur. Bu dönemdeki yüksek enflasyonla birlikte yüksek vergi yükünün aynı anda var olması ‘taxflation’ adı verilen yeni bir kavramı literatüre katmıştır. Arz yanlı iktisatçılar, bu yıllardaki sorunların vergileme konusunda yapılacak yeni politikalarla çözüme kavuşacağını açıklamıştır. Vergi indirimini içeren politikalarla bu dönemde meydana gelen birçok sorunun üstesinden geleceği ifade edilmiştir. Bu dönemdeki vergi indirimi ile çözüme kavuşacağı düşünülen sorunlar şu şekilde açıklanmıştır (Doğan, 2006: 257):

- Bu dönemde yüksek enflasyon bulunmaktadır. Enflasyon, bireylerin kazançlarını nominal olarak yükseltmesine rağmen reel satın alma güçlerinde bir artış yaratmamaktadır. Ancak artan oranlı gelir vergisi nedeniyle bireyler daha yüksek vergi yüküne maruz kalmaktadır.
- Yüksek vergi yükü yatırım harcamalarını azaltmaktadır. Aynı zamanda ekonominin verimliliği üzerinde olumsuz etkiye neden olmaktadır.
- Yüksek vergi yükü ve enflasyon tasarrufları eritmektedir.
- Yüksek vergi yükü, vergi kaçırma ve yasalardaki boşluklardan yararlanarak vergi ödemekten kaçınmaya sebep olmaktadır.

Arz yanlı iktisatçılar özellikle ekonominin içinde bulunduğu olumsuz durumun etkisinin azaltılması için vergi indirimlerinin kullanılması gerektiğini ifade etmiştir.

Arz yanlı iktisat ekolünde, ekonomik büyüme ve ekonomik etkinlik politikalarına önem verilmektedir. Arz yanlı vergi politikalarından yana olanlar uzun vadede vergi indirimlerinin vergi artışına sebep olacağını aynı zamanda üretimde etkinliği ve miktarı artıracığını belirtmiştir. Aynı zamanda adil gelir dağılımı politikalarının kısa dönemde çözüme kavuşamayacağını, bunların yerine ekonomik büyüme ve ekonomik etkinlik politikalarına ağırlık verilmesi gerektiği tartışılmıştır. Yüksek büyüme ve ekonomik etkinlik sağlandığı takdirde uzun vadede adil gelir dağılımının gerçekleşeceği savunulmaktadır. Adil gelir dağılımı yoksulluğun azalmasına sebep olmaktadır (Karaaslan, 1999: 57 – 61, Aktan, 2009: 42 – 43). Arz yanlı iktisat ekolünün gelir dağılımı konusundaki görüşlerinin büyüme temelli olduğu görülmektedir. Büyümenin gerçekleşmesi sonucu adil gelir dağılımının da olacağı düşünülmektedir.

Arz yanlı iktisatçılar, özellikle de Laffer, gelirin eşit dağılımı için zenginden alıp yoksul kesime aktarmak, zengin kesimin üretim şevkini kırabileceğine ve üretimi azaltabileceğine inanmıştır. Benzer şekilde yoksul kesime transfer edilen bu sosyal transfer niteliğindeki gelir de yoksul kesimin çalışma isteğini köreltebilmekte ve onları tembelliğe itebilmektedir. Dolayısıyla bu durum üretimin azalmasına sebep olabilmektedir. Üretimin azalması gelecek dönemlerde gelirsiz kalmak anlamına gelebilmektedir. Bu ekolün iktisatçılarına göre, gelirin eşit dağılımı veya gelirin yeniden dağılımı için en iyi yolun ortalama bir gelir hesaplayarak bu gelirin üstünde elde edilen tüm geliri vergilendirmek olmuştur. Aynı zamanda ortalama gelirin altında elde edilen gelirin de ortalama gelire tamamlanması için sübvansede edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu vesile ile ortalama gelirin üstünde gelir elde eden zengin kesimden ortalama gelirin altında gelir elde eden kesime doğru gelirin yeniden dağılımı gerçekleşecektir. Bu sistemin en önemli amacı ise zenginlerin durumunu kötüleştirmeden, yoksul kesimin durumunu iyileştirmektir (Laffer, 2020: 43). Arz yanlı iktisatçılar bu şekilde eşit bir dağılımın gerçekleşmesinin daha uygun olabileceğine inanmıştır. Temel amacın da yoksulların durumunu iyileştirirken zenginlerin durumunu kötüleştirmeyip üretime olumsuz bir etki yaratmamak olduğu ifade edilebilmektedir.

#### **2.4. Vergileme İlkeleri**

Vergiler kamu gelirleri içerisinde önemli bir yere sahiptir. Vergiler, kamu giderlerinin karşılanması için gerekli olan finansman kaynağını, devletin bireyler veya

kurumlarda zora dayanarak elde ettiği gelir olarak tanımlanabilmektedir. Anayasanın vergi ödevi başlığını taşıyan 73. maddesinde vergi detaylı olarak ifade edilmektedir. Buna göre, herkesin kamu giderlerini karşılamak maksadıyla, mali gücü ile orantılı olarak vergi vermek durumunda olduğu belirtilmektedir. Bu çerçevede vergi kamu hizmeti karşılığı olarak alınmaktadır. Aynı zamanda zora dayanan, belirli kurallar çerçevesinde ve karşılıksız alınmaktadır (Anayasa md. 73, Edizdoğan vd., 2017: 137).

Vergileme ilkeleri verginin anayasası niteliğinde olmaktadır. Vergilemeyle ilgili şekil ve yöntemleri ortaya koyan ilkeler, olanı değil olması gerekeni ortaya koyan normlardır. Vergileme ilkeleri zamanla iktisadi, sosyal ve ideolojik gelişmeler ışığında değişime uğramıştır. Ekonomik, sosyal ve mali amaçların gerçekleştirilmesi için vergilerin oluşumu, tekniği ve uygulama aşamasında dikkat edilmesi gereken kuralları belirlemektedir. Vergileme ilkeleri bir ekonomideki iktisadi ve sosyal hedeflerinin gerçekleştirilmesinde kolaylık sağlarken, vergilerin de taşınması gereken özellikleri barındırmaktadır. Vergileme ilkelerinden bahsederken, en çok bilinen ve klasikleşmiş olan A. Smith ve A. Wagner'in belirttiği ilkeler olmaktadır (Erdem vd., 2017: 182; Edizdoğan, 2017: 237). Bu vergilendirme ilkeleri aşağıdaki başlıklarda ele alınmaktadır.

#### **2.4.1. Adam Smith'in Vergileme İlkeleri**

Adam Smith'in üzerinde durduğu vergileme ilkelerinin günümüzde halen daha geçerliliğini koruduğu ifade edilebilmektedir. Bu ilkeler, optimal bir verginin ve optimal vergi yükünün ne olması gerektiği konusunda yol gösterici niteliğinde olmaktadır. İyi bir vergi sisteminin temel özelliklerinin nasıl olması gerektiği konusunda fikir gösteren vergileme ilkeleri iktisadi, sosyal ve ahlaki açıdan fikir ortaya koymakta ve vergi sisteminin temelini oluşturmaktadır. Adil vergi dağılımı ve adil vergi yüküyle birlikte vergide beklenen en yüksek verimin elde edilmesi açısından da verginin gerekli özelliklerini ifade etmektedir (Devrim, 1998: 207; Dönmez, 2008: 175). Adil bir vergi dağılımının ve adil bir vergi yükünün sağlanması ve keyfi uygulamalarla bu adil dağılımın zedelenmemesi için vergileme ilkelerine bağlı kalmak önemlidir. Bu ilkeler geçerliliğini korumaktadır.

Adam Smith'in vergileme ilkelerinin ilki Adalet İlkesi olmaktadır. Smith vergide adaleti, devletin giderlerini karşılamak için vatandaşların kendi maddi güçleri ölçüsünde katkıda bulunması olarak açıklamıştır (Smith, 2011: 928). Vergide adalet bireylerin vergi yükünün bireylerin ödeme güçleriyle orantılı olarak dağıtılması olarak ifade edilebilmektedir. Bir başka ifadeyle herkesin kendi gelirleriyle orantılı bir şekilde kamu

harcamalarına katılması olarak değerlendirilebilmektedir. Yatay eşitlik ve dikey eşitlik adalet ilkesinin sağlanmasında önem arz etmektedir. Yatay eşitlik, aynı mali güce sahip kimselerin aynı şekilde vergilendirmesini ifade ederken, farklı mali güce sahip kimselerin farklı bir şekilde vergilendirilmesi olarak açıklanmaktadır. Mali güç göstergesi olarak gelir, servet ve harcamalar ele alınmaktadır. Dolayısıyla mali güce göre vergilendirme sadece gelir üzerinden değil aynı zamanda servet ve harcama üzerinden de değerlendirilmektedir (Türk, 2002: 137, Karakoç, 2014: 1286).

Mali güce ulaşmada çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Bunlar asgari geçim indirimi, ayırma kuramı ve artan oranlı tarife olmaktadır. Kişinin kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu eş ve çocuklarının temel ihtiyaçlarını karşılaması için gerekli olan gelirin vergi dışı bırakılması asgari geçim indirimi olarak ifade edilmektedir. Ayırma kuramı, emek ve sermayenin farklı vergilendirilmesi anlamına gelmektedir. Gelirin artması durumunda bu gelire uygulanacak vergi oranının da artması ise artan oranlı tarife olarak değerlendirilmektedir. Bu yöntemler vergide adaletin sağlanmasının temel yapı taşları niteliğindedir. Bunların etkin bir şekilde kullanılması ve gelişen dünya düzenine göre güncellenmesi adaletin sağlanması açısından etkili olabilmektedir (Saraçoğlu, 2001: 61 – 62, Yeğen, 2022: 176 – 177)

Vergileme ilkelerinden bir diğeri belirlilik ilkesidir. Bu ilke kesinlik ilkesi olarak da bilinmektedir. Verginin zamanının, miktarının ve ödeme şeklinin açık ve kesin olarak vergi yükümlüsü tarafından bilinmesi gerektiğini ifade etmektedir. Ödenmesi gereken verginin miktarının bilinmemesi, vergi yükümlüsü tarafından vergiye karşı tepkiler doğurabilmektedir. Bu aynı zamanda kamu otoritesine duyulan güvenin zedelenmesine neden olabilmektedir. Aynı zamanda verginin ödeme zamanının bilinmemesi, vergilerin hazine kasasına geç intikal etmesine sebep olabilmektedir. Bu durum kamunun nakit ihtiyacı konusunda sorunlar ortaya çıkarabilmektedir. Belirlilik ilkesi aynı zamanda vergide keyfiliği ortadan kaldırmakta ve her şeyin kesin ve açık olduğu bir sistem yaratmaktadır. Bununla birlikte mükellefler, vergiye tabi olan mal ve hizmetlerin ve bunlara sağlanan oranların ne olduğunu da bu ilke çerçevesinde kesin olarak bilebilmektedir. Belirlilik ilkesi aynı zamanda vergi kurallarına uyulmadığı takdirde uygulanacak yaptırımların da kesin olarak bilinmesine katkı sağlamaktadır (Erdem vd., 2017: 183 – 184).

Verginin mükelleflerden en uygun zamanda alınmasını ifade eden uygunluk ilkesi bir diğer vergileme ilkesi olmaktadır. Mükellefler vergilerini öderken vergi dairesinin

kendilerine kolaylık sağlamasını isteyebilmektedir. Bu açıdan bu ilke mükellefe vergilerin ödenmesi konusunda olabildiğince kolaylık sağlanmasını ifade etmektedir. Bazı vergilerin taksitle alınması buna örnek verilebilmektedir. Vergi bilincinin ve vergi ahlakının zayıf olduğu ülkelerde bu ilkenin varlığı önem arz etmektedir. Mükelleflerin vergi ödeme eğiliminin bozulmaması veya daha az etkilenmesi açısından bu ilkenin uygulanması gerekmektedir. Bu ilkenin etkin bir şekilde uygulanması vergi kayıp ve kaçakların da azalmasına sebep olabilmektedir (Aksoy, 1998: 223, Edizdoğan, 2017: 238).

İktisadilik ilkesi vergileme ilkelerinden bir diğeri olmaktadır. Mükelleflerin ödediği vergi miktarı ile devlet hazinesine geçen vergi miktarı arasında olabildiğince az fark olmasını ifade etmektedir. Bir başka ifadeyle vergilerin toplanma maliyetinin olabildiğince düşük olması ve hazineye maksimum vergi aktarılmasını sağlamak olarak açıklanabilmektedir. Dolayısıyla vergi toplarken yapılan giderlerin düşük olmasına dikkat edilmesi bu ilkenin amaçları arasındadır. Bunun yanında iktisadilik ilkesi vergilerin iktisadi hayatın işleyişine zarar vermeden alınmasını esas almaktadır. Aynı zamana bireylerin tercihlerinde rasyonel olmayan kararlar almasına engel olmak amaçlanmaktadır. İktisadilik ilkesi mükelleflerin vergiyi ödemesi gereken zaman ile verginin tahsil edilmesi arasında geçen süreyi en aza indirmeyi de hedeflemektedir (Pehlivan, 2009: 145 – 146, Erdem vd. 2017: 186). Vergileme ilkeleri hem vergi mükelleflerinin hem de devletin çıkarlarını optimal seviyede gözetleyen ilkelerdir. Bu ilkelere, devlet ve mükellefler arasındaki uyumsuzlukları ve vergide oluşabilecek kayıpları en az seviyede tutmak için uyulması gerekmektedir. Ancak gelişen dünyada bu ilkelerin yeterli olmadığı görülmüş ve yeni ilkeler geliştirilmiştir.

#### **2.4.2.Adolf Wagner'in Vergileme İlkeleri**

Wagner bu ilkeleri belirlerken Smith'in ortaya koyduğu ilkelerden oldukça yararlanmıştır. Smith'in ilkelerinin tamamlayıcı nitelikte olduğu ifade edilebilmektedir. Wagner bu ilkeleri dört grupta incelemektedir. Bu ilkeler mali ilkeler, iktisadi ilkeler, ahlaki ilkeler ve teknik-idari ilkelerdir (Doğan, 2020: 130).

Mali ilkeler, yeterlilik ve esneklik ilkelerinden oluşmaktadır. Yeterlilik ilkesi, vergilerin devlerin kamu giderlerini karşılayacak seviyede olmasını ifade etmektedir. Belli bir dönemde toplanan vergilerin o dönemde yapılan kamu harcamaların karşılanabilir seviyede olması gerektiğini belirtmektedir. Esneklik ilkesi ise vergilerin ekonomik koşullardaki değişimleri izleyebilecek özelliklere sahip olup artan giderleri

karşılatabilecek uygunlukta olmasını ifade etmektedir. Bunun yanında esneklik ilkesine göre yükümlülerin gelirleri artması durumunda vergilerde artacaktır. Aynı şekilde yükümlülerin gelirleri azaldığı zaman vergilerde azalmaktadır. Dolayısıyla vergiler, değişen ekonomik koşullara çerçevesinde oluşan gelir açıklarını otomatik olarak kapatabilecek nitelikte olmaktadır. Vergilerin istikrarlı ve devamlılık arz etmesi bu ilkenin bir diğer özelliği olmaktadır (Edizdoğan vd., 2017: 239, Noyan ve Samancı, 2022: 146).

İktisadi ilkeler Wagner'in bir başka vergileme ilkesi olmaktadır. Bu ilke, uygun vergi kaynaklarının ve çeşitlenin seçildiği ilke olarak açıklanmaktadır. Verginin gelir, servet ve harcama üzerinden alınmasını öngören bu ilke aynı zamanda sosyo-ekonomik kalkınmaya en fazla katkıyı sağlayacak vergilerin seçilmesini ifade etmektedir. Hangi verginin seçileceği konusunda sosyal, ekonomik ve mali göstergeler önem arz etmektedir. Wagner'in ifade ettiği bu ilkeler klasik iktisadın savunduğu vergilerin mali amaçla alınması fonksiyonuna yeni bir katkı sunmaktadır. Buna göre vergilerin sosyal ve ekonomik amaçları da olduğu ifade edilmektedir. Aynı zamanda etkin kaynak dağılımı, iktisadi kalkınma, üretim ve tüketim gibi konularda da vergilerin etkin rol aldığını belirtmiştir (Erdem vd., 2017: 184; İçmen, 2018: 40).

Wagner'in ifade ettiği bir diğer vergileme ilkesi ahlaki ilkelerdir. Ahlaki ilkeler genellik ve eşitlik ilkeleri olarak açıklanmaktadır. Genellik ilkesi kamunun sunduğu hizmetlerden herkes yararlandığına göre bu hizmetlerin finansmanına da herkesin yararlanması gerektiği üzerine durmaktadır. Başka bir ifadeyle vergiyi doğuran olayla ilişkisi olan herkesin ödeme gücü nispetinde kamu giderlerine katılmasını ifade etmektedir. Vergiler alınırken dil, din, ırk, cinsiyet, sınıf, aile, siyasi görüş, inanç vb. konularda ayırım yapılmamaktadır. Ancak bazı muafiyet ve istisnalar, siyasi, iktisadi ve sosyal nedenlerle uygulanabilmektedir. Eşitlik ilkesi ise kişilerin ödeme güçleri doğrultusunda vergi alınmasını öngörmektedir. Buna göre burada yatay eşitlik ve dikey eşitlikten bahsedilebilmektedir. Aynı gelir seviyesinde olanların aynı vergiyi ödemeleri yatay eşitlik iken, farklı gelir seviyesinde olanların farklı vergiyi ödemesi ise dikey eşitliğe işaret etmektedir (Akdoğan, 2004: 209, Genç ve Yaşar, 2009: 37, Bakar vd., 2013: 65).

Teknik-idari ilkeler Wagner'in bahsettiği bir başka ilke olmaktadır. Bu ilkeler belirlilik, uygunluk ve iktisadilik ilkeleri olarak açıklanmaktadır. Bu ilkeler genel itibarıyla A. Smith'in ilkeleri ile örtüşen ilkeler olmaktadır. Belirlilik ilkesi bireylerin



ödeyeceği vergilerin çeşitleri, tutarı, ödeme zamanı, şekli vb. durumların keyfi değil belirli, açık ve kesin olmasını ifade etmektedir. Aynı şekilde vergi sistemlerinin basit ve anlaşılır olması önem arz etmektedir. Uygunluk ilkesi, A. Smith'in ilkesine benzerlik göstermektedir. Buna göre mükellefler açısından en uygun zamanda vergiyi ödemek olarak ifade edildiği gibi hazineye de güvenli ve daha çok gelir elde etme imkanını veren bir ilke olarak değerlendirilebilmektedir. İktisadilik ilkesi ise vergilerin toplanıp hazineye aktarılma sürecinde olabildiğince en az seviyede harcama yapılmasını belirtmektedir. Buna göre vergi toplama masraflarının minimum tutulması önemlidir. Vergi harcamalarının düşük seviyede tutulması durumunda hazineye daha çok gelir aktarılacağı ifade edilmektedir (Turhan, 1998: 207; Erdem vd., 2017: 183 – 186; İçmen, 2018: 41 – 42).

Wagner'in vergileme ilkeleri bu şekilde açıklanabilmektedir. Wagner genel itibariyle Smith'ten sonra vergileme ilkelerini geliştirmiştir. Bunu yaparken Smith'in vergileme ilkelerinden yararlanmışır. Burada ifade edilen ilkelerin bir kısmı anlaşıldığı gibi Smith'in vergileme ilkeleri ile benzerlik göstermektedir. Bu çerçevede Wagner temelde Smith'in ilkelerini geliştirmiş ve sistematik bir şekilde ifade etmiştir. Vergileme ilkeleri sistemin hem devlet hem de mükellefler açısından daha etkin bir şekilde işlenmesini sağlamaktadır. Bu açıdan vergileme ilkelerine uyulması önem arz etmektedir.

#### **2.4.3. Gerloff ve Neumark'ın Vergileme İlkeleri**

Vergileme ilkelerinin geliştirilmesi gerektiği düşüncesiyle yola çıkan W. Gerloff, geçmişteki ilkeleri kendisine göre beş temel grupta toplamıştır. Bu ilkeleri Neumark'ta benimsemiştir. Bu açıdan bu ilkeler ele alınırken Gerloff ve Neumark vergileme ilkeleri olarak değerlendirilmektedir. Bu ilkeler objektif vergi miktarı ile ilgili ilkeler, subjektif vergi miktarı ile ilgili ilkeler, vergi yükünün adil dağılımı ile ilgili ilkeler, verginin iktisadi ve sosyal etkileriyle ilgili ilkeler ve vergi hukuku ve idaresi ile ilgili ilkeler olmak üzere beş ana başlıkta toplanmıştır. Bu başlıklar içerisinde çeşitli ilkeler barındırmaktadır. Gerloff ve Neumark'ın belirlediği bu ilkeler aşağıdaki gibi açıklanabilmektedir (Gökbunar, 1998: 184 – 191, Tekin ve Gümüş, 2014: 245 – 247, Edizdoğan vd. 2017: 240 – 241; Erdem vd., 2017: 183 – 187; İçmen, 2018: 42 – 44):

- Objektif vergi miktarı ile ilgili ilkeler: bunlar, yeterlilik ilkesi, esneklik ilkesi, ölçülülük ilkesi ve istikrar ilkesinden oluşmaktadır. Yeterlilik ilkesi, elde edilen vergi gelirlerinin kamu giderlerini karşılayacak seviyede olmasını ifade etmektedir. Esneklik ilkesi, devletin ihtiyaç duyması

halinde vergi sisteminin, gider artışına paralel olarak gelir elde edecek uygun özelliklere sahip olmasıdır. Ölçülülük ilkesi, kamu harcamalarının miktarı ölçüsünde kamu geliri elde edilmesidir. Aynı zamanda mükellefleri ekonomik olarak sarsmayacak şekilde vergi alınmasını belirtmektedir. İstikrar ilkesi ise vergi kanunlarının olabildiğince az değiştirilmesini ifade etmektedir.

- Subjektif vergi miktarı ile ilgili ilkeler: iktidar (ödeme gücü) ilkesi ve fedakarlıkta eşitlik ilkelerinden oluşmaktadır. İktidar ilkesi, bireylerin ödeme gücüyle orantılı bir şekilde kamu giderlerine katılması olarak değerlendirilmektedir. Fedakarlıkta eşitlik ilkesi ise bireylerden alınan vergilerin, her bir birey için eşit fedakarlıklar ifade etmesi olarak belirtilmektedir.
- Vergi yükünün adil dağılımı ile ilgili ilkeler: bu ilkeler genellik ve nisbilik ilkeleri olarak ikiye ayrılmaktadır. Genellik ilkesi, hiç kimsenin dil, din, ırk, sınıf vb. gözetmeden vergiye tabi tutmak olarak açıklanmaktadır. Nisbilik ilkesi ise bireylerin vergileri yükümlülüklerini yerine getirirken kısmen ödeme gücüne, kısmen de fedakarlıkta eşitlik ilkesine göre davranmasını ifade etmektedir.
- Verginin iktisadi ve sosyal etkileriyle ilgili ilkeler: verginin tarafsızlığı ilkesi, verginin gelir ve servet dağılımını düzenleyici ilkesi, verginin milli ekonominin azami verimliliğini sağlama ilkesi, verginin sosyal reform aracı olması ilkesi ve vergi yükünün kanun koyucunun belirlediği kimseler üzerinde kalması ilkesi bu ilkenin içerisinde yer almaktadır. Verginin tarafsızlığı ilkesi, vergi alındıktan sonra da mükellefin ekonomik durumu aynı kalacak şekilde vergi sisteminin ayarlanmasıdır. Diğer ilkeler genel itibariyle birbirine benzerlik gösteren ilkelerdir. Bu doğrultuda vergilerin birincil dağılımı bozucu etkileri azaltması, vergilerin ekonomik kaynaklar içerisinde etkin bir araç olması ve vergiler kullanılarak çeşitli sosyo-ekonomik amaçların gerçekleştirilmesi diğer ilkelerin temel ve ortak özelliklerini yansıtmaktadır.
- Vergi hukuku ve idaresi ile ilgili ilkeler: bunlar, belirlilik ilkesi, uygunluk ilkesi, iktisadilik ilkesi ve kanunilik ilkesi olmaktadır. Bu ilkeler önceki sayfalarda açıklanmıştır. Bu nedenle burada tekrar açıklanmamaktadır.

Vergileme ilkeleri görüldüğü gibi zamanla geliştirilmiş ve çeşitlendirilmiştir. Vergileme ilkelerine olan ilginin de azalmadığı görülmektedir. Gelişen dünya sistemi içerisinde vergileme ilkelerinde gelişmesi gerektiği ifade edilebilmektedir. Bu çerçevede A. Smith'le başlayan vergileme ilkeleri sürekli gelişime ve değişime uğramış ve günümüze kadar gelmiştir. Bundan sonra da vergileme ilkelerinde değişimlerin olacağı açıktır. Bu ilkelerin temel amacının optimal bir vergi sisteminin oluşmasını sağlamak olduğu değerlendirilmesi yapılabilmektedir.

## **2.5. Vergilerin Amaçları**

Vergilendirme, insanlık tarihinin yerleşik hayata geçtiği dönemlerde ortaya çıkan köklü bir geçmişe sahip maliye politikasının bir aracı niteliğindedir. Vergilerin toplanmasının birçok amacı olmaktadır. Tarihsel olarak her dönemin kendine göre amaçları ve toplanma şekilleri olsa da genel itibariyle belirli amaçlar etrafında şekillenmiştir. En temel amacı devletin giderlerini karşılamak için ihtiyaç duyulan mali kaynak olmaktadır. Bunun yanında dünyanın gelişmesiyle birlikte vergilerin başka amaçları da ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla vergiler günümüzde sadece bir gelir kaynağı değil aynı zamanda sosyo-ekonomik hayata müdahale amacı da bulunmaktadır. Bu doğrultuda vergilerin amaçları aşağıda mali ve mali olmayan amaçlar olarak iki farklı şekilde ele alınmaktadır.

### **2.5.1. Vergilerin Mali (Fiskal) Amacı**

Vergi toplamanın çeşitli amaçlarından en önde geleni mali amaç olmaktadır. Vergilerin mali amacı en temel tanımı ile devletin gelir elde etmek amacıyla kullandığı bir araç olmasıdır. Bu vergilerin geleneksel fonksiyonu olmaktadır. Vergilerin mali amacına ulaşmasının temel kısıtları, hazineye gerekli, sürekli ve sağlam kaynak sağlamaktır. Kamu çeşitli harcamalar yapmaktadır. Bu harcamaları sosyal ve ekonomik olabilmektedir. Kamunun, yaptığı bu harcamaları karşılayabilmek için gelir elde etmesi mali amacı temsil etmektedir. Gelişen dünyada kamu harcamalarının arttığı görülmektedir. Teknolojinin gelişmesi ve nüfusun artması kamunun en önemli harcama artış sebebi olabilmektedir. Bunun yanında ulaşım, çevre kirliliğinin önlenmesi, iletişim, sosyal hakların korunması, güvenlik vs. gibi görevler yine kamunun giderlerini artırmaktadır. Artan kamu harcamalarının en önemli kaynağını ise vergiler karşılamaktadır (Beşel, 2015: 3, Yıldırım, 2020: 199, Ejder ve Çaşkurlu, 2022: 125).

Devletler, artan kamu harcamaları için vergileme açısından çeşitli politikalar geliştirmektedir. Bu durumda devletler ya mevcuttaki vergileri artırmakta ya da yeni vergilerle artan harcamaları karşılamak istemektedir. Kamu harcamaları karşılamak adına yapılan tüm vergileme politikaları verginin ilk amaçlarından olan mali amacının göstergesidir. Bu durumda piyasanın işleyişine zarar vermeyecek ve piyasaları aksatmayacak, bireylerin ödeme gücünü dikkate alarak, tarh ve tahsil aşamalarındaki maliyetleri minimize ederek ve milli gelirdeki değişimlerle paralel olarak vergi tahsil edilmeye çalışılmaktadır. Mali amaç yerine getirilirken ayrıca vergi yükünün de dengeli dağılması gerekmektedir. Bunun yanında kanunlara uygun, tutarlı, açık ve çağdaş bir vergileme sistemi mali amacın nitelikleri arasında yer almaktadır (Gencel ve Kuru, 2012: 35 – 37, Yıldırım, 2020: 199).

Klasik devlet anlayışı çerçevesinde temelde önemli olan, vergilerin mali amacıdır. Buna göre devlet, adalet, güvenlik, alt yapı ve savunma gibi asli görevleri yerine getirmek için vergi gelirlerine ihtiyaç duymuştur. Piyasaya müdahale etmek amacıyla vergiler kullanılmamıştır. Dolayısıyla yüksek vergi yükünden kaçınılması gerekmektedir. Klasik devlet anlayışında, devletin faaliyetleri minimum seviyede tutulması gerektiği ifade edilmiştir. Bu nedenle devlet de ekstra bir gelire ihtiyaç duymamaktadır. Böylelikle yeni vergilere ihtiyaç duyulmamakta ve mevcut vergilerin de oranında artışa gerek kalmamaktadır. Bu çerçevede klasik devlet anlayışında vergiler, sadece devletin minimal faaliyetlerini yürütürken ihtiyaç duyduğu gelir niteliğindedir. Yani vergiler sadece mali amaçla toplanmaktadır. Vergileme tarafsız olmakta ve piyasada haksız rekabete sebebiyet vermemektedir (Ata, 2001: 16, Samancı ve Noyan, 2023: 2 – 3). Geline nokta klasik devlet anlayışı terk edilmiş ve vergilerin mali amacının yanında artık vergilerin sosyal ve ekonomik amaçları da devletler nezdince önemli fonksiyonlar haline gelmiştir. Vergilerin mali olmayan amaçları sonraki başlıkta detaylandırılmaktadır.

### **2.5.2.Vergilerin Mali Olmayan (Ekstrafiskal) Amaçları**

Vergilerin ilk amaçlarından biri gelir elde etmek olsa da gelişen ekonomilerde vergilerin başka amaçları da ön plana çıkmıştır. Özellikle devletin müdahale rolünün aktif olduğu ekonomilerde toplanan vergilerin kullanım amacı değişebilmektedir. Bu açıdan vergilerin, yoksulluk ve gelirin yeniden dağılımı konusunda etkin bir araç olduğu ifade edilebilmektedir. Dolayısıyla yoksulluğun azaltılması ve adaletli bir gelir dağılımı için de vergi politikalarının etkin kullanılması gerekmektedir. Vergilerin mali olmayan amaçları ekonomik ve sosyal amaçlar olarak ele alınmaktadır.

### 2.5.2.1.Vergilerin Ekonomik Amaçları

Vergilerin ekonomik amaçları, yatırımları teşvik etmek, üretim ve tüketim düzeyini ayarlamak, tasarruf etmeye teşvik etmek veya kısıtlamasını sağlamak, ödemeler dengesini düzenlemek, ekonomik büyüme ve ekonomik istikrarı belirlemek, spekülasyonları önlemek vs. olabilmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından yatırımlar son derece önem arz etmektedir. Vergileme politikaları ile yatırım maliyetlerini azaltmak ve üretilecek malları dış rekabet içerisinde korumak atılacak önemli adımlar olabilmektedir. Aynı zamanda vergilerin tüketim üzerindeki etkilerini düzenlemek, tasarruf ve yatırımlar için önemli olmaktadır. Tüketimin azaltılmasına yönelik uygulanacak bir vergileme politikası yatırımları ve tasarrufları teşvik edebilmektedir. Burada dengeli politikaların izlenmesi gerekmektedir. Tüketimin düşülmesi istendiği durumda vergi oranlarının yükseltilmesi gerekmektedir. Tüketimden kısılan gelirler tasarrufa yönelebilmekte ve tasarruf artışına sebep olabilmektedir. Tasarruf artışları yatırımlara, yatırımlar ise üretimin artmasına neden olabilmektedir (Ulusoy, 2013: 38, Edizdoğan vd., 2017: 147).

Vergilerin tasarrufları ve yatırımları geliştirmedeki amacının yanında ekonomik büyümeyi etkileyen amacı da önem arz etmektedir. Tasarruf düzeyi düşük olan gelişmekte olan ekonomilerde ekonomik büyümenin sağlanabilmesi açısından vergi politikalarının etkin kullanılması gerekmektedir. Vergiler bireylerin kamu harcamalarına katılmalarını sağlayan etkin bir araç niteliğindedir. Bu bağlamda ekonomik büyüme ve vergi gelirleri arasındaki ilişkinin boyutunu belirlemek önemli olmaktadır. Yüksek vergiler tasarruf ve yatırımları olumsuz etkileyerek ekonomik büyüme oranının düşmesine sebep olabilmektedir. Bunun yanında devletin vergileri kullanarak çeşitli altyapı yatırımlarıyla özel sektör yatırımlarına olumlu yansımaları sonucu ekonomik büyümeyi artırabilmektedir. Vergilerin toplam talep üzerindeki etkileri de ekonomik amaçları açısından önem arz etmektedir. Toplam talebin düşük olduğu konjonktürlerde istihdamın da olumsuz etkilenmesi kaçınılmaz olmaktadır. Toplam talebi canlandırmak için tüketim üzerindeki vergiler başta olmak üzere çeşitli vergilerin kaldırılması veya oranlarının düşürülmesi gerekmektedir (Durkaya ve Ceylan, 2006: 80 – 82, Soydal ve Yılmaz, 2009: 304).

1930'lardan sonra vergi politikalarına karşı bakış açısı değişmiştir. Asli fonksiyonu olan gelir elde etmenin yanında çeşitli ekonomik ve sosyal fonksiyonlarda yüklenmiştir. Devletin elinde bulunan bir müdahale aracı haline gelmiştir. Devlet dönem

dönem ekonominin gidişatına göre vergileri çeşitli politikalar ekseninde kullanmıştır. Ekonomik konjoktüre paralel olarak vergilerin ekonomik etkileri değişmektedir. Önemli bir ekonomik sorun olan enflasyonla mücadelede çeşitli vergi politikaları kullanılmaktadır. Bu politikalar arasında aşırı tüketimi azaltmaya yönelik politikalar olabilmektedir. Enflasyonun yüksek olduğu durumlarda gelir vergisi ve tüketim vergilerinin artırılması uygulanacak politikalara örnek olabilmektedir. Vergilerin ihracatı artırmak veya teşvik etmek açısından önemli bir politika aracı olduğu bilinmektedir. İhracatın geliştirilmesi için kurumlar vergisi başta olmak üzere çeşitli istisna ve muafiyetler uygulanabilmektedir. Gümrük vergilerinin düzenlenmesinin de ihracatın geliştirilmesinde önemli katkılar sunduğu bilinmektedir (Kırbaş, 1991: 4 – 5).

Vergilerin ekonomik amaçları temelde makroekonomik göstergeler üzerindeki etkileri ile ilişkili olmaktadır. 20. yüzyılın başlarından itibaren klasik vergi anlayışının terk edildiği, bunun yerine ekonomik konjoktüre bağlı olarak devletin vergileri ekonomiye aktif müdahale aracı olarak kullandığı bir dönemin başladığı görülmektedir. Keynesyen görüşle birlikte devletin artan müdahalesinde vergilerin rolü büyüktür. Yatırım, tüketim, tasarruf, büyüme gibi alanlarda vergilerin kullanılması ile istenilen politikalar gerçekleştirilebilmektedir. Ekonominin daralma veya genişleme durumuna göre vergilerde ayarlanıp istenilen sonuçlar elde edilebilmektedir.

#### **2.5.2.2.Vergilerin Sosyal Amaçları**

Vergilerin mali olmayan amaçları, devlet müdahalesinin gerekli görüldüğü ve müdahalelerin arttığı dönemlerde hükümetlerin başvurduğu kaynaklar arasında yer almaya başlamıştır. Mali olmayan amaçlar ile daha etkin ve önemli sonuçların elde edildiği görülmüştür. Bu kapsamda vergilerin sosyal amacıyla gelirin yeniden dağılımı ve yoksulluğu azaltmak için gerekli müdahaleler ve politikalar geliştirilmiştir. Vergiler, piyasanın gerçekleştiremediği adil gelir ve servet dağılımını gerçekleştirmek ve yoksulluğu azaltmak için bir sosyal politika aracı olarak kullanılmıştır. Vergilerin sosyal amacıyla daha isabetli sonuçlar elde etmek için etkili bir vergi politikasının yanında tamamlayıcı bir kamu harcaması politikasının da olması gerektiği ifade edilmektedir (Gümüş ve Peran, 2017: 213 – 214, Didinmez, 2021: 302 – 303).

Ekonomi üzerinde maliye politikalarının etkisi yüksektir. Maliye politikaları ile ekonomi üzerinde etkili olmak için kamu harcamaları ve vergiler kullanılmaktadır. Vergiler ekonomideki kaynak tahsisini, toplam talebi, adil bölüşümü ve yoksulluğu etkileyebilmektedir. Bu çerçevede ekonomide karar alıcıların kamu harcamaları ve

vergiler arasındaki nedenselliği çözmeleri, maliye politikasını, ekonomiyi olması gereken seviyede tutmak için önemli bir araç olarak kullanabilmektedir. Maliye politikasının önemi, piyasanın ekonomik sorunlara çözüm üretme konusunda her zaman etkin olamamasından kaynaklanmaktadır. Günümüzün karmaşık piyasa yapısında, piyasanın kendiliğinden dengeye gelme ihtimalinin zayıf olması maliye politikasının önemini artırmaktadır. Maliye politikası elindeki özellikle vergi aracını kullanarak sosyal konular dahil piyasadaki birçok sorunun üstesinden gelebilmektedir (Geyik ve Yıldız Şeren, 2021: 18).

Vergilerin sosyal fonksiyonunu ilk ifade eden kişi A. Wagner olmuştur. Wagner piyasa ekonomisinin getirdiği servet ve gelir dağılımındaki adaletsizliklerin vergileme politikaları ile düzeltilebileceğini ifade etmiştir. Bu bağlamda artan oranlı bir verginin kullanılmasının daha isabetli olduğu belirtilmiştir. Servetin belirli bir kesimin elinde toplanmaması, verginin yeniden dağıtıcı rolü ile mümkün olabilmektedir. Verginin sosyal yönü, sosyal devlet anlayışının hâkim olduğu ülkelerde daha ağır bastığı görülmektedir. Böylelikle geliri yüksek olan zümreden yüksek vergi alınması, geliri düşük olan zümreden daha düşük vergi alınması verginin sosyal fonksiyonunun temel amaçları arasındadır. Gelir ve servet dağılımının yanında çevrenin korunması, kontrolsüz nüfus artışının önlenmesi, alkol, tütün ve uyuşturucunun önlenmesi gibi amaçlar da verginin sosyal fonksiyonu ile ilgili olmaktadır (Gupta, 1972: 2111, Ata, 2001: 18 – 19, Teyyare ve Sayaner, 2018: 313, Demirgil, 2018: 120).

Vergilerin en önemli sosyal amacı servetin adaletli dağılımını sağlamak ve gelir dağılımını düzeltmektir. Servet dağılımının adaletli gerçekleşmesi için servet vergilerinin efektif kullanılması gerekmektedir. Servet vergileri hem kamunun finansman ihtiyacını karşılamakta hem de toplumda var olan adaletsiz servet dağılımını düzenleyebilmektedir (Keskin, 2018: 33 – 34). Yoksulluk ve gelir dağılımı açısından ise vergilerin türlerine göre değişiklik gösterebilmektedir. Gelir vergisinde artan oranlı vergi yapısına sahip olanlar adil gelir dağılımı ve yoksulluk açısından daha etkili olabilmektedir. Bu durum özellikle gelişmiş ülkelerde geçerli olmaktadır. Harcama vergileri açısından ise malların türüne göre vergi oranlarının artması adil gelir dağılımı ve yoksulluk açısından önem arz etmektedir. Aynı zamanda lüks kategorisinde yer alan mallardan başka harcama vergilerinin alınması da bu anlamda etkili olabilmektedir. Ancak bir ekonomide tüketim vergilerinin gelir vergilerinden oransal olarak fazla olması gelir dağılımını üst gelir grupları lehine değiştirebilmektedir. Bu da adaletsiz gelir dağılımını artırabilmektedir. Bu

durum genel itibariyle gelişmekte olan ülkeler için geçerli olabilmektedir (Kayalıdere vd., 2016: 1909, Şaşmaz ve Yayla, 2019: 324).

Harcamalar üzerinden alınan vergiler bireylerin gelirine bakmaksızın herkesten aynı oranda alınmaktadır. Bu durumda düşük gelirli bireyler ile yüksek gelirli bireyler aynı oranda vergi vermektedir. Böylece düşük gelirli bireyler üzerindeki yük artmakta ve gelir dağılımı yüksek gelirli bireyler lehine olacak şekilde gerçekleşmektedir. Gelir üzerinden alınan artan oranlı vergilerin varlığı ise tersine bir durum yaratmaktadır. Geliri yüksek olandan fazla, geliri düşük olandan az vergi alındığı için gelir dağılımı açısından daha adil sonuçlara neden olabilmektedir. Dolayısıyla bir ekonomide harcamalar üzerinden alınan vergiler ağırlıkta ise gelir dağılımının adil olmadığı ifade edilebilmektedir. Kamunun giderlerinin karşılanması için harcamalar üzerinden alınan vergilerin yüksek olması daha fazla vergi geliri elde edilmesi açısından iyi sonuçlar doğurmaktadır. Ancak gelirin dağılması açısından aynı sonuçlar elde edilememektedir. Bu kapsamda vergilerin sosyal amacı açısından vergi türlerinin önemi büyüktür (Kanca ve Bayrak, 2019: 1497 – 1498, Şener, 2020: 50 – 52).

Vergilerin genel olarak yüksek gelirli kesimlere yüklenmesi önemli bir vergilendirme prensibi haline gelmiştir. Vergi adaleti günümüzde gelir ve serveti yüksek olan kimselerden daha fazla vergi almak olarak algılanmaktadır. Bunun için artan oranlı vergi sistemi önem kazanmış ve bu şekilde yüksek gelirli kesimlerden yüksek oranda vergi alınıp gelirin yeniden dağılımına katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Vergilerin genel olarak bireylerin gelirinden alınmasıyla gelir dağılımında adaleti sağlayacağı, elde edilen vergi gelirinin düşük gelirli kesimlere aktarılmasıyla da yoksul kesimin durumunda iyileştirmeler meydana getireceği düşünülmektedir (Demirgil, 2018: 121, Teyyare ve Sayaner, 2018: 312 – 313).

Vergilerin sosyal fonksiyonu gelirin yeniden dağılımı ve yoksulluk açısından etkili olabildiği gibi küresel mal niteliğinde olan çevrenin korunması konusunda da etkili olabilmektedir. Bu açıdan çevrenin korunması ile ilgili çeşitli vergiler bulunmaktadır. Uluslararası çerçevede Karbon Vergisi ve Uluslararası Taşımacılık Vergisi bunlara örnek gösterilebilmektedir. Ulusal bazda bakıldığında Çevre Temizlik Vergisi ve Geri Kazanım Katılım Payı örnek verilebilmektedir. Öte yandan Motorlu Taşıtlar Vergisi ve Özel Tüketim Vergisi de kısmen çevrenin korunması amacını taşımaktadır. Özellikle 1950'lerden sonra tartışılan ancak günümüzde önemi daha da anlaşılan çevre vergileri



küresel çevre ve iklim sorunlarını engellemeyi amaçlamaktadır (Satır Reyhan, 2014: 113, Günay ve Altun, 2019: 87 – 88, Ertekin ve Dam, 2020: 68 – 69).

Vergilerin sosyal amacı özetle sosyal politika çerçevesinde uygulanması düşük gelirli kesimler açısından etkili sonuçlar doğurabilmektedir. Temelde vergileme politikaları ödeme gücü olanlardan ödeme gücü oranında bir gelirin kamu aktarılması olarak özetlenebilmekte iken; sosyal politika, düşük gelirli kesimlerin sosyal refah ve sosyal koruma gibi ihtiyaçların karşılanmasına yönelik politikalar olarak özetlenebilmektedir. Bu kapsamda vergiler sosyal politikanın en önemli gücü olarak değerlendirilebilmektedir. Sosyal politika çerçevesinde bireylerin veya toplumun yararına olacak uygulamaların (sosyal hizmetler ve sosyal güvenlik vb.) finansmanında vergilerin kullanılması kamunun müdahale araçlarından verginin özelliklerinden olmaktadır. Sosyal politika ile vergi ilişkisi kamunun önemli bir tercihi niteliğindedir. Bu doğrultuda kamu kesimi toplumsal faydayı gözeterek (eğitim, sağlık, çevre, konut, sosyal hizmetler ve sosyal güvenlik, gelirin yeniden dağılımı, yoksulluk vb.) daha geniş ve etkili politikalarla vergilerin yeniden dağıtım özelliğini kullanarak etkili sonuçlar elde edebilmektedir (Karabacak, 2013: 225 – 227).

Yoksulluğun azaltılması ve gelirin yeniden dağılımı amacıyla vergilerin sosyal fonksiyonları çerçevesinde ve sosyal politika konusunda spesifik olarak Negatif Gelir Vergisi önerilmiştir. Bu vergi, toplumsal olarak belirli bir gelirin altında gelir elde eden kimselere gelir desteği sağlayarak asgari bir gelir garantisi vermeyi ifade etmektedir. Aynı zamanda belirlenen bir sınırın (açlık sınırı veya yoksulluk sınırı) üzerinde gelir elde edilmesi durumunda da bu fazla geliri vergiye tabi tutarken; bu sınırın altında gelir elde edenlere de nakdi transfer önermektedir. Bu verginin temel amacı yoksullukla mücadele ve gelirin yeniden dağılımı olmaktadır (Aktan ve Vural, 2002).

Vergilerin fonksiyonları arasında çeşitli çatışmalarda çıkabilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde hem gelir dağılımında adaletin sağlanması hem de ekonomik kalkınma politikaların birlikte gerçekleştirilmesi güç olabilmektedir. Gelirin adaletli dağılması; harcanabilir gelirin artması, düşük gelirli bireylerin belirli hayat iyileştirmelerine sahip olabilmesi ve tüketimin artması sonucunu doğurabilmektedir. Tüketimin artması, tasarruf ve aynı zamanda sermaye birikiminin azalmasına neden olabilmektedir. Benzer şekilde vergileme politikasının, vergi yükünü adil dağıtma amacı da çeşitli çatışmalar doğurabilmektedir. Adil vergi yükü, az kazananın az, çok kazananın çok vergi alınması gerektiğini ifade etmektedir. Bu durum, artan oranlı gelir vergisinin temelini

oluşturmaktadır. Bununla birlikte enflasyonla mücadelede tüketimi düşürmek adına harcama vergilerinin artırılması gerekmektedir. Harcamalar üzerinden alınan vergiler ise adaletsiz dağılan bir vergi konumundadır. Burada vergi yükünün adil dağılımı konusunun göz ardı edilmesi sonucu ortaya çıkmaktadır (Ulusoy, 2013: 39 – 41)

Özetlemek gerekirse, vergilerin sosyal amacı temelde adil bir gelir ve servet dağılımını gerçekleştirmek, yoksulluğu azaltmak, çevrenin korunması, sosyal politika vb. olmaktadır. Adil bir gelir dağılımının alternatif maliyeti ise başka makroekonomik göstergelerin bozulması olabilmektedir. Ancak özellikle yoksulluk ve gelir dağılımı açısından vergilerin sosyal amacı önem arz etmektedir. Bu alanda yapılacak etkin vergileme politikaları yoksulluğun azaltılmasına ve gelirin yeniden dağıtılmasına katkıda bulunabilmektedir.

## **2.6. Vergileme ve Yoksulluk İlişkisinin İncelenmesi**

Vergi ve yoksulluk arasındaki ilişki çeşitli açılardan araştırma konusu olmaktadır. Bu ilişkiyi direkt inceleyenler olduğu gibi, dolaylı olarak inceleyenler de vardır. Vergi ve yoksulluk ilişkisini direkt inceleyenler vergi sistemi ve vergi türleri ile yoksulluk ilişkisini özellikle gelir, servet ve tüketim üzerinden ele almaktadırlar. Vergi ve yoksulluk ilişkisini dolaylı olarak ele alanlar ise vergilerin, maliye politikası amaçlarından özellikle büyüme, gelir dağılımı ve istihdam üzerindeki etkisini ortaya koyarak bu ilişkiyi incelemektedirler. Büyümenin gerçekleşmesi, gelir dağılımında adaletin sağlanması ve istihdam alanlarının genişletilmesi yoksulluğu azaltan etkenler olacağı ifade edilmektedir. Bu amaçların gerçekleştirilmesi ise maliye politikasının önemli bir aracı olan vergilerle olabileceği belirtilmektedir. Vergiler kamunun en büyük geliri olduğundan bu amaçları gerçekleştirmek için etkili rol oynamaktadır. Vergi gelirleri ile gerçekleştirilen bu amaçlar ise yoksulluğu azaltmak için en önemli politikalar olacağı değerlendirilmesi yapılabilmektedir. Vergileme ve yoksulluğun dolaylı ve doğrudan ilişkisi farklı başlıklar altında incelenmektedir.

### **2.6.1. Dolaylı Olarak Vergileme ve Yoksulluk İlişkisinin İncelenmesi**

Özellikle 1980 sonrası dönemde Neoliberal politikalarla birlikte büyüme temelli gelişmelere önem verildiği ve pek çok ekonominin büyüme odaklı politikalar üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Büyüme ile ekonomik birçok sorunun çözüleceği bu dönemin hâkim paradigmasıdır. Uluslararası anlamda yoksulluk konusuna ilgili görünen DB, 1980 sonrası yayınladığı raporlarda yoksulluğun önemli bir mesele olduğunu ifade

ederken, çözümünü için uygulanması gereken politikaları sıraladığında büyüme konusunu her defasında önemle vurgulamıştır. Özellikle az gelişmiş ülkelerde yoksulluk oranlarının yüksek olduğunu ifade eden DB, yoksulluğun çözümü için büyümenin öneminden bahsederken bu ülkelere büyümeleri için gerekli desteği vereceğini de dile getirmiştir. Aynı zamanda büyümenin yoksullukla birlikte birçok sorunun çözümü olacağını belirtmiştir (Şenses, 2017: 31 – 60).

Büyüme temelli politikalarla çözüleceği inancının temelinde, büyümenin kimin lehine gerçekleştiği yatmaktadır. Büyümenin sadece sermaye grubunun lehine değil de herkesi kapsayacak şekilde gerçekleşmesi durumunda yoksulluk konusunda etkili olabileceği ifade edilmektedir. ‘Damlama yöntemi’ ile büyümenin yaratacağı refahın en alt tabakadaki kesimlere de akması sonucu gelir dağılımında iyileşmeler sağlanacak ve bu şekilde yoksulların durumunda da düzelmeler meydana gelecektir. Burada büyüme sonucunda kamu sektörünün eğitim, sağlık ve beslenme başta olmak üzere yoksul kesime yapacağı sosyal transferlerin yoksul kesime ne ölçüde ulaştığı da önemli olmaktadır. Dolayısıyla büyümeyle birlikte elde edilen kaynakların bölüşümünün etkin bir şekilde yapılması yoksulluk açısından önem arz etmektedir (Azam ve Redmon, 1993: 5, Timmer, 1994: 262, Kakwani ve Pernia, 2000: 2, Kanbur ve Squire, 2000: 184, Skare ve Druzeta, 2016: 157).

Büyümenin yoksulluk üzerinde olumlu etkisi göz ardı edilmemektedir. Bunun yanında büyümenin yukarıda da ifade edildiği gibi nasıl gerçekleştiği önemli olmaktadır. Gelir dağılımı, işgücüne katılım oranı, çalışma saatleri, piyasadaki ücret düzeyi, verilen ücretler arasındaki dengesizlikler, istihdam ve işsizlik gibi hem gelir dağılımı hem de işgücü piyasalarının büyümeden ne derece etkilendiği önemlidir. Gerçekleşen büyümenin, bu göstergeleri olumlu etkilemesi durumunda yoksulluğun da olumlu sonuçları olacağı ifade edilebilmektedir. Gerçekleşen büyüme, burada ifade edilen durumlarda olumlu bir etki yaratmamışsa yoksulluğa da bir katkısı olmayacağı açıktır. Burada büyümenin çok yüksek veya çok hızlı gerçekleşmiş olması önem arz etmemektedir. Yavaş ve istikrarlı bir büyüme de yoksulluk açısından etkili olabilmektedir. Kısacası büyümenin yoksul yanlısı olması üzerinde durulması gereken önemli bir konu olmaktadır (Pissarides, 1991: 225, Kakwani, 1993: 133, Sameti ve Rafie, 2010: 68 – 70, Şenses, 2017: 149 – 152).

Büyüme ve gelir dağılımı ile ilgili Kuznets (1955) yaptığı çalışmada, ekonominin gelişim sürecinde gelir eşitsizliğinin nasıl etkilendiğini araştırmaktadır. Ekonomik

gelişmenin başlangıç aşamasında gelir dağılımındaki eşitsizliğin arttığı görülürken; ekonomik gelişmenin devam etmesiyle birlikte belli bir eşik değerden sonra gelir dağılımında eşitsizliğin azaldığı sonucuna ulaşmaktadır (Kuznets, 1955).

Kamu harcamalarının da yoksulluk ve yoksullar açısından etkili bir politika aracı olduğu tartışılmaktadır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde artan kamu harcamalarının yoksulluk üzerindeki olumlu etkisi görülmektedir. Kamu harcamalarının nasıl gerçekleştiği, kimi kapsadığı, niceliği ve niteliği yoksullar açısından önem arz etmektedir. Özellikle eğitim, sağlık ve sosyal harcamalar yoksul kesimi kapsayacak şekilde yapıldığında olumlu sonuçların alındığı görülmektedir. Bu harcamaların doğru kesime ulaşması yoksulluktan uzaklaşmalarına destek olmaktadır. Bu açıdan kamu harcamaları genel itibari ile yoksulluk açısından önemlidir. Kamu harcamalarının büyüklüğü de literatürde sıkça vergi ve büyüme ile ilişkilendirilmektedir. Vergilerin optimal miktarda toplanması kamu harcamalarının da optimal düzeyde yapılması anlamını taşımaktadır. Aynı zamanda büyüme sürecinin yoksullar için yapılan eğitim, sağlık ve sosyal harcamaların artması için önemli olduğu ifade edilmektedir. Özellikle kamu harcamalarının verimlilik artışına yol açması ile büyümeye de katkı sağlayacak ve yoksulları kapsayan harcamaların kantitatif olarak artmasının yanında kalitatif olarak da artmasına yol açacağı ileri sürülmektedir (Islam, 1992: 120, Şenses, 2017: 233 – 237).

Vergi, gelir dağılımı ve yoksulluk ilişkisine bakıldığında, yoksulluğun önemli nedenlerinden biri gelir dağılımında yaşanan adaletsizlik olduğu söylenebilmektedir. Maliye politikası araçlarından biri olan vergilerle birlikte gelirin yeniden dağılımı yapılabilmektedir. Bununla birlikte ülkemizdeki vergi sisteminin gelir dağılımını bozucu yönde olduğu görülmektedir. Tüketim üzerinden alınan vergilerin ağırlıkta olması bu bozucu etkiyi arttırmaktadır. Yoksul kesimin marjinal tüketim eğilimi yüksek olduğu ve elde ettiği gelirin neredeyse hepsini tüketime harcadığı aşıkardır. Bu durumda vergi yapısı gelir dağılımında adaleti bozmaktadır. Gelir dağılımında adaletsizliğin olması yoksul kesimin yoksulluklarını derinleştirmektedir. Gelir eşitsizliğin ortadan kaldırılması ve düşük gelirli kesimin gelirinde iyileştirmeler yapacak bir yeniden dağıtım politikası yoksulluk açısından önem arz etmektedir (Kanca ve Bayrak, 2019: 1497 – 1499, Polat, 2021: 133).

Verginin gelir dağılımı üzerindeki etkisi vergi yapısı ile ilgili olmaktadır. Dolaylı veya dolaysız vergilerin hangisinin daha ağırlıkta olduğu, vergilerin oranı, vergilerin yansıtılma durumu, gelire göre artan oranlı alınıp alınmadığı ve muafiyet ve istisnaların

kapsamı gelir dağılımını olumlu-olumsuz etkileyebilmektedir. Bunların yanında gelir dağılımını etkileyen başka birçok faktör olduğu bilinmektedir. Bunlarla birlikte vergiler gelir dağılımını etkileyen önemli faktörlerden biridir. Vergilerin temel amaçlarından biri kamu giderlerini finanse etmek olduğu bilinmektedir. Bunun yanında vergilerin sosyal yönü de vardır. Burada vergilerin büyümeyi engellemeyen ve gelir dağılımını bozmayan bir yapıya sahip olması önem arz etmektedir (Yüce, 2002: 13 – 14, Demirgil, 2018: 120 – 122). Vergilerin dengeli dağılımı yoksullar açısından önem arz etmektedir. Dolaylı vergilerin ağırlıkta olması hem vergi adaleti hem de yoksullar açısından ekstra yük oluşturabilmektedir. Marjinal tüketim eğilimi yüksek olan yoksul kesim açısından dolaylı vergilerin ağırlıkta olması olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir.

Gelir dağılımının neredeyse hiçbir ekonomide adil dağılmadığı söylenebilmektedir. Özellikle gelişmemiş ve az gelişmiş ülkelerde gelir dağılımının daha bozuk olduğu görülebilmektedir. Bu ülkelerde gelir dağılımının bozukluğu yoksulluğu da derinleştirmektedir. Gelir dağılımı eşitsizliği yüksek olan gelişmemiş ve az gelişmiş ülkelere bakıldığında vergi sisteminin, dolaylı vergilerin ağırlıkta olduğu bir yapıda olduğu ifade edilebilmektedir (Prasad, 2008: 6 – 7). Vazquez vd. (2012) çalışmasında, özellikle gelir vergisi başta olmak üzere dolaysız vergilerin yoksulluğu pozitif etkilediğini ve tüketim üzerinden alınan dolaylı vergilerin ise yoksulluğa negatif etkilerinin olduğunu ortaya koymaktadırlar. Aynı zamanda kamu harcamalarının da vergiler gibi yoksulluk üzerinde olumlu etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu açıdan vergilerin yeniden dağıtım mekanizması olarak kullanılmasından dolayı, yoksulluk üzerinde önemli bir etkisi olduğu ve politikaların özellikle gelir vergisi dikkate alınarak gerçekleştirilmesi, yoksulluk açısından pozitif yönde önemli sonuçlar doğuracağı belirtilmiştir (Vazquez vd., 2012: 95 – 97). Bir ülkedeki gelir dağılımında yeterince düzelme olmadığında yoksulluk konusunda da bir iyileşme olamayacağı ifade edilebilmektedir.

İstihdam ve yoksulluk ilişkisine bakıldığında, özellikle 1980 sonrasında hâkim olan Neoliberal politikalarla birlikte istihdam oranlarının düştüğü ve işsizliğin arttığı görülmektedir. Devletin piyasadaki rolünün azalmasıyla birlikte, esneklik ve kuralsızlaştırma yaygınlaşmıştır. Ücretlerin düşük olması, çalışma şartlarının esnek olması ve giderek artan yedek işgücü ordusu beraberinde düşük gelirli bireylerin sayısında artış yaşanmasına neden olmuştur (Bayat, 2015: 55 – 56). İstihdam yaratılmaması işsiz sayısının artması anlamına gelmektedir. İşsiz sayısının artması ise

gelir elde edemeyen bireylerin sayısında artış olmasını ifade etmektedir. Yoksulluğun önemli nedenlerinden biri olan istihdam, sağlanamadığı durumda yoksulluk oranlarında artış meydana gelmektedir. Bireylerin istihdama dahil olamama süresinde artış yaşanması durumunda, yani işsiz kalma sürelerinin uzaması durumu yoksulluklarını daha derinden hissetmelerine sebep olmaktadır. Tersine durumda, aktif işgücü piyasalarına dahil olan bireylerin yoksulluktan kurtulmaları kolaylaşmakta, aynı zamanda istihdamda aktif olarak yer alanların yoksulluğunun kısmen azalması kaçınılmaz olmaktadır (Canbey-Özgüler, 2017: 66).

Yoksulluk ve vergi ilişkisini dolaylı olarak ele alanlar yoksulluk ile maliye politikası amaçlarını bu şekilde açıklamaktadırlar. Bu çerçevede özetle, gelir dağılımındaki eşitsizliğin artması, istihdam yaratılamaması, yoksul yanlısı büyümenin gerçekleşmemesi vs. durumları yoksulluğu da beraberinde artırmaktadır. Gelir dağılımı, yoksulluk, ekonomik büyüme, vergi ve istihdam gibi konular hepsi birbiri ile ilgili konular olmaktadır. Gelir dağılımının düzelmesi, büyüme sonucunda elde edilen çıktının adil paylaşılması ve sürekli istihdamın sağlanması yoksulluk açısından önemli olmaktadır. Bu doğrultuda maliye politikası araçları ile amaçları arasındaki ilişki önemlidir. Yoksulluk açısından değerlendirildiğinde de maliye politikası araçları ile amaçları optimal düzeyde birbirini dengelemesi durumunda, yoksulluk açısından da optimal bir çözüm sağlanabilmektedir. Vergi ve yoksulluk ilişkisini dolaylı olarak inceleyen yani maliye politikası amaçlarından büyüme, gelir dağılımı ve istihdam/işsizlik üzerinden açıklayanların temel argümanları bu şekilde açıklanmaktadır. Sonraki başlıklarda vergileme ve yoksulluk ilişkisini direkt inceleyen argümanlara yer verilmektedir. Burada vergi türleri ve yoksulluk ilişkisi açıklanmaktadır.

### **2.6.2. Direkt Olarak Vergileme ve Yoksulluk İlişkisinin İncelenmesi**

Vergileme ve yoksulluk ilişkisini direkt olarak, vergi türleri ve yoksulluk arasındaki ilişki üzerinden açıklanmaktadır. Literatürde yoksulluğu yukarıda açıklandığı gibi dolaylı olarak çeşitli makroekonomik göstergelerle ilişkisi üzerinden anlatan görüşler olduğu gibi aşağıda açıklanacak olan vergi türleriyle yoksulluğu açıklayan görüşlerde bulunmaktadır. Yoksulluk karmaşık bir sorun olduğundan birçok makroekonomik gösterge ile ilişkisi bulunmaktadır. Bu açıdan bu başlık altında yoksulluğun direkt olarak vergi türleri ile olan ilişkisi incelenmektedir. Burada temelde dolaylı vergiler ve dolaysız vergiler başlığı altında bu ilişki açıklanmaya çalışılmaktadır.

### 2.6.2.1. Dolaysız Vergiler ile Yoksulluk İlişkisinin İncelenmesi

Vergilerin asıl olarak dolaylı vergiler ve dolaysız vergiler olarak temel bir ayrıma tabi tutulduğu bilinmektedir. Gelir üzerinden alınan vergiler, geliri erozyona uğratan sürecin sadece başlangıcını oluşturmaktadır. Bunun yanında elde edilen gelirin harcanmasının her kademesinde de ayrı ayrı vergi alınması, yoksulların temel ihtiyaçları dışındaki başka tüketim mallarına ulaşmasını kısıtlayabilmekte veya engelleyebilmektedir. Bu açıdan vergilerin yoksulluğu, uygulanan politikalar çerçevesinde olumlu veya olumsuz etkileyebileceği ifade edilebilmektedir. Bu çerçevede bu başlık altında, ücret üzerinden alınan vergiler başta olmak üzere, dolaysız vergiler ile yoksulluk ilişkisi ele alınmaktadır.

Vergilerin çeşitli amaçları vardır. Vergiler, devletler için en önemli gelir kalemlerinden biri, devletin uygulayacağı çeşitli sosyo-ekonomik politikaların teşviki/çaydırıcı unsuru ve aynı zamanda piyasa başarısızlıklarını düzeltebilmek için kullanılan bir politika aracıdır. Bunların yanında vergiler, gelirin yeniden dağılması, eşitsizliklerin giderilmesi ve yoksulluğun azaltılması açısından kullanılabilecek etkili bir araç olabilmektedir. Dolayısıyla vergi ve vergi sistemleri, bir ülkenin ideolojik, siyasi ve sosyo-ekonomik gibi birçok öncelikli politikalarının belirlenmesi açısından önem arz etmektedir (Prasad, 2008: 6, Itriago, 2011: 12). Bu kapsamda yoksulluğun azaltılması vergi politikaları ile de mümkün olabilmektedir. Aktif olarak işgücünde yer alsın veya almasın düşük bir gelire sahip olanları, vergilerin ağır yükü altında ezdirmeyecek politikalar ile yoksulluğu azaltmak mümkün olabilmektedir.

Vergilerin bozucu etkilerini minimize etmek adına pek çok reform yapılmaktadır. Ancak bu reform girişimleri, genelde yüksek gelirli sermaye gruplarının yararına olacak şekilde çeşitli makroekonomik hedeflere ulaşmak amacıyla gerçekleştirildiği söylenebilmektedir. Bu makroekonomik hedefler; büyüme, bütçe dengesi, fiyat istikrarı, işsizlik vb. olarak ifade edilebilmektedir. Vergi konusunda yapılan reformlar, temelde sermaye grubunun çıkarlarını korumak amacıyla gerçekleştirildiğinden, yoksulluk ve gelir eşitsizliği sorunları dikkate alınmadığı -başka bir ifadeyle yoksulların ihmal edildiği- görülmektedir. Yapılan vergi reformlarının yoksulluğu azalttığını iddia etmek için yoksulluğun günümüzde artmasından ziyade azalmış olması gerekmektedir. Ancak bakıldığında yoksulluk her zaman olduğu gibi artmaya devam etmektedir (Gemmell ve Morrissey, 2005: 131 – 132, Durkaya, 2015: 8 – 9).

Reformlarda yoksulların ihmal edilmesi iki nedene dayandırılabilir. Birincisi, vergilerin yoksulları kısıtlı düzeyde etkileyeceği düşüncesidir. Çünkü yoksullar genelde düşük gelirli oldukları için tüketime ayırabilecekleri gelir de düşüktür ve bu durumda yoksulların ödeyeceği vergi miktarı da az olmaktadır. İkincisi ise vergilerin yeniden dağıtım aracı olmaktan ziyade gelir getiren bir araç olarak görülmesi ve kamu sosyal harcamalarının yoksulluğu azaltmada vergilerden daha etkili olduğu görüşüdür. Burada esasen, yoksulluğun azaltılmasının hedeflendiği bir ekonomide vergiler yerine kamu sosyal harcamaların kullanılması, yoksulluğu azaltmak ve eşitsizlikleri ortadan kaldırmak adına daha güçlü sonuçlar doğuracağı inancı yatmaktadır (Gemmell ve Morrissey, 2005: 132). Vergi, ülkelerin tercih önceliklerine bağlı olarak bir politika aracı olarak kullanılacaksa, burada hem gelir dağılımında eşitsizliği hem de yoksulluğu yapılan tercihlerin bir parçası olarak göz önüne alması gerekmektedir.

Dolaysız vergiler özelinde bakıldığında gelir adaleti, eşitsizlik ve yoksulluk açısından en etkili verginin gelir vergisi olduğu bilinmektedir. Dolaysız vergilerin (temelde ücret üzerinden alınan gelir vergisi) sistematik yapısı verginin adil dağılımı açısından yeterli olmasa da yoksul kesim açısından daha az yıpratıcı bir yapıya sahiptir. Kişilerin mali gücüne göre vergilendirilmesi, artan oranlı tarife yapısı itibarıyla gelir ve servette meydana gelen artışa paralel olarak ödenen verginin de artması ve aynı zamanda emek ve sermaye gelirlerinin farklı şekillerde vergilendirilmesi gibi durumlara uyumlu olması açısından dolaysız vergiler, tüketime dayalı olan dolaylı vergilere göre daha adil kabul edilmektedir (Yüce, 2002: 14, Esmael, 2013: 8, Durkaya, 2015: 10).

Ücret üzerinden alınan vergiler, ücretlinin eline geçen paranın miktar olarak azalmasına neden olmaktadır. Bunun yanında ücret üzerindeki vergiler kayıt dışı çalışmayı da teşvik etmektedir (Korkmaz, 2004: 69). Bir başka açıdan bakıldığında ücret üzerindeki vergiler emek maliyetini artıran bir özelliğe de sahiptir. Emek maliyetindeki artış emek talebini de azaltarak işsizliğe, ücretlerin düşmesine ve kayıt dışı istihdama yol açabilmektedir. İşsizlik ve düşük ücretler yoksulluğu artırabileceği gibi büyüme ve yatırımların azalması gibi başka makroekonomik etkileri de olabilmektedir. Bu açıdan vergiler hem refah kaybı yaratmakta ve yoksulluğu artırmakta hem de reel ücret gelirlerini düşürebilmektedir. Dolayısıyla harcanabilir geliri azaltmakta ve aynı zamanda tüketim harcamalarını kısabilmektedir. Bu durum devletin vergi gelirlerini de azaltmaktadır (Daveri ve Tabellini, 2000: 50 – 51, Durkaya, 2015: 15).



Emeğinin karşılığında alacağı ücret eline geçmeden kesilen vergiler bireylerin harcanabilir gelirini azaltacağından, bu kaybedilen geliri telafi edebilmek adına kayıt dışı çalışmaya yönelebilmektedir. Ücret üzerinden alınan vergilerde adaletin sağlanması, yoksulluk ve gelir dağılımına olumlu katkı yapabileceği düşüncesi ile çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Artan oranlı tarife, asgari (en az) geçim indirimi, ayırma ilkesi olarak ifade edilen sermaye gelirinin emek gelirinden daha fazla vergilendirilmesi, istisna, muafiyetler gibi yöntemler bunlara örnektir (Öztürk ve Ozansoy, 2011: 205, Gök ve Yalçın, 2015: 225 – 226). Bu yöntemlerin etkili kullanılması veya sistematik yapısı yoksulları kapsayacak şekilde düzenlenmesi olumlu sonuçlar doğurabilmektedir.

Vergilemede adalet ilkesini sağlamak, gelir eşitsizliklerin sebep olduğu dezavantajları hafifletmek ve düşük gelirli kesimlerin yararını gözetlemek adına artan oranlı vergileme sistemleri kullanılmaktadır. Özellikle çalışan yoksul kesimi ilgilendiren ve ücret üzerindeki gelir vergisi sisteminde etkili olarak kullanılan artan oranlılık, benzer durumda olanlardan benzer vergi alınmasını farklı durumda olanlardan farklı vergi alınmasını ifade etmektedir. Bu durumda bireylerin vergi sonrası gelirleri ile vergi öncesi gelirleri farklılık göstermektedir. Bu farklılık düşük gelirli kesimlerin lehine olacak şekilde bir değişim göstermektedir (Sarıoğlu, 2002: 220). Ücretliler özelinde bir değerlendirme yapıldığında, artan oranlı vergi yapısı, açlık sınırında ücret alan kesimler için yoksullaştırıcı bir yapıdadır. Açlık sınırında ücret alan ücretliler, eline geçen gelir ile ancak en temel ihtiyaçlarını karşılayabildiği ifade edilebilmektedir. Türkiye açısından bakıldığında %15’lik ilk dilimin düzenlenmesi bir ücret karşılığı çalışan yoksul kesimin gelirinin bu oranda erozyona uğraması anlamını taşımaktadır.

En az geçim indirimi verginin şahsiliği kriterinin karşılığı olan bir kavram olmaktadır. Ödeme gücüne göre vergilendirilme prensibi çerçevesinde kişilerin ailevi ve şahsi durumları göz önüne alınarak vergilemeye muhatap tutulması verginin şahsiliği olarak açıklanabilmektedir. Bireylerin temel ihtiyaçlarına karşılık gelen bir miktar gelirin vergi dışı bırakılması asgari veya en az geçim indirimi olarak ifade edilebilmektedir. Burada temel ihtiyaçlar bireylerin hayatta kalabilmesi için karşılaması gereken gereksinimlerin parasal karşılığıdır. En az geçim indirimi adil bir vergi sistemi için önemli bir uygulama olmasına rağmen eksik yönleri bulunmakta ve eleştirilmektedir. Bu eleştirilerden birincisi, milli gelirin büyük bir kısmını düşük gelirli olanların oluşturduğu ifade edilerek en az geçim indiriminin verginin verimini düşürdüğü yönünde olmaktadır. Özellikle az gelişmiş ülkelerde verimli bir vergi sistemini engellediği yönünde görüşler

bulunmaktadır. İkincisi, en az geçim indiriminin net olarak tespit edilememesi yönündedir. Üçüncüsü, en az geçim indiriminin belli bir grubu vergi dışı bırakması eşitlik ve verginin genellik ilkesine aykırı olduğu yönündedir. Eleştirilerin haklılık payına sahip olmasının yanında en az geçim indirimi düşük ücretliler açısından önemli bir uygulamadır. Elde edilen gelirin sadece fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamaya yeten düşük ücretlilerin, böyle bir uygulama ile en azından harcanabilir gelirinde bir miktar artış olması önemli bir yere sahip olabilmektedir (Pamak, 1975: 190 – 194, Bozdoğan vd., 2012: 129, Organ ve Yavuz, 2017: 9).

En az geçim indirimi ile ilgili lehte ve aleyhte birçok eleştiri yapılmaktadır. Ancak zaten düşük gelirli olan yoksulların elde ettiği gelire sadece en temel fizyolojik ihtiyaçlarını karşılayabildiği bir ücret için en az geçim indirimi yetersiz kalmaktadır. Temel sav, özellikle düşük ücretle çalışanlar üzerindeki gelir vergisinin tamamen alınmamasıdır. Mevcut konjunktürde özellikle gelişmekte olan ülkelerde, devlete büyük bir yük oluşturacağı ve devlet için büyük gelir kaybı yaratacağı düşüncesinden dolayı bu konuya temkinli yaklaşılmaktadır. Bunun yanında en az geçim indirimi miktarının artırılması ve sistematik olarak bu tarz uygulama alanlarının genişletilmesi düşük ücretli çalışanlar üzerindeki vergi yükünü hafifletmek için etkili olabilmektedir. Açlık sınırında ücret alan kesimin yoksulluğuna destek olmak için en az geçim indirimi ve buna benzer yeni uygulamaları daha aktif bir şekilde kullanılması gerekmektedir (Tekeli, 1960: 85 – 86, Bozdoğan vd., 2012: 132 – 134).

Gelirin kaynağına göre farklı vergilendirilmesini öngören ayırma ilkesi, gelirin belirli bir emek karşılığında elde edilmesi durumunda daha düşük oranlarda ve servet veya sermaye gelirlerinin ise daha yüksek oranda vergilendirilmesi olarak ifade edilmektedir. Ödeme gücüne ulaşmada kullanılan bir yöntem olan ayırma ilkesi vergilemede adaleti sağlamak adına verginin mükellefin ödeme güçlerine oranla alınmasını amaçlamaktadır. Ayırma ilkesi sosyal, siyasal ve ekonomik güdülerle açıklanabilen bir sistemdir. Sosyo-ekonomik hedefleri gerçekleştirmek maksadıyla gelir ve servet dağılımındaki adaletsizlikleri en aza indirmek amacıyla uygulanmaktadır. Aynı zamanda düşük gelirli kesimi daha az vergilendirme yoluna giderek tüketime yönlendirmek, yüksek sermaye sahiplerinin aşırı tasarruf durumlarını önleyerek yine tüketime yönlendirmek ayırma ilkesinin amaçları arasında yer almaktadır (Saraçoğlu, 2016: 42 – 44). Ayırma ilkesi emek gelirini koruması açısından önemli bir uygulama

olmaktadır. Bununla birlikte düşük gelirli kesimin düşük oranda da olsa vergilendirilmesi istenen bir durum olmamaktadır.

Yoksulluk ve özellikle gelir dağılımı kanalına bağlı bir durum olan muafiyet ve istisnaların yüksek gelir grubunda yer alanlara yönelik gerçekleştirilmesi gelir dağılımını olumsuz etkilemektedir. Aynı zamanda vergi yükünün de adil dağılımını engelleyen bu tür uygulamalar yoksulluğu artıran bir yapıya sahip olmaktadır. Bu uygulamaların sonucunda artan gelir eşitsizliği nihayetinde yoksulluk üzerinde de derin etkiler bırakmaktadır. Muafiyet ve istisna uygulamaları sermayedar grubu yerine yoksul kesimi kapsamalı ve gelir dağılımı üzerinde olumlu etki edecek şekilde uygulanmalıdır. Gerek vergi sistemi gerekse de mevcut kapitalist sistem karşısında avantajlı durumda olan sermayedar grubu yerine; her haliyle dezavantajlı ve savunmasız durumda olan yoksul kesime yönelik düzenlemeler gerekmektedir. Bu kapsamda, muafiyet ve istisnalar politik ve iktisadi amaçların yanı sıra gelir dağılımı ve yoksulluğu da kapsayan sosyal amaçlar için düzenlenmesi gerektiğini belirtmektedir (Ulusoy (2013: 324, Kurt ve Çelikay, 2020: 516).

Etkin politikalar çerçevesinde uygulanmadığı zaman yoksulluğu derinleştiren ve daha fazla hissedilmesine neden olan bir diğer durumda vergi yükü olmaktadır. Ücret üzerindeki vergi yükünün artması hem yoksullar -savunmasız ve kırılgan bir yapıda olmalarından dolayı en çok yoksullar- hem de işverenler açısından dezavantajlı durumlar yaratmaktadır. İşveren yüksek vergilere katlanmak istemeyip işten çıkarma yolunu tercih edebilmektedir. Aynı zamanda yüksek vergi ve düşük ücretler nedeniyle emekçiler ya kayıt dışına yönelmek durumunda kalabilmekte ya da çalışmanın daha maliyetli olduğuna karar vererek çalışmamayı tercih etmek durumunda kalabilmektedir. Bu durumda kayıt dışına itilmek gelir etkisi, çalışmanın maliyetinden dolayı çalışmamayı zorunlu olarak seçmek ise ikâme etkisi kavramları ile açıklanmaktadır (Durkaya, 2015: 15 – 16, Ay ve Haydanlı, 2017: 148). İşgücü piyasasında savunmasız durumda olan düşük gelirli kesimin işten çıkarılması veya işi bırakması durumunda yoksulluğun pençelerine kapılması kaçınılmazdır. Düzenli bir gelire sahip olması parasal anlamda yoksulluklarının nispeten azalmasına yardımcı olabilmektedir. Bu açıdan özellikle ücret üzerindeki vergi yükü, düşük ücretle çalışmak zorunda olan çalışan yoksul kesimin çalışma tercihlerini ve pratiklerini etkilememesi gerekmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde ve gelişmiş ülkelerde farklı olmak koşulu ile gelir eşitsizliği ve yoksulluk konusunda, etkili bir yol izlenmesi açısından ücret üzerinden

alınan gelir vergisinin daha etkili olduğu görüşü hakimdir. Burada gelişmiş ülkelerde genelde kişisel gelir vergisi etkili sonuçlar doğururken, gelişmekte olan ülkelerde daha az etkili sonuçlar doğurduğu görüşü ileri sürülmektedir. Başka bir ifade ile ücret üzerinden alınan gelir vergisinin gelir dağılımında adaleti sağlama ve yoksulluğu azaltma konusunda ülkenin gelişmişlik düzeyi önem arz etmektedir (Bird ve Zolt, 2005: 3 – 4, Clark ve Lawson, 2008: 24)

Gelişmekte olan ülkelerde gelir vergisinin daha az etkili olması üç nedene dayandırılmaktadır. Bunlardan birincisi, gelir vergisinin vergi gelirleri içerisindeki payının dolaylı vergilere göre düşük düzeylerde kaldığı, yeteri kadar kapsamlı olmadığı ve artan oranlılığının optimal seviyede gerçekleşmediği ifade edilmektedir. İkincisi, gelir vergisinin birçok konuda maliyetli olmasıdır. Mali, ekonomik, siyasi, yönetsel ve uyumluluk gibi birçok maliyet unsuru barındırması daha az etkili olmasına neden olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin gelir vergisi yapısı genel itibariyle gelişmiş ülkelerin vergi yapısından kopyalanması, kötü tasarlanması ve yönetilmesi diğer vergilerin maliyetinden daha fazla maliyetli olmasına sebep olmaktadır. Üçüncüsü ise gelişmekte olan ülkelerde gelir vergisinin gelir dağılımı ve yoksulluğu azaltmada etkisiz kalması ve aynı zamanda mali sistemi kullanmak istemeleri alternatif yaklaşımlarla açıklanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde genelde dolaylı vergilerin payının yüksek olduğu görülmektedir. Bu açıdan gelir dağılımı ve yoksullukla mücadelede, gelir vergisinden ziyade dolaylı vergilerin iyi tasarlanmasıyla etkili sonuçlar alınabilmektedir (Bird ve Zolt, 2005: 3 – 4).

Gelişmekte olan ülkelerde genel itibariyle dolaylı vergilerin ağırlıkta olması yoksul kesim açısından ekstra vergi yükü anlamına gelebilmektedir. Özetle vergilerin yoksulluğu azaltması konusunda, gelişmekte olan ülkelerin dolaylı vergilerin yapısında değişiklik yapması daha isabetli sonuçlar doğuracaktır. Özellikle zorunlu tüketim harcamalarını önemli derecede etkilemesi yoksulları en temel ihtiyaçlarını bile kısıtlamak durumunda bırakmaktadır. Bu açıdan vergi yapısı, gelir üzerinden alınan vergiler üzerine kurulmadığı veya kurulması sosyo-politik maliyetler doğuracağından, dolaylı vergilerin yapısında yoksul yanlısı düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

Dolaysız vergiler kategorisinde olup yoksulluk üzerinde önemli etkileri olan bir diğer vergi servet vergileri olmaktadır. Servetin vergilendirilmesi eskiye dayanmaktadır. Servetin çok farklı unsurları olduğundan her ülkede farklı servet vergileri olabilmektedir. Nitekim bu farklılıkların sebebi, servet vergilerinin asıl amacının fiskal olmayıp, sosyal

olmasıdır. Dolayısıyla her ülkenin sosyal ve ekonomik düzeninin farklı olması ve servet vergileri ile farklı hedeflerin belirlenmesi, servet vergilerinin de farklı türlerde olmasına neden olmaktadır. Servet vergilerinin vergi gelirleri içerisindeki payının zamanla azaldığı ifade edilmektedir. Bunun nedeninin ise servet vergilerinin sermayeyi olumsuz etkileyeceği ve bunun sonucunda da üretimi azaltacağı düşüncesidir. Ancak günümüzde halen daha toplumun sosyal durumunu ve gelir dağılımını düzenlemek için kullanılabilir önemli bir vergi olduğu düşünülmektedir (Tuncer, 1962: 158 – 168, Kızıltoprak, 2020:332 – 337).

Dolaysız bir vergi olan servet vergilerinin uygulanması tarihsel olarak gelir dağılımı ve yoksulluk açısından olumlu sonuçları doğurabileceği bilinmektedir. Ancak zamanla servetin vergilendirilmesinin başta yatırımlar olmak üzere çeşitli makroekonomik değişkenler üzerinde olumsuz etkiler bırakacağı düşüncesi ile servet vergilerinde azalma yoluna gidilmiştir. Geline nokta vergi gelirleri içerisindeki payı az olmasına rağmen gelir dağılımı ve yoksulluk için uygulanan önemli bir vergi niteliğindedir. Özellikle etkileyebileceği hedef kitlenin belli olması, servet vergileri konusunda uygulanacak politikaların etkin sonuçlara doğuracağı ifade edilebilmektedir (Eser ve Genç, 2020: 230 – 231).

Servet vergileri, gelir dağılımı ve yoksulluk açısından kullanılabilir etkili araçlardan biri olduğu ifade edilebilmektedir. Gelir vergisiyle birlikte etkili bir şekilde kullanılması durumunda yoksulluk konusunda önemli mesafeler kat etmek kaçınılmaz olacaktır belirtilmektedir. Ödeme gücü açısından önemli olan fakat gelir vergisinin vergilendiremediği iktisadi araçları da vergilendirebildiği için yoksulluğun iyileştirilmesi konusunda, gelir vergisinin tamamlayıcısı niteliğinde olması itibarıyla önem arz etmektedir. Özellikle servet dağılımındaki uçurumun neden olduğu adaletsiz gelir dağılımı servet vergilerinin efektif kullanılması ile kısmen düzeltilmesi olanaklı olmaktadır. Yüksek gelir grubunda yer alanların vergi yükünün artması durumunda bu yükün önemli bir kısmını yansıtabilmesi olanaklıdır. Bu durum zamanla vergi gelirinin, ücretlilerden ve tüketimin vergilendirilmesinden karşılanacağı bir döngü oluşturmaktadır. Bu döngünün sonucunda ise ücretliler aleyhine gelir dağılımında sapmalar meydana gelmektedir. (Aktan ve Vural, 2002, Tunçer ve Demirtaş, 2021: 244).

Düşük gelirli gruplar marjinal tüketim eğilimi yüksek olduğundan tasarruf etme olanakları çok düşüktür. Gelir düzeyi yüksek grupların ise marjinal tasarruf eğilimi yüksektir. Bu durumda tasarrufları da yüksek olmaktadır. Sonuç itibarıyla servet dağılımı

yüksek gelirli gruplar lehine gerçekleşmektedir. Gelir dağılımının dengesiz ve adaletsiz dağıldığı bir ekonomide yaratılan servetin büyük bir kısmı yüksek gelirli grupların lehine dağıldığı görülmektedir. Bu sistem bir döngü haline gelmektedir. Düşük gelirli gruplar servet dağılımından düşük pay almakta; yüksek gelirli gruplar yüksek pay almaktadır. Bu döngü kapitalist sistem içerisinde sürekli kendini yenilemektedir (Öztürk, 2016: 355). Servet dağılımı bu şekilde her zaman yüksek gelirli grupların lehine gerçekleştiği değerlendirilmesi yapılabilmektedir.

Servet vergileri mükelleflerin kişisel özelliklerini dikkate aldığından dolayı gelir dağılımında adaleti sağlamak için daha etkili olabilmektedir. Servet ödeme gücünün bir göstergesi olarak görülmektedir. Ödeme gücü birbirinden farklı olanlar farklı vergi yüküne sahip olmaktadır. Aynı zamanda servet vergilerinin yansıtılmasının güç olması, kanun koyucunun hedef kitleyi direkt etkileyebilmesine sebep olabilmektedir. Gelir dağılımını düzeltici etkisine sahip olan servet vergileri, gelirin adil dağılmaya başlamasıyla yoksulluğu da azaltma konusunda etkili olabilmektedir. Servet vergilerinin, servetin belirli bir zümrenin elinde birikmesini engelleyebilen bir yapısı bulunmaktadır. Servetin adaletli dağılması, servet vergilerinin yeniden dağıtıcı rolü ile olabilmektedir (Giray ve Ömür, 2019: 75 – 76, Kanca ve Bayrak, 2019: 1498). Bu durumda gelir dağılımı ve yoksulluk için kullanılacak önemli bir vergi olan servet vergilerinin vergi gelirleri içerisindeki payının artması ve daha etkili kullanılması gerekmektedir. Bunun nedeni, servet vergileri temelde vergilerin mali amacı dışında, vergilerin sosyal amacına hizmet etmektedir.

#### **2.6.2.2. Dolaylı Vergiler ile Yoksulluk İlişkisinin İncelenmesi**

Dolaylı vergiler temelde tüketim üzerinden alınan vergilerdir. Tüketim en temel gıda maddesi olabileceği gibi lüks maddelerde olabilmektedir. Bu açıdan en temel ihtiyaçlardan en lüks harcamalara kadar tüm mal ve hizmetlerden tüketim vergileri alınabilmektedir. Tüketim vergileri tersine artan oranlı yapısı nedeni ile geliri düşük olanlar daha fazla vergi yüküne maruz kalmaktadır. Düşük gelirli bireylerin marjinal tüketim eğilimi yüksek olması nedeniyle gelirin tümünü harcamaktadır. Harcama yaptığı her durumda ise vergi ödemektedir. Bu durum vergi adaletini zedeleyen bir durum olmasının yanında yoksullar üzerindeki yükü de artırmaktadır. Dolayısıyla tüketim üzerinden alınan vergiler hem gelir dağılımını bozucu etkisi hem de yoksullar açısından olumsuz sonuçlar doğuran bir yapısı bulunmaktadır. Gelişmemiş veya az gelişmiş ülkelerin genel sorunu, vergi gelirleri içerisinde dolaylı vergilerin payının yüksek

olmasıdır. Bu da hem vergi adaleti hem de yoksulluk açısından olumsuz sonuçlar doğurmaktadır (Demirgil, 2018: 120 – 121).

Düşük gelirli bireylerin ortalama vergi oranı yüksek olabilmektedir. Aynı zamanda düşük gelirli bireylerin gelirinin hepsini tükettiği bilinmektedir. Yaptığı tüm harcamalarda vergi vermektedir. Yoksullar üzerindeki olumsuz yapısı bilinmesine rağmen ülkelerin dolaylı vergileri tercih etmesinin en önemli nedenlerinden biri toplanmasının kolay olmasıdır. Gelişmemiş veya az gelişmiş ülkelerde genellikle ağırlık olarak dolaylı vergilerin tercih edilmesi, vergi sistemlerinin vergi adaletini göz ardı ederek düzenlendiği ifade edilebilir. Bireylerin geliri ve ailevi durumları göz önüne alınmadan alınan bu vergiler mükellefin sırtına yük bindirebilmektedir (Esmaeel, 2013: 11, Kanca ve Bayrak, 2019: 1497 – 1498). Açlık sınırında veya açlık sınırının altında bir ücretle çalışanlar, elde ettiği gelirin tümünü harcamak durumunda kalmaktadır. Yapılan harcamalar ise genel itibariyle temel gıda harcamaları olabilmektedir. Yapılan her harcamanın içerisinde vergi bulunmaktadır. Vergilerin sosyal amacı göz önüne alınıp, yoksul yanlısı düzenlemeler yapılması yoksulluk açısından önem arz etmektedir.

Gelişmekte olan ekonomilerde dolaysız vergilerin yanı sıra tüketim üzerinden alınan dolaylı vergilerin ağırlıkta olmasının dört nedeni bulunmaktadır. Birincisi, bu ülkelerde gelir seviyesi genel itibariyle düşüktür. Bu nedenle vergi tabanı ve matrahı da nispeten küçüktür. İkincisi, gelişmekte olan ülkelerde vergileri tahsil etme etkinliğinin zayıf olması bu ülkeleri dolaylı vergilere itmektir. Üçüncüsü, vergi kaçırmanın yüksek boyutlarda seyretmesi dolaylı vergileri tercih etmenin bir başka nedeni olmaktadır. Dördüncüsü ise gelişmekte olan ülkelerde büyük bir kayıt dışı sektörün varlığı gelir vergisinin ödenmesinde zorluklar meydana getirmektedir. Kayıt dışı sektörün varlığı dolaysız vergi gelirlerinin düşük seyretmesini beraberinde getirerek dolaylı vergilere yönlendirmektedir (Prasad, 2008: 8). Gelişmekte olan ülkelerdeki vergi sistemlerinin ekonomik etkileri göz önüne alarak düzenlenmesi, vergilerin sosyal amacını göz ardı ederek yoksul kesimi olumsuz etkilemektedir. Prasad (2008), yoksul kesimin olumsuz etkilenmemesi için temel tüketim malları üzerindeki vergi oranlarının ya çok düşük seviyede tutulması ya da tamamen sıfırlanması gerektiğini ve aynı zamanda yoksul kesimin tüketemediği lüks tüketim malları üzerindeki vergilerin de artırılması gerektiğini ifade etmektedir (Prasad, 2008: 8 – 9).

Dolaylı vergilerin gelir ve servet durumları göz ardı edilerek her kesimi kapsamı hem vergilemenin ödeme gücü ilkesini hem de vergide adalet ilkesini ihmal etmektedir.

Bu durumda yoksul veya varsıl fark etmeksizin her birey yaptığı tüketim sonucunda aynı vergi oranından sorumlu olmaktadır. Yüksek gelirli kesimin bu vergi ödemesinden daha az etkilendiği ve gelirin oranla daha düşük vergi ödediği bilinmektedir. Yoksul kesimin düşük gelirli olması ise gelirin oranla daha fazla vergi ödediği gerçeğini ortaya çıkarmaktadır (Durkaya, 2015: 11). Gelirin oranla ağır bir yük oluşturabilen bu vergiler, yoksul kesimin tüketimlerini kısalmaya ve sadece alması gereken zorunlu tüketim harcamalarına yönelmesine neden olabilmektedir.

Dolaylı vergilerin ağırlıkta olduğu bir sistemde kamu giderlerini finanse etme görevi marjinal tüketim eğilimi yüksek olan kesimlerin sırtında olmaktadır. Bu kesimler gelirin neredeyse hepsini tüketmek zorunda olan yoksul kesim olmaktadır. Bu kesimler gelirin harcarken her aşamada vergi vermektedir. Yukarıda ifade edildiği gibi yoksullar elde ettiği gelir ile sadece en temel ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Elektrik, su, yakıt, süt, yumurta, peynir, çay, tuz, şeker, ekmek gibi en temel ihtiyaçlar üzerine konulan vergiler yoksul kesimin vergi yükünü artırmakta ve tersine artan oranlı bir yapı oluşturmaktadır. En temel ihtiyaçların bazılarının üzerinde birden çok verginin olduğu da göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Tüketimin her aşamasında vergi verildiği kabul edilirse ücret geliri elde edenler üzerindeki dolaylı vergi yükü de yüksek olduğu ifade edilebilir. Dolaylı vergilerin tüketim üzerindeki olumsuz yapısının yanında eğitim ve sağlık gibi önemli alanlarda da yoksullar açısından olumsuz etkileri yüksektir (Gök ve Yalçın, 2015: 239, Şeker Olcay, 2019: 54). Gelirin neredeyse hepsinin tüketilmesi, gerekli eğitim ve sağlık hizmetlerine ulaşmayı sekteye uğratabilmektedir. Özellikle eğitimin sekteye uğraması yoksulluğu döngüsel bir hale getirebilmektedir.

Dolaylı vergilerin mal ve hizmetlerin fiyatları içerisine gizlenmiş olarak uygulanması, vergilerin tüketim malları üzerinde olumsuz etki yaratmadığı anlamını taşımamaktadır. Vergilerin tüketim mallarının fiyatları içerisine uygulanarak malların fiyatlarında artış yaratması yoksulların aleyhine tüketim ihtiyaçları üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Vergi yükümlülerinin şahsi ve ailevi durumları dikkate alınmadan uygulanan bu vergiler az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için ekonomik etkinlik anlamında sıkça başvurulmaktadır. Fiyat mekanizması sayesinde tüketicilere kolayca yansıtılan bu vergiler yoksulluk açısından ekstra vergi yükü oluşturmakta ve gelir dağılımını bozucu ve yoksulluğu derinleştirici yapıda olmaktadır. Aynı zamanda zorunlu tüketim mallarının talep esnekliği düşük olması itibarıyla bu malların fiyatlarındaki artışlar çoğu zaman talebi düşürememektedir. Vergilerin malların fiyatlarında yarattığı



artış en zorunlu malları tüketmek durumunda olan yoksul kesimin vergi yükünü artırıcı etkide bulunabilmektedir. Vergilerle birlikte zorunlu tüketim mallarında yaşanan ilave fiyat artışları yoksul kesimin refah kaybı olarak ifade edilebilmektedir (Aktan ve Vural, 2002, Mutlu ve Çelen, 2012: 19 – 20).

Uygulanan politikaların sonuçlarına göre yoksulları olumlu veya olumsuz etkileyen gümrük vergileri de dolaylı vergi türleri arasında yer almaktadır. Gümrük vergilerinin yoksulluk dahil çeşitli ekonomik etkileri vardır. Gümrük vergilerine bakıldığında lüks kategorisindeki tüketim mallarından alınması durumunda tüketimin kısılması, yatırım ve ara mallarına uygulanması durumunda ise yurtiçi üretim maliyetlerinde artış meydana getirmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu durumun maliyet enflasyonu gibi ekonomik etkileri olabilmektedir. Yurt içinde sağlanan üretimin mevcut talebi karşılamaına rağmen ithalat yapılıyorsa, bu ithal edilen mallara uygulanacak bir vergi yurtiçinde planlanan üretimi koruyucu bir etkide bulunacaktır. Yurtiçi üretimi koruyucu politikalar daha fazla yatırım teşvikine sebep olacak ve beraberinde yatırımın artması sağlanmış olacaktır. Artan yatırım, istihdam artışına katkı sağlayarak, yoksulluğun nedenlerinden biri olan işsizliği azaltacaktır. Bu durumda bir gelire sahip olan bireylerin yoksulluğu, herhangi bir işe sahip değilken içinde buldukları durumlarından daha az hissetmesine sebep olacaktır (Şeker Olcay, 2019: 54).

Bir gelire sahip olmak yoksulluk pençesinden kurtulduğunun nişanesi değildir. İstihdam edilmeden önce derinden hissettiği yoksulluğu -istihdam edildikten sonra en temel ihtiyaçlarının en azından bir kısmını karşılayabileceği için- daha az hissetmeye başlayacaktır. Gelişmemiş veya az gelişmiş ülkelerde genellikle mevcut ücretler açlık sınırında olduğundan dolayı, istihdam edilmesi durumunda bile ancak en temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir duruma erişilmektedir. En nihayetinde günümüz ücret politikaları ekseninde yoksulluk sadece kavramsal bir evrim geçirmiş olup mutlak yoksul olan birey artık çalışan yoksul olarak literatürde karşılık bulacaktır.

## **2.7. Vergi Yükü ve Yoksulluk İlişkisi**

Vergi yükü ve yoksulluk ilişkisi dolaylı ve dolaysız vergilerde farklı etkilerde bulunabilmektedir. Dolaysız vergi yükünde meydana gelen artış ile dolaylı vergi yükünde meydana gelen artış toplumda her kesim için aynı sorunlara sebep olmamaktadır. Aynı zamanda vergi yükündeki artış ülkelerin gelişmişlik durumuna göre de farklı sonuçlar doğurmaktadır. Gelişmiş ülkelerde uygulanan vergi politikalarının yoksulları etkilemesi ile gelişmekte olan ülkelerde vergi politikalarının yoksulları etkileme durumu farklı

olabilmektedir. Bu kapsamda vergi yükü ile yoksulluk ilişki farklı açılardan ele alınabilmektedir.

### **2.7.1.Vergi Yükünün Kavramsal Çerçevesi**

Vergi yükü, milli ekonomi açısından tanımlandığında, belirli bir dönemde toplanan vergi ve benzeri mali yükümlülüklerin ülkenin GSYH içindeki oranı olarak tanımlanabilmektedir. Bireysel açıdan tanımlandığında ise vergi yükü, bireylerin ödedikleri toplam vergilerin toplam gelirlerine oranı olarak açıklanabilmektedir. Buna benzer olarak vergi yükü, bireylerin gelirlerinden kamuya aktardıkları kısım olarak da ifade edilebilmektedir. Nitekim bir ülkedeki vergi yükü, o ülkede ödenen toplam vergi olarak değerlendirilmemektedir. Dolayısıyla vergi yükü, ödenen vergi miktarı ile ödeme gücü arasındaki ilişkiyi belirtmektedir. Bu doğrultuda vergi yükü, subjektif ve objektif karakterler içermektedir. Vergi yükünün adaletli dağılması önem arz etmektedir. Aynı ödeme gücüne sahip bireylerin aynı vergi yüküne, farklı ödeme gücüne sahip bireylerin farklı vergi yüküne sahip olması adil bir dağılımın ilk akla gelen göstergesi olmaktadır (Öztürk ve Ozansoy, 2011: 198 – 199, Organ ve Ergen, 2017: 199, Cinel, 2021: 182 – 183).

Vergi yükünün açıklanmasında, yapılan toplam ödemelerin gelirin toplamına oranlanması gerekmektedir. Bu nedenle mükelleflerin yaptığı doğrudan ödemelerin yanında, yapılan dolaylı ödemelerinde önemsenmesi gerektiği bilinmektedir. Bu da vergi yükünün farklı şekillerde tanımlanabileceğine işaret etmektedir. Vergi yükü ödenen vergi ile doğru orantılı buna rağmen ödeme gücü ile ters orantılı bir yapıdadır. Mükellefin ödediği vergi miktarında artış oldukça vergi yükünde artması kaçınılmazdır. Aynı zamanda mükellefin ödeme gücünde artış olması durumunda ise vergi yükü azalmaktadır. Bireylerin katlanmak durumunda olduğu yükün belirlenmesinde önemli olan vergi yükü, aynı zamanda başka makroekonomik değerler üzerinde de etkili olmaktadır. Gelir dağılımı, ekonomik büyüme, ekonomik istikrar gibi makro değişkenler bunların başlıca örnekleridir (Uygun ve Kasa, 2017: 31 – 32).

Vergiler, devletin kendi egemenlik gücüne dayanarak, karşılıksız ve geri ödemesi olmadan belirli parasal değerlerin kesin olarak kamu kesimine aktarılmasıdır. Önceki başlıklarda da belirtildiği üzere bu vergilerin en önemli özelliğidir. Bu kapsamda vergiler, vergiyi ödeyen açısından devletin giderlerine katlanmak zorunda oldukları bir tür yükümlülük/fedakarlıktır. Dolayısıyla vergi yükü, bir ekonomide kaynakların ne kadarının kamu kesimi tarafından zorunlu olarak alındığını göstermesi açısından önemli

olmaktadır. Vergi yükü bir ülkenin makroekonomi politikaları açısından önem arz etmektedir. Gelir dağılımı, büyüme, kalkınma, yatırım, ihracat gibi makroekonomik politikaların uygulanması ve teşvik edilmesi açısından büyük önem göstermektedir (Işık ve Kılınç, 2009: 150, Öztürk ve Ozansoy, 2011: 198 – 200, Kılıçaslan ve Yavan, 2017: 35). Vergi yükü politikaları özellikle gelir dağılımı ve yoksulluk açısından incelendiğinde, optimal politikalar çerçevesinde uygulandığında önemli sonuçlar doğurabilmektedir. Devlete aktarılan vergi ve benzeri mali yükümlülüklerin, vergilerin sosyal amacı göz önüne alınarak değerlendirilmesi gelir dağılımında iyileştirmelere neden olabilmektedir.

Vergi yükü hem maddi hem de manevi açıdan hissedilebilmektedir. Objektif vergi yükü, maddi anlamda hissedilen yük olmaktadır. Matematik olarak hesaplanabilen ve literatürde ekonomik anlamda incelenen vergi yükü objektif vergi yüküdür. Ödenen verginin artması objektif vergi yükünü artırmaktadır. Aynı zamanda vergi ödeyenlerin gelirlerinde meydana gelen artış objektif vergi yükünde azalışa neden olmaktadır. Objektif vergi yükü, kişisel vergi yükü, sektörel vergi yükü, bölgesel vergi yükü olarak ölçülebilmektedir. Subjektif vergi yükü ise vergisel yükümlülüklerini yerine getirirken psikolojik anlamda mükellefte bıraktığı hoşnutsuzluk durumu olarak ifade edilmektedir. Matematiksel olarak hesaplanamayan ve vergi ödeyenlerin, ödedikleri vergiden dolayı hissettikleri baskıdır. Vergi yükünün artması sonucu bu yükten rahatsız olan mükellefler, vergi ile ilgili ödevleri yerine getirmemek amacıyla, vergiden kaçınma, vergiyi yansıtma veya yasa dışı yollarla vergiyi kaçırma yoluna gidebilmektedirler (Taşkın, 2010: 76 – 86, Saraç, 2015: 23, Eralp vd., 2020: 872 – 873, Kurucan ve Altıngöz Zarplı, 2022: 86 – 87, Ergen ve Tepekule, 2022: 36).

Vergi yükü çeşitli isimler altında tanımlanabilmektedir. Bu tanımlamalardan biri toplam vergi yüküdür. Bir ülkede genel itibariyle bir yıllık dönemde ödenen vergilerin GSYH içerisindeki payı olarak tanımlanmaktadır. Bireylerin toplam gelirleri içerisinde kamuya aktardığı paya işaret etmektedir. Toplam vergi yükü genel itibariyle hesaplamalarda ve literatürde kullanılan tanım olmaktadır. Toplam vergi yükü, bir ekonominin ihtiyaç duyduğu verginin mali amacı açısından değil aynı zamanda ekonomik istikrar, tasarruf, yatırım, ekonomik büyüme ve gelirin yeniden dağılımı açısından büyük önem arz etmektedir. Adil bir vergi yükünün inşası, makroekonomik göstergelerin iyileştirilmesine sebep olmaktadır (Cinel, 2021: 182 – 183).

Makroekonomik değişkenlerde meydana gelen düzelmeler yoksulluk üzerinde de olumlu etkiler gösterebilmektedir.

Vergi yükü açıklamalarından bir diğeri kişisel vergi yüküdür. Bireyin belirli bir dönemde ödediği toplam verginin o dönem içerisinde elde ettiği toplam gelirin oranı olarak tanımlanmaktadır. Bireysel vergi yükü, ödenen vergi ile ödeme gücü arasında fonksiyonel bir bağlantı vardır. Bu fonksiyonel ilişkinin objektif ve subjektif karakterleri bulunmaktadır. Objektif karakter birey üzerine düşen matematiksel vergi yükünü, subjektif karakter ise bireyin öderken hissettiği vergi baskı olarak ifade edilebilmektedir. Bireysel vergi yükü ayrıca bireyin maruz kaldığı vergi türüne göre de çeşitlilik arz etmektedir. Dolaylı vergilerde ve dolaysız vergilerde vergi yükü farklı işlemektedir. Özellikle ücret üzerinden alınan vergilerin artan oranlı olması nedeniyle gelir arttıkça vergi yükü de artmaktadır. Benzer şekilde kişisel kazançlarda meydana gelen artış, vergi yükünü de buna paralel olarak artırmaktadır. Dolaylı vergilerde sistem tam tersine işlemektedir. Dolaylı vergiler tersine artan oranlılık yaratmaktadır. Bireyin geliri arttıkça vergi yükü de azalmaktadır (Demir, 2013: 10 – 13, Çağdaş, 2020: 85).

Net vergi yükü bir diğer vergi yükü tanımlaması olmaktadır. Toplam vergi yükü bireylerin ödemiş olduğu vergilerin toplamından oluşmaktadır. Bu brüt vergi yükü anlamına gelmektedir. Vergilerin her ne kadar karşılıksız olduğu ifade edilse de aslında vergi mükellefleri belirli kamu hizmetlerinden yararlanmaktadır. Vergiler de kamu giderlerini karşılamak için toplanmaktadır. Bu çerçevede vergi ödenirken katlanılan yük, kamu hizmetlerini alırken bu yükün bir kısmı telafi edilmiş sayılabilir. Dolayısıyla mükellefinin ödediği vergiden, yararlandığı kamu hizmetlerinin çıkarılması ile elde edilen sonucun vergi ödeyenin toplam gelirin oranlaması net vergi yükü oranını vermektedir. Bir diğer vergi yükü kavramı ise gerçek vergi yüküdür. Gerçek vergi yükü, vergi ile ilgili oluşan tüm aksiyonları (verginin yansıtılması, yansımaları vs.) içerisinde barındıran bir tanımlamadır. Gerçek vergi yükünün hesaplanması oldukça zor olmaktadır. Bu nedenle günümüzde gerçek vergi yükü ile ilgili oluşturulmuş bir modelleme bulunmadığı ifade edilmektedir (Çağdaş, 2020: 85).

Vergi yükü, bölgesel veya sektörel bazda da hesaplanabilmektedir. Bölgesel vergi yükü ve sektörel vergi yükü, vergi yükünün diğer tanımlamalarıdır. Bölgesel vergi yükü, belirli bir bölgede elde edilen toplam verginin o bölgenin toplam gelirin oranlanması sonucu elde edilmektedir. Bölgesel vergi yükü hesaplaması yapılırken, makroekonomik formasyonda daha uygun sonuçlar elde etmek için bu bölgelerin ekonomik, sosyal ve

coğrafi olarak homojen özellikler taşıması gerekmektedir. Bölgesel vergi yükü hesaplaması sonucu, bölgelerin gelişmesi ve kalkınmasına yönelik politikalar geliştirilebilmektedir. Bu politikalar bölgenin özellikleri göz önüne alınarak oluşturulmakta ve ayrıca bölgeler arasındaki dengesizliklerin giderilmesi için uygulanabilmektedir. Benzer şekilde Sektörel vergi yükü, sektörlerin ödediği toplam verginin elde ettiği toplam gelire oranı şeklinde tanımlanabilmektedir. Ayrıca sektörün ödediği toplam verginin GSYH'ye oranı şeklinde formüle edilebilmektedir. Sektörel vergi yükünde önceleri tarım ve tarım dışı ayırımının yapıldığı söylenmektedir. Daha sonra sanayi gibi diğer sektörlerin de gelişmesi ile tarım, sanayi ve hizmetler sektörü bazında hesaplamalar yapılmıştır. Bölgesel vergi yükü, vergi yükünün hangi sektör üzerinde daha yoğun olduğunun, hangi sektörün daha fazla vergi ödeme gücüne sahip olduğunun ve sektörlerin gerekli vergi yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğinin görülmesi amacıyla hesaplanmaktadır (Tekbaş ve Dökmen, 2007: 198 – 199, İnaltong, 2012: 17, Demir, 2013: 16 – 17). Türkiye için vergi yükü oranları aşağıda Tablo 2 de yer almaktadır.

**Tablo 2:** Çeşitli Vergilerin Vergi Geliri içerisindeki Payı (%)

Yıllar/Vergi Türleri	Gelir Vergisi	Kurumlar Vergisi	Servet Vergisi	Katma Değer Vergisi (KDV)	Özel Tüketim Vergisi (ÖTV)
2010	14.03	7.26	4.05	47.67	24.62
2011	13.51	7.47	4.05	45.22	22.59
2012	14.42	7.41	4.21	45.02	22.63
2013	13.90	6.32	4.63	46.05	23.34
2014	14.70	6.42	4.87	44.10	22.82
2015	14.61	5.69	4.87	44.30	22.92
2016	14.63	6.51	4.82	43.62	22.89
2017	14.53	6.84	4.50	43.47	22.26
2018	15.41	8.72	4.32	40.48	18.31
2019	16.31	7.90	4.18	39.00	18.07
2020	13.18	8.72	4.44	42.94	21.27

**Kaynak:** OECD (WEB\_2), GİB (WEB\_3)

Tablo 2'ye bakıldığında Türkiye'de dolaylı vergiler içerisinde yer alan KDV ve ÖTV'nin vergi gelirleri içerisindeki payının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. KDV'nin ortalama 43.80 ve ÖTV ise ortalama 21.97 olarak gerçekleşmiştir. Bu kapsamda sadece KDV ve ÖTV'nin vergi gelirleri içerisindeki payı ortalama %65.77 olarak gerçekleşmektedir. Türkiye'de vergi gelirlerinin büyük bir kısmının dolaylı vergilerden oluştuğu bilinmektedir. Bu nedenle yoksulluk açısından değerlendirildiğinde dolaylı vergilere yönelik politikalar daha etkili sonuçlar doğurabilmektedir.

Vergi yükünün çeşitli açıklamaları yapılabilmektedir. Aynı zamanda vergi yükünün farklı etkileri de olabilmektedir. Ekonomilerin gelişmişlik durumuna göre vergi türlerinin farklı vergi yüküne sebep olduğu bilinmektedir. Vergi yükü ile yoksulluk ilişkisi de benzer şekilde ekonomilerin gelişmişliği ile ilgili farklılık gösterebilmektedir. Yoksullar üzerindeki vergi yükünün artması yoksulluğu derinleştirebilmektedir. Yoksulların ancak en temel ihtiyaçlarını karşılayabildiği bilinmektedir. Bu kapsamda dolaylı vergi yükündeki artış temel tüketimleri etkileyecek düzeyde olması durumunda yoksul kesimin harcamalarını azaltacağı ifade edilebilmektedir. Dolayısıyla vergi yükünün kimin üzerinde ağırlıkta olduğu önem arz etmektedir. Vergi yükünün yoksullar üzerindeki etkisi sonraki başlıkta ele alınmaktadır.

### **2.7.2.Vergi Yükü ve Yoksulluk İlişkisi**

Vergi, maliye politikası uygulayıcılarının en çok önem verdiği araçların başında gelmektedir. Vergileme politikaları, birçok makroekonomik amaca ulaşmak için kullanılabilir. Bu makroekonomik amaçlar arasında adil gelir dağılımının sağlanması ve yoksulluğun azaltılması da bulunmaktadır. Vergileme politikaları sonucunda adil bir gelir bölüşümünün sağlanması amaçlanmaktadır. Adil gelir bölüşümü, yoksulluğun azaltılması için en önemli amaç olmaktadır. Vergi yüküne yönelik uygulanacak politikaların çok çeşitli sonuçları olabilmektedir. Aynı zamanda makroekonomik hedeflerin birbiriyle ilişkili olduğu göz önüne alındığında uygulanacak politikalar, dolaylı olarak maliye politikası amaçlarını etkileyecektir. Dolayısıyla makroekonomik göstergelerin birinde meydana gelen değişim doğrudan veya dolaylı olarak diğer makroekonomik göstergeleri de olumlu veya olumsuz etkileyebilmektedir. Vergileme politikaları sonucunda yoksulluğa, birçok makroekonomik iyileşme olumlu etki yaratacağı gibi, vergi yükünün doğrudan veya dolaylı sonuçları da azaltıcı etkide bulunacaktır (Prasad, 2008: 6 – 7, Anyaduba ve Otulugbu, 2019: 118 – 119).

Literatürde vergi yükü ve yoksulluk arasındaki ilişki genel hatlarıyla iki farklı çerçevede incelenmektedir. Bunlardan ilki, vergi yükünde meydana gelen azalma, gelir dağılımı ve yoksulluğu olumlu etkilemektedir. İkincisi ise vergi yükünde meydana gelen artış gelir dağılımı ve yoksulluğu olumsuz etkilemektedir. Vergi yükündeki azalma gelir bölüşümünde daha fazla pay alınmasını ifade ederken, vergi yükündeki artış gelir bölüşümünde daha az pay alınmasına işaret etmektedir. Bu iki görüş literatürde en çok ifade edilen görüşler olmaktadır. Ancak aynı zamanda vergi yükünde meydana gelen artışın, gelir dağılımı ve yoksulluğu olumlu etkileyebileceğini ifade eden başka bir görüş

daha olabilmektedir. Salt literatürün dışında bir yol olan bu görüş, aslında vergi yükü, yüksek gelirli kesimler üzerinde fazla olsa bile, burada devletin elde ettiği geliri yoksul kesime kanalize etmesi sonucu gelir dağılımının ve yoksulluğun azaltılabileceğini ortaya koymaktadır (Öztürk ve Ozansoy, 2011: 199 – 200, Demir, 2013: 66).

Vergi yükü ve yoksulluk ilişkisi vergi türlerine göre değişkenlik gösterebilmektedir. Dolaysız vergiler kullanılarak gelir dağılımının iyileştirilmesi neticesinde yoksullukla ilgili olumlu sonuçlar elde etmek için, ödeme gücüne ulaşmada kullanılan araçların etkin kullanılması gerekmektedir. Artan oranlı vergi uygulaması, en az geçim indirimi, istisna ve muafiyetler bu araçlara örnektir. Artan oranlı vergi uygulaması ile gelir arttıkça vergi yükü de artmaktadır. Bu durumda gelir dağılımı, geliri düşük kesimlerin lehine düzelmektedir. Bunun yanında en az geçim indirimi ve negatif gelir vergisi uygulamaları ile düşük gelirli kesimlerin gelir bölüşümünden aldıkları paylarda iyileştirmeler yapmak mümkündür. Ancak bunların yanında gelir üzerinden alınan vergileri kullanarak gelir bölüşümünde iyileştirmeler yapmak, vergilerin yansıtılabilme özelliğine de bağlıdır. Talep esnekliği düşük mal ve hizmet üretilen sektörlerde, gelir üzerine konulan vergiler fiyata dahil edilerek bu vergileri zor da olsa yansıtmak mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla yansıtma ile vergiler nihai tüketici üzerinde kalabilmektedir. Bu durumda artan oranlı uygulama veya diğer araçların gelir bölüşümünde iyileştirme yapma konusunda eksik kalacağı açıktır (Demir, 2013: 67, Kanca ve Bayrak, 2019: 1497 – 1498).

Adaletsiz gelir ve servet dağılımındaki dengesizliklerin giderilmesi maksadı ile vergilerin kullanılması fikri ilk olarak A. Wagner tarafından ortaya atılmıştır. 1880’lerde ifade edilen bu görüşe göre herkesten ödeme gücü oranında vergi alınması gerektiği belirtilmektedir. Dolayısıyla artan oranlı bir verginin var olması gerektiğinden bahsetmektedir. Artan oranlı tarife uygulaması ile vergi yükü, geliri yüksek olan kesimler aleyhine artmaktadır. Bu durumda uygulanacak etkin vergileme politikalarıyla, gelir bölüşümünde ve yoksulluk konusunda olumlu sonuçlar elde edilebilmektedir (Şen ve Sağbaşı, 2016: 419 – 420, Anyaduba ve Otulugbu, 2019: 119). Yüksek gelirli gruplardan elde edilecek yüksek vergiler, düşük gelirli kesimlere kamu harcamaları yoluyla aktarılması sonucunda, düşük gelirli kesimlerin gelirinde artış meydana gelecektir. Bu durumda gelir transferi yüksek gelirli kesimlerden düşük gelirli kesimlere akması, yoksulluk açısından olumlu sonuçlar doğurmuş olacaktır.

Kurumlar vergisi yükünde meydana gelebilecek bir artış gelir dağılımını bozucu ve yoksulluğu artırıcı bir etkisi olabilmektedir. Kurumların vergi yükündeki artış, kurumların elindeki güçten kaynaklı olarak yansıtılma olanağı bulunduğundan, bu yükün düşük gelirli kesimlerin üzerinde daha büyük bir yük oluşturmaya neden olabilmektedir. Bu durumda kurumlar vergisi oranlarının makul bir seviyede ayarlanarak yatırıma teşvik edilmesi ve bu şekilde istihdam yaratılması ile yoksulluğun azaltılmasına yönelik mücadele sağlanması gerekmektedir. Bunun yanında kurumlar vergisi temelde, gelir üzerinden alınan bir vergi olması itibarıyla yansıtılması güç bir vergidir. Bu açıdan kurumlar vergisi yükünde meydana gelen artış kurum sahiplerini veya ortaklarını etkileyebilmektedir. Burada artan yükten etkilenenler, temelde yüksek gelirli kimseler olduğundan kurumlar vergisi yükünde meydana gelen bir artış yoksul kesimi olumsuz etkilemeyecektir (Altay ve Özpençe, 2007: 182, Aydın ve Türgay, 2011: 255 – 256, İnal, 2020: 51 – 52). Vergi yükünün yoksulluk üzerindeki etkisi farklı vergi türleri açısından farklı sonuçları olabilmektedir.

Vergi yükünün yoksulluğu nasıl etkilediği, vergilerin hitap ettiği kitlenin durumu da belirlemektedir. Servet vergileri bu açıdan önemli olmaktadır. Servet vergilerindeki vergi yükü belirli kesimleri etkilemektedir. Bu kesimler genel olarak finansal sermayesi yüksek kesimler olmaktadır. Düşük gelirli yoksul kesimin, servet vergilerindeki vergi yükü artışından etkilenmesi daha kısıtlı olmaktadır. Bunun yanında servet vergileri aynı zamanda gelir dağılımını düzeltmek açısından seçici ve uygulanması kolay bir vergi niteliğindedir. Servet vergilerinde artan vergi yükü varlıkları etkilemekte ve bu durumda elde edilen gelirin yoksul kesim açısından olumlu sonuçlar doğuracak politikalara aktarılması gerekmektedir. Varsıl kesimden elde edilen vergi gelirlerinin kamu harcamaları yoluyla etkin kullanılması gelir dağılımı adaletsizliğini ve beraberinde yoksulluğu azaltabilmektedir. Servet vergilerinin yoksulluğu azaltma konusundaki en önemli özelliği gelir dışında kalmış olan sermayeyi ve diğer maddi değerleri vergilendirmesidir. Bu durumda ücret geliri elde edenleri etkilemeden alınabilmektedir (Aydın ve Türgay, 2011: 256, İnal, 2020: 52).

Vergi yükü ile yoksulluk arasında ilişki kamu harcamalarının finansmanı üzerinden de anlatılabilmektedir. Vergi yükünün toplumun hangi kesimi üzerinde kaldığı önem arz etmektedir. Gelir dağılımında en düşük payı alan ilk %20'lik dilimi etkileyen bir vergi yükü yoksulluğu artırmakla kalmayıp aynı zamanda derinleştirmektedir. Yoksul kesim dolaylı vergilerin hâkim olduğu bir ekonomide temel tüketim vergilerinin düşük



olmasıyla vergi yükünden daha az etkilenebilmektedir. Bunun yanında vergi gelirlerindeki artışlara kamunun müdahalesi ile sosyal transferlere aktarılması ve etkin kullanılması yoksulluğu azaltan bir etkide bulunabilmektedir. Kamu harcamalarının yanında işgücü üzerindeki vergi yükünde meydana gelecek artışlarda yoksulluğu artıran etmenler olabilmektedir. Emek arzı üzerindeki vergi yükündeki artışlar istihdamda aksaklıklar ortaya çıkarabilmektedir. Bu durum nitelikli istihdam üzerinde yeterince olumsuz etkide bulunmayabilir ancak daha az nitelikli işgücünü bozucu etkide bulunabilmektedir. Burada işçiler ya daha düşük ücretlerle çalışmaya razı olmakta ya da işgücü piyasasının dışına itilmektedir. İstihdamdaki aksaklıklar işsizliği artırmakta ve nihayetinde işgücü piyasasının dışında kalanlar yoksullukla yüz yüze kalmaktadır. Dolayısıyla vergi yükündeki artış yoksulluğu azaltmaya neden olacaktır (Ay ve Haydanlı, 2017: 147 – 149).

Gelişmekte olan ülkelerde temelde dolaylı vergi yükünün daha yüksek olduğu bilinmektedir. Dolaylı vergilerin vergi adaleti açısından adil olmadığı ve kişilerin şahsi durumlarını dikkate almadığı ifade edilebilmektedir. Bu kapsamda dolaylı vergi yükünde meydana gelen artışlar, elde edilen vergilerin doğru yerlere kanalize edilmemesi sonucunda yoksulluğu artıran bir durum olarak değerlendirilebilmektedir. Ancak bilindiği gibi, varlıklı kesim yüksek vergi oranlarına sahip ürünleri ve lüks tüketim kategorisindeki ürünleri tükettiği için burada artan vergi yükü sosyal transfer harcamaları şeklinde kullanılması durumunda ise yoksulluğu azaltan etkide bulunabilmektedir (Altay ve Özpençe, 2007: 182, Tanyeli, 2014: 39 – 41).

Buradaki temel sav, düşük gelirli yoksul kesimin tüketmek durumunda olduğu tüketim malları üzerindeki vergi yükünü düşük seviyelerde tutmak ve lüks tüketime konu olan ve yüksek gelirli kesimlerin tükettiği ürünler üzerindeki vergi yükünü yüksek tutmaktır. Bu durumda hem yoksul kesimi koruyan politikalar gözetilmiş olacak hem de gelir dağılımında adalet sağlanmış olacaktır. Düşük gelir elde edenlerin, gelirinin büyük kısmını tüketime ayırması, tüketim vergileri yükünü artıracığından gelir eşitsizliğine sebep olacak ve yoksulluğu derinleştirecektir. Tüketimi sadece gıda ve türevleri olarak algılamamak gerekir. Maktu harçlar ve resimler gibi vergi benzeri giderler yine yoksulluğu derinleştirecek ve gelir adaletsizliğine neden olacaktır. Yoksul kesimi dolaylı vergi yükündeki artışa karşı korumanın önemli etkenlerinden biri harcama politikalarını geliştirmek olabilmektedir. Devletin yoksul kesimin milli gelirden aldığı payı artıracak politikalar geliştirmesi gerekmektedir. Milli gelirden alınan pay arttıkça hem gelir

dağılımı düzelmiş olur hem de yoksulluk azalmış olacaktır (Armağan, 2007: 239, Demir, 2013: 66 – 69).

Dolaylı vergi yükünün yoksulluğu etkilemesi, dolaylı vergilerin tasarrufları nasıl etkilediği ile ilgili olarak da açıklanabilmektedir. Yüksek dolaylı vergiler tasarruf artışına sebep olabilmektedir. Özellikle lüks tüketime konu olan mallara ekstra vergilerin konması, bu malların tüketimini azaltarak tasarrufa teşvik edebilmektedir. Tasarruflar yatırım kanalıyla yoksul kesime yeni istihdam alanı olarak olumlu sonuçları olabilmektedir. Yoksul kesimin tükettiği temel tüketim ürünleri dışındaki ürünler üzerindeki vergi yükünün artması tüketimin azalmasına ve tasarrufların artmasına sebep olabilmektedir. Tasarrufların artması ise yatırımların artması ile sonuçlanması durumunda yeni istihdam alanları yaratılabilmektedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi istihdam alanlarının yaratılması yoksulluğun azalmasına katkıda bulunabilmektedir (Armağan, 2007: 239 – 40, Şeker Olcay, 2019: 53 – 54).

Vergi yükü ve yoksulluk arasındaki ilişki yukarıdaki şekilde aktarılabilmektedir. Vergi yükünün yoksulluğu azaltması veya artırması en temel haliyle dolaylı ve dolaysız vergilerin nasıl dağıldığı ve vergi yükünün kimin üzerinde daha çok kaldığı ile ilgili olabilmektedir. Dolaylı ve dolaysız vergilerin dengeli dağılımı yoksulluğa olumlu katkı sağlamakla beraber ülkenin gelişmişlik durumuyla alakalı olarak sonuçları farklı olabilmektedir. Gelişmiş ülkelerde genel itibariyle dolaysız vergilerin ağırlıkta olduğu ve dolaysız vergi yükünün yoksulluğu azaltma konusunda daha etkin sonuçlar doğurduğu ifade edilmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ise dolaylı vergilerin ağırlıkta olduğu bilinmektedir. Bu ülkelerde yoksulluğu azaltmak için dolaylı vergi yükünün azaltılması daha etkin sonuçlar ortaya çıkarabileceği tartışılmaktadır (Didinmez, 2021: 303 – 304). Bu çerçevede ülkelerin sosyo-ekonomik durumları göz önüne alınarak vergi yükü ve yoksulluk ilişkisine yönelik politikalar geliştirilmesi gerekmektedir.

Vergi yükü ve yoksulluk ilişkisi dolaylı ve dolaysız vergi yükünün etkileri açısından değerlendirilmiştir. Türkiye'de dolaylı vergilerin ağırlığının yüksek olduğu bilinmektedir. Bu kapsamda yoksul kesimi etkileyecek politikalar, dolaylı vergi yüküne yönelik geliştirilmesi daha etkin sonuçlar doğuracağı ifade edilebilmektedir. Vergi yükü ve yoksulluk ilişkisinin teorik kısmından sonra, teorik çerçevede anlatılanların analiz ile karşılaştırılması yapılabilmektedir. Çalışmanın sonraki bölümünde vergi yükü ve yoksulluk ilişkisinin ortaya koyulduğu ampirik analiz yapılmıştır.

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### TÜRKİYE'DE DÜZEY 1 BÖLGELERİ BAZINDA VERGİLEME VE YOKSULLUK İLİŞKİSİNİN AMPİRİK ANALİZİ

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle Türkiye'de düzey 1 bölgeleri bazında vergi yükü ve yoksulluğun gelişimi incelenmektedir. Ardından literatürde yer alan ampirik ve teorik çalışmalar açıklanmış ve tablo şeklinde detaylandırılmıştır. Sonrasında çalışmanın ampirik analiz kısmında kullanılacak veri seti tanımlanmıştır ve tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir. Metodoloji kısmında ampirik analizde kullanılan tanımsal testler 2 model şeklinde açıklanmıştır. Sonrasında ampirik analizin bulguları elde edilmiş, tablolaştırılmış ve yorumlanmıştır. Çalışmanın sonucunda ise sonuç ve değerlendirme yapılmıştır.

#### 3.1. Türkiye'de Düzey 1 Bölgeleri Bazında Vergileme ve Yoksulluğun Gelişimi

İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS), 1999 yılında Helsinki zirvesinde Avrupa Birliğinin Türkiye'yi aday ülke olarak kabul etmesinden sonra Avrupa Birliğinin isteği üzerine ve Avrupa Birliğine uyum amacıyla istatistiki bölgelerin oluşumu sonucunda ortaya çıkmıştır. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) ve İçişleri Bakanlığının (İB) hazırladığı ortak bir komisyon ile bu bölgeler kategorize edilmeye başlanmıştır. Komisyonun çalışmaları sonucunda Avrupa Birliğine benzer 3 seviyeden oluşan istatistiki bölgeler oluşturulmuştur. İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması adı ile Türkiye Düzey 1 (12 bölgeden oluşmaktadır), Düzey 2 (26 bölgeden oluşmaktadır) ve Düzey 3 (81 bölgeden oluşmaktadır) olmak üzere çeşitli faktörlere göre sınıflandırılmıştır. Düzey 3 bölgeleri aynı zamanda Türkiye'nin illerini temsil etmektedir. Bu bölgeler çeşitli kriterler çerçevesinde oluşturulmuştur. Nüfus, kültürel yapı ve illerin gelişmişlik durumu bu bölgelerin oluşmasında başat rol oynamıştır. Bu bölgelerin kurulmasının amaçları ise bölgesel düzeyde istatistiklere ulaşmak, sosyo-ekonomik analizler yapacak zemini yaratmak ve toplum nezdinde bölgesel politikalar belirlemektir (Taş, 2006: 191 – 195). Aşağıda Tablo 3'te çalışmanın konusu itibarıyla Düzey 1 bölgeleri ele alınmıştır.

**Tablo 3:** Türkiye İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) Düzey 1 Bölgeleri

Kod	Düzey 1 (12 Bölge)
TR1	İstanbul
TR2	Batı Marmara (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, Balıkesir, Çanakkale)
TR3	Ege (İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak)
TR4	Doğu Marmara (Bursa, Eskişehir, Bilecik, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova)
TR5	Batı Anadolu (Ankara, Konya, Karaman)
TR6	Akdeniz (Antalya, Isparta, Burdur, Adana, Mersin, Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye)
TR7	Orta Anadolu (Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Kayseri, Sivas, Yozgat)
TR8	Batı Karadeniz (Zonguldak, Karabük, Bartın, Kastamonu, Çankırı, Sinop, Samsun, Tokat, Çorum, Amasya)
TR9	Doğu Karadeniz (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane)
TRA	Kuzeydoğu Anadolu (Erzurum, Erzincan, Bayburt, Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan)
TRB	Ortadoğu Anadolu (Malatya, Elâzığ, Bingöl, Tunceli, Van, Muş, Bitlis, Hakkâri)
TRC	Güneydoğu Anadolu (Gaziantep, Adıyaman, Kilis, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak, Siirt)

Kaynak: WEB\_4.

Çalışmanın bu kısmında Türkiye'de vergi yükünün gelişimi ve yoksulluğun gelişimi ele alınmaktadır. Vergileme ve yoksulluk ilişkisi yukarıdaki bölümlerde detaylı incelenmiştir. Bu bölümde özellikle ampirik analizde kullanılan veri seti üzerinden vergi yükü ve yoksulluğun gelişimi ele alınmaktadır. Ardından çalışmanın literatür incelemesi, veri seti ve metodolojisi anlatılmakta ve çalışmanın ampirik bulguları ve sonuçları incelenmektedir.

Vergi yükünün teorik düzeyde birçok türü bulunmaktadır. Bireysel vergi yükü, net vergi yükü, toplam vergi yükü, sektörel vergi yükü, bölgesel vergi yükü vb. buna örnek verilebilmektedir. Bu türlerle ilgili genel açıklama ikinci bölümde anlatılmaktadır. Temelde vergi yükü ödenen vergilerin, elde edilen gelire oranı şeklinde ifade edilmektedir. Bu bireysel vergi yükü olarak tanımlanmaktadır. Bunun yanında ülkenin toplam vergisinin milli gelirine oranı da toplam vergi yükünü temsil etmektedir. Elde edilen gelirin sabit kalması ve bununla birlikte ödenen vergilerin artması vergi yükünü artırmaktadır. Vergi yükü bir ülkedeki ekonomik büyüme ve istikrar, gelir dağılımı, etkin kaynak tahsisi gibi makroekonomik hedeflerin saptanması ve gerçekleştirilmesi için önemli olmaktadır (Gürdal ve Yavuz, 2017: 12 – 13).

Vergiler, devletlerin sosyo-ekonomik hayata müdahale etmek için kullandıkları en önemli araçlardan biri olmaktadır. Kamunun en büyük gelir kaynaklarından olan vergiler, gerçek ve tüzel kişilerin faaliyetleri üzerinde önemli etkilere sahip olması nedeniyle bu etkilerin doğru analizi ve birey ve tüzel kişiler üzerindeki yükün tespiti önem arz etmektedir. Vergi yükünü etkileyen en önemli faktörlerden biri vergi yükü olmaktadır. Yeni vergilerin konması veya mevcut vergilerin artırılması vergi yükünü artırmaktadır. Vergi yükünün artması birçok sosyo-ekonomik faktörü etkilemektedir.

Artan vergi yükü; üretim, yatırım, tasarruf, tüketim ve işgücü üzerinde etkileri olabilmektedir. Bununla birlikte kayıt dışı ekonominin artması, büyümenin düşmesi ve harcanabilir gelirin azalması gibi birçok makroekonomik göstereyi olumsuz etkileyebilmektedir (Çiftçi vd., 2012: 83 – 85, Gürdal ve Yavuz, 2017: 14).

Vergi yükünün etki ettiği faktörler olduğu gibi vergi yüküne etki eden faktörlerde bulunmaktadır. Vergi sisteminde yer alan istisna ve muafiyetler, teşvikler, vergi kaçakçılığı, vergiden kaçınma, kayıt dışı ekonomi, vergi cezaları, vergi denetimi, vergi ahlakı, vergi bilinci, vergi rekabeti, yukarıda da ifade edildiği gibi vergi oranları vs. vergi yüküne etki eden faktörlerin başında gelmektedir. Genel olarak vergiyi etkileyen faktörlerin vergi yükünü etkilediği ifade edilebilmektedir (Çağdaş, 2020: 86). Vergi yükü, vergi yükünü etkileyen faktörler ve vergi yükünün etki ettiği faktörler ülkelerin ekonomik gelişmişlik durumuna göre değişebilmektedir. Türkiye için vergi yükünün gelişimi aşağıda incelenmektedir.

Türkiye'de vergi yükü hesaplamalarına verilen önem 1930 yılına dayanmaktadır. İlk vergi yükü hesaplamaları için Türkiye'ye yabancı uzmanlar davet edilmiş ve buna yönelik rapor hazırlanması istenmiştir. Hazırlanan raporda Türkiye'de genel olarak vergi yükünün yüksek olduğu ifade edilmiştir. Vergi yükünün yüksek olmasının en önemli nedeni ise vergi sisteminde dolaylı vergilerin ağırlıkta olmasından kaynaklandığı belirtilmiştir. Bu anlamda vergi yükünün hafifletilmesi için dolaylı vergilerin payının azaltılması ve dolaysız vergilerin payının artırılması gerektiği değerlendirilmiştir. Daha sonra 1937 yılında Fransız maliyeci J. Picharles tarafından hazırlanan raporda benzer sonuçlar ve öneriler olduğu ifade edilmiştir. Bu bağlamda Türkiye'de vergi yüküne yönelik çalışmaların eskiye dayandığı söylenebilmektedir. Bunun yanında vergilerin dağılımının genel olarak dolaysız vergilere kayması gerektiği yine geçmiş dönemlerden süregelen bir sorun olarak görülebilmektedir (Püren ve Yücedoğru, 2022: 87).

Kamu harcamalarının finansmanı için başlıca gelir kaynağı olan vergiler, tarihsel süreçte en yüksek paya sahip olan kamu geliri konumundadır. 1923 yılında toplam kamu gelirlerinin %86'sı vergi gelirlerinden oluşmakta iken, bu oran Cumhuriyetten günümüze genellikle %70 ve üzerinde gerçekleşmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın etkilerinin hissedildiği 1940'lı yılların başında %43'e kadar gerileyen vergi gelirleri payının, 1974 yılında en yüksek %93 seviyesine ulaştığı görülmektedir. Özellikle 2000'li yıllarda

birkaç istisnai dönem hariç %80 seviyesinin altına düşmeyen vergi gelirlerinin bütçe sürecinde kamu gelirlerinin en önemli bileşeni olduğu gözlenmektedir (GİB<sup>7</sup>).

Vergi yükü açısından değerlendirildiğinde, Türkiye’de 1960’lı yıllara kadar ilgili oranın genel olarak %10 seviyesinin altında seyrettiği tespit edilmektedir. Takip eden 1960-1990 döneminde inişli çıkışlı olmasına karşın yukarı eğilimli yatay bir görünüme sahip olan vergi yükü %15 sınırına yaklaşmıştır. Ancak bu dönemden sonra dramatik bir şekilde artması dikkat çekmektedir. Nitekim 2001 yılında %25.4 ile Türkiye tarihinin en yüksek ikinci zirvesine ulaşan vergi yükü oranlarının 90’lı yıllardaki dikkat çeken yükselişinde, bu dönemde yoğun olarak yaşanan siyasi ve ekonomik istikrarsızlıkların önemli bir payı bulunmaktadır. Vergi yükü oranları 2000’li yılların başında nispi olarak azalsa da, son yıllarda genel olarak %20 bandında seyretmektedir (GİB; TÜİK, 2022; OECD<sup>8</sup>).

**Tablo 4:** Türkiye’de Vergi Gelirleri ve Toplam Vergi Yükü

Bin TL	GSYH (2009 Bazlı)	Vergi Gelirleri	Vergi Yükü (%)
Yıllar	(1)	(2)	(2/1)
2010	1,167,664,479	235,714,637	20.2
2011	1,404,927,615	284,490,017	20.2
2012	1,581,479,251	317,218,619	20.1
2013	1,823,427,315	367,517,727	20.2
2014	2,054,897,828	401,683,956	19.5
2015	2,350,941,343	465,229,389	19.8
2016	2,626,559,710	529,607,901	20.2
2017	3,133,704,267	626,082,415	20.0
2018	3,758,773,727	738,180,401	19.6
2019	4,311,732,766	820,148,186	19.0
2020	5,048,220,067	983,258,493	19.5

**Kaynak:** GİB (Bütçe Gelirleri)

Türkiye’de toplam vergi yükünü rakamları Tablo 4’te yer almaktadır. Vergi gelirlerinin GSYH içerisindeki payı olarak ifade edilen toplam vergi yükün Türkiye’de belirlenen yıllar arasında ortalama 19.84 olarak gerçekleşmiştir. Vergi yükünün yüksekliği birçok makroekonomik gösterge üzerinde olumlu veya olumsuz etkide bulunacağı gibi yoksulluk üzerinde de olumlu veya olumsuz yanları bulunmaktadır. Burada vergi yükünün hangi vergi türlerinden kaynaklandığı konusu önem arz ettiği gibi hangi kesim üzerinde kaldığı da önemli olmaktadır.

<sup>7</sup> GİB, (WEB\_5).

<sup>8</sup> OECD, (WEB\_6)

Türkiye’de iller düzeyinde vergi gelirlerine 2005 yılından itibaren ulaşılabilmektedir. Hazine ve Maliye Bakanlığında (HMB) alınan veriler Düzey 1 bölgelerine göre düzenlenmiştir. Daha sonra GSYH içerisindeki payı hesaplanmıştır. Bu süreçte bölgesel düzeyde vergi yükünde bölgelere göre değişiklik olduğu görülmektedir. Bu bölgelere ait ortalama verilere göre, Türkiye’de vergi yükü en ağır olan bölge %25.2 ile TR4 bölgesidir. Ardından %24.9 ve %17.75 oranları ile TR1 ve TR5 bölgeleri gelmektedir. Ancak son yıllardaki veriler dikkate alındığında, TR1 bölgesindeki vergi yükünün TR4 bölgesini geride bırakarak ilk sıraya yerleştiği gözlemlenmektedir. Diğer taraftan ortalama %6.41, %5.37 ve %7.02 ile birbirine çok yakın seyreden TRA, TRB ve TRC bölgeleri, en düşük vergi yükü oranlarına sahiptir (Hazine ve Maliye Bakanlığı (HMB)<sup>9</sup>, GİB).

Vergi yükün yoğun olduğu bölgelerin demografik ve sosyo-ekonomik özellikleri dikkate alındığında Türkiye'nin sanayisinin önemli kısmının bu bölgelerde yer aldığı ve nüfus olarak en yoğun bölgeler olduğu ifade edilebilir. Vergi yükünün en düşük olduğu bölgelere bakıldığında ise nüfusun ve sanayinin daha az olduğu bölgeler olarak karşımıza çıkmaktadır. TRC bölgesinde sanayinin yoğun olduğu iller olmaktadır. Bu illerde vergi gelirlerinin ve nihayetinde vergi yükünün yüksek olması beklenmektedir. Ancak tüm iller baz alındığında vergi yükünün düşük çıktığı görülmektedir. Tablo 5 ve Grafik 1’de Türkiye’de Düzey 1 bölgeleri bazında vergi yükü yer almaktadır.

**Tablo 5:** Türkiye’de Düzey 1 Bölgelerinde Vergi Yükü Oranları

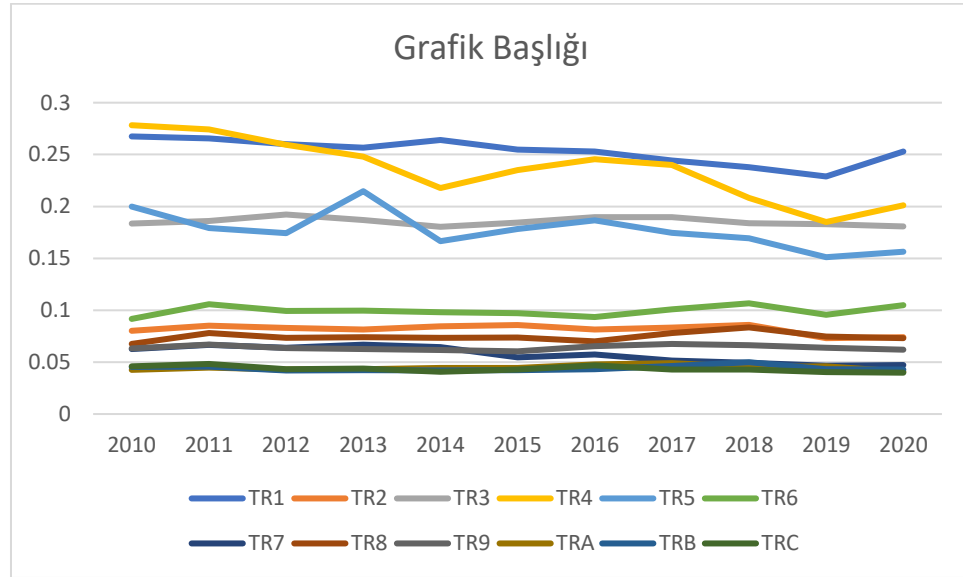
	TR1	TR2	TR3	TR4	TR5	TR6	TR7	TR8	TR9	TRA	TRB	TRC
<b>2010</b>	0.267	0.100	0.183	0.278	0.199	0.091	0.072	0.087	0.073	0.062	0.055	0.075
<b>2011</b>	0.265	0.105	0.186	0.274	0.179	0.105	0.076	0.098	0.076	0.064	0.055	0.078
<b>2012</b>	0.260	0.102	0.192	0.259	0.174	0.099	0.073	0.093	0.073	0.063	0.052	0.073
<b>2013</b>	0.256	0.101	0.186	0.248	0.214	0.099	0.076	0.094	0.072	0.063	0.052	0.073
<b>2014</b>	0.264	0.104	0.180	0.217	0.166	0.098	0.074	0.093	0.071	0.064	0.052	0.070
<b>2015</b>	0.254	0.105	0.184	0.235	0.178	0.097	0.064	0.093	0.070	0.064	0.052	0.072
<b>2016</b>	0.253	0.101	0.189	0.245	0.186	0.093	0.067	0.089	0.075	0.067	0.053	0.076
<b>2017</b>	0.244	0.103	0.189	0.239	0.174	0.100	0.061	0.098	0.077	0.069	0.056	0.072
<b>2018</b>	0.237	0.105	0.183	0.208	0.169	0.106	0.059	0.103	0.076	0.065	0.059	0.072
<b>2019</b>	0.228	0.073	0.182	0.185	0.151	0.095	0.056	0.094	0.073	0.065	0.053	0.070
<b>2020</b>	0.252	0.074	0.180	0.201	0.156	0.104	0.057	0.093	0.071	0.060	0.052	0.069

**Kaynak:** (Hazine ve Maliye Bakanlığı, GİB). (Bölgesel bazda hesaplanması ve düzenlenmesi yazar tarafından yapılmıştır)

<sup>9</sup> HMB, (WEB\_7)

Düzye 1 bölgeleriyle ilgili veriler Tablo 5’te gösterilmiştir. Tablo 5’teki verilerin grafiksel gösterimi aşağıda Grafik 1’de gösterilmektedir. Vergi yükünün ortalama en yüksek olduğu bölge TR1 bölgesi iken, en yüksek olduğu bölge TRB bölgesi olmuştur. Buna ek olarak 2010 yılında vergi yükünün en düşük olduğu bölge TRB bölgesi iken, en yüksek olduğu bölge TR4 bölgesi olmuştur. 2020 yılında en düşük vergi yüküne sahip bölge TRB bölgesi iken, en yüksek olduğu bölge ise TR1 bölgesi olmuştur.

**Grafik 1:** Türkiye’de Düzye 1 Bölgelerinde Vergi Yükü Oranları



Kaynak: (Hazine ve Maliye Bakanlığı, GİB).

Türkiye’de vergi yükü bu şekilde ele alınabilmektedir. Hem Türkiye bazında hem de bölgesel bazda vergi oranları tablolar halinde verilmiştir. Genel itibariyle Türkiye’de vergi yükünün adaletli dağılmadığı ve oranların yüksek olduğu değerlendirilmesi yapılabilmektedir. Bunun en önemli nedeninin ise dolaylı vergilerin ağırlıkta olmasıdır. Aşağıda Türkiye’de yoksulluk incelenmektedir. Hem Türkiye bazında hem de bölgesel bazda verilerle değerlendirme yapılmaktadır. Daha sonra veriler tablolar halinde gösterilmektedir.

Yoksulluk en kısa tanımıyla, bireylerin temel gereksinimlerini karşılayacak bir gelire sahip olamamasıdır. Yoksulluğun net bir tanımının yapılması, yoksulluk düzeyinin belirlenmesi, yoksulluğun profilinin tespit edilmesi ve zaman içinde uğradığı değişimin görülebilmesi, yoksullukla mücadele konusunda önem arz etmektedir. Yoksulluk sorunu özellikle 1990’lardan sonra küresel yardım ve finans kuruluşlarının yoksullukla ilgili olduklarını iddia etmeleriyle uluslararası anlamda daha da önem kazanmaya başlamıştır. Yoksullukla mücadele için gerek ülke bazında gerekse küresel bazda politikaların geliştirildiği görülmektedir. Politikalar ülkelerin gelişmişlik düzeyleriyle paralel bir



şekilde oluşturulmuş ve bu politikalar çerçevesinde yoksullukla mücadele edilmeye çalışılmıştır (Öztürk ve Çetin, 2009: 2663 – 2665, Topgöl, 2013: 279).

Türkiye'de 1980 sonrasında ülkenin dış politikada güven kazanması ve ihracatta yaşanan artışlar gibi olumlu ekonomik gelişmeler, 1990'larda artarda yaşanan krizler nedeniyle yerini önemli ekonomik sorunlara bırakmıştır. Ardından 2001 kriziyle birlikte ekonomik göstergelerin neredeyse hepsinde yaşanan olumsuz gelişmeler sosyo-ekonomik düzeni derinden sarsmıştır. Dramatik fiyat artışları, ekonomik küçülme, ücret gelirlerinin düşüşü, işsizliğin artışı, Türk lirasındaki değer kaybı, ulusal gelirdeki azalış, kişi başı gelirin düşüşü, yüksek enflasyon, eşitsiz gelir dağılımı ve ekonomik istikrarsızlık bu dönemin önemli gelişmeleri olmuştur. 1980'deki ekonomik istikrar paketi ile Türkiye yeni bir döneme girmiştir. Ancak yeni dönem Türkiye'de peş peşe krizlere ve ciddi ekonomik sorunlara neden olmuştur. Tüm bu ekonomik gelişmeler Türkiye'nin yoksulluk profilini derinden etkilemiştir. Bu süreçten sonra yoksulluk sürekli artış göstermiş gelir dağılımı iyice bozulmuş ve varsıl ile yoksul arasındaki gelir eşitsizlik makası giderek açılmıştır (Gürses, 2007: 61 – 62).

Türkiye'de özellikle 1980'den sonra neoliberal politikalarla ucuz emek, güvencesiz istihdam, esnek çalışma koşulları, ekonominin finansallaşması, teknolojik gelişmeler yeni ekonomik sistemin temel kuralları niteliğinde olmuştur. Bunların yanında ekonomik krizler, serbestleşme hareketleri, sosyal güvenlik harcamalarının azaltılması gibi nedenlerle dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Türkiye'de de yoksulluğun ve gelir eşitsizliğinin arttığı görülmektedir. Bu süreçten sonra işgücü piyasasındaki aksaklıklar nedeniyle, işgücü piyasasında olmasına rağmen yoksul durumda olanların sayısı da artmaktadır (Aslan, 2020: 85 – 87). 1980 sonrası dönemde Türkiye'de yoksulluk, sürekli yükselen bir grafik çizmiştir. Yoksulluk zaman geçtikçe çok boyutlu bir hal almış ve bundan sonraki süreçte çözülmesi daha zor bir sorun haline gelmiştir.

Türkiye'de yoksulluğun birçok nedeni bulunmaktadır. Yukarıda anlatılan 1980 sonrası süreçte başlayan ekonomik sorunlar bunun en temel nedenleri arasındadır. Bunlarla birlikte, işsizlik, zorunlu göçler, kalabalık nüfus, sakatlık, özürlülük durumu, hastalık, yetersiz gelir, parçalanmış aileler, eğitimsizlik vs. durumlar da yoksulluğun önemli nedenleri arasında yer almaktadır. Yeterli ve kaliteli bir eğitim alamamak yoksulluğu döngüsel bir sürece sürükleyebilmektedir. Kentleşme sürecinde yaşanan yoğun göçler yoksulluğu artırmıştır. Yeni umutlarla kentlere yapılan akınlar konut sorunu başta olmak üzere birçok sorun ortaya çıkarmıştır. Kentlere akınlar işsizliği beraberinde

getirmiş, kayıt dışılığı artırmış, ücretlerin düşmesine neden olmuştur. Tüm bunlar yoksulluğu artıran nedenler arasında yer almaktadır. Bunun yanında sosyal dışlanma, cinsiyet eşitsizliği, işgücü piyasasına girememek, sosyal güvencesi işler, esnek işler vs. Türkiye'deki yoksulluğun başka nedenleri arasına sayılabilmektedir (Açıkgöz ve Yusufoglu, 2012: 88 – 97). Bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yoksulluğun birçok nedeni olabilmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun daha fazla nedeni olduğu bilinmektedir. Bu açıdan yoksulluğun tek bir nedeni olmadığından çözüm politikalarının da çok çeşitli olması kaçınılmaz olmaktadır.

Türkiye'de gelir dağılımı ile ilgili ilk çalışma 1987 yılında yapılmıştır. Daha sonraki çalışma 1994 yılında Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi ile yapılmıştır. Türkiye'de 2002 yılından sonra ise düzenli olarak gelir dağılımı ve yoksulluğu hesaplamak için Hanehalkı Bütçe Anketleri (HBA) yapılmaya başlanmıştır. 2006 yılından itibaren ise TÜİK görelî yoksulluğa ilişkin verileri Avrupa Birliği uyum çalışmaları kapsamında her yıl düzenli olarak ölçmeye başlamıştır. Gelir Yaşam Koşulları Araştırması (GYKA) çerçevesinde yapılan çalışma anket yöntemi ile hesaplanmaktadır. Türkiye'de 2006 yılında %60 medyan gelire göre yoksulluğun %24,5 olarak ölçüldüğü görülmektedir. Bu oran 2007 yılında %21,9, 2008 yılında 22,8, 2009 yılında %23,3 ve 2010 yılında %22,8 olarak hesaplanmıştır. Bu süreçten sonra da yoksulluk inişli çıkışlı grafiğini sürdürmüş ve 2020 yılında %21,1 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK: GYKA, HBA).

Tablo 6 ve Grafik 2'de görüldüğü gibi, bölgesel bazda bakıldığında Türkiye'de yoksulluğun yüksek olduğu görülmektedir. Düzey 1 bölgeleri bazında en yüksek yoksulluk oranına sahip bölge 2010 yılında %23,1'lik oranı ile TRA bölgesidir. TRA bölgesini takip eden %20,9 oranı ile TR5 bölgesi en yüksek orana sahip ikinci bölgedir. TRA bölgesinin bu dönemde en yüksek yoksulluk oranına sahip olması o illerin genel olarak düşük gelirli illerden meydana gelmesinden kaynaklanmaktadır. Geçim araçlarının tarım ve hayvancılık olduğu TRA bölgesi özellikle girdi maliyetlerinin yükselmesiyle tarım ve hayvancılığın zorlaşması bu bölgelerde gelirin düşmesini de beraberinde getirmiştir. Düşük gelir, yoksulluğun tek sebebi olmamakla beraber önemli bir sebebidir. Geçim araçlarından kopmak zorunda olan bu illerde bu şekilde yoksulluğun yükselmesi de kaçınılmaz olmaktadır.

TR5 bölgesi ise yine tarımın ön plana çıktığı bölgeler arasında yer almaktadır. Özellikle Konya bölgesinde tarımda artan maliyetler bölge halkının yoksullaşmasının

temel nedenleri arasında sayılabilmektedir. Türkiye'nin 2008-2009 krizinden sonra girdiği yeni süreçte yaşananlar hemen hemen bütün sektörlerde olduğu gibi tarım sektöründe de pek çok bozulmalara neden olmuştur. Bu durum tarım kentlerini olumsuz etkilemiştir. Bu kentlerde tarım işlerinde çalışanların işsiz kalması veya eskisi gibi tarımdan gelir elde edememesi, yoksullaşmalarının nedenleri arasında yer alabilmektedir.

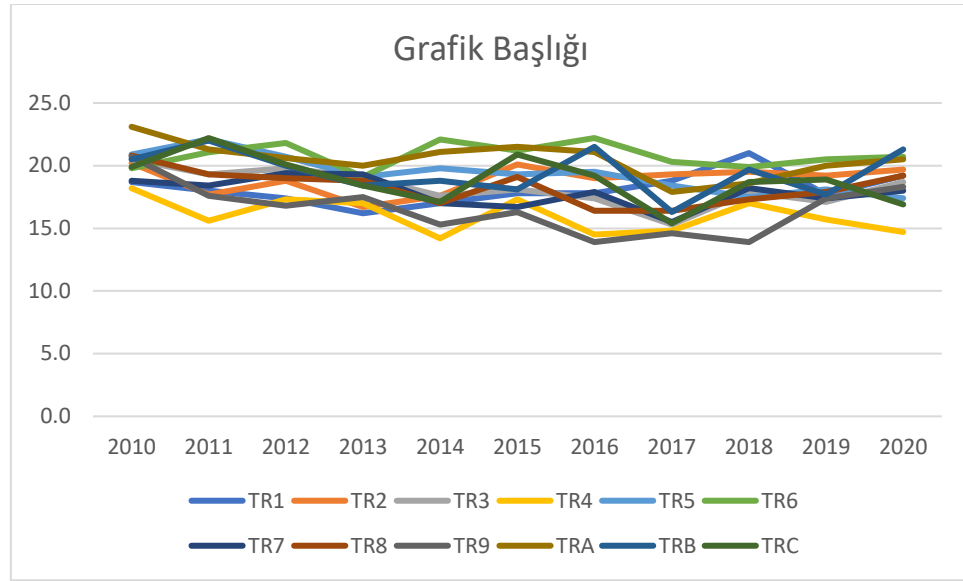
2020 yılına gelindiğinde yoksulluk oranının en yüksek olduğu ilin %21,3 ile TRB bölgesi olduğu görülmektedir. En yüksek ikinci yoksulluk oranına sahip diğer bölge ise %20,7 ile TR6 bölgesi olmaktadır. Burada TRB ve TR6 bölgelerinde yoksulluk zaman geçtikçe yükselmiştir. Bu bölgelerde yoksulluğun yükselmesinin sebebi mevsimlik işlerin yoğunlukta olması olabilmektedir. TR6 bölgesinde özellikle turizmin yoğunlukta olduğu göz önüne alınırsa bu oranın artması anlaşılabilir. TRB bölgesinin yine tarım sektörünün ağırlıkta olduğu bir bölge olduğu bilinmektedir. Tarımın mevsimsel olması yine yoksulluğu artıran sebepler arasında sayılabilmektedir. Aşağıda Tablo 6'da Türkiye'de bölgesel bazda yoksulluk oranları verilmektedir.

**Tablo 6:** Türkiye'de Düzey 1 Bölgelerinde Yoksulluk Oranları

	TR1	TR2	TR3	TR4	TR5	TR6	TR7	TR8	TR9	TRA	TRB	TRC
<b>2010</b>	18.73	20.22	20.60	18.29	20.98	19.84	18.87	20.80	20.74	23.13	20.59	19.98
<b>2011</b>	18.03	17.70	19.38	15.61	22.16	21.08	18.46	19.34	17.63	21.33	22.04	22.20
<b>2012</b>	17.44	18.85	19.83	17.34	20.72	21.79	19.39	18.96	16.75	20.65	19.97	20.06
<b>2013</b>	16.16	16.70	19.06	16.99	19.11	19.09	19.31	18.81	17.47	20.03	18.36	18.42
<b>2014</b>	17.00	17.60	17.60	14.20	19.80	22.10	17.00	17.00	15.30	21.10	18.80	17.10
<b>2015</b>	17.80	20.10	18.10	17.30	19.30	21.20	16.70	19.10	16.30	21.50	18.10	20.90
<b>2016</b>	17.80	19.00	17.40	14.50	19.50	22.20	17.90	16.40	13.90	21.10	21.50	19.20
<b>2017</b>	18.80	19.30	15.30	14.80	18.40	20.30	15.50	16.40	14.60	17.90	16.30	15.40
<b>2018</b>	21.00	19.50	17.90	17.00	17.50	19.90	18.20	17.30	13.90	18.60	19.70	18.70
<b>2019</b>	17.70	19.20	17.10	15.70	18.10	20.50	17.40	17.90	17.40	20.00	17.70	18.90
<b>2020</b>	19.20	19.70	18.70	14.70	17.40	20.70	18.00	19.20	18.30	20.50	21.30	16.90

**Kaynak:** (TÜİK, Gelir Yaşam Koşulları Araştırması).

Türkiye'de Düzey 1 bölgeleri bazında yoksulluk Tablo 6'da görülmektedir. Aynı zamanda Tablo 6'daki yoksulluk oranlarının grafiksel görünümü de aşağıda Grafik 2'de gösterilmiştir. Türkiye'de yoksulluk oranı genel itibarıyla yüksek olmasına rağmen bölgesel bazda bu oranlar değişebilmektedir. Bölgesel bazda yoksulluk oranı bölgenin sosyo-ekonomik durumu ile ilgili olarak farklılık göstermektedir.

**Grafik 2:** Türkiye'de Düzey 1 Bölgelerinde Yoksulluk Oranları

Kaynak: (TÜİK, Gelir Yaşam Koşulları Araştırması).

2010 yılında en düşük yoksulluk oranına sahip bölgenin %18,2 ile TR4 bölgesi olduğu görülmektedir. TR4 bölgesinde yoğun sanayinin varlığı işgücünde yer alan nüfusun fazla olması anlamına gelmektedir. İşgücü piyasasında aktif rol almak maddi bir kaynağa sahip olmak anlamına gelmekte ve yoksulluğun nedenlerinden birinin çözülmesi anlamına gelmektedir. Genel itibariyle yoksulluk oranı yüksek olmasına rağmen diğer bölgelere göre daha düşük kalmaktadır. Bu dönemde en düşük ikinci yoksulluk oranına sahip bölge ise TR1 bölgesi olmuştur. Bu süreçten sonra tüm bölgeler için inişli çıkışlı bir grafik sergilenmektedir. 2010 – 2020 yılları arasında yoksulluk oranının genel olarak yüksek seyrettiği görülmektedir. 2020 yılına gelindiğinde en düşük yoksulluk oranı %14,70 ile TR4 bölgesinde bulunmaktadır. Bu dönemde yoksulluk oranının en fazla düştüğü bölge TR4 bölgesi olduğu görülmektedir.

### 3.2. Vergileme ve Yoksulluk İlişkisine Dair Teorik ve Ampirik Literatür

Literatürde gerek ulusal gerekse uluslararası anlamda vergileme ve yoksulluk ilişkisi ile ilgili analizlerin kısıtlı olduğu görülmektedir. Aşağıda Tablo 7’de detayları verilen çalışmalar hem Türkiye özelinde yapılan çalışmaları hem de diğer ülkeler için yapılan çalışmaları içermektedir. Tablo 7’de genel olarak vergileme ve yoksulluk ilişkisini inceleyen çalışmalar yer almaktadır. Ayrıca yoksulluğu gelir dağılımı üzerinden açıklayan çalışmalarda bulunmaktadır. Bunun yanında kontrol değişkeni olarak eklenen makroekonomik değişkenler ile yoksulluk ilişkisini içeren çalışmalara da Tablo 7’de yer verilmektedir. Tablo 7’deki çalışmalar aşağıda paragraflar halinde kategorize edilerek

özetlenmiştir. Kategorize edilirken öncelikle vergileme ve yoksulluk ilişkisini inceleyen çalışmalar bir paragrafta özetlenmiş ardından vergileme ve yoksulluk ilişkisini gelir dağılımı üzerinden inceleyen çalışmalar özetlenmiştir. En sonunda da kontrol değişkeni olarak eklenen makroekonomik değişkenlerin yoksulluk üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar ayrı paragrafta özetlenmiştir. Bu özetlerin detaylı açıklaması ise Tablo 7’de verilmiştir.

Vergileme ve yoksulluk ilişkisini içeren ampirik ve teorik bazı çalışmalar şunlardır: Pirttilä ve Tuomala (2004), Immervoll vd. (2006), Filho vd. (2007), Matkovic ve Mijatovic (2011), Ogboi ve Ogbuji (2014), Adukonu ve Ofori-Abebrese (2016), Rossignolo (2016), Ramirez vd. (2017), Deyshappriya (2018), Hirvonen vd. (2018), Sessu (2019), Markina (2022), Yaru ve Adisa-Ohiaka (2022). Bu çalışmalar arasında, vergilerdeki artışın yoksulluğu artırdığı sonucunu elde edenler olduğu gibi; vergilerdeki artışın yoksulluğu düşürdüğü sonucu elde eden çalışmalar da bulunmaktadır. Bunların yanında vergi türlerine göre yoksulluğa olan etkinin değişebildiğini test eden çalışmalarda bulunmaktadır.

Vergileme ve yoksulluk ilişkisi incelenirken literatür kısıtından dolayı genel olarak vergileme ve gelir dağılımı çalışmaları da incelenmektedir. Bu çalışmalar şunlardır: Engel vd. (1999), Prasad (2008), Sameti ve Rafie (2010), Nantob (2016), Anyaduba ve Otulugbu (2019). Genel itibariyle vergilemenin gelir dağılımı üzerindeki etkisinin ülkelerin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak değişebileceğini ifade eden çalışmalar yer almaktadır. Benzer şekilde vergi türlerinin de gelir dağılımı üzerindeki etkisinin değişebildiği sonucuna ulaşan analizler de bulunmaktadır.

Kontrol değişkeni olarak eklenen makroekonomik göstergelerin yoksulluk üzerindeki etkisinin incelendiği çalışmalar da literatürde yer almaktadır. Bu çalışmalar şunlardır: Blank ve Blinder (1985), Amjad ve Kemal (1997), Enami vd. (2019), Emmanuela vd. (2018). Bu çalışmalar vergi özelinde yapılan çalışmalar olmasına rağmen, ekonomik büyüme, işsizlik, istihdam gibi değişkenlerin yoksulluk üzerindeki etkisini de araştırmaktadır. Ayrıca sadece ekonomik büyüme ve yoksulluk, işsizlik ve yoksulluk gibi vergi dışındaki makroekonomik göstergelerin yoksulluk üzerindeki etkisini araştıran çalışmalar da Tablo 7’de yer almaktadır. Burada genel itibariyle ekonomik büyümenin yoksulluğu azalttığı, işsizliğin yoksulluğu artırdığı ve istihdamın yoksulluğu azalttığı sonuçları elde edildiği görülmektedir.

Literatürün buraya kadar ki kısmında Türkiye dışındaki ülkeler üzerine yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Türkiye için vergileme ve yoksulluk ilişkisinin analiz edildiği çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Türkiye için vergileme ve yoksulluk ilişkisini, ele alan çalışmalar şu şekildedir: Albayrak (2011), Karanfil ve Özkara (2013), Delibaş (2017), Demirgil (2018), Kanca ve Bayrak (2019). Burada özellikle dolaylı vergilerin gelir dağılımı üzerinde olumsuz etkilere neden olduğu, dolaysız vergilerin ise gelir bölüşümünde olumlu sonuçlar doğurduğu belirtilen çalışmalar bulunmaktadır. Buna ek olarak vergi gelirlerindeki artışın kamu harcamalarını artırmasıyla birlikte yoksulluğu azalttığını belirtilen çalışmalar da yer almaktadır.

Türkiye için kontrol değişkeni olarak eklenen makroekonomik göstergelerin yoksulluk üzerindeki etkisinin incelendiği çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmalar şu şekildedir: Erkal vd. (2015), Evcim vd. (2019), Bölükbaş (2019), Bozma vd. (2020), Sancar ve Atay Polat (2021), Kılıç ve Tunçsiper (2021). Bu çalışmaların sonucunda genel olarak, büyüme ile yoksulluk arasında negatif bir ilişki, işsizlik ile yoksulluk arasında pozitif bir ilişki, istihdam ve yoksulluk arasında negatif bir ilişki ve enflasyon ve yoksulluk arasında pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Türkiye için Düzey 1 bölgeleri özelinde yapılan çalışmalarda bölgeden bölgeye sonuçların farklılık gösterdiği de görülmektedir. Tüm bu çalışmaların detaylı açıklaması aşağıda Tablo 7’de yer almaktadır.

**Tablo 7: Vergileme ve Yoksulluk İlişkisine Dair Literatür**

Yazar	Özet ve Bulgular
<b>Diğer Ülkeler Üzerine Yapılan Çalışmalar</b>	
Blank ve Blinder (1985)	Amerika için yapılan çalışmada iki farklı periyot için (1948-1983 ve 1955-1984) Regresyon analizi yapılmıştır. Çalışmada makroekonomik faaliyet ve politikaların yoksul nüfus üzerindeki etkisi incelenmektedir. Çalışmada işsizliğin yoksulluk üzerinde olumsuz ve güçlü bir etkisi olurken, enflasyonun etkisinin az olduğu görülmektedir. Ancak enflasyonun yine de yoksulluğu artırabilen bir olgu olduğu da belirtilmektedir. Aynı zamanda analizde, işsizlikte meydana gelen 2 puanlık artışın yoksulluk oranında yaklaşık 0.9 puanlık bir artışa neden olduğu test edilmektedir. Vergi yükünün yoksullara doğru kaydırılması yoksulluğu olumsuz etkileyeceği, vergi politikalarının yeniden dağıtım rolü göz önüne alınarak yoksul kesime olumlu etkiler sağlayacak şekilde gözden geçirilmesi gerektiği belirtilmektedir.

Amjad ve Kemal (1997)	Makroekonomik göstergelerin yoksulluk üzerindeki etkisinin araştırıldığı çalışma 1963-1964 ve 1992-1993 dönemini kapsamaktadır. Pakistan için yapılan çalışmada zaman serisi analizi çeşitli simülasyon analizleri yapılmıştır. Ekonomik büyüme, tarımdaki büyüme, üretim, enflasyon, istihdam ve vergilerin yoksulluk üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. Büyümede meydana gelen artışın, istihdam ve transferlerdeki artışla beraber yoksulluğu azaltabileceği vurgulanmaktadır. Bunun yanında dolaylı vergilerde meydana gelebilecek bir artışta yoksulluğu artırabileceği ifade edilmektedir. Ancak yoksullara yönelik kamu harcamaları ve sübvansiyonların vergilerden fazla artması durumunda yoksulluğa olumlu etkiler olabileceği belirtilmektedir.
Engel vd. (1999)	Şili üzerine yaptıkları çalışmada, vergilerin yeniden dağıtım rolünün öneminden bahsetmekle beraber; kendi çalışmalarında vergilerin gelir dağılımı üzerindeki etkisinin az olduğu sonucuna ulaşmaktadırlar. Aynı zamanda artan oranlı bir vergi yerine düz oranlı KDV vergisinin gelir dağılımı üzerinde daha etkili sonuçlar doğuracağı belirtilmektedir. Özellikle artan oranlı gelir vergilerinde kaçakçılık ve kaçınma fazla olduğundan vergi gelirlerinin sınırlı kaldığı, bununla birlikte vergi toplama maliyetinin yüksek olduğu ifade edilmektedir. Bu nedenlerle yeniden dağıtım aracı olarak kullanılması sınırlı sonuçlar doğurmaktadır. Bunun yerine toplaması daha az maliyetli bir katma değer vergisinin daha etkili sonuçlar doğurduğu belirtilmektedir.
Pirttilä ve Tuomala (2004)	İstatistikî analizlerle yoksulluk için en ideal vergileme politikasının ne olduğu araştırılmaktadır. Çalışmada, hükümetlerin yoksulluğu en aza indirmek için kullanması gereken optimal vergi politikalarından ve ücret sübvansiyonlarından bahsetmektedir. Genel olarak vergilerin yoksulluğu olumsuz etkileyebileceği ifade edilmektedir. Mallar üzerindeki vergilerin yüksek olması yoksul kesimi olumsuz etkileyebileceği gibi vergi gelirlerinin etkin sosyal politikalarla yoksulların desteklenmesi de olumlu sonuçlar doğurabileceği belirtilmektedir. Gelir vergisinin, gelir dağılımında en düşük payı alanların lehine olacak şekilde düzenlenmesi gerektiği ifade edilmektedir. Ayrıca yoksul kesimin en fazla tükettiği ürünler üzerindeki vergilerin indirilmesi gerektiği veya bunlara alternatif ürünlerin getirilmesi gerektiği belirtilmektedir.
Immervoll vd. (2006)	Çalışmada, Brezilya için mikrosimülasyon yöntemi kullanılarak analiz yapılmıştır. 2003 yılı incelenmiştir. Vergilerin dağıtım rolünün gelişmiş ülkelerde daha etkili sonuçlar verdiği ifade edilmektedir. Bu çerçevede Brezilya'da da diğer gelişmekte olan ülkeler gibi dolaylı vergilerin ağırlıkta olduğu ve bundan kaynaklı olarak vergi sisteminin yoksulluğu yeterince olumlu anlamda etkilemediği belirtilmektedir. Dolaylı vergilerin yüksek olması ve dolaylı vergilerin de gelir eşitsizliğini düzeltmemesi, vergilerin yoksulluk üzerindeki etkisinin az olmasına neden olmaktadır. Ayrıca diğer gelişmekte olan ülkeler gibi yüksek gelirli kesimlerin vergiden kaçınma ve başka türlü yollarla daha az vergi verme şartlarına sahip olmaları da vergilerin yeniden dağıtım rolünü zayıflatmaktadır.
Filho vd. (2007)	Brezilya ekonomisi için yaptığı çalışma da dolaylı vergilerin temelde ekonomi üzerindeki etkisinin, özeldede yoksulluk üzerindeki etkisini araştırmaktadır. Genel denge ve mikrosimülasyon modellerinin kullanıldığı çalışmada 1996 ve 2001 yıllarını ele alınmaktadır. Çalışma Brezilya'nın 27 bölgesini kapsamaktadır. Yapılan analizlerde, gıda ürünleri üzerindeki vergi yükünün düşürülmesi, yoksulluğun azaltılmasına sebep olmaktadır. Yoksulların tüketim malları arasında en çok tükettiği ürünlerin gıda ürünü olması bunun en önemli nedeni olmaktadır. Benzer şekilde tarımda kullanılan ara girdiler üzerindeki vergi yükünün azaltılması yoksulluğu azaltmak adına kayda değer bir sonuç vermediği test edilmiştir. Sonuç olarak dolaylı vergi yükünün indirilmesi yoksulluk açısından olumlu bir politika olsa da, devlet için bir gelir kaybı olduğu için etkin bir politika olmayabileceği ifade edilmektedir.

Prasad (2008)	6 Latin Amerika ülkesi ve OECD ülkeleri için yaptığı çalışmada vergilerin ve sosyal transferlerin gelir bölüşümü ve nihayetinde yoksulluk üzerindeki etkisini araştırmaktadır. Panel yönteminin kullanıldığı çalışma 1992'den 2007'ye kadar olan dönemi incelemiştir. Gelişmekte olan ülkelerde dolaylı vergilerin yüksek olduğu, gelişmiş ülkelerde ise dolaysız artan oranlı vergilerin yüksek olduğunu belirtmektedir. Vergi türlerinin gelir bölüşümü üzerindeki etkisinin, ülkelerin gelişmişlik durumuna göre farklı sonuçlar doğuracağını ifade etmektedir. Etkili ve ilerici vergi sistemleri büyümeyi, istihdamı ve gelir dağılımını olumlu anlamda etkileyebilmektedir. Ancak vergilerin etkin kullanılmaması hem büyüme ve istihdamı hem de transfer harcamalarını sekteye uğratabildiğini açıklamaktadır. Bunların sekteye uğramasının gelir adaletsizliğine çözüm olamayacağını ifade etmektedir. Dolayısıyla düzelmeyen gelir bölüşümünün yoksulluğu da azaltmayacağı anlamına gelmektedir. Çalışmanın sonucunda genel itibariyle vergilerin yeniden dağıtım etkisinin, gelir dağılımı ve yoksulluğa yeterince tesiri olmadığını ortaya koymaktadır.
Sameti ve Rafie (2010)	İran ve Seçilmiş Doğu Asya ülkeleri üzerine yapılan ve 1990 – 2006 dönemlerini kapsayan çalışmada panel regresyon analizi yapılmıştır. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre dolaylı vergilerin gelir eşitsizliği ve büyüme üzerinde önemsiz bir etkiye sahip olduğu test edilmiştir. Bunun yanında gelir, kar ve sermaye kazançları üzerindeki vergiler adil gelir dağılımı ve büyüme üzerinde pozitif aynı zamanda anlamlı etkiler gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Uluslararası ticaret üzerinden alınan vergiler büyümeye olumsuz etki etmektedir. Gelir dağılımındaki olumlu gelişmelerin büyümeyi de olumlu etkilediği sonucu da analiz sonuçlarından biridir.
Matkovic ve Mijatovic (2011)	Sırbistan'da vergi reformunun yoksulluk üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. 2009 yılının analiz edildiği çalışmada mikrosimülasyon yöntemi kullanılmaktadır. Vergi yükünün ücret üzerinden alıp tüketim üzerine yıkmak gerektiği belirtilmektedir. Bu şekilde ekonomik büyümenin teşvik edileceği ifade edilmektedir. Yaşam standartlarında meydana gelen bir düşüşün Sırbistan'da yoksulluğu artırdığı test edilmiştir. Bu açıdan ekonomik büyümenin teşvik edilmesine yönelik bir vergi politikası yoksulluk gibi birçok makroekonomik dengeyi de olumlu etkileyeceği savunulmaktadır. KDV'nin nüfusun tüketimini olumsuz etkilediği de ifade edilen çalışmada, dengeli vergi politikaları büyümeyi etkileyecek, büyümenin de yoksulluğu azaltmada etkili olacağı belirtilmektedir.
Ogboi ve Ogbuji (2014)	Nijerya KDV, ekonomik büyüme ile yoksulluk arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada regresyon analizi kullanılmıştır. Çalışma 1994 – 2012 yıllarını kapsamaktadır. Elde edilen sonuçlar, Nijerya'da KDV'nin büyüme üzerinde pozitif ve önemli bir etkisi olduğunu göstermektedir. Büyümede meydana gelen bir artış ise yoksulluğu azaltma konusunda olumlu sonuçlar verdiği görülmektedir. Ayrıca Nijerya için KDV ve yoksulluk arasında ters bir ilişki olduğu fakat istatistiksel olarak önemsiz olduğu tespit edilmiştir. Yoksulluğu azaltma konusunda KDV'nin önemi vurgulanırken, varsılların tükettiği mallar üzerindeki KDV oranlarının artırılıp yoksulların tükettikleri mallar üzerindeki vergi oranlarının azaltılması yoksulluğu düşüreceği belirtilmektedir.
Erkal vd. (2015)	Seçilmiş Doğu Avrupa ve Latin Amerika ülkeleri (11 ülke) için yapılan çalışma 1998 – 2010 yıllarını kapsamaktadır. Çalışmada panel veri analizi yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, gelir eşitsizliği, doğrudan yabancı yatırımlar, nüfus artışı, enflasyon, kamu sağlık harcamaları, özel sağlık harcamaları ve orta öğretim harcamaları yoksulluk üzerinde anlamlı etkiye sahiptir. Kişi başına gelir, doğrudan yabancı yatırımlar, yükseköğretim harcamaları, kamu sağlık harcamaları, gelir eşitsizliği, ortaöğretim harcamaları ve ticari açık değişkenleri ise ekonomik büyüme üzerinde anlamlı etkilere sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca gelir eşitsizliğindeki artış ve yoksulluk büyümeye yol açmaktadır. Kamu sağlık harcamalarının yoksulluğu azalttığı, özel sağlık harcamalarının ise yoksulluğu arttırdığı belirtilmektedir. Artan nüfus ve enflasyonun da yoksulluğu artırdığı elde edilen sonuçlardır.



Rosignolo (2016)	Arjantin için standart mali olay analizi kullanarak yapılan çalışma, 2012-2013 dönemini kapsamaktadır. Gelir ve Harcamalara İlişkin Ulusal Hane Araştırmalarından elde edilen verilerle analiz yapılmıştır. Sonuçlar maliye politikasının yoksulluğu azaltma konusunda etkili araçlara sahip olduğunu ifade etmektedir. Vergi açısından değerlendirildiğinde, vergi gelirlerinin artması ve beraberindeki kamu harcamalarının etkin kullanılması yoksulluğu azaltabildiği sonucu test edilmektedir. Bu şekilde gelir dağılımının da düzeldiği ifade edilmektedir. Gelir bölüşümündeki adaletli dağılımın yoksulluğun düşürülmesi konusunda kalıcı etkide bulunacağı belirtilmektedir.
Adukonu ve Ofori-Abebrese	Gana için çeşitli vergileme politikalarının yoksulluk ve eşitsizlik üzerindeki etkisini araştırmaktadır. 1984 – 2013 yıllarının araştırıldığı çalışmada Johansen Eşbütünleşme analizi kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre, dolaylı vergileme politikalarında meydana gelen bir artış yoksulluğu ve eşitsizliği artırmakta iken; dolaysız vergileme politikalarında meydana gelen bir artış ise yoksulluğu azaltıcı etkiye sahip olmaktadır. Bu durumda vergi yükünün dolaylı vergilerden dolaysız vergilere aktarılması gerektiği belirtilmektedir.
Nantob (2016)	46 gelişmekte olan ülke için analiz yapmıştır. Analizde panel veri modelini kullanmış ve 2000 – 2012 yılları arası dönemi incelemiştir. Yaptığı analizde üç sonuç elde ettiğini açıklamaktadır. Birincisi, vergi geliri (gelir üzerinden alınan artan oranlı bir vergi) ve eşitsizlik arasında negatif ve güçlü bir ilişki olduğunu ifade etmektedir. İkincisi, mal ve hizmet üzerindeki vergiler ve kar ve sermaye kazançları üzerindeki vergiler ile gelir eşitsizliği arasında pozitif ve güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Üçüncüsü ise uluslararası ticaret üzerindeki vergiler ile gelir eşitsizliği arasında pozitif bir ilişki olduğu test edilmektedir.
Ramirez vd. (2017)	Kolombiya’da belediyeler bazında yapılan çalışmada, emlak vergisinin çok boyutlu yoksulluk üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Mekânsal ekonometrinin kullanıldığı çalışmada emlak vergisi ile yoksulluk arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu ifade edilmektedir. Emlak vergisinin yoksulluğu azaltan bir rolünün olduğu sonucu test edilmektedir. Toplanan vergilerin etkin politikalara dönüştürülmesi ile emlak vergisinin yoksulluğu azaltan bu yapısının daha da kuvvetlendirilebileceği belirtilmektedir. Ayrıca çalışmada toplanan emlak vergilerinin yoksulluğa olan etkisinin belediyeler bazında farklılık gösterebileceği de ortaya konulmuş ve yapılacak politikaların daha etkili olabilmesi için coğrafi koşulların/şartların da göz önüne alınması gerektiği vurgulanmıştır.
Hirvonen vd. (2018)	Etiyopya için sosyal koruma programları ile gelir vergisinin yoksulluk üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Çalışmada mikrosimülasyon yöntemi kullanılmış ve 2016 yıl baz alınmıştır. Yoksulluğu azaltma konusunda sosyal koruma programlarının gelir vergisinden daha etkili olduğu tespit edilmiştir. İkisinin de yeniden dağıtım rolüne sahip olduğu ancak sosyal koruma programlarının daha etkili olduğu belirtilmektedir. Ancak ne sosyal koruma programları ne de gelir vergisi politikası, eşitliği sağlamada yeterli güce sahip olmadığı ifade edilmektedir.
Deyshapriya (2018)	Sri Lanka için yapılan çalışma 2012/2013 yılları Hanehalkı Gelir ve Harcama Araştırması verilerine dayanarak Sıralı Probit model ile analiz edilmektedir. KDV’nin yoksulluk üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. Elde edilen bulgular genel itibarıyla KDV’de meydana gelen artışın yoksulluğu artırdığı yönündedir. KDV aşırı yoksul oranını %0,0061, yoksul oranını %0,49 ve yoksulluk sınırında olup yoksulluğa karşı savunmasız olanların oranını ise %1,47 oranında artırmaktadır. Sri Lanka bu dönemlerde KDV oranını %11’den %15’ çıkarmıştır. KDV’deki bu %4’lük artış, aşırı yoksul oranını %0,017, yoksul oranını %1,39 ve yoksulluk sınırında olup yoksulluğa karşı savunmasız olanların oranını ise %4,16 oranında artırmaktadır. Bu minvalde KDV Sri Lanka’nın en önemli gelir kaynaklarından biri olmasına karşı bu durumdaki olumsuz etkilerinden dolayı mallar temel ve lüks mallar olarak kategorize edilip ona göre KDV oranlarının yeniden belirlenmesi gerektiği ifade edilmektedir. Aynı zamanda dolaylı vergilerden doğrudan vergilere de kademeli geçişin olması gerektiği belirtilmektedir.

Emmanuel vd. (2018)	Nijerya için yapılan çalışmada ekonomik büyüme ve yoksulluk arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmaktadır. 1980 – 2017 yılları arasındaki verilerin kullanıldığı çalışmada regresyon analizi tercih edilmektedir. Elde edilen sonuçlara göre ekonomik büyüme ve yoksulluk arasında anlamlı ve ters bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Ayrıca modele dahil edilen işsizlik, nüfus, ölüm oranı, ortalama yaşam süresi oranı, tüketim, kişi başına gelir ve okuma yazma bilmeme oranı ile ekonomik büyüme arasında yine anlamlı sonuçlar olduğunu ifade edilmektedir. Nüfus, ortalama yaşam süresi ve ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğu test edilmektedir. Öte yandan, yoksulluk, ölüm oranı ve işsizliğin ise ekonomik büyüme oranı ile negatif bir ilişki olduğu analiz sonucunda elde edilmektedir.
Sessu (2019)	Endonezya için yapılan çalışma 2002 – 2017 yılları arasında kapsamaktadır. Regresyon analizinin yapıldığı çalışmada vergi gelirleri ve yatırım gelişmelerinin yoksulluk üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. Yapılan analizde vergi gelirlerinin yoksulluğu azaltmadığı görülmektedir. Var olan yüksek bireysel vergilerin ve kurumlar vergisinin fiyatları etkileyip yukarı çekmesi sonucu talebin azaldığı ve bunun sonucunda da üretim ve yatırım taleplerinin düşmesiyle işsizliğin arttığı ve istihdamın azaltıldığı belirtilmektedir. Bunun sonucunda da yoksulluğun pozitif etkileneceği belirtilmektedir.
Enami vd. (2019)	İran'ın 2011-2012 Hanehalkı Harcama ve Gelir Araştırmalarını kullanarak mali sistemin yoksulluk ve eşitsizlik üzerindeki etkileri araştırılmaktadır. Vergi ve transfer harcamalarının yoksulluğu ne ölçüde azaltabildiği üzerine durulmaktadır. Transferlerin yoksulluğu azaltmada vergilerden daha etkili olduğu test edilmektedir. Bunun yanında vergilerin de yoksulluğu artırmadan devletin gelirini artırabileceği ve eşitsizliği azaltmada da orta derece etkili olduğu ifade edilmektedir. Aynı zamanda etkili programlarla gelir dağılımında en düşük payı alan ilk %10'daki kesimin yoksulluğunu azaltabilmekte ve gelir eşitsizliğinde daha adaletli sonuçlar vermektedir.
Anyaduba ve Otulugbu	Nijerya için vergileme ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Analiz sonucuna göre genel olarak doğrudan vergilerin gelir eşitsizliğini azalttığı ve dolaylı vergilerin ise gelir eşitsizliğini arttığı sonucu elde edilmektedir. Ancak KDV, gümrük vergileri, petrol kârı vergileri gibi dolaylı vergilerin de gelir eşitsizliği üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu ifade edilmektedir. Ancak buradaki etki doğrudan vergilere göre daha düşük seviyede olmaktadır.
Yaru ve Adisa-Ohiaka (2022)	Sahra Altı Afrika ülkeleri için yapılan çalışmada panel veri analizi kullanılmaktadır. 1990 – 2020 dönemini kapsayan çalışmada 29 Sahra Altı Afrika ülkesi seçilmiştir. Çalışmada, dolaylı vergiler ile yoksulluk ilişkisi incelenmiştir. Çalışmada yerel mal ve hizmet vergilerinin, gümrük ve ithalat vergilerinin bu ülkelerdeki yoksulluk üzerindeki etkisinin negatif olduğunu, ancak modellerden biri dışında istatistiksel olarak anlamlı olmadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca gümrük ve ithalat vergilerinden elde edilen gelirin yoksulların lehine olacak şekilde etkili politikalar çerçevesinde kullanılması, bu vergilerin yoksulların yararına olacak sonuçlar vereceğini de belirtmektedir.
Markina (2022)	Ukrayna için vergilerin yoksulluk ve eşitsizlik üzerindeki etkisini değerlendirmektedir. Doğrusal regresyon analizinin yapıldığı çalışma 1996 – 2019 yıllarını kapsamaktadır. Analizde gelir üzerinden alınan vergilerin yarattığı vergi yükünün, yoksulluk üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu test edilmektedir. Değişkenler arasındaki pozitif korelasyon, vergi yükündeki %1'lik artışın yoksulluk düzeyini %0,10 oranında artırdığı analiz sonucunda ortaya çıkmıştır. Yani gelir vergisi yükü arttıkça yoksulluk da kısmen artmaktadır. Tüketim vergileri üzerindeki vergi yükü yoksulluğu, gelir vergisi yükünden daha fazla artırdığı da belirtilmektedir. Kontrol değişkeni olarak eklenen sağlık harcamalarının da yoksulluğu azalttığı test edilmektedir.

<b>Türkiye Üzerine Yapılan Çalışmalar</b>	
Albayrak (2011)	Türkiye’de finansal kriz döneminde ÖTV ve KDV’nin gelir dağılımı üzerindeki etkisini 2004 ve 2009 yılları için karşılaştırmalı bir analiz ile ortaya koymuştur. Çalışmanın sonucuna göre 2009 kriz döneminde her iki vergi türünün de gelir eşitsizliğini artırdığı görülmüştür. 2009 kriz döneminde talebi canlandırmak için bu iki vergi türünde yapılan indirimlerin üst gelir grupları lehine bir dağılım yarattığı sonucu elde edilmiştir. Bu iki dolaylı vergi genel itibariyle düşük gelirli kesimin aleyhine sonuçlar verdiği görülmektedir. Ancak 2004’te bu iki verginin tek başına gelir dağılımını bozucu etkisi en fazla %1 civarında olduğu ifade edilmektedir.
Karanfil ve Özkara (2013)	Türkiye için yapılan çalışmada eşbütünleşme analizi kullanılmıştır. 1975-2005 yıllarını kapsayan çalışmada sosyal harcamalar ve dolaylı vergilerin yoksulluk ile olan ilişkisi incelenmiştir. Kamu gelirlerinin büyük kısmının dolaylı vergilerden kaynaklandığı, aynı zamanda kamu gelirlerindeki bu artışın da sosyal harcamaları pozitif etkilediği belirtilmektedir. Ancak sosyal harcamaları finanse etmek için dolaylı vergilerin artırılması, yoksulluğun azaltılması çabalarını engellediği test edilmektedir. Bu minvalde yoksulluğun azaltılması için sosyal harcamaların artırılmasının isabetli olduğu ancak vergileme politikalarının tekrar gözden geçirilmesi gerektiği belirtilmektedir.
Delibaş (2017)	Türkiye'nin de dahil olduğu 27 OECD üyesi ülkelerinin incelendiği çalışmada panel veri analizi yöntemi kullanılmıştır. 2004 – 2011 yılları arası dönem, çalışmada ele alınmıştır. Yapılan analiz sonucuna göre vergiler ile Gini katsayısı arasında anlamlı bir ilişkinin varlığı ortaya konulmaktadır. Gelir vergilerinin GSYH içerisindeki payında meydana gelen artışın gelir bölüşüm eşitsizliğini azalttığı; harcama vergilerinin GSYH içerisindeki payının artması ise gelir bölüşüm eşitsizliğini artırdığı sonucuna ulaşılmaktadır. Ayrıca çalışmada servet vergileri ve kurumlar vergisinin gini katsayısı ile olan ilişkisi anlamsız çıkmıştır. Bununla birlikte kurulan modelde servet vergilerindeki artış gelir bölüşümünde olumlu sonuçlar doğururken, kurumlar vergisindeki artışın gelir bölüşümünde olumsuz sonuçlar doğurduğu test edilmiştir.
Demirgil (2018)	Türkiye üzerine yapılan çalışma 1980 – 2014 arası dönemi kapsamaktadır. Vergilerin gelir dağılımı üzerindeki etkisinin incelendiği çalışmada ARDL sınır testi yaklaşımı uygulanmaktadır. Analiz sonucuna göre seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu görülmektedir. Bu çerçevede dolaylı vergi oranlarında meydana gelen %1’lik bir artış, gini katsayısını %0,10 oranında artırdığı; dolaysız vergi oranlarında meydana gelen %1’lik artış ise gini katsayısını %0,05 oranında azalttığı test edilmiştir.
Kanca ve Bayrak (2019)	Türkiye'nin de içinde yer aldığı 36 OECD ülkesi üzerinde yapılan çalışmada, dolaylı ve dolaysız vergilerin gelir dağılımı üzerindeki etkisi Panel veri analizi yöntemi ile incelenmektedir. Çalışma 1990 – 2017 yıllarını kapsamaktadır. Analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre, genel olarak vergiler ve Gini katsayısı arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. İlgili dönemlerde vergilerde meydana gelen artışın gelir dağılımını olumsuz anlamda etkilediği sonucu elde edilmiştir.
Evcim vd. (2019)	Türkiye’de düzey 1 bölgeleri bazında yapılan çalışmada yoksulluk, eşitsizlik ve büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. 2006 – 2017 yıllarını kapsayan çalışma panel nedensellik testi ile analiz edilmektedir. Nedensellik testi sonuçlarına göre Türkiye genelinde yoksulluktan ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu test edilmektedir. Bölgesel bazda elde edilen sonuçlar ise farklılık göstermektedir. Bölgelerde genel itibariyle büyüme, gelir eşitsizliği ve yoksulluk birbirini tetiklemektedir.

Bötükbaş (2019)	Türkiye için genç işsizlik ve yoksulluk ilişkisi bölgesel olarak düzey 1 bazında incelenmiştir. Panel nedenselliğin kullanıldığı çalışma 2006 – 2017 yıllarını kapsamaktadır. Sonuçlar, Türkiye'de toplam genç işsizliği ve erkek genç işsizliği yoksulluk ile çift yönlü; kadın genç işsizlikten yoksulluğa ise tek yönlü nedenselliğin varlığını göstermektedir. Bölgeden bölgeye farklı sonuçlar elde edilmiş olsa da genel itibarıyla genç işsizlik ile yoksulluğun birbirinin hem nedeni hem de sonucu olduğu ifade edilmektedir.
Bozma vd. (2020)	Türkiye düzey-1 bölgeleri ölçeğinde yapılan çalışmada enflasyon ve işsizliğin yoksulluk üzerindeki etkisi incelenmektedir. 2006 – 2016 yıllarını ele alan çalışma panel veri analizi yöntemini kullanmaktadır. Analiz sonucunda elde edilen bulgular, uzun dönemde, enflasyonun yoksulluk üzerindeki etkisinin negatif, işsizliğin ise pozitif olduğunu göstermektedir. Başka bir ifadeyle enflasyonda meydana gelen artışın yoksulluğu azalttığı tespit edilmektedir. Kısa dönemde ise enflasyon ile yoksulluk arasında pozitif, işsizlik ile yoksulluk arasında ise negatif bir ilişkinin varlığı ortaya konmaktadır. Yani kısa dönemde enflasyonda meydana gelen artışların yoksulluğu artırdığı, işsizliğin ise yoksulluğu azalttığı ifade edilmektedir. İstanbul, Batı Anadolu, Akdeniz, Orta Anadolu, Doğu Karadeniz ve Ortadoğu Anadolu bölgelerinde kısa dönemde işsizlik ile yoksulluk arasında negatif bir ilişki görülmektedir.
Kılıç ve Tunçşiper (2021)	Türkiye ve diğer 60 ülke için çok boyutlu yoksulluk ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Panel veri analizi yöntemi seçilmiş ve GMM analizi yapılmıştır. 2010 – 2018 yılları analize dahil edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre çok boyutlu yoksulluk ve ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişkinin varlığı tespit edilmektedir. Ayrıca elde edilen sonuçlar, çok boyutlu yoksulluğun azaltılmasının büyüme üzerinde olumlu katkı yarattığı ortaya koyulmaktadır. Bu doğrultuda ekonomik büyümenin sağlanması isteniyorsa çok boyutlu yoksullukla mücadele edilmesi gerektiği belirtilmektedir.
Sancar ve Atay Polat (2021)	Türkiye ve düzey 1 bölgeleri için yapılan çalışmada yoksulluk, işsizlik ve ekonomik büyüme ilişkisi incelenmiştir. Çalışmada panel nedensellik yöntemi kullanılmış olup 2006 – 2018 yılları ele alınmıştır. Analiz sonucunda Türkiye genelinde yoksulluktan büyüme doğru tek yönlü, işsizlik ve yoksulluk arasında çift yönlü ve ekonomik büyüme ve işsizlik arasında çift yönlü bir nedensellik olduğu tespit edilmektedir. Düzey 1 bazında, Akdeniz bölgesi, Doğu Karadeniz bölgesi ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde büyümeden yoksulluk oranına doğru tek yönlü bir nedenselliğin varlığı test edilmektedir. İstanbul ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde işsizlik ve yoksulluk arasında çift yönlü bir nedensellik olduğu belirtilmektedir. Kuzeydoğu Anadolu bölgesinde büyüme ve işsizlik arasında çift yönlü nedensellik var iken; diğer düzey 1 bölgelerinde ise sonuçların farklılık gösterdiği ifade edilmektedir.

**Kaynak:** Literatürdeki çalışmalara dayanarak yazar tarafından düzenlenmiştir.

### 3.3. Türkiye'de Vergileme ve Yoksulluk İlişkisinin Ampirik Analizi

Ampirik analizde öncelikle çalışmada yer alan veri seti ve değişkenler tanımlanmaktadır. Daha sonra değişkenlerden oluşturulan modeller tanımlanmakta ve ardından tanısal testlere yer verilmektedir. Tanısal testlerde değişkenlerin gözlem sayısı, medyanı, standart sapması, maksimum değeri ve minimum değeri yer almaktadır. Sonrasında metodoloji detaylı bir şekilde açıklanmaktadır. Bu bölümden sonra çalışmanın ampirik analizi yapılmakta ve detayları açıklanmaktadır. Son olarak çalışmanın sonuç kısmında genel değerlendirmeler yapıp politika önerileri sunulmaktadır.

### 3.3.1. Veri Seti ve Değişkenler

Türkiye'de düzey 1 bazında vergi yükü ve yoksulluk ilişkisinin araştırıldığı çalışmada 2 model bulunmaktadır. Model 1'de yoksulluk (YOK), vergi yükü (VY) ve GSYH'nın değişim oranı ( $\Delta$ GSYH) bulunmaktadır. Model 2'de ise yoksulluk, vergi yükü, GSYH'nın değişim oranı, işsizlik oranı (İO) ve işgücüne katılım oranı (İKO) ve nüfus yer almaktadır. Model 1 2006 – 2020 yıllarını arasını kapsarken, model 2 2010 – 2020 yıllarını kapsamaktadır. Model 1 ve Model 2'nin bu yılları kapsamamasının sebebi analizde yer alan verilerin bu yıllar arasında bulunmasıdır. Aynı zamanda modellerde yer alan kontrol değişkenlerin de analize dahil edilmesi sonucu veriler bu şekilde oluşturulabilmiştir. Özellikle yoksulluk verisindeki eksiklikler ve analizin Düzey 1 bölgeleri çerçevesinde yapılması verileri bu yıllar arasına sıkıştırmıştır.

Analizde yer alan yoksulluk verisi, TÜİK'ten talep sonucu elde edilen GYKA ve HBA verileridir. Bu veriler ham veri şeklinde elde edilmektedir. Bu verilerle yoksulluğun hesaplanması tarafımızca yapılmıştır. Gerek Türkiye'nin genel yoksulluk oranı gerekse de Düzey 1 bölgeleri yoksulluk oranı TÜİK'in hesapladığı sonuçlarla benzerdir. Yoksulluk oranı hesaplanırken uluslararası standartlar, OECD ve EUROSTAT metodolojisine uyumlu olarak medyan gelirin %60'ı baz alınmıştır. Medyan gelirin %60'ının altında kalanlar yoksul sayılmış ve yoksulluk oranı bu çerçevede elde edilmiştir. Vergi yükü verisi HMB ve GİB'in resmi istatistik sitelerinden alınmıştır. İller bazında elde edilen veriler bölgesel düzlemde düzeltilmiştir. Düzey 1 bölgeleri bazında direk vergi yükü verisi olmadığından iller düzeyindeki veriler Düzey 1 bölgelerine göre uyarlanmıştır. Bu düzenleme yazar tarafından yapılmıştır. GSYH verisi, TÜİK, OECD, IMF resmi istatistik sitelerinden elde edilmiştir. İşsizlik, işgücüne katılım oranı ve nüfus verileri ise TÜİK resmi istatistik sitesinden alınmıştır. Analizde kullanılan yoksulluk oranları SPSS.25 programı ile hesaplanmıştır. Ampirik uygulama ise Stata.15 programı ile analiz yapılmıştır.

**Tablo 8:** Ampirik Analizde Yer Alan Değişkenler

YOK	Yoksulluk Oranı
VY	Vergi Yükü
$\Delta$ GSYH	GSYH Değişim Oranı
İO	İşsizlik Oranı
İKO	İşgücüne Katılım Oranı
İnnüfus	Nüfus (Logaritması alınmıştır)

Tablo 8'de çalışmanın ampirik analiz kısmında yer alan veriler gösterilmektedir. Verilerin kısaltması analizde kullanıldığı şekliyle verilmiştir.

**Tablo 9:** Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler (Model 1)

Değişkenler	Gözlem Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
YOK	180	0.2517	0.1635	0.019	0.702
VY	180	0.1315	0.0766	0.0395	0.2932
ΔGSYH	180	0.066	0.0753	-0.2246	0.2330

Çalışmada kullanılan verilerin farklı yıllarda bulunması çalışmayı bu şekilde Model 1 ve Model 2 olarak iki farklı model oluşturmaya neden olmuştur. Her iki modelin tanımlayıcı istatistikleri de farklı tablolarda verilmektedir.

**Tablo 10:** Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler (Model 2)

Değişkenler	Gözlem Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
YOK	132	0.2446	0.1575	0.059	0.625
VY	132	0.1331	0.0755	0.0398	0.2783
ΔGSYH	132	-0.016	0.0673	-0.2246	0.233
İÖ	132	10.1651	3.4002	3.6	22.4
İKO	132	50.7689	3.9753	35.2	58.2
Innüfus	132	15.5376	0.5781	14.5986	16.5575

Değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 9 ve Tablo 10'da yer almaktadır. Gözlem sayıları Model 1'de 180, Model 2'de 132 olduğu görülmektedir. İstatistiklere ait ortalamalar, yoksulluk %24, vergi yükü %13, işsizlik oranının %10, işgücüne katılım oranı ise %50 olduğu görülmektedir.

### 3.3.2. Metodoloji ve Yöntem

Geçtiğimiz 30 yılda panel ekonometrisinin hızla gelişim gösterdiği görülmektedir. Gün geçtikçe artan mikro ve makro panel verileri, önemli seviyede talep görmekte ve uygulamalar yapılmaktadır (Baltağı, 2015: xi). Panel veri analizi, yatay kesit verileri ve zaman serisi verilerinin birleşiminden oluştuğu bilinmektedir. Zaman içerisinde belirli bir birimi izleyerek birimler üzerinde çoklu bulgulara ulaşmayı sağlamaktadır. Panel veri analizinin diğer analizlere göre çeşitli avantajları şu şekildedir (Hsiao, 2014: 1-10):

- Panel veriler, daha fazla veriden meydana geldiği için serbestlik derecesi artmakta, açıklayıcı değişkenler arasındaki çoklu doğrusal bağlantı problemi azalmakta ve dolayısıyla ekonometrik değerlendirmelerin/tahminlerin verimliliğini artırmaktadır.
- Zaman serisi veya yatay kesit veri kümelerini kullanarak daha geniş ekonomik ve davranışsal problemleri analiz etme imkânı sunmaktadır.

- Zaman serisi ve kesitsel veri setleri kullanılarak tahmin edilmesi güç olan mikro dinamik ve makro dinamik ilişkiler analiz edilebilmektedir.
- Araştırma konusu yapılan varlıkların hem zamanlar arası dinamikleri hem de bireyselliği hakkındaki bilgiler kullanılarak noksan veya gözlemlenmemiş değişkenlerin etkileri doğal bir şekilde ölçülmektedir.
- Bireysel geçmişe ait verilerin sınırlı olması durumunda başka bireylerin davranışları da gözlemlenerek, bireysel sonuçlar daha doğru tahmin edilebilmektedir.
- Toplu veri analizi için mikro temeller sağlamaktadır. Bunun yanında panel veri, homojenlik ve heterojenlik sorununun incelenmesi açısından ideal bir yapıdadır.
- Hesaplama ve istatistiksel çıkarımların yapılmasını panel veri analizleri daha basit hale getirir.

Öte yandan, veriye ulaşmak ve verilerin düzenlenmesi, birim boyutu yeterli olmasına rağmen zaman boyutunun kısa olması, veri toplamada yaşanan zorluklar, tasarım, ölçüm hatalarının bozulması, verilerin seçimi ve karar verme süreçlerindeki problemler ve yatay kesit bağımlılığı faktörleri panel veri analizinin kısıtlayıcı ve dezavantajlı yanları olarak kabul edilebilmektedir (Baltagi, 2005: 7 – 9, Yerdelen Tatoğlu, 2020: 14 – 15).

Tezde yapılan ekonometrik analizde kullanılan tanısal testler ve panel tahmincisi ile ilgili bilgilere aşağıda yer verilmektedir (Tatoğlu, 2018):

### 3.3.2.1. Klasik Model Testi

Panel veri analizi modellerinde tanısal testler açısından ilk olarak Klasik modelin geçerliliği test edilmektedir. Klasik model F testi ile incelenmektedir. F testi, birim farklılıklarının önem arz etmediği kısıtlı model ( $Y = X\theta + u$ ) ve değişkenlere ait verinin birimlere göre değer aldığı kısıtsız model ( $Y_i = X_i\theta_i + u_i, i: 1, \dots, N$ ) kullanılmaktadır. F testine ilişkin test istatistiği aşağıdaki gibidir:

$$F = \frac{(RRSS-URSS)/(N-1)}{URSS/N(T-1)-K} \sim F_{\alpha; N-1, N(T-1)-K} \quad (3.1)$$

Burada RRSS kısıtlı modelden ve URSS kısıtsız modelden türetilen kalıntı kareler toplamı olarak açıklanmaktadır. Tüm birim etkilerin sıfıra eşit olduğu hipotezi ( $H_0: \beta_i = \beta$ ) F testi ile sınanmaktadır.  $H_0$  hipotezinin kabul edilmesi durumunda havuzlanmış en küçük kareler yöntemi tercih sebebi olmaktadır,  $H_0$  hipotezinin reddedilmesi durumunda

ise panel modelinin Klasik model olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Klasik model aynı zamanda, Breusch-Pagan (1980) tarafından geliştirilen Lagrange Çarpanı (LM testi) ile test edilebilmektedir. Bu test havuzlanmış en küçük kareler yönteminin kalıntılarına dayanmaktadır. Breusch-Pagan testine ait test istatistiği aşağıda gösterildiği gibi olmaktadır:

$$LM = \frac{NT}{2(T-1)} \left[ \frac{\sum_{i=1}^N (\sum_{t=1}^T u_{it})^2}{\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T u_{it}^2} - 1 \right]^2 \sim \chi_1^2 \quad (3.2)$$

Birim etkilerin varyanslarının sıfıra eşit olduğu hipotezi LM testi vasıtasıyla ( $H_0: \sigma_\mu^2=0$ ) analiz edilmektedir.  $H_0$  hipotezinin reddedilmesi durumunda, Klasik modelin kabul edilebileceği bilinmektedir.

### 3.3.2.2.Hausman (1978) Testi

Panel analizi modellerinde birim ve zaman etkilerinin tesadüfi veya sabit olduğunu belirleyebilmek amacıyla tercih edilmektedir. Yani panel modellerinde tahminciler arasında bir seçim yapmak adına kullanılmaktadır. Grup içi tahmincisi ve genelleştirilmiş en küçük kareler tahmincisinin varyans kovaryans matrislerinin arasındaki fark esas alınarak hesaplanan  $H$  istatistiğinin sıfıra eşitliği Hausman testi ile analiz edilmektedir. Hausman testinin istatistiksel gösterimi aşağıdaki gibidir:

$$H = (\hat{\beta}_{SE} - \hat{\beta}_{FE})' [Avar(\hat{\beta}_{SE}) - Avar(\hat{\beta}_{TE})]^{-1} (\hat{\beta}_{SE} - \hat{\beta}_{FE}) \sim \chi_k^2 \quad (3.3)$$

Belirtilen denklikte SE ve TE ile ifade edilen alt indisler, sırasıyla sabit ve tesadüfi etkiler modellerinin tahmincilerini temsil etmektedir. Denklikte yer alan  $Avar(\hat{\beta}_{SE})$  ve  $Avar(\hat{\beta}_{TE})$  ise sırasıyla sabit ve tesadüfi etkiler modellerine ilişkin asimtotik varyans kovaryans matrislerini belirtmektedir.  $H_0$  hipotezi şu şekilde ifade edilmektedir: parametreler arasındaki fark sistematik değildir. Eğer  $H_0$  hipotezi kabul edilirse tesadüfi etkiler tahmincisi, eğer  $H_0$  hipotezi reddedilirse sabit etkiler tahmincisi tercih edilmektedir.

### 3.3.2.3.Değişen Varyans Testi

Analizde doğru tahmincinin belirlenmesi en önemli aşamalardan biri olarak kabul edilmektedir. Doğru tahminciyi belirlemeden önce çeşitli varsayımların test edilmesi gerekmektedir. Bu testler, değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon olmaktadır. Sabit etkiler modelinde Değiştirilmiş Wald testi, değişen varyansı analiz etmek için kullanılmaktadır. Değiştirilmiş Wald testine ilişkin test istatistiği aşağıdaki gibidir:



$$W = \sum_{i=1}^N \frac{(\hat{\sigma}_i^2 - \sigma^2)^2}{V_i} \sim \chi_N^2 \quad (3.4)$$

Eşitlik 4'te görülen ve  $\hat{\rho}_i^2$ , yatay kesit birimin kalıntı varyansının tahmincisidir.  $\hat{\sigma}_i^2$  'nin hesaplaması  $\hat{\sigma}_i^2 = \frac{1}{T} \sum_{t=1}^T v_{it}^2$  şeklinde yapılmaktadır. Burada  $V_i = \frac{(T_i-1)}{T_i} \sum_{t=1}^{T_i} (v_{it}^2 - \hat{\sigma}_i^2)^2$ 'dir. Varyanslar, birimlere göre homoskedastiktir hipotezi ( $H_0: \sigma_i^2 = \sigma^2$ ) test edilmektedir. Yapılan analiz sonucunda  $H_0$  hipotezinin reddedilmesi varyansların birimlere göre değiştiğini göstermektedir. Bu durumda heteroskedasitenin olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Aynı zamanda değişen varyansı incelemek için White (1980) testi de kullanılmaktadır. Bu test heteroskedastisite kaynağının bağımsız değişkenlerin karesi ve çapraz çarpımları olarak bilinmektedir. White testine ait test istatistiği aşağıdaki gibidir:

$$LM_W = n * R_{aux}^2 \sim \chi_{p-1}^2 \quad (3.5)$$

Test istatistiğinde yer alan  $d$  yardımcı regresyon modelindeki parametre sayısıdır.  $H_0$  hipotezinin ( $H_0: a_i = 0$ ) reddedilmesi durumunda heteroskedastisitenin olmadığı tezi reddedilmektedir. Bu durumda heteroskedasite (değişen varyans) olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

### 3.3.2.4. Otokorelasyon Testi

Baltagi-Wu (1999) Yerel En İyi Değişmez (LBI) testine ait test istatistiği aşağıdaki gibidir:

$$d = \frac{z' A_0 z}{z' z} \quad (3.6)$$

Burada  $A_0 = \left\{ \frac{\partial \Omega_{\tilde{u}}^{-1}(\rho)}{\partial \rho} \right\} \Big|_{\rho=0} = - \left( \frac{\partial \Omega_{\tilde{u}}(\rho)}{\partial \rho} \right) \Big|_{\rho=0}$  ve  $z = \bar{P}_{\tilde{X}} \tilde{Y}$ 'dir.

LBI testinde  $H_0$  hipotezi ( $H_0: \rho = 0$ ) otokorelasyon yoktur olarak kurulmaktadır. Bu durumda  $H_0$  hipotezinin reddedilmesi durumunda otokorelasyon olduğu sonucu elde edilmektedir. Otokorelasyon aynı zamanda Bhargava vd. (1982) tarafından geliştirilen AR(1) modeli üzerinden hesaplanan Durbin-Watson testi ile incelenebilmektedir. Durbin-Watson testine ilişkin test istatistiği aşağıdaki gibidir: Eşitlik 7,

$$d = \frac{\sum_{i=1}^N \sum_{j=1}^{n_i} \left[ \tilde{z}_{i,t_{i,j}} - \tilde{z}_{i,t_{i,j-1}} I(t_{i,j} - t_{i,j-1} = 1) \right]^2}{\sum_{i=1}^N \sum_{j=1}^{n_i} \tilde{z}_{i,t_{i,j}}^2} \quad (3.7)$$

Burada  $\tilde{z} = \text{diag}(B_i B_i')$ 'dir. 0 ve 1 değerlerini alabilen işaret fonksiyonudur.  $H_0$  hipotezi otokorelasyon yoktur ( $H_0: \rho = 0$ ) şeklinde kurulmaktadır.  $H_0$  hipotezinin reddedilmesi durumunda otokorelasyon olduğu sonucu elde edilmektedir.

### 3.3.2.5. Birimler Arası Korelasyon Testi

Panel analizi modellerinde birimler arası korelasyon iki yöntem ile incelenmektedir. İlk olarak uygulanan, N'in T'den büyük olabileceği durumlarda da kullanılabilen Pesaran (2004) CD testi olmaktadır (Pesaran, 2004: 5). CD testine ilişkin test istatistiği aşağıdaki gibidir:

$$CD_{LM} = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)}} \sum_{i=j}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (T\hat{\rho}_{ij}^2 - 1) \sim N(0,1) \quad (3.8)$$

Test istatistiğinde yer alan  $\hat{\rho}_{ij}$  kalıntılar arasındaki korelasyonun örneklem tahminidir. Bu durumda  $\hat{\rho}_{ij} = \hat{\rho}_{ji} = \frac{\sum_{t=1}^T e_{it}e_{jt}}{(\sum_{t=1}^T e_{it}^2)^{1/2}(\sum_{t=1}^T e_{jt}^2)^{1/2}}$  şeklinde hesaplanmaktadır.  $e_{it}$

EKK tahmininden elde edilen kalıntılardır. CD testinde  $H_0$  hipotezi ( $H_0: \rho_{ij} = \rho_{ji} = 0$ ) yatay kesit bağımlılığının olmadığını ifade etmektedir.  $H_0$  hipotezinin reddedilmesi yatay kesitler arasında bağımlılığın varlığına işarettir. İkinci yöntem olarak Friedman (1937) testi uygulanmaktadır. Parametrik olmayan bir kaniya dayanmaktadır. Friedman testine ilişkin test istatistiği aşağıdaki gibidir:

$$FR = [(T-1)((N-1)R_{AVE} + 1)] \sim \chi_{T-1}^2 \quad (3.9)$$

Test istatistiğinde  $R_{AVE} = \frac{2}{N(N-1)} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{r}_{ij}$  şeklinde hesaplanmaktadır.

Burada  $r_{ij} = r_{ji} = \frac{\sum_{t=1}^T (\rho_{i,t-(T+1/2)})(\rho_{j,t-(T+1/2)})}{\sum_{t=1}^T (\rho_{i,t-(T+1/2)})^2}$  dir. Bu testte  $H_0$  hipotezinin reddedilmesi yatay kesit bağımlılığının olmadığını işarettir. Dolayısıyla  $H_0$  hipotezinin reddedilmesi yatay kesit bağımlılığının var olduğunu ifade etmektedir. Çalışmada sadece (Pesaran 2004) testi kullanılmıştır.

### 3.4. Panel Regresyon Tahmincisi (Beck-Katz Tahmincisi)

Beck-Katz (1995) tahmincisi Parks-Kemanta metodunun eksiklerinin (aşağı doğru sapmalı varyans, N>T durumlarda sapmalı sonuçlar) geliştirilmiş versiyonudur. Beck-Katz (1995), önerdiği bu tahmincide sapmalı varyans ve kesit/zaman boyutundan kaynaklanan sapmaları düzeltmek için "Panel Düzeltilmiş Standart Hataları" (PCSE) yöntemini önermektedir. Buna göre ilk olarak model en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilmektedir. Sonra  $\hat{\beta}$ 'lara ilişkin standart hatalar PCSE yöntemi kullanılarak tahmin edilmektedir. Bu aşamada eğer kalıntıların AR (1) sürece sahip olduğu düşünülüyorsa

düzeltilme işlemi uygulanmaktadır. Son olarak düzeltilme uygulandıktan sonra, kalıntılardan panel düzeltilmiş standart hatalar elde edilmektedir.

PCSE elde etmek için ilk olarak uygun birimlere göre kalıntılar düzenlenmektedir:

$$U = [\hat{u}_1, \hat{u}_2, \dots, \hat{u}_{N-1}, \hat{u}_N] \quad (3.10)$$

Eşitlik 10'da yer alan vektörler  $T$  elemana sahiptir.  $U$  ise  $T \times N$  boyutlu bir matristir. Buradan hareketle  $\hat{\beta}$ 'nin panel düzeltilmiş varyans kovaryans matrisi Eşitlik 11'de gösterildiği gibidir:

$$Var(\hat{\beta})^{PCSE} = (X'X)^{-1}X'\hat{V}X(X'X)^{-1} \quad (3.11)$$

burada  $\hat{V} = (\sigma_u^2 \Omega)$ 'dir.  $\hat{V}$ 'nin hesaplanmasında kullanılan  $\Omega$  aşağıda gösterildiği gibi hesaplanmaktadır:

$$\hat{\Omega} = \frac{E'E}{T} \otimes I \quad (3.11.1)$$

Birinci küme için kalıntı varyansının tahmincisi şu şekilde hesaplanmaktadır:

$$\hat{\sigma}_1^2 = \frac{1}{T} \{e_{11}^2 + e_{12}^2 + \dots + e_{1T}^2\} \quad (3.11.2)$$

Eşitlik 11.2 birinci birim için ortalama hata karesini vermektedir. Birinci küme için PCSE tahmini Eşitlik 11.3'te gösterildiği gibidir:

$$\hat{V}_1^{PCSE} = \begin{bmatrix} \sigma_1^2 & 0 & 0 \\ 0 & \sigma_2^2 & 0 \\ 0 & 0 & \sigma_3^2 \end{bmatrix} \quad (3.11.3)$$

Birimler için kovaryanslar ise  $\hat{\sigma} = \frac{1}{T} \{\hat{e}_{i1}\hat{e}_{j1} + \hat{e}_{i2}\hat{e}_{j2} + \dots + \hat{e}_{iT}\hat{e}_{jT}\}$  şeklinde hesaplanmaktadır.

Çalışmanın analiz bölümünde araştırma sorusunun ampirik olarak incelenebilmesi için 2 model kurulmuştur. Modeller aşağıda gösterildiği gibidir:

Model 1:

$$YOK_{it} = a1_{it} + \beta_1 VY_{it} + \beta_2 \Delta GYSH_{it} + \varepsilon_{it} \quad (3.12)$$

Model 2:

$$YOK_{it} = a2_{it} + \beta_3 VY_{it} + \beta_4 \Delta GSYH_{it} + \beta_5 IO_{it} + \beta_6 İKO_{it} + \beta_7 nüfus_t + u_{it} \quad (3.13)$$

Burada,  $YOK_{it}$  yoksulluk oranını,  $VY_{it}$  vergi yükünü,  $\Delta GSYH_{it}$  GSYH değişim oranını,  $IO_{it}$  işsizlik oranını,  $İKO_{it}$  işgücüne katılım oranı kısaltması olarak

kullanılmaktadır. Buradaki verilerin hepsi düzey 1 bölgeleri için hesaplanan verilerdir.  $i$  = bölgeleri;  $t$  = zamanı ifade etmektedir.  $a1_{it}$  ve  $a2_{it}$  sabit terimleri ifade etmektedir.  $\beta_1, \beta_2, \dots, \beta_7$  regresyon katsayılarıdır.  $\varepsilon_{it}$  ve  $u_{it}$  hata terimleridir.

### 3.5. Uygulama ve Bulgular

Panel regresyon modellerinde tahminciye karar verebilmek adına öncelikle çeşitli tanısal testlerin yapılması gerekmektedir. Bu tanısal testlerin sonuçları tezde kullanılacak tahminciyi belirlediği için önemlidir. Tanısal testlerin sonuçları aşağıdaki Tablo 6'da verilmektedir. Panel modellerinin Klasik Model olup olmadığına karar verilmesi için F Testi uygulanmaktadır. Tahmincinin belirlenmesinde ilk olarak buna bakılmaktadır. İki model için de F testi sonuçlarına bakıldığında  $H_0$  hipotezinin reddedildiği saptanmaktadır. Bu durum Klasik model olmadığını ifade etmektedir. Klasik model olmadığına karar verdikten sonra, Sabit Etkiler Modeli (Fixed Effect) veya Tesadüfi Etkiler Modeli (Random Effect) olup olmadığı test edilmektedir. Sabit Etkiler veya Tesadüfi Etkiler modeli olup olmadığına Hausman Testi ile karar verilmektedir. Hausman test sonuçlarına göre  $H_0$  hipotezi reddedilmektedir. Bu durum, modellerin Sabit Etkiler Modeli olduğunu göstermektedir.

Modele karar verdikten sonra güvenilir ve etkin bir tahmincinin seçilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda, otokorelasyon, değişen varyans ve birimler arası korelasyon yani yatay kesit bağımlılığı durumlarının test edilmesi ve buna bağlı olarak karar verilmesi gerekmektedir. Değişen varyans için analizde Değiştirilmiş Wald Testi kullanılmıştır. Test sonucunda  $H_0$  hipotezi reddedilmektedir. Bu durum, heterojenliğe sahip yani değişen varyans olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla karar verilecek tahmincinin, değişen varyansın olduğu durumlarda etkin çalışan bir tahminci olması gerekmektedir.

Otokorelasyon açısından değerlendirildiğinde ise Durbin-Watson Testi ve Baltagi-Wu Testi ile otokorelasyon test edilmektedir. Bu testlerin sonucuna göre  $H_0$  reddedilmektedir.  $H_0$ 'ın reddedilmesi otokorelasyonun varlığına işarettir. Birimler arası korelasyona bakıldığında ise bunu değerlendirmek için Pesaran CD Testi kullanılmaktadır. Test sonuçları  $H_0$  hipotezinin reddedildiğini göstermektedir.  $H_0$  hipotezinin reddedilmesi birimler arası korelasyonluk durumunun reddedildiğini yani birimler arası korelasyonun varlığını göstermektedir. Bir başka deyişle her iki model için de yatay kesit bağımlılığı söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla, değişen varyansın olduğu, otokorelasyona sahip ve yatay kesit bağımlılığının var olduğu bir tahmincinin

kullanılması gerekmektedir. Bu durumların dikkate alınıp tahminci seçilmesi güçlü, tutarlı ve etkili sonuçlar elde edilmesi açısından önem arz etmektedir.

**Tablo 11:** Modellere İlişkin Tanısal Testler

	Model 1 (2006-2020)	Model 2 (2010-2020)
<b>Klasik Model Testi</b>		
F Testi	213,85***	140,92***
<b>Sabit/Tesadüfi Etkiler Testi</b>		
Hausman Testi	19,30***	25,14***
<b>Değişen Varyans Testi</b>		
Değiştirilmiş Wald Testi	231,37***	391,21***
<b>Otokorelasyon Testleri</b>		
Durbin-Watson Testi (1982)	0,6433°	0,7544°
Baltagi-Wu Testi (1999)	0,7989°	0,9542°
<b>Yatay Kesit Bağımlılığı (Birimler Arası Korelasyon Testi)</b>		
Pesaran CD Testi	8,909***	2,995***

\*\*\* Sembolü olasılık değeri <0,01 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

° Sembolü Durbin-Watson Testi ve Baltagi-Wu Testleri için kritik değeri verilmemesine rağmen istatistik değeri 2'den küçük olması durumunda Otokorelasyonun olduğunu ifade etmektedir.

Tanısal testlerin sonuçları Tablo 11'de görülmektedir. Tüm sonuçlara bakıldığında Model 1 ve Model 2 için Değişen Varyans, Otokorelasyon ve Birimler Arası Korelasyonun (Yatay Kesit Bağımlılığı) var olduğu tespit edilmektedir. Yukarıda ifade edildiği gibi tahminci belirlenirken bu sonuçların dikkate alınması gerekmektedir. Bu sonuçlar temel alındığında Beck-Katz Tahmincisi (PCSE) (Prais-Winsten Regresyon Modeli) tercih edilmektedir. Bu tahmincinin tercih edilmesinin nedeni yukarıda da ifade edildiği gibi Değişen Varyans, Otokorelasyon ve Birimler Arası Korelasyonun varlığına dirençli olması ve güçlü, tutarlı ve etkin sonuçlar vermesidir. Ayrıca Prais-Winsten Regresyon Modeli, küçük panel modellerinde daha etkin sonuçlar vermektedir.

Tablo 12'de Beck-Katz Tahmincisi (PCSE) (Prais-Winsten Regresyon Modeli) ile analiz edilen sonuçlar gösterilmektedir. Tablo 12'de yer alan Wald testinin anlamlı olması modelin anlamlı ve kurulabilir olduğunu göstermektedir. R<sup>2</sup> değeri ise modeldeki açıklayıcı değişkenlerin, bağımlı değişkeni ne ölçüde açıkladığını göstermektedir. Model 1'de açıklayıcı değişkenlerin ortalama olarak %52 seviyesinde bağımlı değişkeni açıkladığı görülmektedir. Model 2'de ise açıklayıcı değişkenlerin genel olarak %66 seviyesinde bağımlı değişkeni açıkladığını ifade etmektedir.

**Tablo 12:** Beck-Katz Panel Regresyon (PCSE) (Prais-Winsten Regresyon Modeli) Analizi Sonuçları

	Model 1 (2006-2020)	Model 2 (2010-2020)
YOK: Bağımlı Değişken		
VY	-1.2360*** (-9.90)	-1.2416*** (-8.03)
$\Delta$ GSYH	0.0484 (1.06)	0.8950 (1.22)
İO		0.0048** (1.93)
İKO		-0.0070*** (-3.50)
Innüfus		0.0130 (0.59)
Sabit	0.3923*** (22.54)	0.4828 (1.39)
Gözlem sayısı/Bölge sayısı	180/12	132/12
Wald testi	108.01***	196,51***
R <sup>2</sup>	0,5158	0,6607
*** olasılık değeri <0,01 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir. ** olasılık değeri <0,05 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir. ( ) içerisindeki değerler, t istatistik değerlerini göstermektedir.		

Tablo 12’de Model 1 ve Model 2’ye dair ampirik bulgular yer almaktadır. Tablodaki ampirik bulgular aşağıdaki gibi değerlendirilmektedir:

- Model 1 de, vergi yükü ve yoksulluk arasında negatif bir ilişkinin varlığı görülmektedir. Vergi yükünde (VY) meydana gelen %1’lik bir artış, yoksulluğu (YOK) %1,23 oranında azaltmaktadır. Bakıldığında bu oran vergi gelirleri çerçevesinde düşünüldüğünde düşük bir oran olduğu ifade edilebilmektedir. Kamu gelirleri arasında %70-%75 arasında büyük bir orana sahip olan vergilerin yoksulluğu azaltma konusunda %1,23 seviyesinde kalması, uygulanan politikaların yoksulluk konusunda gereken etkiyi göstermediğini ifade etmektedir. Model 1’de GSYH’nin değişim oranı anlamsız çıkmıştır. Bu sonuç Türkiye’de büyümenin yoksulluğu etkilemediği anlamını taşımaktadır. Büyümenin, yatırımları, istihdamı, gelir dağılımını/bölüşümünü vs. olumlu anlamda etkilememesi, yoksulluğunda büyümeden etkilenmemesine sebep olabilmektedir. Makroekonomik değişkenlerin yoksulluk üzerindeki olumlu veya olumsuz etkisi bilinmektedir. Bu açıdan büyüme diğer makroekonomik göstergeleri olumlu anlamda

etkilememesi durumunda, yoksulluğu da etkilemeyeceği yorumu yapılabilmektedir.

- Model 2’de, vergi yükü ve yoksulluk arasında negatif bir ilişki olduğu görülmektedir. Vergi yükünde meydana gelen %1’lik artış, yoksulluğu %1,24 oranında azaltmaktadır. Bakıldığında bu oran yine yoksulluğu azaltmak adına yeterli seviyede değildir. Model 2’de GSYH’nin değişim oranı anlamsız çıkmıştır. Bu durum, yukarıda gerekçeleri belirtildiği gibi Türkiye’de büyümenin yoksulluğu yeterince azaltmadığını ifade etmektedir. Model 2’de işsizlik oranı ile yoksulluk arasında pozitif bir ilişki vardır. İşsizlik oranında (İÖ) meydana gelen %1’lik artış, yoksulluğu %0,004 oranında artırmaktadır. Yoksulluğun nedenlerinden birinin de işsizlik olduğu bilinmektedir. İşsizlikte meydana gelen herhangi bir artış yoksulluğu artıracaktır. İş gücüne dahil olamamak maddi bir kaynaktan yoksun kalmayı ifade etmektedir. Maddi yoksunluk da yoksulluğun temel nedeni olmasa da önemli nedenlerinden biri olmaktadır. Bu açıdan işsizliğin artması demek maddi herhangi bir kaynaktan yoksun olmayı ifade etmekte ve yoksulluğun artmasına sebep olabilmektedir.
- Model 2’de işgücüne katılım oranı ile yoksulluk arasında negatif bir ilişkinin varlığı görülmektedir. İşgücüne katılım oranında (İKO) meydana gelen %1’lik artış, yoksulluğu %0,007 oranında azaltmaktadır. İşgücüne katılım oranının artması yoksulluğun nedenlerinden biri olan işsizliğin azalmasına sebep olmaktadır. Aynı zamanda yoksulluğun önemli nedenlerinden biri olan maddi bir kaynağa sahip olabilmek açısından da önemlidir. Günümüzde yoksulluk çok boyutlu bir sorun niteliğindedir. Birçok makroekonomik göstergenin yoksulluk üzerindeki etkisi olduğu bilinmektedir. Modelde yer alan işsizliğin yoksulluk üzerindeki pozitif etkisi ile işgücüne katılım oranının yoksulluk üzerindeki negatif etkisi birbirini destekler niteliktedir. Model 2’de nüfusun yoksulluk üzerindeki etkisi ise anlamsız çıkmaktadır.
- Model 1 ve Model 2 de vergi yükü ile yoksulluk arasında negatif bir ilişkinin varlığı tespit edilmesine rağmen, oranın düşük olduğu görülmektedir. Oranın düşük olmasını yukarıdaki bölümlerde vergi ve yoksulluk ilişkisinin anlatıldığı teori bölümünde Gemmell ve Morrissey (2005)’in ifade ettiği gibi, yoksullar genel itibariyle düşük gelirli oldukları için ödeyecekleri vergi miktarı da düşüktür. Bu açıdan vergisel herhangi bir artış veya azalış pozisyonu yoksulları daha düşük seviyede etkileyecektir.

Sonuçlar özetlenirse, vergileme ve yoksulluk ilişkisinin incelendiği bu tezde ekonometrik ampirik sonuçları gösteriyor ki Türkiye'de vergi ve yoksulluk arasında bir ilişki bulunmaktadır. Birçok makroekonomik gösterge gibi vergilerin de yoksulluk ile ilişkisi bulunmaktadır. Tezde yapılan ampirik çalışma da bu yönde bir kanıt ortaya koymaktadır. Vergiler bir devletin en önemli gelir kaynaklarından biridir. Bu açıdan uygulanacak maliye politikalarının etkin sonuçlar doğurabilmesi için vergilerin de efektif kullanılması gerekmektedir. Yoksulluğun azaltılması da maliye politikasının önemli amaçlarından biridir. Bu açıdan bu amacı gerçekleştirmek amacıyla vergilerin kullanılması gerekmektedir.

Vergi yükü ve yoksulluk ilişkisinin incelendiği çalışmada, ampirik analiz ile vergi yükünün yoksulluğu azalttığı kanıtlanmıştır. Bu sonuçlar Yaru ve Adisa-Ohiaka (2022) Ramirez vd. (2017), Adukonu ve Ofori-Abebrese (2016), Nantob (2016), Rossignolo (2016) yaptıkları çalışmalarla benzer sonuçlara sahiptir.



## SONUÇ

Maliye politikasının temel aracından biri de vergilerdir. Vergiler kamunun en önemli kaynağı niteliğindedir. Türkiye açısından değerlendirildiğinde vergiler bütçe gelirlerinin ortalama %70-%80'ini kapsamaktadır (GİB<sup>10</sup>, Bütçe Gelirleri). Bu kadar yüksek paya sahip olan vergiler, maliye politikasının güçlü bir aracıdır. Maliye politikası bu araçları kullanarak çeşitli amaçlarını gerçekleştirmektedir. Maliye politikasının güçlü bir aracı olan vergileri kullanıp yoksulluk azaltılabilmektedir. Aynı zamanda vergilerin yeniden dağıtıcı rolü ile gelir bölüşümünde de adil bir sistem kurulabilmektedir. Bu açıdan, vergilerin yoksulluk üzerindeki etkisi önemlidir. Vergileme sistemleri ve politikaları ile öncelenen amaçları gerçekleştirmek mümkündür. Kategorize edilen vergilerin yoksulluk üzerindeki etkisinin farklı olduğu da ifade edilebilmektedir.

Analiz sonucuna bakıldığında, Model 1 de, vergi yükü ve yoksulluk arasında negatif bir ilişkinin varlığı görülmektedir. Vergi yükünde (VY) meydana gelen %1'lik bir artış, yoksulluğu (YOK) %1,23 oranında azaltmaktadır. Bakıldığında bu oran vergi gelirleri çerçevesinde düşünüldüğünde düşük bir oran olduğu ifade edilebilmektedir. Kamu gelirleri arasında %70-%75 arasında büyük bir orana sahip olan vergilerin yoksulluğu azaltma konusunda %1,23 seviyesinde kalması, uygulanan politikaların yoksulluk konusunda gereken etkiyi göstermediğini ifade etmektedir. GSYH'nin değişim oranı anlamsız çıkmıştır. Model 2'de, vergi yükü ve yoksulluk arasında negatif bir ilişki olduğu görülmektedir. Vergi yükünde meydana gelen %1'lik artış, yoksulluğu %1,24 oranında azaltmaktadır. Bakıldığında bu oran yine yoksulluğu azaltmak adına yeterli seviyede değildir. Model 2'de GSYH'nin değişim oranı anlamsız çıkmıştır. Model 2'de işsizlik oranı ile yoksulluk arasında pozitif bir ilişki vardır. İşsizlik oranında (İO) meydana gelen %1'lik artış, yoksulluğu %0,004 oranında artırmaktadır. İşgücüne katılım oranında (İKO) meydana gelen %1'lik artış, yoksulluğu %0,007 oranında azaltmaktadır.

Çalışmanın bu aşamasında önerilecek politikalar tezde çıkan sonuçlar baz alınarak değerlendirilmektedir. Ekonomide alınan veya alınacak her kararın alternatif maliyeti bulunmaktadır. Bu kapsamda aşağıda önerilecek vergi politikaları ekonomide başta bütçe açığı ve kayıt dışı ekonomide artış olmak üzere başka makroekonomik göstergelerde olumsuzluklar yaratabilmektedir. İfade edilen vergi politikaları tezde çıkan sonuçlar çerçevesinde yoksul kesimin öncelendiği politikalar olmaktadır. Yoksulluk sorunu

---

<sup>10</sup> GİB, (WEB\_8).

sadece vergi ile çözülemeyecek kadar geniş ve karmaşık bir sorundur. Bunun bilinci ile yoksulluğun azaltılması için maliye politikasının vergi aracıyla yine maliye politikasının yoksulluğu azaltma amacı gerçekleştirilebilmektedir. Bunun alternatif maliyeti bütçe açığı olabilmektedir. Aynı zamanda kayıt dışı ekonominin artışına da neden olabilmektedir. Bu kapsamda ekonomideki dengeler gözetilerek yoksullar açısından en uygun politikanın seçilmesi sosyal devlet anlayışı çerçevesinde önem arz etmektedir.

Dolaylı vergiler, dolaysız vergiler ve servet vergilerinin yoksulluk üzerindeki etkilerinin farklı olabileceği yukarıda açıklanmaktadır. Türkiye'de dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı son 10 yılın ortalaması %65,6 olduğu bilinmektedir. Bu açıdan yoksulluğu azaltmak adına temel bir ayırım olan dolaylı ve dolaysız vergilerin paylarının adil dağılması önem arz etmektedir. Dolayısıyla yüksek paya sahip olan dolaylı vergilerin Türkiye için yoksulluğu azaltmak adına kilit rol oynayabileceği ifade edilebilmektedir. Temelde uygulanan vergi politikalarının hangi amaca kanalize edildiği, doğuracağı sonuçlar açısından önemli olmaktadır. Toplumun önemli bir kesimini kapsayan gelir dağılımı dilimlerinde en düşük gelire sahip ilk %20'lik dilime hitap eden politikalar yoksulluğu azaltmak adına önemli sonuçlar doğurabilmektedir.

Tezin odak noktası vergi yükü ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Bu çerçevede tezdeki sonuçlar, vergi yükü artışının yoksulluğu azalttığını göstermektedir. Bu sonuca yönelik çeşitli açıklamalar yapılabilmektedir. Bu açıklamalar hem vergi gelirleri hem de vergi yükü ekseninde ifade edilebilmektedir. Nihayetinde vergi yükü, vergi gelirlerinin GSYH içerisindeki payını temsil etmektedir. Dolayısıyla vergi yükü, vergi gelirleri üzerinden tanımlanmaktadır. Tüm açıklamalar göz önüne alındığında tezden çıkan sonuçlar aşağıda sıralanmaktadır:

- Birincisi aslında kamunun asli ve büyük bir gelir kaynağı olan vergilerin yoksulluğu azaltabildiği, ancak azaltma konusunda yetersiz kaldığı sonucu elde edilmektedir. Katsayının küçük olması (Model 1'de -1,23, Model 2'de ise -1,24) bu sonucu desteklemektedir. Kamunun en önemli gelir kaynağı olan vergilerin yoksulluğu azaltmak adına daha yüksek bir etkiye sahip olması gerektiği tartışılabilir.
- Analiz sonucunda vergi yükünün artmasının yoksulluğu azalttığı sonucuna istinaden ifade edilecek ikinci açıklama, yoksulların muhatap olduğu vergi oranı olmaktadır. Çalışmanın teorik kısmında da ifade edildiği gibi yoksul kesim genel itibarıyla en temel ihtiyaçlarını (-ki bunlar

genel olarak en temel gıda ihtiyacı olmaktadır) en azami şekilde ancak karşılayabilmektedir. Dolayısıyla yoksul kesimin muhatap olduğu vergi oranı temelde %1 oranına sahip ürünler (süt, peynir, çay, patates, soğan, pirinç vs.) olduğu ifade edilebilmektedir. Bu durumda artan vergi yükünün en nihayetinde yoksul kesimi daha az etkileyebileceği söylenebilmektedir. Temel gıda ürünleri %1 vergi oranına sahip kategoride olduğu sürece, yüksek vergi oranlarına sahip ürünler üzerindeki verginin artması vergi yükünü yüksek gelirli kesimler aleyhine artıracaktır. Bu durumda artan vergi yükü yeterince yoksul kesimi olumsuz etkilemeyecektir.

Bu açıklamaya ek olarak, lüks tüketime konu olan ürünler ve servet vergilerine konu olan ürünler/mallar yoksul kesimin gündeminde ol(a)mayan ürünler/mallardır. Bu açıdan bu ürünlerin vergilerinde meydana gelen artışlar bu ürünleri kullanabilen kesimi etkileyecektir. Dolayısıyla bu ürünler üzerindeki vergilerin artması, vergi yükünü de artıracaktır. Ancak bu yük yoksulları etkileyen bir yük ol(a)mayacağı açıktır. Bu vergi artışları neticesinde gelen vergilerin, yoksulluğu azaltacak politikalara kanalize edilmesi de yoksulluğu azaltan bir sonuç doğuracaktır. Dolaylı vergiler ve servet vergileri açısından vergi yükünün artması yoksulluğu artırmayacağı, tersine etkin politikalarla azaltılabileceği bu şekilde açıklanabilmektedir.

KDV'nin I sayılı listesinde<sup>11</sup> yer alan özellikle gıda maddeleri (buğday, arpa, mısır, kuru fasulye, kuru bakla, nohut, mercimek, patates, kuru soğan, sarımsak, zeytin, buğday unu, ekmek, mantar, süt, peynir, çay, pirinç vb.) üzerindeki %1'lik vergi oranları korunmalı ya da sıfırlanmalıdır. Aynı zamanda %1'lik listenin kapsamının genişletilmesi yoksul kesim açısından yararlı olacaktır. Temel tüketim ürünleri içerisinde sadece gıda ürünlerinin olmadığı düşünüldüğünde, yüksek vergi oranına sahip diğer tüketim ürünlerinin vergi oranının %1'e indirilmesi yoksul kesim açısından önemlidir. KDV II sayılı listede<sup>12</sup> yer alan (tekstil ürünleri (giyim), ayakkabılar ve türevleri, çantalar, kişisel bakım, temizlik ürünleri, tuvalet kâğıdı ve türevleri, çocuk mamaları, çocuk bezleri, hijyenik pedler vb.) ürünlerinin KDV oranları %8'den (II sayılı listedeki ürünlerden; sabun, şampuan, deterjan, tuvalet kâğıdı vb. %20'ye yükseltilmiştir<sup>13</sup>) %1' düşürülmeli

<sup>11</sup> GİB, (WEB\_9).

<sup>12</sup> GİB, (WEB\_9) (11.05.2023)

<sup>13</sup> 07.07.2023 tarihli 32241 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 7346 sayılı Cumhurbaşkanı kararı ile genel KDV oranı %18'den %20'ye, (II) sayılı listede yer alan teslim ve hizmetler için uygulanan oran ise %8'den %10'a yükseltilmiştir.

ve yoksul kesimin tüketebileceği gıda maddeleri dışındaki ihtiyaçlarının da en azından bir kısmının karşılanması amaçlanmalıdır. Yoksullar sadece gıda ürünlerini tüketen bir organizma olarak düşünülmemelidir. Aynı zamanda sosyal bir varlık olduğu kabul edilmeli ve sinema, tiyatro gibi sosyal aktiviteler üzerindeki vergi oranları yine %1'e indirilmeli, burada vergilerin özellikle sosyal fonksiyonu devreye sokulmalıdır.

Bunlarla birlikte, özellikle gelirin büyük bir kısmını konuta harcayan düşük gelirli kesimlerin ödediği elektrik, su ve doğalgaz faturalarındaki vergi oranların kaldırılması veya %1'e düşürülmesi de gereklidir. Bu doğrultuda, elektrik faturasındaki %20'lik KDV oranı ve doğalgaz faturasındaki %20'lik KDV oranı, 2022 yılında %1'e indirilen su faturasındaki vergi oranı gibi %1'e indirilmesi düşük gelirli kesimi rahatlatan bir politika olacaktır. Ayrıca ÖTV<sup>14</sup> kapsamında yer alan ve günümüzde artık özel tüketim kapsamından çıkıp temel ihtiyaç ürünlerine dahil olan ürünler üzerindeki vergi oranları da indirilmelidir. Bu kapsamda, buzdolabı, çamaşır makinesi, fırın, televizyon gibi elektronik ürünlerin ÖTV kapsamında çıkarılıp, %20 olan KDV oranının da %1'e indirilmesi düşük gelirli yoksul kesimin bu ürünlere ulaşabilmesinin sağlanması önem arz etmektedir. Bunların yanında, günümüz teknoloji çağında artık temel ihtiyaç olan internet ve telefon kullanımlarının vergilendirilmesinin de düzenlenmesi gerekmektedir. İnternet ve telefon konuşmalarından alınan %20'lik KDV ve %10'luk Özel İletişim Vergisinin kaldırılması veya %1'e indirilmesi yoksul kesim için önemli bir politika olacaktır. Telefon kullanımlarında faturalara eklenen 9,42 TL'lik Telsiz Kullanım Ücretinin de kaldırılması günümüzde yoksul kesime yönelik atılacak önemli bir adım olacaktır.

Yoksul yanlısı politikalarla KDV oranları %1'e düşürülebileceği gibi; belli bir sınıra kadar gelire sahip olanlara vergi iadesi de yapılabilmektedir. Burada özellikle tüketim esnasında hiç vergi alınmayabileceği gibi tüketim gerçekleştiikten sonra tüketim içerisinde yer alan vergiler daha sonra bireylerin hesabına geri yatırma yoluyla da yapılabilir. Bu çerçevede yoksul kesim üzerinde düşükte olsa var olan vergi yükü indirilmiş olmaktadır. Böyle bir sistemin yaratılması özellikle sosyal devlet anlayışı çerçevesinde atılabilecek önemli bir adım olacaktır. Düşük gelirli yoksul kesimin yararı gözetilerek politikalar gerçekleştirmek refah devletinin asli görevleri arasında yer almaktadır.

---

<sup>14</sup> GİB, (WEB\_10) (12.05.2023)

Gelir dağılımında en alt gelire sahip birinci ve ikinci %20'lik dilimlerde yer alan kesimin gelirlerinden aylık gıda ve alkolsüz içeceklere (temel tüketim ürünleri) ayırdıkları payların ortalama %24-%28 olduğu görülmektedir. Bunun yanında konut ve kiraya ise gelirlerinden aylık ortalama %28-%32 arasında harcama yapmaktadır (TÜİK, HBA). Bu doğrultuda, temel tüketim ürünleri üzerindeki vergilerin indirilmesi gerektiği veya %1 de olanların bu oranda korunması gerektiği yukarıda ifade edilmiştir. Servet vergileri üzerinden değerlendirilecek önemli bir politika, günümüzde özellikle büyük şehirlerdeki kira zamlarına karşı yoksul kesimi korumak olacaktır. Özellikle son üç-dört yıldaki dramatik kira artışları, gelirlerinin büyük bir kısmını barınmaya harcayan yoksul ve düşük gelirli kesimleri önemli derecede etkilemektedir. Kira giderleri için yoksul kesime kira desteğinin sağlanması önemlidir. Burada yapılacaklar ise özellikle birden fazla evi olanlardan, birinci evi dışındaki evlerden yüksek vergi oranları alınıp buradan elde edilen vergi gelirleri ile yoksul kesime kira desteği verilmesi, yoksulların en önemli sorunlarından biri olan barınma sorununa bir çözüm bulunabileceğini ifade etmektedir. Varsıl kesimden elde edilen vergiler yoksul kesime kanalize edilmiş olacaktır. Bu uygulamanın özellikle büyük şehirlerde öncelenmesi kent yoksullarının yoksulluğunun derinleşmesinin önüne geçebilecek uygulamalardan biri olabilecektir.

- Vergi yükünün artmasının yoksulluğu azalttığı sonucuna dair üçüncü açıklama ise dolaysız vergi yükü üzerinden yapılabilmektedir. Artan oranlı bir verginin varlığının vergi adaleti ve gelir dağılımı adaleti için önemli olduğu bilinmektedir. Aynı zamanda artan oranlı bir vergi yapısının varlığı yoksulluk açısından da önemli ve olumlu sonuçlar doğurabilmektedir. Yoksul kesim, dönemin ekonomik koşullarında düşük gelir elde edenler veya hiç gelir elde edemeyenler olarak ifade edilebilir. Düşük gelir elde edenler, artan oranlı vergi sisteminde düşük vergi oranlarına muhatap olmaktadır. Hatta çoğu zaman elde edilen gelir, herhangi bir vergi dilimine girmeye yetmeyecek düzeyde olmaktadır. Bu bulgu, tezin yoksulluk verilerinin alındığı TÜİK'in Hanehalkı İşgücü Anketi sonuçlarında görülebilmektedir. Herhangi bir gelire sahip olmayanların ise herhangi bir vergi oranına muhatap olma durumu zaten söz konusu olmayacaktır. Bunların yanında yüksek gelirli kesimlerin ise yüksek vergi oranlarıyla muhatap olduğu bilinmektedir. Bu durumda vergi oranlarında ve dolayısıyla vergi yükünde meydana gelen artış yoksulları

yeterince olumsuz etkilemeyecektir. Burada artan vergi yükü nihayetinde vergi gelirlerinin artması ile sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla dolaysız vergi yükünde meydana gelen bir artış yine yoksul kesim üzerinde yeterince olumsuz bir etkide bulunmayacağı ifade edilebilmektedir. Yüksek gelir elde edenlerden yüksek vergiler alınması ve bu vergilerin düşük gelirli kesimlere aktarılması yoksulluğu azaltacak önemli politikalara örnektir.

01.01.2022 yılında asgari ücret üzerindeki gelir vergisinin kalkması dolaysız vergi yükünü azaltmış ve düşük gelirli kesimler için atılan önemli bir adım olmuştur. Asgari ücret için en düşük %15 olan dolaysız vergi yükünde azalma meydana gelmiş ve düşük gelirli kesimin bu oran kadar harcanabilir gelirini artırmıştır. Bu durum düşük gelirli kesim için önem arz etmektedir. Bunun yanında %15 olan SGK primi ve işsizlik sigortası priminin de hafifletilmesi düşük gelirli kesimler lehine önemli olacaktır. Yoksul durumda olan bu kesimler için dolaysız vergi yükünün tamamen sıfır olması diğer temel tüketim harcamalarına ayıracakları gelirin artması anlamına gelmektedir. Bu çerçevede gelir vergisinin kaldırılması gerçekleştirilen önemli bir politika olmakla beraber; asgari ücretli üzerindeki SGK priminin hafifletilmesi de gerektiği tartışılabilmektedir. Bu durumda gelir dağılımının en alt %20'lik diliminde yer alanlar için gelir artışı gerçekleşmiş olacak, hem gelir dağılımında düzelmeler meydana gelecek hem de yoksul kesim için önemli bir politika olacaktır.

Gelir dağılımında en düşük gelire sahip ikinci %20'lik dilimde yer alanlara yönelik olarak vergi dilimlerinin yüksek tutulması önemlidir. Yetmiş bin TL olan ilk dilim düşük kaldığı ifade edilebilir. Bu açıdan güncellenecek gelir dilimlerinde toplumun büyük bir kısmını kapsayan düşük ve orta gelirliler öncelenmeli ve buna yönelik politikalar geliştirilmelidir. Yoksulluk sınırının yüksek olduğu göz önüne alınırsa, vergi dilimlerinden dolayı yüksek olan yoksulluk oranına, yenilerinin eklenmesi önlenmektedir.

Yoksullar, toplumun düşük gelirli veya hiç geliri olmayan kesimini ifade etmektedir. Özellikle Birleşik Metal-İş Sendikası Sınıf Araştırmaları Merkezi (BİSAM)<sup>15</sup>, Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Araştırma Merkezi

---

<sup>15</sup> Bisam, (WEB\_11).

(DİSKAR)<sup>16</sup>, Türkiye Enerji, Su ve Gaz İşçileri Sendikası (TES-İŞ)<sup>17</sup> ve Türk-İş<sup>18</sup>, in her ay açıkladığı açlık ve yoksulluk sınırlarına göre Türkiye'de asgari ücret açıklandıktan ortalama üç-dört ay sonra açlık sınırının altında kaldığı görülmektedir. Açlık sınırı, dört kişilik bir ailenin sağlıklı ve yeterli beslenebilmesi için her ay yapması gereken gıda harcamasını ifade etmektedir. Bu durumda düşük ücretliler genel itibariyle açlık sınırının altında bir ücret alarak tüketmesi gereken aylık gıda harcamalarını bile zor karşılamaktadır. Ücretler ile ilgili yeni politikaların geliştirilmesi, Türkiye'deki ekonomik dalgalanmalar göz önüne alınıp 3, 4 veya 6 aylık periyotlarla güncellenmesi ücretlilerin ekonomik koşullar karşısında korunması ve yoksulluğun daha da derinleşmesini engellemek için gereklidir.

Ücretli kesimi korumak adına %15 ve %20'lik vergi dilimlerinin esnetilmesi değerlendirilebilmektedir. Bu durumda ilk dilime girenlerin enflasyondan kaynaklı olarak bir üst dilime geçmelerini engellemek için özellikle ikinci dilimin yükseltilmesi alınacak önlemler arasında sayılabilir. Bununla beraber, belli bir gelir sınırı belirlenip bu sınıra kadar ücret alanları vergi dışı bırakmak uygulanacak başka bir politikadır. Bu kapsamda, sendikaların belirlediği yoksulluk sınırı<sup>19</sup> temel alınabilmektedir. Yoksulluk sınırına kadar olan ücretlerden vergi alınmayıp; mevcut vergi dilimlerinin (%15, %20, %27, %35 ve %40) yoksulluk sınırının üstündeki ücretlere uygulanması, yoksulluk sınırı ve altında ücret alanlar açısından önemli bir politika olacaktır. 2023 Mayıs ayında Türk-İş tarafından yayınlanan 33.750,00 TL'lik yoksulluk sınırı Türkiye'de çalışan ücretlilerin büyük bir kısmının yoksulluk sınırının altında çalıştığını göstermektedir. Memurların büyük bir kısmı, akademisyenlerin önemli bir kısmı, asgari ücretliler, kolluk kuvvetleri, sözleşmeli çalışan ücretliler, herhangi bir ücrete tabi çalışmayanlar (kayıt dışı çalışmak durumunda olanlar) vb. açısından atılacak önemli bir uygulama olacaktır. Yoksulluk sınırının üstündeki ücretler vergiye tabi olması ve burada elde edilen gelirin yoksul kesime kanalize edilmesi ise yoksulluğu azaltmak adını atılmış önemli ve çifte politikalar zinciri olacaktır.

Bu çifte politikalara ek olarak gelir vergisi tarifelerinde de güncellemeler daha sık yapılabilmektedir. Gelir vergisi tarifelerinin yılda bir kere belirlendiği bilinmektedir.

---

<sup>16</sup> Diskar, (WEB\_12)

<sup>17</sup> Tes-iş, (WEB\_13)

<sup>18</sup> Türk-iş, (WEB\_14)

<sup>19</sup> Yoksulluk sınırı, dört kişilik bir ailenin gıda ve diğer tüm ihtiyaçları için hanesine girmesi gereken toplam geliri ifade etmektedir (Türk-iş).

Ancak özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki enflasyon sorunu ile bu tarifeler kısa zamanda nötr olabilmektedir. Bu bağlamda gelir vergisi tarifesinin de yukarıda açıklanan asgari ücretin belirlenmesinde olduğu gibi yılda 3,4 veya 6 aylık periyotlarla belirlenmesi, ücretlerin enflasyondan dolayı erimesini engelleyebilecek bir politika olabilecektir. Bu çerçevede uygulanacak politikalar düşük gelirli ücretliler açısından önem arz edebilmektedir.

Vergi yükünün yoksulluğu azalttığına yönelik sonuçları özetlenirse; temelde vergilerin nasıl kullanıldığı önem arz etmektedir. Yoksul kesim yüksek vergi oranlarına sahip mal ve hizmetlere ve aynı zamanda mülklere sahip olamayacağı için, özellikle yüksek oranlara sahip olan özel tüketim vergisi gibi bir vergi ile muhatap olamayacaktır. En temel ihtiyaçlarını bile karşılamakta zorlanan yoksul kesim lüks tüketime konu olan ürünleri tüketmediği için bu alanda artan vergi yükünden etkilenmeyeceği ifade edilebilir. Benzer şekilde diğer dolaylı vergilerde de yüksek vergi oranlarına giren mal ve hizmetlere ulaşmasının mümkün olmamasından dolayı, dolaylı vergi kategorisindeki herhangi bir vergi artışı yoksul kesimi yeterince olumsuz etkilemeyeceği değerlendirilebilir. Ancak bu alanlar elde edilecek vergi gelirleri yoksul lehine politikalara kanalize edilirse yoksulluğun azalmasına sebep olabilmektedir. Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkelerde dolaylı vergi yükünün yüksek olması, yoksul kesim için özellikle dolaylı vergilere yönelik uygulanacak politikalar önemli sonuçlar doğurabilmektedir. Dolaysız vergiler kanalında ise yoksul kesimin vergi dışında bırakılması veya başka çeşitli politikalarla yoksul kesimi destekleyen politikalar önem arz etmektedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi özetle, temelde vergilerin nasıl ve ne amaçla kullanıldığı, doğuracağı sonuçlar açısından önemlidir.

Çalışmada, veri kısıtından dolayı, dolaylı ve dolaysız vergi ayrımı veya vergilerin alt başlık ayrımı yapılamadan genel vergi yükü üzerinden analiz yapılmıştır. İleriki dönemlerde verilerde artış yaşanması durumunda ayrı ayrı vergiler temelinde vergi yükünün yoksulluğu nasıl etkilediği analiz edilebilir. Böyle bir analizin vergi yükü ve yoksulluk ilişkisini daha farklı bir şekilde ortaya koymaya yardımcı olacağı söylenebilir. Ayrıca Türkiye gibi dolaylı vergi yükünün fazla olduğu ülkelerde ayrı ayrı vergilerle analiz yapılması daha farklı sonuçlar verebilmektedir. Bu doğrultuda, bu tez vergi yükü ve yoksulluk ilişkisini ortaya koyması adına literatürdeki boşluğu doldurmaya adaydır.



## KAYNAKÇA

- Acharya, S. (2017), “Wages and Wage Determination”, *Indian Society of Labour Economics*, 60, 303 – 308.
- Açıkgöz, R. ve Yusufoglu, Ö. Ş. (2012), “Türkiye’de Yoksulluk Olgusu ve Toplumsal Yansımaları”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, 76 – 117.
- Açıkgöz, R. (2013), *Yoksullukla Mücadele ve Üçüncü Sektör*, Argonot Yayınları, Ankara.
- Adukonu, S. E. F. K. and Ofori-Adebrese, G. (2016), “Relative Impact of Various Taxes on Poverty in Ghana”, *Mediterranean Journal of Social Sciences*, Vol: 7, No: 3, 150 – 161.
- Ağdemir, Z. (2019), “Fizyokrazi ve Vergiler: Tarihsel Toplumsal Bir Analiz”, *Fiscaoeconomia*, 2, 161 – 197.
- Ağdemir, Z. (2019), “Marx, Engels ve Vergiler”, *Fiscaoeconomia*, Issue: 1, 111 – 128.
- Akbulut, N. ve Yüce, M. (2021), “Mali Düşünce Sisteminde Yoksulluk Kavramına Bakış ve Yoksulluğun Giderilmesine Yönelik Çözüm Önerileri”, *International Journal of Social Inquiry*, Vol: 14, Issue: 1, 27 – 52.
- Akdoğan, A. (2004), *Türk Vergi Sistemi ve Uygulaması*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Akkaş, F. (2022), “Temel İktisadi Yaklaşımlarda Vergi ve Vergi Politikası”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 10, Sayı: 133, 424 – 442.
- Aksan, G. (2012), “Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürünün Toplumsal Görünümleri”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27, 9 – 19.
- Aksan, G. (2015), *Yoksulluk ve Dayanışma Ağları*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Aksoy, Ş. (1998), *Kamu Maliyesi: Kamu Harcamaları-Kamu Gelirleri-Devlet Borçları-Bütçe-Maliye Politikası*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Aksu, L. (2014), “İktisat Ekollerinin İktisadi Büyüme Konusundaki Düşünceleri ve Modellerinin Analizi”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 208, 351 – 392.
- Akşin, S. (1992), “Sened-İ İttifak ile Magna Carta’nın Karşılaştırılması”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 27, 115 – 123.

- Aktan, C. C. (2001), “Lord Keynes, Keynezyenler ve Fonksiyonalistler”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 45, 1295 – 1310.
- Aktan, C. C. (2009), “Arz-Yönlü İktisat Teorisi ve Haldun-Laffer Etkisi”, *Ekonomik Bilimleri Dergisi*, Cilt: 1, No: 2, 40 – 54.
- Aktan, C. C. ve Vural, İ. Y. (2002), “Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri”, (Editör: Coşkun Can Aktan), *Yoksullukla Mücadele Stratejileri* içinde, *Hak-İş Konfederasyonu Yayınları*, Ankara. (<http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/aktan-vural-yoksulluk.pdf>), (11.05.2020).
- Aktan, C. C. ve Vural, İ. Y. (2002), Makro-Ekonomik Politikalar, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk, (Editör: Coşkun Can Aktan), *Yoksullukla Mücadele Stratejileri* içinde, *Hak-İş Konfederasyonu Yayınları*, Ankara. (<http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/aktan-vural-makro-ekonomi.pdf>), (28.11.2021).
- Aktan, c. c. ve vural, i. Y. (2002), “yoksullukla mücadele ve negatif gelir vergisi önerisi”, (Editör: Coşkun Can Aktan), *Yoksullukla Mücadele Stratejileri* içinde, *Hak-İş Konfederasyonu Yayınları*, Ankara. (<http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/dorduncu-bol/aktan-vural-negatif-vergi.pdf>) (10.07.2023).
- Albayrak, Ö. (2011), “Finansal Krizde Uygulanan Vergi Politikalarının Gelir Dağılımına Etkileri: 2004 – 2009”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 66, No: 2, 1 – 34.
- Alemdar, T., Demirdöğen, A. ve Ören, M. N. (2012), “Kırsal Yoksulluk Ölçüm Sorunu ve Türkiye”, *10.Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi*, 5 – 7 Eylül, 322 – 329.
- Alkin, E. (1969), “Keynes’yen Gelir Dağılımı Teorisi ve Kaldor Modeli”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 29, Sayı: 1-4, 131 – 159.
- Allegre, G. (2008), “Working Poor in The EU: An Exploratory Comparative Analysis”, *Document De Travail, OFCE*, 2008-35, 1 – 36.
- Altay, A. (2005), “Yoksulluk Sadece Devletin Sorunu Mu? Kamu Harcamaları Açısından Bir Değerlendirme”, *Sosyoekonomi Dergisi*, 2005-2, 155 – 177.
- Altay, A. ve Özpençe, Ö. (2007), “Türkiye’de Gelirin Yeniden Dağılımı ve Yoksullukla Mücadelede Vergi Politikaları” *Vergi Dünyası*, Sayı: 308, 173 – 192.

- Amjad, R. and Kemal, A. R. (1997), “Macroeconomic Policies and Their Impact on Poverty Alleviation in Pakistan”, *The Pakistan Development Review*, 36, 1, 39 – 68.
- Anand, S. (1983), *Inequality and Poverty in Malaysia: Measurement and Decomposition*, Oxford University Press, New York.
- Anyaduba, J. O. and Otulugbu, P. O. (2019), “Taxation and Income Inequality in Nigeria”, *Accounting and Finance Research*, Vol: 8, No: 3, 118 – 135.
- Aren, S. (2016), *100 Soruda Ekonomi Elkitabı: Türkiye Ekonomisinden Örneklerle*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Armağan, R. (2007), “Türkiye’de Gelir ve Kurumlar Vergisi Oranlarında İndirimin Vergi Gelirleri Üzerine Etkisi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 3, 227 – 252.
- Arpacıoğlu, Ö. ve Yıldırım, M. (2011), “Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluğun Analizi”, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, 60 – 76.
- Aslan, G. (2020), “Türkiye’de Yoksulluk ve İşgücü Piyasası”, *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 3/1, 83 – 105.
- Aslan, G. (2020), “Türkiye’de Yoksulluk ve İşgücü Piyasası”, *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 3/1, 83 – 105.
- Ata, A. Y. (2001), *Vergi Teorisi Açısından Bir Vergileme İlkesi Olarak Adalet İlkesinin İncelenmesi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ay, H. ve Haydanlı, M. L. (2017), “Vergi Yüğü Ekseninde Toplumsal Yapının Gelir Dağılımı ve Yoksullukla İlişkisi”, *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 3, 136 – 153.
- Aydemir, C. ve Güneş, H. H. (2006), “Merkantilizmin Ortaya Çıkışı”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 15, 136 – 158.
- Aydın, M. ve Türgay, T. (2011), “Yoksullukla Mücadelede Vergi Politikası ve Türkiye”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 1, 249 – 274.

- Aydınbaş, G. ve Erdiñ, Z. (2022), “Vergi Gelirlerini Etkileyen Unsurların Tespit Edilmesi”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (2), 799 – 817.
- Azam, G. And Redmon, A. (1993), “Revisiting The Relationship between Growth and Poverty”, *The Review of Black Political Economy*”, 22(1), 5 – 18.
- Bakar, F., Gerçek, A. ve Mercimek, F. (2013), “Vergilemede Adalet Normunun Çeşitli Ülke Anayasalarındaki Görünümü”, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 5, No: 2, 62 – 77.
- Baker, D. J. (2009), “Comment: A Critical Evaluation of The Historical and Contemporary Justifications for Criminalising Begging”, *The Journal of Criminal Law*, 73(3), 212 – 240.
- Balay, R. (2004), “Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 37, Sayı: 2, 61 – 82.
- Baltagi, B. H. (2005), *Econometric Analysis of Panel Data*, (Third Edition), John Wiley & Sons Ltd, England.
- Baltagi, B. H. (2015), *Introduction*, Baltagi, B. H. (ed), *The Oxford Handbook of Panel Data* (pp. xi – xv), Oxford University Press, New York.
- Baltagi, B. H. and Wu, P. X. (1999). “Unequally Spaced Panel Data Regressions with AR (1) Disturbances”, *Econometric Theory*, 15(6), 814 – 823.
- Baulch, B. (1996), “Neglected Trade-Offs in Poverty Measurement”, *IDS Bulletin*, Vol: 27, No: 1, 36 – 42.
- Bauman, Z. (1999), *Çalışma, Tüketici ve Yeni Yoksullar*, (Çeviren: Ümit Öktem), Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Bauman, Z. (2012), *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, (Çeviren: Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bayat, İ. (2015), “Türkiye’de Yoksul Hanelerde Yaşayan Kadınların Enformel İstihdama Katılma Nedenleri”, *Çalışma İlişkileri Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, 53 – 69.
- Bayraktar, C. (2012), “Keynes ve Refah Devleti”, *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 2, 247 – 261.

- Beaudoin, S. M. (2017), *Yoksulluğun Kısa Tarihi*, (Çeviren: Tugay Kaban), Dedalus Kitap, İstanbul.
- Bebbington, A. (1999), “Capitals and Capabilities: A Framework for Analyzing Peasant Viability, Rural Livelihoods and Poverty”, *World Development*, Vol: 27, No: 12, 2021 – 2044.
- Beier, A. L. (1983), *The Problem of The Poor in Tudor and Early Stuart England*, Methuen, London.
- Bentham, J. (1995), *The Panopticon Writings*, (Ed: Miran Bozovic), Verso, London.
- Bentham, J. (2000), *An Introduction to The Principles of Morals and Legislation*, Batoche Books, Kitchener.
- Beşel, F. (2015), “Vergileme Amaçları ile İlkeleri Açısından Zekât”, *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Kongresi (ICISEF)*, Sakarya.
- Bhargava, A., Franzini, L. and Narendranathan, W. (1982). “Serial Correlation and The Fixed Effects Model”, *The Review of Economic Studies*, 49(4), 533 – 549.
- Bird, R. M. and Zolt, E. M. (2005), “Redistribution Via Taxation: The Limited Role of The Personal Income Tax in Developing Countries”, *52 Law Review 1*, Research Paper No: 05-22, 1 – 71.
- Blank, R. M. and Blinder A. S. (1985), “Macroeconomics, Income Distribution, and Poverty”, *NBER Working Paper Series*, No: 1567, 1 – 59.
- BLS (2005), *A Profile of The Working Poor 2003*, U.S. Department of Labor – U.S. Bureau of Labor Statistics, ([https://www.bls.gov/opub/reports/working-poor/archive/workingpoor\\_2003.pdf](https://www.bls.gov/opub/reports/working-poor/archive/workingpoor_2003.pdf)), (25.11.2021).
- Boratav, K. (2004), *Yeni Dünya Düzeni Nereye?*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Boxil, B. (1994), “The Culture of Poverty”, *Social Philosophy and Policy*, 11(01), 249 – 280.
- Boz, Ç. (2012), “Adam Smith ve Amartya Sen”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14/3, 71 – 96.
- Bozdoğan, K., Buyrukoğlu, S. ve Bozdoğan, D. (2012), “Sosyal Vergileme İlkeleri Açısından Asgari Geçim İndiriminin Değerlendirilmesi”, *Vergi Dünyası*, Sayı: 375, 128 – 136.

- Bozma, K., Bozma, G. ve Güney, A. (2020), “Enflasyon ve İşsizliğin Yoksulluk Üzerindeki Etkisi: Türkiye’de Düzey-1 Bölgeleri Örneği”, *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 22, 973 – 996.
- Bölükbaş, M. (2019), “Türkiye’de Genç İşsizlik ve Yoksulluk İlişkisi: Bölgeler Düzeyinde Bir İnceleme”, *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 7(18), 213 – 228.
- Bracking, S. (2004), “Neoclassical and Structural Analysis of Poverty: Winning The ‘Economic Kingdom’ for The Poor in Southern Africa”, *Third World Quarterly*, Vol: 25, No: 5, 887 – 901.
- Bradshaw, T. K. (2007), “Theories of Poverty and Anti-Poverty Programs in Community Development”, *Journal of The Community Development Society*, Vol: 38, No: 1, 7 – 25.
- Breusch, T. S. and Pagan, A. R. (1980). “The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification in Econometrics”, *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239 – 253.
- Briggs, A. (2006), “The Welfare State in Historical Perspective”, *The Welfare State Reader* içinde, (Ed: Christopher Pierson and Francis G. Castles), Polity Press, Cambridge.
- Buğra, A. (2018), *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Buvinic, M. (1997), “Women in Poverty: A New Global Underclass”, *Foreign Policy*, No: 108, 39 – 53.
- Buz, S. ve Aygüler, E. (2017), “Amartya Sen’in Kapasite – Yapabilirlik Yaklaşımı Bağlamında Türkiye’de Yoksulluk Durumu”, *International Journal of Academic Value Studies*, Vol: 3, Issue: 15, 177 – 189.
- Canbey-Özgüler, V. (2017), “Gelirin Yeniden Dağılımı”, *Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Kavram-Teori-Uygulama* içinde, (Editör: M. Çağlar Özdemir ve Emel İslamoğlu), Seçkin Yayıncılık, Ankara, 61 – 75.
- Carson, E. D. (1986), “The Black Underclass Concept: Self – Help vs. Government Intervention”, *The American Economic Review*, Vol: 76, No: 2, 347 – 350.
- Cengiz, E. (2019), “Haz ve Acının Matematiği: J. Bentham’ın Faydacı Ahlakının İmkânı”, *Dört Öge*, 15, 141 – 153.

- Cerev, G. ve Yenihan, B. (2018), *Yoksulluk: Farklı Boyutlarıyla*, Dora Yayıncılık, Bursa.
- Cinel, E. A. (2021), “Dünya’da ve Türkiye’de Toplam Vergi Yükü ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri”, *The Journal of International Scientific Researches*, 6(2), 182 – 203.
- Cohen, M. R. (2005), “Introduction: Poverty and Charity in Past Times”, *The Journal of Interdisciplinary History*, Vol: 35 (XXXV), No: 3, 347 – 360.
- Cowen, T. (2002), “Does The Welfare State Help The Poor?”, *Social Philosophy and Policy Foundation*, 19(1), 36 – 54.
- Çağdaş, Y. (2020), “Türkiye’de Toplam Vergi Yükünün OECD Ülkeleri ile Karşılaştırması”, *BAİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 20, Sayı: 1, 81 – 96.
- Çataloluk, C. (2008), “Vergi Karşısında Mükelleflerin Tutum ve Davranışları”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20, 213 – 228.
- Çavuşoğlu, B. (2012), “Türkiye’de Çalışan Yoksulluğunun Genel Görünümü”, *Sosyal Güvençe Dergisi*, Yıl: 1, Sayı:1, 22 – 33.
- Çiftçi, T. E., Kılıçer, E. ve Peker, İ. (2012), “Vergi Yükünün Düşürülmesine İmkân Yaratılması Bağlamında Alternatif Gelir Kaynakları”, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 4, No: 2, 81 – 90.
- Dağdemir, Ö. (2002), “Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu ve Yoksulluğun Analizi: 1987 – 1994”, *Yoksullukla Mücadele Stratejileri* içinde, (Editör: C. C. Aktan), Hak-İş Konfederasyon Yayını, Ankara. (<http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ucuncu-bol/dagdemic.pdf>), (15.11.2020).
- Daldal, Ş. (2009), “Kapitalizmin Bütünsel Bir Analizi: John Maynard Keynes”, *Toplum ve Demokrasi*, 3(6-7), 41 – 66.
- Daveri, F. and Tabellini, G. (2000), “Unemployment, Growth and Taxation in Industrial Countries”, *Economic Policy*, Vol: 15, No: 30, 49 – 104.
- Delibaş, A. (2017), *Vergi Politikalarının Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Demir, İ. C. (2013), *Türkiye’de Vergi Yükü (Objektif ve Subjektif Yönleriyle)*, Dora Yayınları, Afyonkarahisar.

- Demir, S. (2006), “Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye Açısından Değerlendirme”, *DPT Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü*, Ankara, 1 – 22.
- Demirgil, B. (2018), “Vergilerin Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir Çalışma”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 2, 118 – 131.
- Devrim, F. (1998), *Kamu Maliyesine Giriş*, Anadolu Matbaacılık, İzmir.
- Deyshappriya, N. P. R. (2018), “Impact of Value Added Tax on Poverty in Sri Lanka”, *Journal of Management and Tourism Research*, Vol: 1, Issue: 1, 57 – 78.
- Didinmez, İ. (2021), “Yoksulluk ile Mücadelede Vergi Politikalarının Rolü”, *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 2, 292 – 312.
- Dillard, D. (1949), *The Economics of John Maynard Keynes: The Theory of A Monetary Economy*, Prentice-Hall, New York.
- Doğan, B. (2020), “Karmaşık Vergi Sistemi ve Maliyetleri”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, 129 – 139.
- Doğan, S. (2006), “Keynesyen Teori’ye Bir Tepki: Arz Yanlı İktisat”, *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 12, 252 – 272.
- Doğruyol, A. ve Aydınlar, K. (2015), “Emek Üretkenliği ve Ücret Teorisi”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 24, Sayı: 2, 263 – 278.
- Dowd, D. (2008), *Kapitalizm ve Kapitalizmin İktisadı: Eleştirel Bir Tarih*, (Çeviren: Cihan Gerçek), Yordam Kitap, İstanbul.
- Dönmez, R. (2008), *Kamu Maliyesi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Duran, H. E. (2015), “Türkiye’de Yoksulluğa Bölgesel Bir Bakış”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 30, Sayı: 2, 87 – 103.
- Durdu, Z. (2009), “Modern Devletin Dönüşümünde Bir Ara Dönem: Sosyal Refah Devleti”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, Sayı: 22, 37 – 50.
- Durkaya, M. (2015), “Türkiye’de Vergi ile Yoksulluk Arasındaki İlişkilere Kuramsal Yaklaşım”, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 12, 1 – 23.



- Durkaya, M. ve Ceylan, S. (2006), “Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme”, *Maliye Dergisi*, Sayı: 150, 79 – 89.
- Durmuş, M. (2013), “Devlet Bütçesi ve Sermaye”, *Türk Tabipler Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, Sayı: 49-50, 14 – 24.
- Dündar, O. (2017), “Merkantilizme Karşı Kapitülasyon Politikası: Osmanlı Örneği”, *International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies*, Vol: 3, Issue: 4, 239 – 247.
- Dye, T. R. (2017), *Understanding Public Policy*, Pearson, New York.
- Edizdoğan, N., Çetinkaya, Ö. ve Gümüş, E. (2017), *Kamu Maliyesi*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Ejder, H. L. ve Çaşkurlu, E. (2022), “Vergilemede Fonksiyon (Amaç) Analizi: Türkiye için 1975 – 2017 Dönemi Değerlendirmesi”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24/1, 123 – 140.
- Emmanuela, A. O., David, E. T. and Scholastica, E. U. (2018), “Economic Growth and Poverty Reduction in Nigeria”, *Sumerianz Journal of Economics and Finance*, Vol: 1, No: 1, 31 – 36.
- Enami, A., Lustig, N. and Taqdiri, A. (2019), “Fiscal Policy, Inequality, and Poverty in Iran: Assessing The Impact and Effectiveness of Taxes and Transfers”, *Middle East Development Journal*, Vol: 11, No: 1, 49 – 74.
- Engel, E. M. R. A., Galetovic, A. and Raddatz C. E. (1999), “Taxes and Income Distribution in Chile: Some Unpleasant Redistributive Arithmetic”, *Journal of Development Economics*, Vol: 59, 155 – 192.
- Engels, F. (1979), *Doğanın Diyalektiği*, (Çeviren: Arif Gelen), Sol Yayınları, Ankara.
- Engels, F. (1990), *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, (Çeviren: Kenan Somer), Sol Yayınları, Ankara.
- Engels, F. (1997), *İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu*, (Çeviren: Yurdakul Fincancı), Sol Yayınları, Ankara.
- Engels, F. (1997), *İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu*, (Çeviren: Yurdakul Fincancı), Sol Yayınları, Ankara.

- Eralp, A., Şahin, S. ve Çağdaş, Y. (2020), “Vergi Yüğü ve Mutluluk İlişkinin Mekânsal Ekonometrik Modellerle Analizi”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 4, 870 – 890.
- Erdem, M., Şenyüz, D. ve Tatlıoğlu, İ. (2017), *Kamu Maliyesi*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Erdoğdu, M. M. (2009), “Neo-Liberal İktisatta Sonun Başlangıcı ve Keynezyen İktisadın Reenkarnasyonu”, *Toplum ve Demokrasi*, 3(6-7), 1 – 40.
- Erdoğdu, S. ve Kutlu, D. (2014), “Dünyada ve Türkiye’de Çalışan Yoksulluğu: İşgücü Piyasası ve Sosyal Koruma Politikaları Bağlamında Bir Değerlendirme”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2, 63 – 114.
- Erdoğdu, S. ve Kutlu, D. (2014), “Dünyada ve Türkiye’de Çalışan Yoksulluğu: İşgücü Piyasası ve Sosyal Koruma Politikaları Bağlamında Bir Değerlendirme”, *Çalışma ve Toplum*, 41(2), 63 – 114.
- Eren, L. G. (2015), “Tarımsal Kapitalizm: Fizyokratlar”, *Atılım Sosyal Bilgiler Dergisi*, 5 (2), 6 – 23.
- Eren, E. (2020), “Neoklasik İktisada Çoğulcu Yaklaşmak”, *İktisat ve Toplum*, Sayı: 114, 53 – 64.
- Ergen, E. ve Tepekule, U. (2022), “Vergi Yüğü Ekonomik Büyüme İlişkinin Westerlund ve Edgerton (2007) Panel Eşbütünleşme Testi ile Analizi”, *Uluslararası Sosyal, Siyasal ve Mali Araştırmalar Dergisi (USSMAD)*, Cilt: 2, Sayı: 1, 34 – 48.
- Erkal, G., Akıncı, M. ve Yılmaz, Ö. (2015), “Yoksulluk, Gelir Eşitsizliği ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Seçilmiş Doğu Avrupa ve Latin Amerika Ülkeleri için Ampirik Bir Analiz”, *TİSK Akademi*, Cilt: 10, Sayı: 19, 66 – 87.
- Erkan, B. (2016), “Ana Akım (Ortodoks-Neoklasik) İktisat Öğretisi Eleştirisi: Heteredoks Yaklaşım İhtiyacı”, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 14, 25 – 40.
- Erkilet, A. (2011), “Sınıf – Altı: Kuramsal Tartışmalar ve İstanbul Tarihi Yarımada’ya Uygulama İmkanları”, *Öneri*, Cilt: 9, Sayı: 36, 137 – 146.

- Erskine, A. and McIntosh, I. (1999), “Why Begging Offends: Historical Perspectives and Continuities”, (Editör: Hartley Dean), *Begging Questions: Street-Level Economic Activity and Social Policy Failure*, The Policy Press, Bristol, 27 – 42.
- Ertekin, Ş. ve Dam, M. M. (2020), “Türkiye’de Çevre Vergilerinin Çevresel Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Journal of Yaşar University Special Issue on 3rd International EUREFE Congres*, 66 – 87.
- Eser, L. Y. ve Genç, M. C. (2020), “Gelir ve Servet Üzerinden Alınan Vergilerin Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri Örneği”, *Maliye Dergisi*, 178, 224 – 239.
- Esmaeel, E. S. (2013), “The Impact of Direct-Indirect Taxation on Consumer”, *IOSR Journal of Engineering (IOSRJEN)*, Vol: 3, Issue: 6, 8 – 13.
- Esping-Andersen, G. (2006), “Toplumsal Riskler ve Refah Devleti”, *Sosyal Politika Yazıları İçinde*, (Derleyen: Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder), İletişim Yayınları, İstanbul, 33 – 54.
- Eurofound (2013), *Wages: A Working Conditions and Industrial Relations Perspective*, European Foundation for The Improvement of Living and Working Conditions, Ireland.
- Eurofound, (2018), *Statutory Minimum Wages 2018*, Publications Office of The European Union, Luxembourg.
- Evcim, N., Güneş, S. ve Karaalp Orhan, H. S. (2019), “Yoksulluk, Eşitsizlik ve Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Düzey-1 Örneği”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 4, 145 – 164.
- Eyraud, F. and Saget, C. (2005), *The Fundamentals of Minimum Wage Fixing*, International Labour Office (ILO), Geneva.
- Filho, J. B. S. F., Santos, C. V. and Lima, S. M. P. (2007), “Tax Reform, Income Distribution and Poverty in Brazil: An Applied General Equilibrium Analysis”, *PEP Working Paper Series 2007-26*, 1 – 37.
- Foucault, M. (1992), *Hapishanenin Doğuşu*, (Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara.
- Fraser, D. (1984), *The Evolution of The British Welfare State*, Macmillan Press, London.

- Freire, P. (2018), *Ezilenlerin Pedagojisi*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Friedlander, A. W. (1961), *Sosyal Refah Hizmetin Başlangıç*, (Çeviren: Resan Taşçıoğlu), Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Friedman, M. (1937). “The Use of Ranks to Avoid The Assumption of Normality Implicit in The Analysis of Variance”, *Journal of The American Statistical Association*, 32(200), 675 – 701.
- Fukuda-Parr, S. (2003), “The Hman Development Paradigm: Operationalizing Sen’s Ideas on Capabilities”, *Feminist Economics*, 9(2-3), 301 – 317.
- Fülberth, G. (2014), *Kapitalizmin Kısa Tarihi*, (Çeviren: Sadık Usta), Yordam Kitap, İstanbul.
- Gans, H. J. (1971), “The Uses of Poverty: The Poor Pay All”, *Social Policy*, July/August 1971, 20 – 24.
- Gans, H. J. (1993), “From ‘Underclass’ to ‘Undercaste’: Some Observation about The Future of The Postindustrial Economy and Its Majör Victims”, *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol: 17, Issue: 3, 327 – 335.
- Gemmell, N. and Morrissey, O. (2005), “Distribution and Poverty Impacts of Tax Structure Reform in Developing Countries: How Little We Know”, *Development Policy Review*, 23 (2), 131 – 144.
- Gencel, U. ve Kuru, E. (2012), “Vergi Kültürü ve Vergi Politikaları Etkileşimi: Türkiye Değerlendirmesi”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 20, 29 – 60.
- Gencel, U. (2015), *Türkiye’de Vergiye Bakış: Metaforik Bir Analiz*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Genç, Y. ve Yaşar, R. (2009), “Vergilemede Adalet ve Etkinlik İlişkisi”, *Vergi Dünyası*, Sayı: 338, 34 – 40.
- Geremek, B. (1997), *Poverty History*, (İngilizçeye Çeviren: Agnieszka Kolakowska), Blackwell Publishers, USA.
- Geyik, O. ve Yıldız Şeren, G. (2021), “Vergilerin Sosyal Harcamalar Özelinde Topluma Geri Dönüşü: Türkiye Üzerine Bir Analiz”, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 3, 17 – 28.

- Giddens, A. (2012), *Sosyoloji*, (Yayıma Hazırlayan: Cemal Güzel), Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Giray, F. ve Ömür, Ö. M. (2019), “Veraset ve İntikal Vergisinde Mali ve Sosyal Fonksiyonlara Aykırı Olan Vergi Harcamaları”, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, cilt: 12, Sayı: 1, 72 – 82.
- Goedhart, T., Halberstadt, V., Kapteyn, A. and Van Praag, B. (1977), “The Poverty Line: Concept and Measurement”, *Journal of Human Resources*, XII, 503 – 520.
- Gouhh, I. (1987), “Welfare State”, *The New Palgrave Dictionary of Economics*, Vol: 4, 1 – 5.
- Gök, M. ve Yalçın, A. Z. (2015), “Türkiye’de Asgari Ücretliler Üzerindeki Vergi Yükünün Diğer Yükümlü Grupları ile Karşılaştırılması”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 1, 219 – 255.
- Grampp, W. D. (1952), “The Liberal Elements in English Mercantilism”, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol: 66, No: 4, 465 – 501.
- Gupta, A. (1972), “Income Distribution, Tax Yield and Progression in Income Taxation”, *Economic and Political Weekly*, Vol: 7, No: 42, 2111 – 2118.
- Gümüş, İ. ve Peran, T. (2017), “Türkiye’de Sosyal Politika Aracı Olarak Gelir Vergisi Uygulaması”, *International Journal of Academic Value Studies (Javstudies)*, vol: 3, Issue: 12, 209 – 219.
- Gümüş, İ. (2018), “Tarihsel Perspektifte Refah Devleti: Doğuşu, Yükselişi ve Yeniden Yapılanma Süreci”, *Journal of Political Administrative and Local Studies*, Cilt: 1, Sayı: 1, 33 – 66.
- Gün, S. (2017), *Çocuk: İşçi, Yoksul, Göçmen, İktisadi ve Politik Bir Analiz*, NotaBene Yayınları, İstanbul.
- Günay, H. F. ve Altun, N. (2019), “Küresel Ölçekte Önerilen Vergilerin Mali ve Sosyal Etkilerinin Değerlendirilmesi”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10 (1), 84 – 96.
- Gündoğan, N. (2008), “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele”, *Ankara Sanayi Odası, asodosya*, Ocak/Şubat 2008 Sayısı, 42 – 56.

- Gündüz, A. Y. (2006), “Türkiye’de Yoksullukla Mücadele Üzerine Bir İnceleme”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 15, 34 – 55.
- Güneş, H. H. (2009), “İktisat Tarihi Açısından Nüfus Teorileri ve Politikaları”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 28, 126 – 138.
- Güngör F. ve Özüğurlu, M. (1997), “İngiliz Yoksul Yasaları: Paternalizm, Piyasa ya da Sosyal Devlet”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Gelişme ve Toplum Araştırmaları Merkezi, Tartışma Metinleri*, No: 3.
- Gürdal, T. ve Yavuz, H. (2017), “Türkiye’de Vergi Yükünün Gelişimi: 2000 Sonrası Dönem Analizi”, *Vergi Raporu*, Sayı: 209, 9 – 28.
- Güriz, A. (1963), *Faydacı Teoriye Göre Ahlak ve Hukuk*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 184, Ajans-Türk Matbaası, Ankara.
- Gürkan, C. (2020), “Maliye Teorisinde Klasikten Neoklasığe Geçiş: Yönetimsellik Perspektifinden Bir Analiz”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 75, No: 2, 607 – 636.
- Gürses, D. (2007), “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 1, 59 – 74.
- Hagenaars, A. and de Vos, K. (1998), “The Definition and Measurement of Poverty”, *The Journal of Human Resources*, Vol: 23, No: 2, 211 – 221.
- Hagenaars, A. J. M. and Van Praag, B. M. S. (1985), “A Synthesis of Poverty Line Definitions”, *The Review of Income and Wealth*, Vol: 31, Issue: 2, 139 – 154.
- Halleröd, B. ve Larsson, D. (2008), “Poverty, Welfare Problems and Social Exclusion”, *International Journal of Social Welfare*, 17 (1), 15 – 25.
- Harvey, D. (2013), *Sosyal Adalet ve Şehir*, (Çeviren: Mehmet Moralı), Metis Yayınları, İstanbul.
- Harvey, D. L. ve Reed, M. H. (1996), “The Culture of Poverty: An Ideological Analysis”, *Sociological Perspectives*, Vol: 39, No: 4, 465 – 495.
- Hausman, J. A. (1978). “Specification Tests in Econometrics”, *Econometrica: Journal of The Econometric Society*, 46(6), 1251 – 1271.

- Hiç Birol, Ö. (2013), “Klasikler, Marx, Keynes ve Sonrası: Laissez-Faire Liberalizminden Günümüz Piyasa Ekonomisine”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 1, 95 – 110.
- Himmelfarb, G. (1970), “Bentham’s Utopia: The National Charity Company”, *The Journal of British Studies*, Vol: 10, Issue: 01, 80 – 125.
- Himmelfarb, G. (1985), *The Idea of Poverty: England in The Early Industrial Age*, Vintage Books, New York.
- Hirvonen, K., Mascagni, G. and Roelen, K. (2018), “Linking Taxation and Social Protection: Evidence on Redistribution and Poverty Reduction in Ethiopia”, *International Social Security Review*, Vol: 71, 1, 3 – 24.
- Hobsbawm, E. (1996), *Kısa 20. Yüzyıl: 1914 – 1991 Aşırıliklar Çağı*, (Çeviren: Yavuz Alogan), Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Hobsbawm, E. J. (1998), *Devrim Çağı: Avrupa 1789 – 1848*, (Çeviren: Bahadır Sina Şener), Dost Kitabevi, Ankara.
- Hobsbawm, E. J. (2003), *Sanayi ve İmparatorluk*, (Çeviren: Abdullah Ersoy), Dost Kitabevi, Ankara.
- Hsiao, C. (2014), *Analysis of Panel Data*, (Third Edition), Cambridge University Press, New York.
- Huberman, L. (2019), *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, (Çeviren: Murat Belge), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Huppi, M. and Ravallion, M. (1991), “The Sectoral Structure of Poverty During an Adjustment Period: Evidence for Indonesia in The Mid-1980s”, *World Development*, Vol: 19, No: 12, 1653 – 1678.
- Immervoll, H., Levy, H. Nogueira, J. R., O’donoghue, C. and Siqueire, R. B. (2006), “The Impact of Brazil’s Tax-Benefit System on Inequality and Poverty”, *IZA Discussion Paper*, No: 2114, 1 – 26.
- International Labour Organization (ILO), (2016), *Minimum Wage Policy Guide*, Geneva.
- Ireland, D. (2019), “What Marxist Tax Policies Actually Look Like”, *Historical Materialism*, 27(2), 188 – 221.

- Islam, N. (1992), “Poverty in South Asia, Approaches to Its Alleviation”, *Food Policy*, 17(2), 109 – 128.
- Işık, N. ve Kılınç, E. C. (2009), “OECD Ülkelerinde Vergi Yükü ve Vergi Türleri: Karşılaştırmalı Bir Analiz”, *KMU İİBF Dergisi*, Yıl: 11, Sayı: 17, 147 – 173.
- Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M. M. (2018), *Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Itriago, D. (2011), *Owning Development Taxation to Fight Poverty*, Oxfam Research Report, United Kingdom.
- İçmen, M. (2018), *1980’den Günümüze Gelir Vergisi Unsurlarının Vergi Adaleti Yönüyle Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- İdikut Özpençe, A. ve Özpençe, Ö. (2013), “Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı ile AB Üyelik Sürecinin Uyum Yasası: Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 25, 197 – 222.
- İdikut Özpençe, A. (2014), “Kamu Tercih Perspektifinden Refah Devleti”, *Prof. Dr. Fevzi Devrim’e Armağan* içinde, (Editör: Kâmil Tüğen ve Asuman Altay), Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 519 – 531.
- İnal, V. (2020), *Vergi Politikalarının Ekonomik Büyüme ve Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Sakarya.
- İnaltong, C. (2012), “Vergi Yükü: Türkiye ve OECD Ülkeleri Karşılaştırması”, *Vergi Dünyası*, Sayı: 369, 16 – 30.
- İncedal, S. (2013), *Türkiye’de Yoksulluğun Boyutları: Mücadele Politikaları ve Müdahale Araçları*, (Basılmamış Uzmanlık Tezi), Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Ankara.
- İslamoğlu, E., Yıldırımaltı, S. ve İyem, C. (2017), “Türkiye’de Çalışan Yoksullar Olarak Abdallar: Kırşehir İlinde Bir Araştırma”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 30, 463 – 479.
- İslamoğlu, E., Yıldırımaltı, S. ve İyem, C. (2017), “Türkiye’de Çalışan Yoksullar Olarak Abdallar: Kırşehir İlinde Bir Araştırma”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 30, 463 – 479.



- Jones, K. (1994), *The Making of Social Policy in Britain 1830 – 1990*, The Athlone Press, London.
- Kabaş, T. (2009), *Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluğun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Yolları*, (Basılmamış Doktora Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Kahraman, F. (2015), “Yoksulluğun Çalışma ile İmtihanı: Çalışan Yoksullar Üzerine Bir Araştırma”, *İdeal Kent*, Sayı: 16, 50 – 70.
- Kakwani, N. (1993), “Poverty and Economic Growth with Application to Cote D’ivoire”, *Review of Income and Wealth*, Series: 39, Number: 2, 121 – 139.
- Kakwani, N. and Pernia, E. M. (2000), “What is Pro-Poor Growth?”, *Asian Development Review*, Vol: 18, No: 1, 1 – 16.
- Kalaycıoğlu, S. ve Rittersberger-Tılıç, H. (2002), “Yapısal Uyum Programlarıyla Ortaya Çıkan Yoksullukla Başetme Stratejileri”, *Kentleşme, Göç ve Yoksulluk İçinde*, (Editör: Ahmet Alpay Dikmen), İmaj Yayıncılık, Ankara, 197 – 246.
- Kalfa Topateş, A. (2014), *Türkiye’de Yoksulluk Bağlamında Dilenme Kültürü*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kalfa Topateş, A. (2015), *Dilenciler: Türkiye’de Yoksulluk ve Dilenme Kültürü*, İletişim Yayıncılık, İstanbul.
- Kalkay, D. (2020), “Küreselleşmenin Gelir Dağılımında Yarattığı Eşitsizlik ve Çalışan Yoksullara Yansıması”, *Toplumsal Politika Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, 155 – 166.
- Kanbur, R. and Squire, L. (2000), “The Evolution of Thinking about Poverty: Exploring The Interactions”, *Frontiers of Development Economics: The Future in Perspective* içinde, (Ed: Gerald M. Meier and Joseph E. Stiglitz), A Copublication of The World Bank and Oxford University Press, 183 – 226.
- Kanca, O. C. ve Bayrak, M. (2019), “Vergilerin Gelir Dağılımı Üzerindeki Belirleyiciliği: Panel Veri Analizi”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(4), 1495 – 1514.
- Kapar, R. (2004), “Uygun İş Bağlamında Çalışan Yoksullar”, *Journal of Social Policy Conferences*, Vol: 0, Issue: 48, 185 – 204.

- Karaaslan, A. (1999), “Arz Yönlü İktisat Laffer Eğrisi ve İktisadi İstikrar Açısından Vergileme”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 2, 47 – 70.
- Karadeniz, Ö. ve Durusoy Öztepe, N. (2013), “Türkiye’de Yaşlı Yoksulluğu”, *Çalışma ve Toplum*, 3, 77 – 102.
- Karakaş, M. (2006), “Yeni Yoksulluk Bağlamında Sosyal Kimlik ve Tüketimde Eşitsizlik”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 7, sayı: 2, 1 – 16.
- Karakaş, M. (2010), “Küresel Yoksulluğun Öteki Yüzü: Yeni Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: XII, Sayı: 2, 1 – 16.
- Karakoç, Y. (2014), “Anayasal Vergilendirme İlkeleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 15, Özel Sayı, 1259 – 1308.
- Karanfil, F. and Özkara, A. (2013), “Indirect Taxes, Social Expenditures and Poverty: What Linkage?”, *Ege Akademik Bakış*, Cilt: 13, Sayı: 3, 337 – 350.
- Kaya Özçelik, P. (2013), “Neoliberal Küreselleşme Süreci ve Yoksulluk”, *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, Cilt: 5, No: 2, 417 – 431.
- Kaya, S. (2020), “İnsana Yakışır İş Açığı: Çalışan Yoksulluğu Açısından Bir Değerlendirme”, *İstanbul Üniversitesi Yayınevi, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 79, 55 – 106.
- Kayalidere, G., Mastar Özcan, P. ve Tepekule, U. (2016), “Orta Gelir Tuzağını Önlemede Vergi Politikalarının Rolü”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 7, 1905 – 1915.
- Kayan, A. (2000), “Verginin Tarihsel Gelişimi ve Sebep Olduğu Bazı Önemli Olaylar”, *Maliye Dergisi*, Sayı: 135, 80 – 87.
- Kaymak, M. (2010), “Tarımda Kapitalist Dönüşümün Klasik Modeli: İlkel Birikimden Tarımsal Kapitalizme İngiliz Tarımı”, *Toplum ve Hekim*, Cilt: 25, Sayı: 2, 85 – 102.
- Kazgan, G. (2000), *İktisadi Düşünce veya Politika İktisadın Evrimi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

- Kentleşme Şurası, (2009), *Kentsel Yoksulluk, Göç ve Sosyal Politikalar Komisyon Raporu*, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Ankara.
- Kesin, N. (2018), “Servet Üzerinden Alınan Vergilerin Genel Bütçe Vergi Gelirleri içindeki Payscale Gelişimi (2006-2016)”, *Meriç Üniversitesi Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 4, 32 – 42.
- Kılıç, J. ve Tunçsiper, B. (2021), “Çok Boyutlu Yoksulluk ile Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye ve Bazı Ülkeler için Sistem GMM Analizi (2010-2018)”, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(4), 101 – 114.
- Kılıçaslan, H. ve Yavan, S. (2017), “Türkiye’de Vergi Yükünün Değerlendirilmesi: OECD Ülkeleri ile Karşılaştırma”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 13, Yıl: 13, Sayı: 2, 33 – 51.
- Kırbaş, S. (1991), “Çeşitli Yönleriyle Vergileme ve Türk Vergi Sistemi”, *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 3, 3 – 8.
- Kızılgöl, Ö. (2009), *Türkiye’de Yoksulluk Sorunu: Ekonometrik Bir Bakış*, (Basılmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kızıltoprak, Ö. (2020), “Gelir Dağılımı Eşitsizlikleri ile Mücadelede Vergilerin Rolü”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 331 – 340.
- Korkmaz, A. (2004), “Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Türkiye’de Asgari Ücret: 1951 – 2003”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7, 53 – 71.
- Korkmaz, A., Dulupçu, M. A., Gövdere, B. ve Songur, H. (2013), “Onurlu İnsan Onurlu Yaşam için: İnsani Ücret”, *İlke Araştırma Raporları: 3*, İstanbul, 1 – 234.
- Korkmaz, A., Dulupçu, M. A., Gövdere, B. ve Songur, H. (2013), *İnsani Ücret: Onurlu İnsan Onurlu Yaşam İçin*, İLKE (İlim Kültür Eğitim Derneği) Araştırma Raporları: 3, İstanbul.
- Kovancı, O. (2003), “‘Hayır’ Anlayışından Sosyal Devlete: İngiliz Yoksul Yasaları”, *Mülkiye Dergisi*, Cilt: 27, Sayı: 239, 255 – 278.
- Kovancı, O. (2003), *Kapitalizm, Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelede Tarihsel Bir Deneyim: İngiliz Yoksul Yasaları*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları: 30, Ankara.

- Köymen, O. (2017), *Kapitalizm ve Köylülük: Ağalar, Üretenler, Patronlar*, Yordam Kitap, İstanbul.
- Kunze, N. L. (1971), “The Origins of Modern Social Legislation: The Henrician Poor Law Of 1536”, *Albion: A Quartely Journal Concerned with British Studies*, Vol: 3, No: 1, 9 – 21.
- Kurşun, A. ve Rakıcı, C. (2016), “Sosyal Refah Devletinin Tarihi Süreci ve Günümüz Bazı Refah Devletlerinin Değerlendirilmesi”, *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 2(2), 135 – 156.
- Kurt, M. ve Çelikay, F. (2020), “Vergi Harcamaları ile Gelir Eşitsizliği Arasındaki Nedensellik Üzerine Bir İnceleme”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 16, Yıl: 16, Sayı: 2, 511 – 524.
- Kurucan, H. ve Altıngöz Zarplı, S. (2022), “Objektif Vergi Yükü ve Algılanan Vergi Yükü İlişkisi: Trabzon İli Örneği”, *Anadolu Strateji Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, 85 – 98.
- Kuznets, S. (1955), “Economic Growth and Income Inequality”, *The American Economic Review*, Vol: 45, No: 1, 1 – 28.
- Laçiner, Ö. (2016), “Bir Süreç ve Durum Olarak Yoksullaşmayı Sorgulamak”, *Yoksulluk Halleri: Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri* içinde, (Editör: Necmi Erdoğan), İletişim Yayınevi, İstanbul, 313 – 324.
- Laffer, A. B. (2020), “Reflections on Economic Policy”, *Business Economics*, 55, 41 – 44.
- Lawes, K. (2000), *Paternalism and Politics: The Revival of Paternalism in Early Nineteenth-Century Britain*, Macmillan Press, London.
- Lewis, O. (1966), “The Culture of Poverty”, *Scientific American*, Vol: 215, No: 4, 19 – 25.
- Lister, R. (2004), *Poverty*, Polity Press, Cambridge, UK.
- Lister, R. (2004), *Poverty*, Polity Press, Cambridge.
- Mahiroğulları, A. (2011), “Endüstri Devrimi Sonrasında Emeğin İstismarını Belgeleyen İki Eser: Germinal ve Dokumacılar”, *İstanbul Journal of Sociological Studies*, Cilt: 0, Sayı: 32, 41 – 53.

- Malthus, T. R. (2017), *Nüfus İlkesi*, (Çeviren: Çağla Taşkın), Pinhan Yayıncılık, İstanbul.
- Markina, O. (2022), “Taxation, Inequality, and Poverty: Evidence from Ukraine”, *Central European Economic Journal*, 9(56), 1 – 18.
- Markina, O. (2022), “Taxation, Inequality, and Poverty: Evidence from Ukraine”, *Central European Economic Journal*, 9(56), 1 – 18.
- Marx, K. (2011), *Kapital: Birinci Cilt*, Sol Yayınları, Ankara.
- Marx, K. (2013), *1844 El Yazmaları*, (Çeviren: Murat Belge), Birikim Yayınları, İstanbul.
- Marx, K. (2016), *Fransa’da Sınıf Mücadeleleri 1848 – 1850*, (Çeviri: Erkin Özalp), Yordam Kitap, İstanbul.
- Marx, K. (2016), *Louis Bonaparte’in On Sekiz Brumaire’i*, (Çeviren: Tanıl Bora), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Marx, K. ve Engels, F. (2009), *Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri*, (Çeviren: Mihri Belli), Sol Yayınları, Ankara.
- Marx, K. ve Engels, F. (2018), *Komünist Manifesto ve Hakkında Yazılar*, (Çeviren: Nail Satlıgan, Tektaş Ağaoğlu, Olcay Göçmen ve Şükrü Alpagut), Yordam Kitap, İstanbul.
- Matkovic, G. and Mijatovic, B. (2011), “The Effects of Proposed Tax Changes on Poverty and Vulnerable Groups in Serbia”, *Economic Annals*, Vol: LVI, No: 190, 27 – 57.
- McLanahan, S. S. ve Kelly, E. L. (1999), “The Feminization of Poverty: Past and Future”, *Handbook of The Sociology of Gender* içinde, (Editör: Janet Saltzman Chafetz), Kluwer Academic/Plenum Publishers, New York, 127 – 145.
- Melossi, D. and Pavarini, M. (1981), *The Prison and The Factory: Origins of The Penitentiary System*, Macmillan Press, London.
- Migione, E. (1996), *Urban Poverty and The Underclass: A Reader*, Blackwell Publishers, USA.
- Miller, D. B. (1976), “A Partial Test of Oscar Lewis’s Culture of Poverty Theory in Rural America”, *Southern Association of Agricultural Scientists: Presented at The Annual Meeting*, Şubat 1-4, 1 – 19.

- Mincy, R. B., Sawhill, I. V. ve Wolf, D. A. (1990), “The Underclass: Definition and Measurement”, *Science, New Series*, Vol: 248, No: 4954, 450 – 453.
- Mingione, E. (1996), “Urban Poverty in The Advanced Industrial World: Concepts, Analysis and Debates”, *Urban Poverty and The Underclass* içinde, (Editör: Enzo Mingione), Blackwell Publishers, 3 – 40.
- Mitrovic, B. (2008), “Globalization and The Welfare State”, *Economics and Organization*, Vol: 5, No: 3, 179 – 184.
- Moser, C. O. N. (1980), “Why The Poor Remain Poor: The Experience of Bogota Market Traders in The 1970s”, *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, 22(3), 365 – 386.
- Munsterberg, E. (1904), “The Problem of Poverty”, *American Journal of Sociology*, Vol: 10, No: 3, 335 – 353.
- Mutlu, A. ve Çeleni M. (2012), *Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Türk Mali Sistemi İçerisindeki Yeri: Siyasal, Sosyal ve Ekonomik Sonuçları*, TÜSİAD Yayınları, Yayın No: TÜSİAD-T/2012-10/532, İstanbul.
- Nadaroğlu, H. (2000), *Kamu Maliyesi Teorisi*, Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul.
- Nantob, N. Y. (2016), “Taxation and Income Inequality in Developing Countries: An Empirical Investigation”, *Economics Bulletin*, Vol: 36, Issue: 3, 1508 – 1522.
- Nazlıer Keser, E. N. (2019), “Türkiye’de Yaşlı Yoksulluğu Sorununa Yönelik Bir Değerlendirme”, *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 30 (2), 739 – 764.
- Ninan, K. N. (1994), “Poverty and Income Distribution in India”, *Economic and Political Weekly*, Vol: 29, No: 25, 1544 – 1551.
- Noyan, E. ve Samancı, M. (2022), “Türkiye’de Vergilerin Kamu Finansmanındaki Rolü Üzerine Bir Analiz”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, 144 – 156.
- Ofluoğlu, G. ve Balcı, A. İ. (2016), “Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Çalışan Yoksullar”, *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, Cilt: 5, Yıl: 5, Sayı: 11, 56 – 75.
- Ogboi, C. and Ogbuji, I. (2014), “A Parametric Debate of Value Added Tax, Economic Growth and Poverty Reduction in Nigeria”, *Journal of Economics and Sustainable Development*, Vol: 5, No: 14, 1 – 6.

- Oktayer, N. (2010), *Kamu Maliyesi*, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Olca Şeker, S. (2019), *Yoksullukla Mücadelede Vergilerin Rolü ve Türk Vergi Sisteminin Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Organ, İ. ve Ergen, E. (2017), “Türkiye’de Vergi Yükünün Ekonomik Büyümeye Etkileri Üzerine Bir Çalışma”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 27, 197 – 207.
- Organ, İ. ve Yavuz, E. (2017), “Emek ve Sermayenin Vergilendirilmesine Yönelik Uygulamaların Analizi”, *Pamukkale Journal of Eurasian Socioeconomic Studies*, Vol: 4, No: 1, 1 – 17.
- Öçal, M. ve Karaalp Orhan, H. S. (2018), “Asgari Ücret Uygulamasının Tarihsel Gelişimi ve Türkiye – AB Ülkeleri için Karşılaştırmalı Bir Analiz”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Yıl: 5, Cilt: 5, Sayı: 3, 645 – 664.
- Öçal, M. ve Korkmaz, A. (2019), “Bir Sosyal Politika Analizi: Türkiye’de Asgari Ücret Uygulaması”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 76, 181 – 212.
- Ökten, Z. ve Kale, T. (2009), “Türkiye’de Bölgesel Yoksulluğun Yapısı Ve Yoksulluğa Karşı Politikalar”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 42, Sayı: 3, 59 – 91.
- Öz, C. S. ve Çolakoğlu, C. (2017), “Yapabilirlikten Yoksunluk Açısından Mikro Kredi Uygulaması: Sakarya İli Örneği”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2017/4, 2041 – 2068.
- Özdek, Y. (2002), “Küresel Yoksulluk ve Küresel Şiddet Kıskaçında İnsan Hakları”, *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları* içinde, (Editör: Yasemin Özdek), TODAİE Yayın No: 331, Ankara, 1 – 45.
- Özdemir, A. (2015), “Çalışan Yoksulluğuna İlişkin Kavramsal Bir Değerlendirme: Dünya’da ve Türkiye’de Çalışan Yoksulluğun Boyutları ve Mücadele Politikaları”, *Bilgi*, 30, 96 – 126.
- Özdoğan, F. (2009), *Yoksulluk Kültürü Yaklaşımına Eleştirel Bir Bakış*, (Basılmamış Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi), T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.

- Özkan, G. (2021), “Covid-19 Pandemisi ile Yoksulluğun Derinleşen Yüzü: Çalışan Yoksullar”, *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(14), 93 – 108.
- Öztürk, İ. ve Ozansoy, A. (2011), “Ücret Gelirleri Üzerindeki Vergi Yükünün Analizi”, *Maliye Dergisi*, Sayı: 161, 197 – 214.
- Öztürk, M. ve Çetin, B. I. (2009), “Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluk ve Kadınlar”, *Journal of Yaşar University*, 3(11), 2661 – 2698.
- Öztürk, N. (2016), *Kamu Ekonomisi*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Öztürk, N. (2016), *Maliye Politikası*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Pamak, M. (1975), “Sosyal Adalet Açısından Türk Gelir Vergisinde En Az Geçim İndirimi, Müterakkilik ve Ayırma Prensipleri”, *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, Cilt: 0, Sayı: 24, 187 – 229.
- Pehlivan, O. (2009), *Kamu Maliyesi*, Celepler Matbaacılık, Trabzon.
- Peker, H. S. (2015), “Avrupa’da Merkantilist Uygulamalar ve Osmanlı Ekonomisi ile Bir Karşılaştırma”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, 1 – 12.
- Peker, H. S. (2015), “Avrupa’da Merkantilist Uygulamalar ve Osmanlı Ekonomisi ile Bir Karşılaştırma”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, 1 – 12.
- Pelin, İ. F. (1935), “Verginin Tarihsel Evrimi ve Batı ile Doğu Arasında Bu Hususta Muvazilik”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Yıl: 1, Sayı: 4, 401 – 406.
- Pesaran, H. M. (2004). “General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels”, *University of Cambridge, Cambridge Working Papers in Economics*, 435.
- Pirttilä, J. and Tuomala, M. (2004), “Poverty Alleviation and Tax Policy”, *European Economic Review*, Vol: 48, Issue: 5, 1075 – 1090.
- Pissarides, C. A. (1991), “Macroeconomic Adjustment and Poverty in Selected Industrial Centuries”, *The World Bank Economic Review*, Vol: 5, No: 2, 207 – 229.
- Polanyi, K. (2017), *Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*, (Çeviren: Ayşe Buğra), İletişim Yayınları, İstanbul.



- Polat, M. A. (2021), “Vergilendirme Politikalarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri: AB Ülkeleri ve Türkiye İçin Yeni Nesil Bir Panel Veri Analizi”, *Vizyoner Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 29, 131 – 148.
- Prasad, N. (2008), “Policies for Redistribution: The Use of Taxes and Social Transfer”, *International Institute for Labour Studies*, Discussion Paper Series: 194, V – 29.
- Prasad, N. (2008), “Policies for Redistribution: The Use of Taxes and Social Transfers”, *International Institute for Labour Studies*, Discussion Paper 194, Geneva.
- Püren, S. ve Yücedoğru, R. (2022), “Türkiye’de Hissedilen Vergi Yüğü Unsurlarını Anlamak: Nitel Bir Analiz”, *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 8 (2), 83 – 106.
- Quigley, W. P. (1996), “Five Hundred Years of English Poor Laws, 1349 – 1834: Regulating The Working and Nonworking Poor”, *Akron Law Review* 73, Vol: 30(1), (<https://poseidon01.ssrn.com/delivery.php?ID=723089121105084087068006072089013023018031035064008038064102019004099092117000079094037026034111123061001010123100121001091109105082056047035121069116019124127067066040043085099002073030125110093111066081003086080011110077007118122092003089067079102004&EXT=pdf>), (11.06.2020).
- Ramirez, J. M., Diaz, Y. and Bedoya, J. G. (2017), “Property Tax Revenues and Multidimensional Poverty Reduction in Colombia: A Spatial Approach”, *World Development*, Vol: 94, 406 – 421.
- Ravallion, M. (1994), *Poverty Comparisons*, Harwood Academic Publishers, Switzerland.
- Ravallion, M. (1996), “Issues in Measuring and Modelling Poverty”, *The Economic Journal*, Vol: 106, No: 438, 1328 – 1343.
- Ravallion, M. (1998), “Poverty Lines in Theory and Practise”, *LSMS Working Paper Number 133*, The World Bank Washington D.C., 1 – 35.
- Ravallion, M., and Huppi, M. (1991), “Measuring Changes in Poverty: A Methodological Case Study of Indonesia during an Adjustment Period”, *The World Bank Economic Review*, Vol: 5, No: 1, 57 – 82.
- Ricardo, D. (2001), *On The Principles of Political Economy and Taxation*, Batoche Books, Ontario.

- Ricardo, D. (2018), *Siyasal İktisadın ve Vergilendirmenin İlkeleri*, (Çeviren: Barış Zeren, Sunuş: Gülten Kazgan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Ricketts, E. T. ve Sawhill, I. V. (1988), “Defining and Measuring The Underclass”, *Journal of Policy Analysis and Management*, Vol: 7, No: 2, 316 – 325.
- Rossignolo, D. (2016), “Taxes, Expenditures, Poverty and Income Distribution in Argentina”, *CEQ Working Paper*, No: 45, 1 – 27.
- Rothschild, E. (1995), “Social Security and Laissez Faire in Eighteenth-Century Political Economy”, *Population and Development Review*, Vol: 21, No: 4, 711 – 744.
- Rowntree, B. S. (1908), *Poverty: A Study of Town Life*, Macmillan and Co. London.
- Rowntree, S. (1901), *Poverty: A Study of Town Life*, Macmilan, London.
- Sam, N. (2008), “Yoksulluğa Bir Yaklaşım Biçimi: Kapasite Yaklaşımı”, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: XXVII, Sayı: 1, 59 – 70.
- Samancı, M. ve Noyan, E. (2023), “Türkiye Yüzyılında Kamu Harcamaları ve Kamu Gelirleri İlişkisi: VAR Analizi”, *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, 1 – 11.
- Sameti, M. and Rafie, L. (2010), “Interaction of Income Distribution, Taxes and Economic Growth (The Case of Iran and Some Selected East Asian Countries)”, *Iranian Economic Review*, Vol: 14, No: 25, 67 – 81.
- Sameti, M. and Rafie, L. (2010), “Interaction of Income Distribution, Taxes and Economic Growth: (The Case of Iran and Some Selected East Asian Countries)”, *Iranian Economic Review*, Vol: 14, No: 25, 67 – 81.
- Sancar, C. ve Atay Polat, M. (2021), “Yoksulluk, İşsizlik ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye ve Düzey 1 Bölgeleri Ölçeğinde Bir Uygulama”, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 51, 211 – 242.
- Saraç, T. B. (2015), “Vergi Yüğü ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği”, *Maliye Dergisi*, Sayı: 169, 21 – 35.
- Saraçoğlu, F. (2001), “Gelir Vergisi Sisteminde Ayırma İlkesi Uygulaması ve Değerlendirilmesi”, *İ.Ü. İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 40. Seri, 59 – 68.

- Saraçoğlu, F. (2016), “Ücretlerin Vergilendirilmesinde Ayırma İlkesi Uygulamasının Değerlendirilmesi”, *İş ve Hayat Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 3, 41 – 55.
- Sarioğlu, F. (2002), “Vergi Sisteminin Bütünselliği ve Artan Oranlılık”, *G.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, 1/2002, 219 – 228.
- Satır Reyhan, A. (2014), “Çevre Ekonomisinde Çevre Vergileri Uygulamaları”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 1, 110 – 120.
- Savcı Köroğlu, İ. (2022), “Yeni Yoksulluk Türleri ve Sosyal Dışlanma”, *19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, 100 – 116.
- Savran, S. (2008), *Kod Adı Küreselleşme: 21. Yüzyılda Emperyalizm*, Yordam Kitap, İstanbul.
- Savran, S. (2008), *Kod Adı Küreselleşme: 21.Yüzyılda Emperyalizm*, Yordam Kitap, İstanbul.
- Semenov, Y. (1985), “Eski Doğu'nun Sosyo-Ekonomik Rejimi”, *İlk Sınıflı Toplumlar Asyagil Üretim Tarzı ve Doğu Despotizmi* içinde, (Çeviren: Kenan Somer), Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 155 – 176.
- Sen, A. (1976), “Poverty: An Ordinal Approach to Measurement”, *Econometrica*, Vol: 44, No: 2, 219 – 231.
- Sen, A. (1997), “Editorial: Human Capital and Human Capability”, *World Development*, Vol: 25, No: 12, 1959 – 1961.
- Sessu, A. (2019), “The Effect of Tax Revenue, Investment and Foreign Debt on Poverty Level”, *Advances in Social Sciences Research Journal*, Vol: 6, No: 1, 181 – 187.
- Sirkeci, O. ve Abdula, M. S. (2015), “Ortadoğu Uygarlıklarında Vergi Uygulamaları”, *International Journal of Social Sciences and Education Research*, Vol: 1(4), 1239 – 1252.
- Skare, M. and Druzeta, R. P. (2016), “Poverty and Economic Growth: A Review”, *Technological and Economic Development of Economy*, 22(1), 156 – 175.
- Skidelsky, R. (2009), *Keynes: The Return of The Master*, PublicAffairs, New York.
- Smith, A. (1976), *An Inquiry into The Nature and Causes of The Wealthy of Nations*, Liberty Classics, Indianapolis.

- Smith, A. (2011), *Milletlerin Zenginliği*, (Çeviren: Haldun Derin), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Soydal, H. ve Yılmaz, M. L. (2009), “Türkiye’de Dolaylı ve Dolaysız Vergiler ve Ekonomiye Etkileri”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 12 (1-2), 295 – 308.
- Spicker, P. (2007), *The Idea of Poverty*, The Policy Press University of Bristol, UK.
- Spiegel, H. W. (1991), *The Growth of Economic Thought*, Duke University Press, Durham and London.
- Starken, P. (2006), “The Politics of Welfare State Retrenchment: A Literature Review”, *Social Policy & Administration*, 40(1), 104 – 120.
- Starr, G. (1981), *Minimum Wage Fixing: An International Review of Practices and Problems*, International Labour Office, Geneva.
- Stiglitz, J. E. and Rosengard, J. K. (2015), *Economics Of The Public Sector*, W.W. Norton & Company, Inc, London.
- Streeten, P. (1990), “Poverty Concepts and Measurement”, *The Bangladesh Development Studies*, Vol: XVIII, No: 3, 1 – 18.
- Strengmann-Kuhn, W. (2002), “Working Poor in Europe: A Partial Basic Income for Workers?”, *BIEN (Basic Income European Network) 9. International Congress*, Geneva.
- Strobel, P. (1196), “From Poverty to Exclusion: A Wage – Earning Society or A Society of Human Rights?”, *International Social Science Journal*, 48(148), 173 – 189.
- Şahin Taşğın, N. (2017), *Yoksulluk, İnsan Hakları ve Sosyal Hizmetler, Değışen Anlayışlar: Refah Devletinden Hayırseverliğe, Yoksulluktan Sosyal Dışlanmaya*, Nika Yayınevi, Ankara.
- Şaşmaz, M. Ü. ve Yayla, Y. E. (2019), “Vergilerin Makroekonomik Etkilerinin Değlendirilmesine Yönelik Bir Literatür İncelemesi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 41, 317 – 328.
- Şen, H. ve Sağbaşı, İ. (2016), *Vergi Teorisi ve Politikası*, Kalkan Matbaacılık, Ankara.

- Şenel, A. (1995), *Siyasal Düşünceler Tarihi: Tarihöncesinde İlkçağda Ortaçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasal Düşüncesi*, (4.Kısaltılmış Basım), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Şener, N. B. (2020), *Dolaylı Vergilerin Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi: Panel Veri Analizi ile Ülkeler Arası Bir Karşılaştırma*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şengül, S. (2001), *Türkiye'de Yoksulluk Profili ve Gelir Gruplarına Göre Gıda Talebi*, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Adana.
- Şenses, F. (2017), *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Talas, C. (1949), “Yeter Bir Ücret Politikasının Zarureti ve Ücretin Himayesi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 1, 242 – 255.
- Tanyeli, P. (2014), *Yoksulluk ve Vergi Politikaları: Türkiye Üzerine Uygulamalı Bir Analiz*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Taş, B. (2006), “AB Uyum Sürecinde Türkiye için Yeni Bir Bölge Kavramı: İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS)”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 2, 185 – 198.
- Taşkan, S. (2007), *The Experiences of Urban Poverty among Recent Immigrants in Ankara: Social Exclusion or Not?*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Middle East Technical University, Ankara.
- Taşkın, Y. (2010), “Vergi Psikolojisi ve Vergiye Karşı Mükellef Tepkiler”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 54. Seri, 67 – 90.
- Teyyare, E. ve Sayaner, K. (2018), “Türkiye’de Gelir Eşitsizliğinin Maliye Politikası Araçları ve Kurumsal Faktörler Açısından Analizi ve Çözüm Önerileri”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 8, Cilt: 8, Sayı: 16, 309 – 334.
- Tekbaş, A. ve Dikmen, G. (2007), “Türkiye’de Vergi Yükünün Bölgesel Dağılımı”, *Maliye Dergisi*, Sayı: 153, 195 – 213.
- Tekeli, E. (1960), “En Az Geçim İndirimi ve Aile Tahsisatı”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı: 9-10-11, İstanbul Üniversitesi, 84 – 94.

- Tekeli, İ. (2000), “Kent Yoksulluğu ve Modernite’nin Bu Soruya Yaklaşım Seçenekleri Üzerine”, (Editör(ler): A. Halis Akder ve Murat Güvenç), *Devlet Reformu: Yoksulluk içinde*, TESEV Yayınları, İstanbul, 139 – 159.
- Timmer, C. P. (1994), “Population, Poverty, and Policies”, *The American Economic Review*, Vol: 84, No: 2, 261 – 265.
- Tocqueville, A. (2016), *Amerika’da Demokrasi*, (Çeviren: Şeşkin Sertdemir Özdemir), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Tokatlıoğlu, M. ve Selen, U. (2017), *Maliye Politikası*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Tomanbay, M. (2019), “İktisadi Düşüncenin Gelişimi ve İktisat Okulları”, *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 15, 31 – 45.
- Topak, O. (2012), *Refah Devleti ve Kapitalizm: 2000’li Yıllarda Türkiye’de Refah Devleti*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Topgül, S. (2013), “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksulluğun Kadınlaşması”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 1, 277 – 296.
- Tuncer, S. (1962), “İktisadi Servet Mefhumu”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt: XXII, No: 3-4, 91 – 108.
- Tunç, A. (2014), “Yeni Yoksulluk Kavramı Çerçevesinde Gezi Parkı Olayları: Kamu Yöneticilerine Bazı Öneriler”, *Birey ve Toplum Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 7, 231 – 257.
- Tunçer, M. ve Demirtaş, N. (2021), “Vergilerin Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri için Panel Veri Analizi”, *Vergi Raporu*, 263, 241 – 253.
- Turhan, S. (1993), *Vergi Teorisi ve Politikası*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Turhan, S. (1998), *Vergi Teorisi ve Politikası*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- TÜİK (2022). İstatistik Göstergeler 1923-2022, Türkiye İstatistik Kurumu, Yayın No: 4677.
- Türk, İ. (2002), *Kamu Maliyesi*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Türkdoğan, O. (1974), *Yoksulluk Kültürü*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum.

- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 18.10.1982, Kanun No: 2709, Resmi Gazete: 9.11.1982, Sayı: 17863, Tertip: 5, Cilt: 22, Sayfa: 3.
- U.S. Bureau of labor statistics (BLS), (2018), A profile of the working poor, *BLS Reports*, Report no: 1087. <https://www.bls.gov/opub/reports/working-poor/2018/home.htm> (19.06.2022).
- Uçar, C. (2011), *Kadın Yoksulluğu ile Mücadelede Sosyal Politika Araçları ve Etkinlikleri*, Uzmanlık Tezi, Başbakanlık Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Uçkaç, A. (2010), “Türkiye’de Neoliberal Ekonomi Politikaları ve Sosyo-Ekonomik Yansımaları”, *Maliye Dergisi*, Sayı: 158, 422 – 430.
- Uğur, Z. (2017), “Türkiye’de Kadın Yoksulluğu ve Yoksunluğu”, *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, 168 – 199.
- Uluatam, Ö. (2003), *Kamu Maliyesi*, İmaj Yayınevi, Ankara.
- Ulusoy, A. (2013), *Maliye Politikası*, Celepler Matbaacılık, Trabzon.
- United Nations, (2009), *Rethinking Poverty: Report on The World Social Situation 2010*, Economic & Social Affairs, New York.
- Uygun, E. ve Kasa, H. (2017), “Vergi Yükü Kavramı: Türkiye ve Diğer OECD Ülkelerinin Karşılaştırılması (1965-2014 Yılları)”, *International Journal of Academic Value Studies (Javstudies)*, Vol: 3, Issue: 14, 30 – 38.
- Ünalı, H. (2013), “Kentsel Yoksulluğun Kadınları”, *VII. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı I- Yeni Toplumsal Yapılanmalar: Geçişler, Kesişmeler, Sapmalar*, (Editör: Muammer Tuna), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla, 13 – 20.
- Van Leeuwen, M. H. D. (1994), “Logic of Charity: Poor Relief in Preindustrial Europe”, *The Journal of Interdisciplinary History*, Vol: 24, No: 4, 589 – 613.
- Vazquez, J. M., Vulovic, V. and Dodson, B. M. (2012), “The Impact of Tax and Expenditure Policies on Income Distribution: Evidence from A Large Panel of Countries”, *Hacienda Publica Espanola/ Review of Public Economics*, 200, 95 – 130.
- WEB\_1. <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/BF02838122.pdf> (01.05.2020).

- WEB\_2. Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü, <https://data.oecd.org/tax/tax-revenue.htm> (21.05.2023).
- WEB\_3. Gelir İdaresi Başkanlığı, [https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user\\_upload/VI/GBG1.htm](https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG1.htm) (21.05.2023).
- WEB\_4. Wikipedia, [https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye%27nin\\_%C4%B0BBS%27si](https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye%27nin_%C4%B0BBS%27si) (20.04.2023).
- WEB\_5. Gelir İdaresi Başkanlığı, [https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user\\_upload/VI/GBG/Tabl1.xls.htm](https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tabl1.xls.htm) (20.04.2023).
- WEB\_6. Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü, <https://data.oecd.org/tax/tax-revenue.htm> (22.04.2023).
- WEB\_7. Hazine ve Maliye Bakanlığı, <https://muhasabat.hmb.gov.tr/iller-itibariyle-merkezi-yonetim-butceistatistikleri-2004-2020> (23.04.2023).
- WEB\_8. Gelir İdaresi Başkanlığı, [https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user\\_upload/VI/GBG/Tablo\\_1.xls.htm](https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_1.xls.htm) (02.05.2023).
- WEB\_9. Gelir İdaresi Başkanlığı, [KDV Oranları Listesi | Gelir İdaresi Başkanlığı \(gib.gov.tr\)](https://www.gib.gov.tr/kdv-oranlari-listesi) (11.05.2023).
- WEB\_10. Gelir İdaresi Başkanlığı, [https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/mevzuat/otvoranlari\\_tum/ozeltuketimoranlari-OpenPage.htm?cid=1](https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/mevzuat/otvoranlari_tum/ozeltuketimoranlari-OpenPage.htm?cid=1) (12.05.2023).
- WEB\_11. Birleşik Metal-İş Sınıf Araştırmaları Merkezi, [Açlık ve Yoksulluk Sınırı Mart 2023 Dönem Raporu \(birlesikmetal.org\)](https://www.birlesikmetal.org.tr/2023-donem-raporu) (10.05.2023).
- WEB\_12. Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Araştırma Merkezi, [Mart 2023'te açlık sınırı 9.752 TL, yoksulluk sınırı 33.754 TL! – DİSK-AR, DİSK Araştırma Merkezi \(disk.org.tr\)](https://www.disk-ar.com.tr/mart-2023-te-aclik-siniri-9-752-tl-yoksulluk-siniri-33-754-tl) (10.05.2023).
- WEB\_13. Türkiye Enerji, Su ve Gaz İşçileri Sendikası, [NİSAN AÇLIK VE YOKSULLUK SINIRI | Tes-is.org.tr](https://www.tes-is.org.tr/nisan-aclik-ve-yoksulluk-siniri) (10.05.2023).
- WEB\_14. Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu, [MART 2023 AÇLIK VE YOKSULLUK SINIRI – TÜRK-İŞ – Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu \(turkis.org.tr\)](https://www.turkis.org.tr/mart-2023-aclik-ve-yoksulluk-siniri-turk-is) (10.05.2023).
- Weber, M. (1999), *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, (Çeviren: Zeynep Gürata), Ayraç Yayınevi, Ankara.



- Weiss, H. (2007), *Begging and Almsgiving in Ghana: Muslim Positions towards Poverty and Distress*, Nordiska Afrikainstitutet, Uppsala.
- White, H. (1980). “A Heteroskedasticity-Consistent Covariance Matrix Estimator and A Direct Test for Heteroskedasticity”, *Econometrica: Journal of The Econometric Society*, 48(4), 817 – 838.
- Wiles, R. C. (1968), “The Theory of Wages in Later English Mercantilism”, *The Economic History Review*, New Series, Vol: 21, No: 1, 113 – 126.
- Wood, E. M. (1999), *Kapitalizmin Kökeni: Geniş Bir Bakış*, (Çeviren: A. Cevdet Aşkın), Epos Yayınları, Ankara.
- Yar, F. (2015), “Türkiye’de Gelir Dağılımı & Yoksulluk”, *Global Politika ve Strateji Yayınları*, Toplum ve Ekonomi Çalışmaları Merkezi, Global Analiz 2, 1 – 31.
- Yaru, M. A. and Adisa-Ohiaka, U. (2022), “Indirect Taxation and Poverty in Sub-Saharan Africa: An Empirical Evidence from Panel Data Analysis”, *AJER*, Vol: 10(5), 26 – 43.
- Yeğen, B. (2022), “Asgari Geçim İndirimi Uygulamasından Vazgeçilmesinin Vergi Teorisi Bakımından Değerlendirilmesi”, *Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (SHD)*, Cilt: 10, Sayı: 1, 173 – 193.
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2018), *Panel Veri Ekonometrisi: Stata Uygulamalı*, Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul.
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2020), *Panel Veri Ekonometrisi: Stata Uygulamalı*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Yıldırım, M. (2020), “Verginin Mali Amacı Açısından Türkiye’de 1990-2018 Yılları Arası Dönemde Vergi Gayretinin İncelenmesi”, *Vergi Raporu*, 246, 196 – 214.
- Yıldırım, S. ve Özdemir, A. (2013), “Yapabilirlikten Yoksunluk Bağlamında Türkiye’de Kadın Yoksulluğu”, *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, Cilt: 2, Yıl: 2, Sayı: 4 (2013/2), 50 – 83.
- Yıldız, E. (2014), “Neoliberal Politikaların Türkiye’deki Yansıması: Yoksulluk”, *Social Sciences Research Journal*, Vol: 3, Issue: 1, 12 – 27.
- Yılmaz, B. (2008), “Türkiye’de Sınıf – Altı: Nöbetleşe Yoksulluktan Müebbet Yoksulluğa”, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 113, 127 – 145.

- Yılmaz, T. (2018), “Çalışan Yoksulluğu”, *Yoksulluk: Farklı Boyutlarıyla içinde*, (Editör: Gökçe Cerev ve Bora Yenihan), Dora Yayıncılık, Bursa, 185 – 202.
- Yolal, M. (2017), “Verginin Tarihsel Gelişiminin ve Mali Fonksiyonun Geçmişten Günümüze Değerlendirilmesi”, *Vergi Raporu*, Sayı: 125, 9 – 27.
- Yolvermez, B. (2020), “Türkiye’de Asgari Ücret Sorunlarına İlişkin Bir Değerlendirme”, *Çalışma ve Toplum*, 4(67), 2441 – 2462.
- Yüce, M. (2002), “Türkiye’de Gelir Dağılımı Bozukluğunun İzlenen Kamu Gelir ve Harcama Politikaları ile Bağlantısı”, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 23, 1 – 38.
- Yüce, M. (2002), “Türkiye’de Gelir Dağılımı Bozukluğunun İzlenen Kamu Gelir ve Harcama Politikaları ile Bağlantısı”, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 23, 1 – 38.
- Yüksel, H. (2014), “General Overview on Poverty: The Sample of OECD Countries”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 1, 341 – 358.
- Zheng, B. (1997), “Aggregate Poverty Measures”, *Journal of Economic Surveys*, Vol: 11, No: 2, 123 – 162.
- Zubritski, Y., Mitropolski, D. ve Kerov, V. (1979), *İlkel Topluluk, Köleci Toplum, Feodal Toplum: Kapitalist-Öncesi Biçimleri*, (Çeviren: Sevim Belli), Sol Yayınları, Ankara.